

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

× Baiba Krogzeme-Mosgorda

**ATMIŅU ALBUMU TRADĪCIJA LATVIJĀ
SOCIĀLAJĀ UN KULTŪRAS KONTEKSTĀ**

PROMOCIJAS DARBS FILOLOĢIJAS DOKTORA GRĀDA IEGŪŠANAI
FOLKLORISTIKAS ZINĀTŅU NOZARĒ
LATVIEŠU FOLKLORISTIKAS APAKŠNOZARĒ

Zinātniskā vadītāja: Dr. philol. Ieva Kalniņa

Rīga

2005

SATURS

IEVADS	3
1. NODAĻA. PĒTĪJUMA TEORĒTISKĀ NOSTĀDNE	10
1.1. IZPĒTES PRIEKŠMETS.....	10
1.2. ATMIŅU ALBUMI KĀ TRADĪCIJA	13
1.3. KONTEKSTUĀLĀ PIEEJA UN TĀS LIETOJUMS ATMIŅU ALBUMU MATERIĀLA ANALĪZĒ	19
1. nodaļas secinājumi.....	26
2. NODAĻA. ATMIŅU ALBUMU TRADĪCIJA SOCIĀLAJĀ KONTEKSTĀ.....	28
2.1. TRADĪCIJAS SOCIĀLĀS BĀZES RAKSTUROJUMS.....	28
2.1.1. <i>Skolas klase – albumu tradīcijas lietotāju pamatgrupa.....</i>	<i>28</i>
2.1.2. <i>Atmiņu albumu īpašnieki, viņu loma tradīcijas apritē.....</i>	<i>34</i>
2.1.3. <i>Atmiņu albumu rakstītāji, viņu izvēles kritēriji.....</i>	<i>42</i>
2.2. TRADĪCIJAS FUNKCIJAS UN NOZĪME SKOLĒNU IKDIENAS SASKARSMĒ	68
2. nodaļas secinājumi.....	78
3. NODAĻA. ATMIŅU ALBUMU TRADĪCIJA KULTŪRAS KONTEKSTĀ.....	82
3.1. ATMIŅU ALBUMU VIETA IKDIENAS KULTŪRĀ.....	82
3.2. ALBUMU REPERTUĀRA RAKSTUROJUMS KULTŪRAS KONTEKSTĀ. TRADICIONĀLIE ASPEKTI.....	88
3.2.1. <i>Tekstu repertuārs, tā veidošanas tradīcijas skolēnu sabiedrībā.....</i>	<i>88</i>
Satura avoti un apguves īpatnības.....	88
Tradīcija un jaunrade tekstu repertuāra izveidē.....	109
3.2.2. <i>Ilustrāciju repertuāra tradicionālie aspekti.....</i>	<i>142</i>
Tradīcijas ilustrāciju avotu izvēlē.....	143
Tradīcijas ilustrāciju izpildījumā.....	154
3.3. KULTŪRVĒSTURISKIE SAKARI AR CITTAUTU ALBUMU TRADĪCIJU UN TO NOZĪME LATVIEŠU ATMIŅU ALBUMU REPERTUĀRA ATTĪSTĪBĀ	173
3.3.1. <i>Latviešu atmiņu albumu tradīcija vācu kultūras kontekstā</i>	<i>173</i>
3.3.2. <i>Ieraksti krievu valodā latviešu atmiņu albumu tradīcijā un to konteksts</i>	<i>181</i>
3. nodaļas secinājumi.....	190

NOBEIGUMS	196
SAĪSINĀJUMU SARAĶSTS	198
AVOTU SARAĶSTS.....	199
1. Atmiņu albumi	199
2. Aptaujas un intervijas	201
3. Papildavoti	202
LITERATŪRAS SARAĶSTS	203
PIELIKUMI	212
1. pielikums. Pazīstamāko albumpantu varianti skolēnu ierakstos.....	212
2. pielikums. Atmiņu albumu rakstīšanas aktīvais vecums pēc aptauju datiem.....	238
3. pielikums. Albumu ilustrācijas	241

IEVADS

Atmiņu albumu tradīcija ir Latvijā plaši pazīstama, tomēr līdz šim maz pētīta kultūras parādība¹. Kaut arī gandrīz katrs no mums skolas gados ar aizrautību veidojis atmiņu ierakstus draugu albumos, sabiedrības vispārējā attieksme pret tiem kā kultūras vērtību ir samērā skeptiska, šķiet, divu argumentu dēļ. Pirmkārt tāpēc, ka atmiņu albumi nav latviešu nacionālās kultūras mantojums, bet, līdzīgi kā vairākās citās Eiropas valstīs, aizgūti no vācu tradīcijas. Otrkārt, sabiedrībā ir nostiprinājies uzskats par šo albumu satura eklektiku un seklumu, kādēļ tie bieži tiek pieskaitīti lētajai izklaides sfērai, iedalot pseidomākslas jeb kiča² kategorijā.

Mūsdienu kultūrpētniecības kontekstā šie argumenti vairs nav būtiski, jo tiek skatīti citādā redzes leņķī nekā vēl pirms pāris gadu desmitiem. Pirmkārt, kultūrprocesu izziņāšanā šodien vienlīdz svarīgas ir gan tās tradīcijas, kas simbolizē veselu tautu nacionālo savdabību, gan arī tās, kuras raksturo mazāku sabiedrības grupu kultūras identitāti un ir to ikdienas dzīves neatņemama sastāvdaļa. Turklāt, kā rāda 20. gs. beigu pētījumi (Hobsbawm & Ranger 1983, Handler & Linnekin 1984 u. c.), tradīcijas izcelsme vien nav tās nozīmības garants, jebšu daudzas no t. s. nacionālajām tradīcijām izrādās darinātas nesenā pagātnē vai aizgūtas kultūras sakaros ar kaimiņu tautām. Tādējādi tradīcijas nozīme ir jāmeklē nevis tās izcelsmē, bet gan aktīvajās eksistences formās, kuras šai tradīcijai piešķir lietotāji un kuras ir svarīgas viņu ikdienas saskarsmē. No šāda viedokļa raugoties, atmiņu albumu vāciskajām saknēm ir pakārtota nozīme, jo zinātniskās intereses priekšplānā izvirzās pats albumu darināšanas, aizpildīšanas un apmaiņas process, kura likumību izpratne ļauj pētniekam izdarīt secinājumus par tradīcijas eksistences priekšnoteikumiem un lomu tās lietotāju – skolēnu – sabiedrībā.

Otrkārt, mūsdienu kultūrpētniecībā būtiski mainījusies arī attieksme pret tekstu. Piemēram, 20. gadsimta beigu folkloristikā atzīts, ka tradīcijas nozīmes atklāsmē nav svarīgs katra teksta saturs *per se*, bet gan tā interpretācija lietojuma brīdī teicēja izpildījumā. Šī atzi-

¹ Par latviešu atmiņu albumiem rakstījušas bērnu folkloras pētniece Vilma Greble (1950), baltu valodu speciāliste Velta Rūķe-Draviņa (1987) un šī promocijas darba autore (1996, 1997, 2000, 2001, 2004).

² Kičs (vācu *Kitsch* – ‘atkritumi, bezgaumība’ no *kitschen* – ‘savākt kopā’) – vācu ekvivalents jēdzienam ‘masu kultūra’ – lietas, kuras tiek uzskatītas par bezgaumīgām, banālām vai neīstām, bet kuras tieši tāpēc var būt interesantas, īpaši mākslā, dizainā, literatūrā, kinomākslā u. c. (PND 2000, B 1, 714, Ben-Amos 1985, 110). Kopš 70. gadiem lielā mērā uz kiču balstās popkultūra un dažādi postmodernisma nozarojumi (IV, 1999, 256).

Būtiska šķiet nianse, ka kičs pretendē, lai to uztvertu kā mākslu vai civilizētas gaumes izpausmi. Kičs grib patikt, sagādāt baudu, saviļņot, aizkustināt, pasludināt sevi par patiesu, skaistu, nozīmīgu. Kičs parazitē, atdarinot „augstās mākslas”, elitāras kultūras paraugus un pretendējot uz to estētiskajiem un mākslinieciskajiem kritērijiem. Apzīmējums „kičs” uztverams kā pseidomākslas sinonīms. Kičs savā ziņā ir surogāta, viltojumu sfēra (Brasliņa 1999, 3).

na liek pārvērtēt pētnieka pozīciju, aizstājot pasīvās novērošanas metodes ar iespējami aktīvu līdzdalību tekstrades procesā un pašu teicēju viedokļu analīzi.

Tā, vērtējot atmiņu albumus „no malas”, t. i., no profesionālās literatūras vai mākslas pozīcijām, to saturs var asociēties ar kiča produkciju, savukārt, vērojot albumu aktīvo lietojumu skolas ikdienā un uzklausot pašu rakstītāju domas par tiem, kļūst skaidrs, ka runa nav par pseidomākslu vai pseidoliteratūru, bet par gluži atšķirīgu jaunrades novadu – bērnu un pusaudžu tradicionālo kultūru, kuras kontekstā atdarināšanai, patosam, vēlmei patikt un radīt nozīmīgu „mākslas darbu” (skat. 2. atsauci) ir pavisam cita nozīme kā kiča mākslā.³ Proti, atmiņu albumos atrodamie teksti un ilustrācijas, lai cik atšķirīgi arī būtu to avoti un izpildījuma tehnika, nav nejauši un eklektiski ne satura, nedz formas ziņā. Katrs rakstītājs tos izraudzījies pēc savas gaumes un tā brīža noskaņojuma, tai pat laikā ievērojot labi zināmās ieraksta veidošanas tradīcijas. Tā katrā albuma ierakstā saskatāms gan vairākās skolēnu paaudzēs nostiprinājies ieraksta paraugs, gan konkrētā laikmeta un rakstītāja personības atspulgi. Tādējādi atmiņu albumi glabā bagātu un daudzveidīgu informāciju, kas varētu interesēt dažādu nozaru speciālistus – ne tikai folkloristus, bet arī literatūrzinātniekus, valodniekus, pedagogus, psihologus, filosofus, mākslas vēsturniekus.

Par to liecina arī **līdzšinējās zinātniskās publikācijas**. Tā, piemēram, profesore V. Rūķe-Draviņa apcerē par četriem vienai skolniecei piederējušajiem *piemiņas albumiem* raksturojusi gan tajos lasāmos folkloras un literatūras tekstus, gan sniegusi ieskatu ilustrāciju repertuāra specifiskā un pamatojusi, kāpēc atmiņu albumi ir interesanti arī valodas pētniekiem: *Ieraksti skolnieku albumos, kas aptver turpat vai veselu gadu desmitu, piedāvā interesantu materiālu arī rakstības svārstību un maiņu studijām. No šā viedokļa albumu ieraksti ir svarīgi divējādā ziņā. Vienkārt, tie atspoguļo latviešu literārās valodas un ortogrāfijas pārmaiņas attiecīgajā laika sprīdī. Otrkārt, tie rāda arī, kā pakāpeniski pilnveidojas un nostiprinās pašu jauno rakstītāju rakstu iemaņas, sākot no pamatskolas zemākajām klasēm, līdz jau nobrieduša jaunieša gadiem, vidusskolu beidzot* (Ore & Rūķe-Draviņa 1987, 105). Albumu estētika var būt arī patstāvīgs pētniecības virziens. Par to liecina, piemēram, A. V. Korņilovas plašā apcere par 18. – 19. gadsimta krievu albumu zīmējumiem (Korņilova 1990) un U. Langbeinas pētījums par albumu iekārtošanas estētiskajiem kritērijiem un praksi vācu

³ Līdzīgi etnoloģe Ulrike Langbeina (Ulrike Langbein) kritizē uz satura analīzi balstītās pieejas vācu atmiņu albumu (Poesiealbum) pētniecībā, kuru gaismā šie albumi aplūkoti: 1) kā kiča māksla, kas nepieciešama sabiedrības zemāk izglītotajiem slāņiem, t. sk. bērniem, kā psiholoģisks patvērums no mūsdienu pasaules prasīgās sarežģītības; 2) kā bērnišķīgs buržuāzisko morāles vērtību atspoguļojums un, attiecīgi, noteiktam bērnam piemērots audzināšanas līdzeklis. Pētniece norāda, ka albumu repertuāra analīze vien sniedz visai trūcīgu priekšstatu par šīs tradīcijas nozīmi bērnu dzīvē, tāpēc viņas pētījums par albumu estētiku izriet no informācijas, kas iegūta no pašiem albumu rakstītājiem (Langbein 1997, 366 – 368).

bērnu kultūrā (Langbein 1997). Folkloriste Ulla Liponena (Ulla Lipponen), savukārt, analizējusi dzimumu koncepcijas veidošanās procesu somu meiteņu albumos (Lipponen 1996).

Tomēr līdz šim zinātniskajā literatūrā atmiņu albumi iztirzāti vairāk kultūrvēsturiskajā aspektā, pievēršoties to izcelsmes problēmai un izmaiņām vēsturisko apstākļu un sabiedrisko procesu ietekmē (Fiedler 1960, Af Klintberg 1978, Fechner 1981, Nuorteva 1983, Golovin 1996, Kalmre 1997 u. c.), kā arī tradicionālo satura un formas elementu analīzei (tie paši, arī Greble 1950, Ore & Rūķe-Draviņa 1987).

Vērtīgu informāciju par atmiņu albumu tradīciju sniedz arī plašāki apcerējumi par bērnu folkloru, kuru ietvaros albumu teksti aplūkoti blakus citiem folkloras žanriem, iztirzājot ne tikai to saturu, bet arī funkcijas albumu lietotāju skolēnu sabiedrībā. Tā, piemēram, Mērijas un Herberta Knapu (Mary & Herbert Knapp) pētījumā par amerikāņu bērnu folkloru (Knapp & Knapp 1976) atmiņu albumi apcerēti nodaļā *Prestižs un vara*, kurā autori izseko, kāda ir tradicionālo albumu tekstu loma bērnu sociālo un emocionālo vajadzību apmierināšanā. Arī Saimons Bronners (Simon Bronner) savā amerikāņu bērnu folkloras antoloģijā (Bronner 1988), nodaļas par atmiņu albumiem ievadā pievērš uzmanību šo albumu funkcijām, uzsverot, ka uz modernās ikdienas fona atmiņu veltījumi iegūst ne tikai pagātnes, bet arī nākotnes dimensiju. Savukārt Lea Virtanena (Leea Virtanen) aptverošajā pētījumā par somu bērnu folkloru (Virtanen 1978) aplūkojusi mutvārdu un rakstiskās tradīcijas sociālo kontekstu ciešā saistībā ar bērna attīstības psiholoģiju. Interesanta ir viņas piedāvātā albumpantu žanra koncepcija,⁴ kā arī koncentrētās piezīmes par somu meiteņu albumu tradīciju.

Kaut gan Krievijā, līdzīgi kā Vācijā, albumu pētniecībai ir sena vēsture, skolnieču albumi par izpētes objektu kļuvuši tikai kopš 1990. gadiem. A. F. Belousova sastādītajā skolēnu folklorai veltītajā rakstu krājumā (Belousov 1998) V. V. Golovins un V. F. Lurjē parāda skolnieču albumu tradīcijas galvenos attīstības virzienus Krievijā 20. gadsimtā, raksturojot svarīgākās kontekstuālās ietekmes – albumu vēsturisko sakņojumu krievu aristokrātu kultūrā, to funkcionēšanas īpatnības meiteņu sabiedrībā saistībā ar citiem rakstveida folkloras žanriem, kā arī iespaidu, ko uz albumu repertuāru atstājusi krievu sabiedrības noslāņošanās dažādos vēsturiskajos periodos. Šis pētījums dod iespēju salīdzināt albumu tradīcijas attīstības īpatnības Latvijā un kaimiņzemē Krievijā, ar kuru mūs saista kopīga politiskā vēsture.

Promocijas darba autorei ideja pētīt latviešu atmiņu albumus radās 1990. gadu vidū Latviešu folkloras krātuves (LFK) arhīva pārzīnes Māras Vīksnas iespaidā un tika tālāk attīstīta, lasot lekcijas par mūsdienu folkloru Latvijas Universitātē, kā arī vadot folkloras stundas

⁴ Albumpanti ir skolēnu atmiņu albumos sastopamas atskaņotas, variētas četrriņdes ar noteiktu tematiku, parasti tajos apcerētas atmiņas, draudzība, mīlestība un vēlēta laimīga dzīve. Tā kā albumpanti izplatās *rakstveidā*, L. Virtanena tos uzskata par vienu no rakstisko bērnu pantu grupām (Virtanen 1978, 48).

Rīgas Franču licejā, Līgatnes vidusskolā, Kuldīgas ģimnāzijā u. c. Vairāku gadu laikā tika savākts albumu materiāls plašākam pētījumam, iegūstot papildinformāciju ar anketēšanas un interviju palīdzību, veidojot priekšlasījumus zinātniskajām konferencēm, rakstot presei un zinātniskiem rakstu krājumiem (skat. bibliogrāfiju), kā arī, gatavojot informatīvu materiālu TV un radio raidījumiem.

Promocijas darba **mērķis** ir raksturot latviešu atmiņu albumu tradīciju satura, formas, lietojuma un nozīmes aspektos, pamatojoties, no vienas puses, uz tās sakņojumu kultūras kontekstā, no otras – uz piesaisti noteiktai lietotāju grupai jeb sociālajam kontekstam.

Promocijas darba **teorētiskais pamats** ir 20. gadsimta otrās puses folkloristikā izstrādātā kontekstuālā pieeja tautas tradīciju pētniecībā (Dundes 1964, Ben-Amos 1972, 1977, 1993, Abrahams 1983, 1993, Bauman 1983, 1986, Kaivola-Bregenhøj 1992, Bula 2000 u. c.). Kontekstuālās pieejas koncepcija veidojusies, padziļinot jau kopš folkloras zinātniskās izpētes sākumiem pazīstamo atziņu, ka tradīcija ir kolektīva parādība, kas sakņojas kādas tautas grupas dzīves veidā. Tāpēc, lai izprastu tradīcijas būtību, pētniekam jāanalizē ne tikai pats materiāls, proti, konkrētais teksts (melodija, dejas, rokdarbs u. tml.), bet arī visu to apstākļu jeb kontekstu kopums, kuros tas sabiedrībā tiek lietots un iegūst nozīmi.

Katra teksta iespējamo kontekstu skaits ir bezgalīgs, tāpēc pētnieka uzdevums ir identificēt citu vidū un analizēt tos kontekstus, kuri ir vitāli svarīgi konkrētās tradīcijas eksistencei. Šajā pētījumā atmiņu albumu tradīcija iztīrāta sociālajā un kultūras kontekstā. Tādējādi analizēta, pirmkārt, tradīcijas sociālā bāze – albumu īpašnieki un rakstītāji – kā neformāla bērnu grupa, izvērtējot albumu lomu tiklab tās iekšējo attiecību strukturēšanā, kā saziņā ar citām grupām apkārtējā sabiedrībā. Otrkārt, raksturots albumu repertuāra veidošanās process plašākā kultūras kontekstā – gan, aplūkojot iespējamās ietekmes no vācu un krievu albumu tradīcijas, gan, analizējot veltījumu tekstu un ilustrāciju sakņojumu latviešu folklorā, literatūrā, grāmatu mākslā un masu kultūrā. Īpaša uzmanība pievērsta albumu repertuāra apguves stratēģijām, kā arī tradīcijas un jaunrades procesu dinamikai tā ietvaros.

Tā kā kontekstuālajai pieejai raksturīgs kompleksums un metodoloģiska atvērtība, tās ietvaros iespējams radoši apvienot vairākas pētnieciskās metodes, teorijas un paņēmienus, kuri varētu dot optimālus rezultātus konkrētā materiāla analizē. Kaut gan promocijas darba pamatā ir folkloristikas metodoloģija,⁵ pētniecības procesā izmantotas arī citu zinātnes nozaru atziņas. Tā, piemēram, veltījumu tekstu satura, formas un emocionālās ekspresivitātes

⁵ No folkloristikas teorijas izmantotas ne tikai atziņas kontekstuālās izpētes laukā, bet arī folkloras žanru teorija (Kokare 1977, Yerkovich 1983, Ben-Amos 1993 u. c.), mutvārdu formulu teorija (Kursīte 1987, Bula 1990 un 1992, Viķe-Freiberga 1992) u. c., savukārt, no prakses – tekstu variantu salīdzināšanas un grupēšanas paņēmieni.

analīzē vairākkārt lietota literatūrteorētiskā pieeja (Valeinis 1978, Kursīte 2002). Albumu tradīcijas sociālā konteksta iztirzājumā, savukārt, papildus izmantoti sociologu piedāvātie grupu apraksta kritēriji (Marshall 1998, Graue & Walsh 1998), attīstības psiholoģijas atziņas (Goodman 1970, Best 1983) un saziņas etnogrāfija (Saville-Troike 1988, Basso 1991), bet tradīcijas vispārīgais raksturojums 19. gadsimta beigū un 20. gadsimta laiktelpā veikts, pamatojoties uz kultūrvēstures datiem (Vičs 1923, Volkovs 1996, Priedītis 2000, Zelče 2002 u. c.).

Pētījuma **galvenais avots** ir skolēnu atmiņu albumi un to fragmenti no LFK arhīva, Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas un autore personīgās kolekcijas (sarakstu skat. pielikumā). Albumi rakstīti dažādās Latvijas vietās un aptver vairāk kā gadsimtu ilgu periodu (1892. – 2000.). Materiālā plašāk pārstāvēti 1970. – 1990. gadi un Vidzemes novads, īpaši Rīga.⁶ Promocijas darbs veltīts tikai vienam no atmiņu albumu paveidiem, t. s., *klasiskajiem albumiem* (precīzāk skat. 1. nod.), kuriem ir noteikta, vēsturiski izveidojusies struktūra un kuru līdzinieki atrodami vairākās Eiropas valstīs un ASV. Plašākam salīdzinājumam starptautiskajā kontekstā izmantoti 17. – 19. gadsimta vācu albumi no Akadēmiskās bibliotēkas J. Misiņa bibliotēkas kolekcijas, un krievu meiteņu albumu fragmenti no A. F. Belousova sastādītās skolnieku folkloras antoloģijas (Belousov 1998).

Otrs pētījuma avots ir materiāls par atmiņu albumiem, kas iegūts, anketējot un intervējot dažādu skolu skolēnus un LU studentus laika posmā no 1994. līdz 2000. gadam. Informācija par albumu tradīcijas kopšanu un nozīmi skolēnu dzīvē vākta arī no atsevišķām dažāda gadagājuma personām gan ar interviju, gan sarakstes palīdzību.

Anketēšanas metode tautas tradīciju vākšanā nav īpaši populāra, jo izslēdz vācēja un informanta tiešo komunikāciju, kam ir liela nozīme gan paša materiāla, gan tā konteksta precīzai fiksēšanai.⁷ Parasti anketēšanu izmanto tādu tradīciju apzināšanai, par kurām trūkst plašāku ziņu. Arī atmiņu albumu pētniecībā tās lietojuma sākotnējā motivācija bija iespējami vispusīgas pamatinformācijas ieguve par šīs tradīcijas funkcionēšanu latviešu sabiedrībā, jebšu daudzos gadījumos vienīgās ziņas par autores rīcībā nonākušajiem albumiem bija īpašnieka un/vai rakstītāju vārdi un ierakstu izdarīšanas laiks un/vai vieta. Iecere īstenojās sek-

⁶ Pētāmā materiāla nevienmērību laika un vietas ziņā ietekmējusi vākšanas darba specifika. Proti, atsaucoties uz folkloristes V. Grebles pieredzi (Greble 1950), nākas piekrist, ka atmiņu albumu oriģināli ir salīdzinoši grūti iegūstami, jo cilvēki, sevišķi gados vecākie, no tiem šķiras nelabprāt. Tā kā LFK fondos izdevās uziet tikai piecus albumus no 19. gs. beigām, 20. gadsimta sākuma, lielākā daļa materiāla iegūta sadarbībā ar skolēniem un LU studentēm.

⁷ Vecākais anketēšanas piemērs latviešu folkloristikas vēsturē ir LFK dibinātājas un pirmās vadītājas Annas Bērzkalnes veidotās aptauju lapas folkloras vākšanai skolās. Profesors Jānis Alberts Jansons, anketējis pieaugušos savam pētījumam par tradicionālajiem masku gājieniem, bet vēlāk folkloriste M. Vīksna izmantojusi šo metodi, vācot ziņņu materiālu. LU Etniskās kultūras centrs lieto anketu lapas studentu folkloras apzināšanai. (Skat. Pakalns 2001).

mīgi, jo relatīvi īsā laikā⁸ tika iegūta samērā plaša informācija, kas būtiski papildina albumu materiālu un sniedz iespēju spriest gan par tradīcijas lietojuma īpatnībām atsevišķos skolēnu kolektīvos, gan par tās pārmatošanas, funkcionēšanas un attīstības vispārīgajām tendencēm Latvijas skolu kultūrā 20. gadsimta beigās. Interpretējot datus, tika ņemti vērā arī anketēšanas metodes trūkumi. Pirmkārt, kā jau minēts, tā ir pastarpināta materiāla vākšanas metode, proti, pētnieks strādā ar lielu informantu skaitu vienlaikus. Kontakta iespējas ar atsevišķiem respondentiem ir ierobežotas,⁹ tādēļ iegūtie dati ir apmierinoši kvantitatīvā ziņā, bet kvalitatīvi atpaliek no tādiem, kas vākti vienā vietā ilgākā laika posmā. Otrkārt, anketēšanas pielietojumam darbā ar bērniem ir sava specifika, kas noteikti jāievēro, anketējot skolēnus, sevišķi mazākajās klasēs, kā arī, interpretējot viņu sniegtās ziņas (par to skat. Alver 2000, Krogzeme–Mosgorda 2002).

Pētījuma **uzbūve**. Promocijas darbs sastāv no ievada, trim nodaļām ar secinājumiem, nobeiguma un trīs pielikumiem. Pirmajā nodaļā izklāstīts promocijas darba teorētiskais pamatojums un izpētes materiāla analīzes metodoloģija. Otrajā nodaļā iztirzāts tradīcijas sociālais konteksts: raksturots atmiņu albumu lietotāju kolektīvs, kā arī analizētas tradīcijas funkcijas un nozīme viņu ikdienas saskarsmē. Trešajā nodaļā tradīcija aplūkota kultūras kontekstā, pirmkārt, iztirzājot atmiņu albumu vietu ikdienas kultūrā, otrkārt, raksturojot albumu repertuāra apguves un lietošanas tradicionālos aspektus, treškārt, parādot krievu un vācu kultūras ietekmi uz latviešu albumu tradicionālo repertuāru.

Promocijas darba **aktualitāti** un **jaunpienesumu** šodienas tradīciju pētniecībā apliecina vismaz divi faktori. Pirmkārt, tā izpētes priekšmets ir bērnu un jauniešu kultūra, kurai līdz šim Latvijā pievērsts nepamatoti maz uzmanības. Tā, piemēram, pēdējais plašākais skolēnu folkloras apskats atrodams 1950. gados publicētajā V. Grebles rakstā (Greble 1950, 146 – 164). Otrkārt, promocijas darbs ir jauns ieguldījums arī mūsdienu tradīciju izpētes metodoloģijā. Tajā izklāstīta un praktiski realizēta 20. gadsimta beigu Rietumu folkloristikā u. c. humanitāro un sociālo zinātņu nozarēs plaši pielietotā kontekstuālā pieeja. Proti, vienas sabiedrības grupas konkrēta tradīcija tiek analizēta uz plaša sociālā un kultūras konteksta fona, atklājot ne tikai šīs tradīcijas saknes un struktūru, bet arī parādot tās nozīmi grupas locekļu ikdienas dzīvē. Kontekstuālās pieejas gaismā tiek arī pārlūkots un precizēts tādu plašas nozīmes terminu lietojums kā *folklorā*, *tradīcija* un *kultūra*.

⁸ Pati anketu aizpildīšanas procedūra parasti aizņēma ne vairāk kā vienu mācību stundu. Taču, vācot materiālu par atmiņu albumiem, anketēšana veikta ar garākiem pārtraukumiem, lielākā daļa datu savākta laika periodā no 1994. – 1996. g., resp., vēl pirms promocijas darba koncepcijas rašanās.

⁹ Optimālā anketēšanas procedūra klasē notika pēc sekojošas shēmas: pētījuma autore vienas mācību stundas laikā iepazīstināja skolēnus ar albumu kultūru, otras stundas laikā tika izskaidroti anketas jautājumi un skolēni uz tiem atbildēja. Vairākos gadījumos pēc anketēšanas notika autores īsa sarakste vai saruna ar atsevišķām respondentēm. Dažkārt pēc pētnieces norādījumiem anketēšanu savā klasē veikušas skolotājas.

Pētījums **praktiski izmantojams**, veidojot lekciju kursus par mūsdienu tradīcijām, arī kā ierosme tālākiem pētījumiem par albumu estētiku, saskarsmes paraugiem bērnu ierakstos, bērnu zīmējumiem, vīriešu albumiem un daudzām citām tēmām.

1. NODAĻA. PĒTĪJUMA TEORĒTISKĀ NOSTĀDNE

1.1. Izpētes priekšmets

Promocijas darba izpētes priekšmets ir atmiņu albumu tradīcija. Albumu¹⁰ rakstīšanai ir sena un interesanta vēsture. Pamatojoties uz atšķirīgās laiktelpās tapušo albumu savstarpējo līdzību, pētnieki izteikuši vairākas hipotēzes par to kopīgajām saknēm Eiropas kultūrā.

Jussi Nuorteva datē albumu tradīcijas izcelsmi ar 1540. gadiem: “Atmiņu albumu tradīcija radusies Vācijā. Pirmo reizi kļuvuši populāri Vitenbergas universitātē ap 1540. gadu, tie ātri izplatījās gan sociālā, gan ģeogrāfiskā ziņā. Albums, kurā draugs varēja atstāt savu parakstu un varbūt kādu dzejas rindu rotājumam, bija pazīstams gan amatniekiem, gan garīdzniekiem, gan kareivjiem un galminiekiem, bet visaugstāk to vērtēja studenti, kas ceļoja no vienas universitātes uz otru. Svešzemju *studiosus*¹¹ šo tradīciju varēja pārņemt kādā no daudzajām Vācijas universitātēm un pēcāk ierādīt to saviem tautas brāļiem ar tādiem panākumiem, ka tagad atmiņu albumi atrodami gandrīz visu Eiropas valstu bibliotēkās un arhīvos. Protams, vispopulārākie šie *alba amicorum*¹² ir valstīs, kas ciešāk saistītas ar vācu kultūru” (Nuorteva 1983, 104). Kā zināms, pie šādām valstīm pieder arī Latvija. Bengts af Klintbergs (Bengt af Klintberg) atvedina atmiņu albumu sākotni tālākos Viduslaikos, kad līdzīgi albumi kalpojuši feodālajiem augstmaņiem kā ieteikumu vēstuļu pakete un reizē identifikācijas dokuments uzņemšanai karaliskajos galmos (Klintberg, 1978, 49).¹³ Savukārt Jorgs-Ulrihs Fehners (Jörg-Ulrich Fechner), analizējot atmiņu albumus kā kultūrvēstures avotu, norāda, ka jēdziens *album amicorum* atrodams latīņu valodas vārdnīcās jau kopš 13. gadsimta un varētu būt saistāms tiklab ar antīkās pasaules draudzības kultūru kā Viduslaiku klosteru lūgšanas brālību tradīcijām. Tomēr tradicionālās atmiņu albumu formas *Stammbuch* aizsākumu arī Fehners sliecas attiecināt uz 16. gadsimta vācu protestantiskajām universitātēm (Fechner 1981, 9), no kurienes tie nonāk gan kaimiņvalstu Somijas (Lipponen 1992, 158, Nuorteva 1983, 104 – 105) un Igaunijas (Kalmre 1997, 98), gan mūsu, latviešu, kultūras ap-
ritē.¹⁴

Sieviešu uzmanības lokā albumi pirmo reizi nonāk 17. gadsimta vidū, kad jaunas dāmas veido tos kā dzejoļu suvenīrkolekcijas no draugiem un radiem, bet īpaši kopš romanti-

¹⁰ Vārda ‘albums’ (fr. *album*, vācu *albaum*, kr. *альбом* no lat. *albus* – ‘balts’) pamatnozīme ir ‘grāmata vai burtnīca ar tīrām lapām’ – zīmēšanai, dzejoļu ierakstīšanai, arī marku, fotogrāfiju utt. kolekciju glabāšanai (SV 1999, 40; PND 2000, 51).

¹¹ Students (latīņu val.). Tulk. no latīņu val. šeit un turpmāk mans: B. K.-M.

¹² Draugu albumi (latīņu val.).

¹³ Šeit un turpmāk no zviedru un vācu val. tulkojis Nils M. Mosgords (Niels M. Moesgaard).

¹⁴ Krievijā atmiņu albumi ienākuši 18. gs. otrajā pusē no vācu un franču tradīcijas (Korņilova 1990, 12).

kās draudzības kultūras uzplaukuma Vācijā 18. gadsimta beigās, 19. gadsimta sākumā, kad albumu repertuāru pārplūdina dzejoļi, pārvērdami *album amicorum* par *poesie album*,¹⁵ kura īpašnieces visbiežāk ir jaunas augstāko aprindu sievietes. 19. gadsimta poētiskie albumi tiek uzskatīti par 20. gadsimta skolnieču albumu tiešiem priekštečiem. 19. gadsimta beigas ievada jaunu posmu albumu tradīcijas attīstībā. Kapitālismam Eiropā turpinot strauji attīstīties, mainās sabiedrības struktūra – aristokrātija ir nogājusi no vēstures skatuves, atmiņu albumi nokļūst no sabiedrības elites vidējos un zemākajos slāņos un aizvien pārliecinošāk ienāk skolu vidē.

Latviešu sabiedrībai atmiņu albumi kļūst pazīstami ar 19. gadsimta otro pusi,¹⁶ kad vairāk jauniešu, tai skaitā meitenes, iegūst plašākas izglītošanās iespējas.¹⁷ Vecāko latviešu albumu¹⁸ noformējums un tajos sastopamie vācu vai no vācu valodas lokalizētie teksti apliecina pieņēmumu, ka albumu tradīcija Latvijā ienākusi visdrīzāk ar vācisko meiteņu skolu starpniecību, no kurienes strauji izplatījusies latviešu skolnieču vidū.

Mūsdienās tradīcija aptver vairākus atmiņu albumu veidus, piemēram, zīmējumu, dziesmu, dzejoļu un foto albumus ar veltījumiem atmiņai, viesu grāmatas u. c. Aptauju dati liecina, ka arī skolās populārās anketu klades bieži tiek sauktas par atmiņu kladēm. Visus atmiņu albumus vieno kopīga pazīme – tie veidoti kā atsevišķai personai veltītu citu personu (draugu / draudzeņu, radnieku, skolas biedru u. c.) ierakstu kolekcija.

Šajā pētījumā aplūkots viens no atmiņu albumu veidiem – t. s. *klasiskie atmiņu albumi*, kuru popularitātes periods Latvijā ildzis turpat gadsimtu, robežojoties, no vienas puses, ar

¹⁵ J. Kursīte raksta, ka 18. – 19. gs. albumu lirika kļūst tik populāra, ka tiek lietota arī ārpus albumu konteksta, „visās iespējamās „neformālās” dzejas funkcionēšanas vietās” (Kursīte 2002, 19). Bengts af Klintbergs norāda, ka Zviedrijā 19. gs. nosaukums *poesialbum* (sal. ar dāņu *poesibog*, vācu *Poesiealbum*) aizstāj vecāko *minnesbog / minnesalbum* (atmiņu grāmata / albums) vai vēl vecāko *Stammbuch* (Klintberg 1978, 49). Arī uz dažiem latviešu skolnieku albumu vākiem zeltītiem burtiem rakstīti nosaukumi *Poesie* (Irma, Vītiņa skola, 1922, Emma, Lejasciems, 1918), *Альбом для стихов* (Līvija, Rīga, 1958), *Альбом для вписуив* (Ināra, Vircava, 1975), tomēr paši skolnieki šāda tipa albumus vienmēr saukuši par *atmiņu / piemiņas albumiem*. Ar nosaukumu dzejoļu albumi / klades parasti tiek apzīmēti viena rakstītāja veidoti dzejoļu un pantu apkopojumi. Pētījumā atsauce uz konkrētu atmiņu albumu ietver tā īpašnieka / īpašnieces vārdu, albuma tapšanas vietu un sākšanas gadu (skat. augstāk šajā parindē).

¹⁶ Vecākais atmiņu albuma fragments latviešu valodā LFK fondos datēts ar 1892. gadu (LFK 1742, 2567).

¹⁷ Vēl 19. gs. sākumā sabiedrības attieksme Latvijā pret sieviešu izglītību ir visai negatīva. Taču 19. gadsimta otrajā pusē tā mainās, līdz ar to paplašinās meiteņu izglītošanās iespējas (Zelče 2002, 142 – 149). Pēc 1885. gada, kad krievu un vācu ierēdniecība cīnās par autoritāti latviešu izglītošanas laukā, pilsētās darbojas skolas gan ar krievu, gan vācu mācību valodu, kas pārsvarā ir dalītas, t. i., zēnu vai meiteņu skolas (Vičs 1939, 1 – 29). 19. gs. beigās izglītības sistēmu pieskaņo Krievijas skolu likumdošanai, kas paredzēja mācības draudzes skolās, pilsētas un apriņķa skolās un ģimnāzijās. Apriņķa skolās un ģimnāzijās mācās tikai turīgu vecāku bērni (Prieditis 2000, 127). Pēc 1905. – 1907. g. revolūcijas skolēnu skaits ģimnāzijās gan palielinās, tomēr mācību maksas dēļ tajās vēl joprojām var mācīties tikai turīgo aprindu atvases. Tādējādi apmēram 1/3 no ģimnāzistiem šajā laikā ir muižnieku, ierēdņu, garīdznieku un tirgotāju bērni, pārējie pieder pilsētas un lauku buržuāzijas aprindām (LPE 5. 2. sēj., 573).

¹⁸ Par latviešu atmiņu albumiem uzskatāmi visi tie albumi, kuri tapuši latviešu sabiedrībā, proti, kuru īpašnieki un lielākā daļa rakstītāju ir latviešu skolēni un kuru ierakstos dominē latviešu valoda, neatkarīgi no tā, vai albumi tapuši Latvijā vai ārpus tās. Promocijas darbā, kā to nosaka tēmas specifika, pamatā izmantoti Latvijā rakstītie albumi.

vācu albumu tradīciju 19. gadsimta pēdējās desmitgadēs un, no otras, ar atmiņu albumu iespiedvariantu parādīšanos 1990. gados. To līdzinieki atrodami arī Eiropas un ASV kultūrvēsturē. Klasiskajiem atmiņu albumiem raksturīgs vēsturiski izveidojies ieraksta paraugs,¹⁹ kuram rakstītāji bieži sekojuši arī 20. gadsimtā. Proti, ieraksts parasti sastāv no veltījuma albuma īpašniekam dzejas vai prozas formā, paraksta (ar datuma un vietas norādi) un vēlējuma atmiņai. Ierakstu var papildināt ilustrācija. (Skat. 1. att. 3. pielikumā). Klasiskie ieraksta kompozīcijas elementi atspoguļojas arī albumu nosaukumos dažādās kultūrās – *atmiņu (piemiņas) albums* (latviešu, somu), *poēzijas albums (grāmata)* (vācu, dāņu, zviedru), *autogrāfu albums (grāmata)* (amerikāņu).

Parauga ievērošana ieraksta veidošanas procesā nenozīmē precīzu albuma pirmās lappuses atdarināšanu. Ieraksta kompozīcijas elementi dabiski izriet no veltījuma stila, tie var būt brīvi izkārtoti, interpretēti un papildināti atkarā no albuma īpašnieka izvirzītajām prasībām, katra rakstītāja izdomas un praktiskajām iespējām, attiecīgā laika albumu modes u. tml.²⁰ Tā, piemēram, vienā ierakstā var būt izvietoti arī vairāki veltījuma teksti, veltījums vai vēlējums var būt ierakstīts aizlocītā lappuses stūrī, parakstu var papildināt foto vai papildus ziņas par rakstītāju, kāds no minētajiem elementiem var iztrūkt u. tml. Bez tam gandrīz katrā albumā blakus tradicionālajiem, pēc parauga rakstītajiem, sastopami arī daži atšķirīgi ieraksti, kas sastāv, piemēram, no rakstītāja fotogrāfijas un paraksta, zīmējuma un paraksta, tikai paraksta u. tml. Tādējādi par rakstītāja kompetenci liecina nevis kāda klasiska parauga mehāniska reproducēšana, bet gan tāds tradicionālo ieraksta elementu izkārtojums, kas nodrošina tajā ietvertās nozīmes iespējami precīzu pārraidi adresātam, respektīvi, albuma īpašniekam. Zināmā mērā atmiņu albuma lappuse līdzinās vēstulei, kas veidota pēc tradicionāla parauga, bet vienlaikus ir pirmreizīga un neatkārtājama, jo rakstīta konkrētā laikā un vietā konkrētam cilvēkam.

¹⁹ Tipisks ieraksts sastāv no īsa dzejas fragmenta vai aforisma un veltījuma ar parakstu lappuses apakšā. Bieži tika lietota arī ilustrācija, tā par 16. – 17. gs. vācu un somu albumiem raksta J. Nuorteva (1983, 104). Līdzīgi A. Fīdlers konstatē, ka vācu albumos, kas tapuši laika posmā no 1600. – 1750. gadam, ieraksts parasti sastāvēja no citāta vai aforisma, oficiālas noslēguma frāzes, kuru augstāk citētais J. Nuorteva sauc par veltījumu, un rakstītāja paraksta. Labākie ieraksti ietvēruši arī ilustrāciju (Fiedler 1960, 20). Arī Krievijā 18. – 19. gadsimtā *albumu lapas tika aizpildītas pēc tradicionālas shēmas [...] ar datumu un vietas norādi apakšējā, kreisajā pusē, ar veltījuma ierakstu un rakstītāja parakstu, bieži norādot viņa profesiju vai sabiedrisko stāvokli labajā pusē apakšā* (Korņilova 1990, 18).

²⁰ Katrs no ieraksta kompozīcijas elementiem ietver noteiktas realizācijas iespējas tradīcijas ietvaros. Piemēram, veltījums parasti tiek izvietots lappuses centrā, tam jābūt tematiski atbilstošam, parakstam ir vairākas pieņemtas formas, tas var tikt aizstāts ar tradicionālu formulu, ilustrācijai jābūt atbilstošai tematikas un rotāšanas standartiem.

Lai gan atmiņu albumu īpašnieces pārsvarā ir meitenes, tradīcijas izpētē jāņem vērā, ka rakstītāji ir gan meitenes, gan zēni, turklāt pēdējie arī palaikam iekārto savus albumus.²¹ Izpētītajā materiālā tādi ir pieci.

Apkopojot visas augstāk minētās pazīmes, klasiskie atmiņu albumi īsi raksturojami kā viens no latviešu skolēnu sabiedrībā, galvenokārt starp meitenēm, izplatītiem neformālo albumu veidiem. To iekārtošanas mērķis ir skolas gadu atmiņu saglabāšana. Atmiņu albums sastāv no ierakstiem, kurus veido albuma īpašnieka klases biedri/biedrenes, draugi/draudzenes, retāk vecāki vai skolotāji. Ieraksti veidoti pēc tradicionāla parauga.

Tā kā promocijas darba izpētes priekšmets ir atmiņu albumu tradīcija, turpmāk tiks aplūkots pats tradīcijas jēdziens un tās pazīmes, kas ļauj uzskatīt un analizēt atmiņu albumus kā tradīciju.

1.2. Atmiņu albumi kā tradīcija

Tradīcija (lat. *traditio* – ‘*nodošana tālāk*’; SV 1999, 799) kā viens no folkloristikas nozares pamatjēdzieniem pastāvīgi bijusi pētnieku uzmanības lokā jau kopš 18. gadsimta beigām un 19. gadsimta sākuma, kad Apgaismes un modernisma ideju²² iespaidā Eiropā strauji pastiprinājās interese par nacionālo kultūru pagātnei un tradīcija tika saistīta ar sabiedrībā šķietami izzūdošo pagātnes mantojumu. Šī naturālistiskā izpratne, proti, tradīcija kā zināšanas (ticējumi, paražas, rituāli u. c.), kas, saglabājot nemainīgu “kodolu”, tiek mantotas no pagātnes, mūsdienās vēl joprojām ir pamatā tradīcijas populārajai koncepcijai, kas, savukārt, ir jāšķir no tradīcijas kā zinātniskas kategorijas (Handler & Linnekin 1984, 273; Ben-Amos 1985, 102, 106; Eriksen 1994, 11 u. c.), kuru folkloristikas attīstības dažādos posmos pētnieki interpretējuši atšķirīgi. Tomēr tradīcijas kā zudušo “zelta laiku” vērtības apzināšana vēl joprojām ir nozīmīgs aspekts arī zinātniskajos folkloras pētījumos (Dundes, no Eriksen 1994, Ben-Amos 1985, Hofer 1984, Shils 1981 u. c.).

Neskatoties uz plašo tradīcijas jēdziena lietojumu folkloras, etnoloģijas, socioloģijas, vēstures un citu humanitāro un sociālo zinātņu pētījumos turpat divu gadsimtu garumā, tas lielākoties izmantots kā termins, *ar kuru domāt, nevis par kuru domāt*²³ (Ben-Amos 1985, 97), t. i., kā pats par sevi saprotams. Kad 70. gadu beigās amerikāņu sociologs Edvards Šilss

²¹ Gandrīz visās aptaujātajās klasēs atmiņu albumi bija arī dažiem zēniem, piemēram, Madlienas vidusskolas 6. klasē tādi bija četriem no vienpadsmit zēniem. Tāpēc promocijas darbā, runājot par atmiņu albumiem vispārīgā nozīmē, lietots apzīmējums *albuma īpašnieks* vīriešu dzimtē, precizējot dzimumu katrā konkrētā gadījumā.

²² Somu pētnieks Pertti J. Antonens (Pertti J. Anttonen) savā teorētiskajā pārskatā par folkloras koncepciju postmodernismā atgādina, ka termini *tradīcija* un *folkloras* ir nesaraucjami saistīti ar modernisma ideju un pieredzi (Anttonen 1993, 17).

²³ Tulkojums no angļu valodas šeit un turpmāk mans: B. K.-M.

(Edvard Shils) sāk vākt materiālus izvērstam, apkopojošam pētījumam par tradīciju, viņš atrod neskaitāmas grāmatas par atsevišķām tradīcijām teoloģijā, mākslā, literatūrā, likumdošanā u. c. Tomēr *nav nevienas grāmatas par tradīciju, kurā būtu mēģināts saskatīt tradīcijas pamatu un kopējos elementus un kurā būtu analizēts, kādas izmaiņas tradīcija ienes cilvēka dzīvē* (Shils 1981, vii). Vēlāk savā fundamentālajā pētījumā "Tradīcija" (1981) E. Šilss pauž uzskatu, ka tradīcijas jēdziens ir savienojams ar jebkuru saturu, sākot no materiāliem priekšmetiem līdz sociālo attiecību un domāšanas modeļiem (Shils 1981, 16), un ka tradīcija pakļauta pastāvīgām izmaiņām, tomēr savos galvenajos secinājumos viņš atbalsta tradīcijas naturālistisko izpratni. Proti, pēc E. Šilsa domām, izšķirošais kritērijs tradīcijas definējumā ir tas, ka tradīcija, *ko radījusi cilvēka darbība, doma un iztēle, tiek nodota no vienas paaudzes nākamajai* (turpat, 12, izcēlums mans, B. K.-M.). Tradīcija, viņaprāt, ir laikā ietiekta *secīgu variantu ķēde*, kas turpinoties mainās, tomēr *saglabājot būtisko kodolu* (tradīcijas identitāti), kuru atpazīst konkrētās tradīcijas lietotāju paaudzes un kas, savukārt, vedina viņus ticēt šīs tradīcijas senumam un šķietamajai nemainībai. Tradīcijas definēšanai E. Šilss izmanto arī laika kritēriju, atsaukdamies uz tās vārda nozīmi, proti, *'nodošana tālāk'*. Viņaprāt, lai tradīcija par tādu kļūtu, tai jābūt mantotai vismaz trīs paaudzēs (turpat, 15).

80. gadu sākumā tiek ierosināta jauna diskusija par tradīcijas koncepciju: tā tiek plaši iztīrīta un pārvērtēta vēstures un etnoloģijas nozarēs, arī folkloristikā: 1981. gadā ziemeļvalstu (dāņu, somu, islandiešu, norvēģu un zviedru) folkloristi un etnologi, piesaistot arī speciālistus no citām valstīm, ierosina diskusijas par tradīcijas jēdziena analītisko vērtību; tai pašā gadā notiek tradīcijas koncepcijas pārvērtēšana un analīze arī Padomju Zinātņu akadēmijā, bet 1984. gadā tradīcija ir dažādu valstu speciālistu diskusiju objekts ASV, Blūmingtonā.²⁴ Par to, ka folkloristu un etnologu interese par tradīciju gan kā zinātnisku kategoriju, gan kā sabiedrības ikdienas sastāvdaļu vēl aizvien neapsīkst, liecina šai problēmai veltītie raksti 90. gados. Tā, piemēram, norvēģu pētniece Anne Eriksena (Anne Eriksen), savā rakstā aplūkojot tradīcijas koncepciju folkloristikā, blakus trīs biežāk minētajām tradīcijas nozīmēm (tradīcija kā materiāls, kā komunikatīvs akts, respektīvi, performance, un kā abstrakta analītiska koncepcija) nosauc arī ceturto – tradīcija kā vērtība, kuras pozitīvā ietekme uz sabiedrību bieži tiek izmantota sociālo un kultūras pārmaiņu laikā (Eriksen 1994, 9).

Pamatojoties uz 1981. gada ziemeļvalstu pētnieku diskusijām, somu folklorists Lauri Honko savos rakstos (Honko 1988, Honko 1995 u. c.) analizē tradīcijas jēdziena trīs biežāk lietotās nozīmes: 1) tradīcija kā kaut kas tāds, kas tiek pārņemts *pastāvīgā tālāk nodošanas procesā*, 2) tradīcija kā *materiāls*, no kura tiek veidotas kultūras, tai skaitā – mutvārdu, un ko

²⁴ Latviešu folkloristi tradīciju aplūkojuši kā folkloras materiāla saturu, formas un lietojuma pazīmi. Skat., piemēram, LFK pētnieku veidoto krājumu "Latviešu folkloras tradicionālais un mainīgais" (1992) u. c.

mēs glabājam savos folkloras arhīvos, 3) tradīcija kā kaut kas, kas pārstāv sociālo grupu, kā *grupas marķētāja*. Savai tradīcijas definīcijai L. Honko izvēlas otro nozīmi, uzsvērdams, ka, viņaprāt, *„tradīcija attiecināma, pirmām kārtām, tikai uz materiāliem, uz nesistematizētu kultūras elementu virkni, kas pieejami attiecīgajai sociālajai grupai dažādos laikos un kontekstos* (Honko 1988, 10). No šī materiāla, kurā ietilpst ne tikai folkloras žanri, bet arī dažādi runas un uzvedības veidi, katra sociālā grupa izvēlas elementus, kurus iekārto savā kultūras sistēmā, ar laiku padarot tos par savas grupas identitātes izteicējiem. Tādējādi, pēc L. Honko uzskatiem, tradīcijas jēdziens apzīmē *kultūras potenciālu*, nevis grupas patiesi eksistējošo kultūru. Šajā ziņā L. Honko konceptuāli tuvojas E. Šilsa plašākam atzinumam, ka viss, kas nav tradīcija, piemēram, mode, rūpnieciskā ražošana, zinātniski priekšlikumi, racionāli spriedumi u. tml., var potenciāli par tādu kļūt (Shils 1981, 31), kā arī daļēji amerikāņu pētnieka Rodžera D. Eibrahamsa (Roger D. Abrahams) viedoklim, ka tradīcija ir abstrakta zināšanu sistēma (līdzīgi F. Sosīra *langue*), uz kuras pamata tiek radīts folkloras priekšnesums (*parole*), tātad, tradīcija ir *potenciālā folklorā* (no Ben-Amos 1985, 123).

Lūzuma punktu tradīcijas ierastajā interpretācijā, proti, tās saistījumā ar pagātni un pārmantošanu no paaudzes paaudzē, iezīmē Erika Hobsbauma (Eric Hobsbawm) un Terensa Reindžera (Terence Ranger) izdotais rakstu krājums “Tradīcijas radīšana” (1983), kurā atklāts, ka lielākā daļa mūsdienu sabiedrībā kopto tradīciju ir ieviestas nesen, galvenokārt sociālu mērķu vārdā: lai radītu vai simbolizētu sociālo saliedētību vai piederību kādai grupai; lai ieviestu vai leģitimētu institūcijas, statusa vai varas attiecības; lai veicinātu socializāciju, ticējumu, vērtību sistēmu un uzvedības normu ieaudzināšanu (Hobsbawm 1983, 9). Krājuma ievadā E. Hobsbaums skaidro jaunradītas tradīcijas jēdzienu: *Jaunradīta tradīcija ir rituālas vai simboliskas dabas paradumu komplekss, kuru vada atklāti vai vārdos neizteikti likumi, kas tiecas ieaudzināt noteiktas vērtības un uzvedības normas ar atkārtotības palīdzību, tādējādi automātiski nodrošinot saites ar pagātni* (turpat, 1). Viņš tomēr aizvien šķir autentisku tradīciju no jaunradītas, paskaidrojot, ka tur, kur ir dzīvas vecās tradīcijas, nav nepieciešamības radīt jaunas (turpat, 8).

Savukārt, antropologi Ričards Hendlers (Richard Handler) un Džoselina Linnekina (Jocelyn Linnekin) rakstā “Tradīcija, īsta vai viltota” izsaka pārliecību, ka tradīcijas nevar būt dalāmas vecās un jaunās, jo katra no tām interpretēta šodienas apstākļos ar noteiktu mērķi. Tāpēc tradīcija vienmēr ir *simboliska konstrukcija*, kas rodas *domāšanas procesā*, nevis no pagātnes mantots, ierobežots kādas sabiedrības grupas būtisko kultūras iezīmju „komplekts” ar nemainīgu kodolu. Pētnieki uzsver, ka *„konstanta, ierobežota tradīcija vispār ne-*

pastāv. Tradīcija ir pagātnes modelis, un tas nav atdalāms no tradīcijas interpretācijas tagadnē (Handler & Linnekin 1984, 276).

Izsekojot tradīcijas jēdziena interpretācijas vēsturei amerikāņu folkloristikā, Dans Ben-Amoss iztirzā tā septiņas koncepcijas: (1) tradīcija kā *folkloras* (gan materiāls, gan process) vai plašākā nozīmē (2) *kultūra*,²⁵ arī (3) *sabiedrības kultūras kanons*,²⁶ (4) kā *pārmantošanas process* laikā un telpā, (5) kā *superorganiska masa*, kuru ar savu priekšnesumu tālāk pārraida teicējs,²⁷ vai (6) *abstrakta likumu sistēma (langue)*, kas ir pamatā folkloras priekšnesumam (*parole*), kā arī pats (7) *folkloras priekšnesums* (performance).²⁸

Apkopojot dažādu pētnieku viedokļus par tradīciju, redzams, ka universāla tradīcijas definīcija, kas vienlaicīgi ietvertu visus šī jēdziena aspektus, nav iespējama, jo, pirmkārt, daži no tiem vienmēr būs relatīvā pretrunā ar citiem, vienmēr diskutējami, piemēram, autentiskas un jaunradītas tradīcijas nošķirums, attiecība starp pastāvīgajiem un mainīgajiem elementiem tradīcijas interpretācijā, tradīcija populārā izpratnē un tās zinātniskā koncepcija u. tml., un, otrkārt, *izmaiņas „tradīcijas” lietojumā atšķiras no valsts valstī, no valodas valodā un no paaudzes paaudzē*” (Ben-Amos 1985, 102). Tā ungāru pētnieks Tamass Hofers (Tamas Hofer) atzīst, ka, lai gan atsevišķu valstu tradīciju pētniekus nenoliedzami ietekmē internacionālā pieredze šajā jomā, tomēr viņu individuālās koncepcijas izriet no vietējās praktiskās pieredzes, un tāpēc tās savstarpēji atšķiras tik daudz, cik atšķirīgs ir katras zemes sociālais un kultūras konteksts (Hofer 1984, 141). Šodien tradīciju pētniecībā tiek radoši izmantotas visas augstāk minētās koncepcijas, interpretējot tās atbilstoši konkrētā pētījuma mērķiem un metodoloģijai.

* * *

Šajā pētījumā atmiņu albumi tiek analizēti kā skolēnu tradīcija, ar kuras palīdzību bērni izsaka savu sociālo un kultūras piederību.

²⁵ Šādā interpretācijā **tradīcija** folklorā līdzīgi **kultūrai** antropoloģijā, ir kļuvusi par sociālo dzīvi definējošu un identifikējošu aspektu. Ar pieredzes, saskarsmes, valodas un vēstures palīdzību sabiedrība rada tradīciju, kura, savukārt, funkcionē kā tās kompleksa atpazīšanas zīme (Ben-Amos 1985, 121).

²⁶ Tradīcija kā konkrētās sabiedrības grupas kultūras kanons ir izplatīta koncepcija amerikāņu folkloristikā. Kultūras kanons uzskatāms par abstrakciju neatkarīgi no tā, vai to rada zinātnieki pētniecības procesā, vai paši teicēji, veidojot savu folkloras repertuāru. Svarīgi ir tas, ka tradīcija kā kanons jaunākajās interpretācijās vairs netiek vienādota ne ar folkloras materiālo, nedz procesuālo (pārmantošanas) aspektu, tā tiek uzlūkota par mainīgu lielumu, kas tiek radīts konkrētajā laikā un sabiedrībā ar mērķi definēt šo sabiedrību sociāli un kulturāli (Ben-Amos 1985, 105 – 116).

²⁷ Šajā gadījumā tradīcija kļūst par materiālu un folkloras – par tā pārraides līdzekli, bet galvenā loma tradīcijas pārtapšanā folklorā piekrīt „tradīcijas nesējam” (zviedru pētnieka Karla von Sidova (Carl von Sydow) ieviests jēdziens) (Ben-Amos 1985, 118).

²⁸ Lai līdzsvarotu pretstatu starp tradīciju kā nosacīti stabilu lielumu un performanci kā mainīgo, tradīciju var interpretēt kā pašu performanci (Ben-Amos 1985, 124). Arī A. Eriksena uzsver, ka tradīcijas pārmantošanas procesa galvenā sastāvdaļa ir teicēja priekšnesums (performance), kas ir saziņas darbība, ar kuras palīdzību tradīcija tiek nodota tālāk citiem grupas locekļiem (Eriksen 1994, 9).

Par to, ka atmiņu albumi uzskatāmi par tradīciju, liecina to atbilstība vairākiem vispār-atzītiem tradicionālības kritērijiem (skat. arī iepriekš), starp kuriem vispirms minama izplatība teritorijas un laika ziņā. Gandrīz simt gadu, no 19. gadsimta beigām līdz 20. gadsimta pēdējai dekādei, atmiņu albumi ir pazīstami un iecienīti skolēnu vidū visā Latvijā. Tā V. Rūķe-Draviņa raksta, ka *skolnieku albumi, kuros mēdz ierakstīt atmiņai kādu dzejas rindu vai pamācību dzīvei, vai arī piemiņai atstāja kādu zīmējumu, bija, vismaz šā* [t. i., 20., B. K.-M.] *gadsimta pirmajā pusē, ļoti parasta parādība Latvijas skolās* (Ore & Rūķe-Draviņa 1987, 82). Arī aptauju respondenti apliecina albumu popularitāti skolās vēl 1970. – 1990. gados, nosaucot to par albumu „modi”, „bumu” u. tml.

Otrkārt, atmiņu albumi ir skolēnu neformālās kultūras būtiska sastāvdaļa. Skolas vidē jaunāko klašu bērni pārmanto interesi par albumiem un ierakstu veidošanas principus no vecākajiem biedriem, tādējādi veicinot tradīcijas noturību un nepārtrauktu atjaunotni no paaudzes paaudzē. Izplatība, noturība, pārmantošana no paaudzes paaudzē un piederība skolēnu neformālajai kultūrai ir albumu tradīcijas ārējās definējošās pazīmes. Tikpat būtiska ir tās iekšējā struktūra, kas izpaužas kā noteiktas prasības ieraksta satura, formas, izpildījuma u. tml. jomā, kurām tiek pakļauti visi teksti un zīmējumi, kas nonāk atmiņu albumu repertuārā.

Pamatojoties uz augstāk izklāstītajām teorētiskajām atziņām par mūsdienu pieejām tradīciju pētniecībā, promocijas darbā uzmanība koncentrēta ne tikai uz tām pazīmēm, kas piemīt albumiem kā tradicionālai kultūrai, bet arī uz pašu šo pazīmju aktualizēšanas procesu, noskaidrojot, kā skolēni, darinot atmiņu ierakstus pēc noteikta parauga, pārvērš izvēlētos tekstus un ilustrācijas par albuma repertuāra organisku sastāvdaļu, respektīvi, tos kontekstualizē. Tradīcijas ievērošana ierakstu darināšanā pētīta vairākos līmeņos – no teksta un ilustrācijas izvēles līdz to tehniskajam izpildījumam, īpašu vērību veltot tradīcijas un jaunrades mijiedarbībai. Tiek noskaidrots, kā notiek dažādas izcelsmes tekstu – literāro, folkloras un bērnu pašu sacerēto – variantu veidošanās, t. i., improvizācija, albumu tradīcijas noteiktajos ietvaros. Improvizācija, savukārt, tiek aplūkota ciešā saistībā ar tekstu folklorizāciju.²⁹

Tradīcija un folkloras ir izcelsmes un attīstības vēstures ziņā tik cieši saistīti jēdzieni, ka bieži starp abiem tiek likta vienlīdzības zīme, saucot folkloru par tradicionālo kultūru, tautas tradīcijām u. tml.³⁰ (Ben-Amos 1985; Eriksen 1994, Anttonen 1993 u. c.). Tradicionalitāti

²⁹ Folklorizācijas procesā albumu teksti iegūst variantus un pārvēršas no literatūras vai pašsacerēm par folkloru.

³⁰ Jānis Alberts Jansons savās folkloristikai veltītajās lekcijās Latvijas Universitātē 1940. gadu otrajā pusē minējis trīs nosaukumus, kurus latviešu inteliģence lietojusi folkloras apzīmēšanai pirms *folkloras* termina nostiprināšanās latviešu zinātnē: tautas gara mantas, burtniecība, arī *tautas tradīcijas*. Folkloras vārdu latviešu zinātnes apritē ievieš Pēteris Šmits un latviešu leksikā nostiprina Jānis Endzelīns (no J.A. Jansona nepublicētajām lekcijām).

par vienu no folkloras pamata pazīmēm blakus tās kolektīvajam raksturam, mutvārdu izplatībai, variabilitātei, mākslinieciskumam un pārmantojamībai no paaudzes paaudzē uzskatījuši folkloras pētnieki dažādos laikos³¹. *Nav nevienas idejas, kas ieņemtu tik centrālu vietu folkloras koncepcijās kā tradīcija* (Bauman 1992, 30).

20. gadsimta otrās puses folkloristikas diskursā attiecības starp folkloras un tradīcijas jēdzieniem tiek pārskatītas uz folkloras koncepcijas kardinālu izmaiņu fona. Proti, 1960. gados Rietumu folkloristikā aizsākas pētniecības virziens, kura mērķis ir radīt jaunu metodoloģisku pamatu folkloristikas kā zinātniskas disciplīnas sekmīgai attīstībai nākotnē, ņemot vērā mūsdienu sabiedrības sociālās un kultūras īpatnības un citu humanitāro un sociālo zinātņu sasniegumus to pētīšanas jomā.³² Izšķirošais solis šajā virzienā ir uzmanības centra pārvirze no folkloras teksta kā pašpietiekama analīzes objekta³³ uz teicēju kā šī teksta radītāju. Tiek par jaunu definēts folkloras sociālais pamats, kas kļūst par jaunā pētniecības virziena izejas punktu. Proti, par folkloras sociālo bāzi tiek atzīta jebkura sabiedrības grupa, kuras ietvaros tai ir piešķirtas gan mākslinieciska saziņas līdzekļa, gan grupas identitātes izteicējas funkcijas (Dundes 1983, Ben-Amos 1972, Bauman 1972 u. c.). Tādējādi 20. gadsimta beigu pētnieciskajā praksē folklorā bieži tiek analizēta kā ikdienas saziņas sastāvdaļa – *runas veids, saziņas paņēmieni, simboliska izteiksmes forma* (Bauman 1986 un 1992), *reāls, māksliniecisks un komunikatīvs process* (Ben-Amos 1972), *tradicionālas izteiksmes formas un uzvedība*³⁴ – kas, turklāt, neeksistē gatavā veidā, bet tiek radīta katrā saziņas situācijā no jauna kā simboliska, mākslinieciska izteiksmes forma, kuru lietotāji atpazīst pēc interpretatīvās saiknes ar tradīciju.

Atmiņu albumu tradīcijas ciešo saistību ar folkloru atklāj ne tikai to repertuārs, bet arī to lietojuma specifika sabiedrībā, kas visumā sasaucas ar Eliota Oringa (Eliott Oring) nosauktajām folkloras sociālajām funkcijām.³⁵ Proti, atmiņu albumi tiek lietoti skolēnu nefor-

³¹ Tā, piemēram, 21 folkloras definīcijā, kas lasāmas folkloras un mitoloģijas normatīvajā vārdnīcā, tradīcija minēta 13 reizi (Funk & Wagnalls 1949, Utley 1965, Ben-Amos 1972 un 1985). Desmit gadus pēc šīs vārdnīcas iznākšanas Ņujorkā, pazīstamā latviešu folkloras pētniece Elza Kokare raksta "Latviešu literatūras vēstures" ievadā: *Folklorā ieskaitāmi tikai tādi garīgās kultūras izpausmes veidi, kas laika gaitā ieguvuši tradīcionālu* [izcēlums mans, B. K.-M.] *māksliniecisku formu un dzīvo tautā kā patstāvīgi daiļdarbi.* (Kokare 1959, 8).

³² Lietpratīgu pārskatu par šī pētniecības virziena – *kontekstuālās pieejas* – saturu un attīstību folkloristikas zinātnē sniegusi Dace Bula (Bula 2000, 14 – 20).

³³ 19. gs. beigās un 20. gs. pirmajā pusē vēsturiski-ģeogrāfiskās skolas pārstāvji, strukturālisti un semiotiķi meklēja folkloras nozīmi konkrētajā tekstā – tā izcelsmē, izplatībā laikā un telpā, vairāklīmeņu struktūrā, variantu hierarhijā u. tml. Par folkloristu galveno uzdevumu tika uzskatīta folkloras tekstu (melodiju, dejas soļu), vākšana, sistematizēšana un izskaidrošana.

³⁴ *Vārds folklorā apzīmē tās izteiksmes formas, procesus un uzvedības veidus, kurus (1) mēs parasti iemācāmies, mācām, lietojam vai demonstrējam tiešajā saskarsmē un (2) kurus mēs novērtējam kā tradicionālus, jo tie balstās zināmos precedentos vai modeļos un kalpo kā pierādījums cilvēku zināšanu, domu, ticējumu un jūtu secībai un nepārtrauktībai* (Georges & Jones 1995, 1).

³⁵ Eliots Orings (Eliott Oring), izsekojot folkloras jēdziena vēsturiskajai attīstībai, izceļ būtiskākās folkloras definīcijās nosauktās pazīmes: folklorā ir *sabiedriska* (grupai vai kolektīvam piederīga), *ikdienišķa* (lietota drī-

mālās kultūras ietvaros blakus citām tradīcijām, kas tiek koptas paralēli un, tai pat laikā, zināmā pretstatā skolas formālajai ikdienai. Tie tiek izmantoti bērnu savstarpējā saskarsmē gan pastarpināti (ar ieraksta palīdzību), gan tieši (dodot albumu nākošajam rakstītājam vai skatoties to kopā ar biedriem). Albumi veidoti pēc noteiktiem estētiskajiem kritērijiem un ir tradicionāli formas, satura un funkciju ziņā. Šo atzinumu apstiprina arī līdzšinējā pētnieciskā prakse, kurā atmiņu albumi analizēti kā bērnu folkloras sastāvdaļa (Grebbe 1950, Knapp & Knapp 1976, Bronner 1988, Kalmre 1997, Golovin & Lurje 1998 u. c.).

Promocijas darbā tomēr ņemts vērā, ka, lai gan folkloras teksti, nenoliedzami, ieņem svarīgāko vietu ierakstos, albumu repertuārs nesastāv tikai no folkloras – tajā sastopami arī oriģinālliteratūras citējumi, pašu rakstītāju sacerējumi, zīmējumi un aplikācijas. Tāpēc pētījuma uzmanības centrā ir atmiņu albumu tradīcija kā savdabīgs veselums, kurā apvienojas pēc noteiktiem kritērijiem izraudzīti un interpretēti literatūras, folkloras un mākslas darbu fragmenti un kam ir noteikts mērķis, funkcijas un nozīme.

Lai atbildētu uz jautājumu, kā šāds „veselums” veidojas un funkcionē, ir jāatrod un jāanalizē tās daudzveidīgās sociālās, kultūras un personiskās saites, kuras bērni izmanto un rada aizvien no jauna, darinot ierakstus viens otra atmiņu albumos. Tāpēc promocijas darba teorētiskajam pamatam izvēlēta kontekstuālā³⁶ pieeja. Kaut arī kontekstuālā analīze tiecas izcelt katras pētāmās parādības vienreizīgumu un neatkārtojamību, vienlaikus tiek ņemts vērā, ka jebkurā sabiedrībā pastāv vispārpieņemtas sociālas un kultūras normas, kas regulē cilvēku saskarsmi un nosaka visu saziņas veidu, tai skaitā māksliniecisko, ietvarus. Ievērojot šo atzinumu, tradīcijas jēdziens promocijas darbā interpretēts plašākā nozīmē, attiecinot ne tikai uz ierakstu tekstiem, bet arī to apguves, pierakstīšanas, improvizācijas un ilustrēšanas likumībām.

1.3. Kontekstuālā pieeja un tās lietojums atmiņu albumu materiāla analīzē

20. gadsimta pēdējās desmitgadēs kontekstuālā pieeja tiek sekmīgi izmantota vairākās humanitāro un sociālo zinātņu nozarēs, piemēram, lingvistikā, literatūrteorijā, socioloģijā, antropoloģijā, psiholoģijā, filozofijā, folkloristikā u. c., taču vienota konteksta definīcija līdz

zāk katru dienu kā īpašos gadījumos), *neformāla* (attiecībā pret formālajām un institucionālajām parādībām), *margināla* (attiecībā pret varas un privilēģiju centriem), *personiska* (lietota komunikācijā “aci pret aci”), *tradicionāla* (stabila laikā), *estētiska* (mākslinieciskuma izpausme) un *ideoloģiska* (izpaužas caur ticējumiem un zināšanu sistēmām) (Oring 1986, 16, izcēlums mans, B. K.-M.).

³⁶ Konteksts (lat. *contextus* – ‘savijums, saaudums’) – ‘teksta daļa, kuras saturs un forma jāņem vērā, lai pareizi saprastu kādu teksta elementu (piem., vārdu, teikumu) (SV 1999, 391), veidots no verba *contexere* – ‘savīt kopā’, kas, savukārt, no *con-* + *texere* (‘vīt’) (PND 2000, 753).

šim tā arī nav radīta, jebšu konteksta jēdziena lietojumam katrā no tām ir sava specifika.³⁷ Šobrīd jēdziens [konteksts, B. K.-M.] nozīmē pavisam atšķirīgas lietas alternatīvās pētniecības paradigmās, un, šķiet, ka pat konkrētu pētniecisko tradīciju ietvaros konteksta koncepciju vairāk nosaka prakses situācija un **lietojums** atsevišķu analītisku problēmu risināšanā nekā formāla definīcija (Duranti & Goodwin 1994, 2).

Folkloristikā konteksta koncepcija ienāk no antropoloģijas. 1920. – 30. gados to savos pētījumos par nozīmi primitīvajās valodās izstrādā angļu antropologs Bronislavs Maļinovskis. Viņš uzskata, ka valodas nozīme izriet nevis no tās lingvistiskās struktūras, bet no konkrētās sociālās situācijas, kurā valoda tiek lietota, tāpēc pētniekam jāveic ne tikai runas teksta lingvistiskā, bet arī runas situācijas etnogrāfiskā analīze. B. Maļinovskis savā valodas pētniecības praksē izšķir divus kontekstus: situācijas kontekstu³⁸, kas piešķir nozīmi konkrētiem valodas lietojumiem, un kultūras kontekstu, kas pārstāv runātāju kopīgās zināšanas, ticējumu sistēmu, runas žanus, vēsturisko apziņu, ētiskos un tiesiskos principus u. c. (Ben-Amos 1977, 49; Ben-Amos 1993, 215 – 216; Duranti & Goodwin 1994, 14 – 16).

1960. gados tiek likti pamati runas etnogrāfijai – pētniecības virzienam, kas ievērojami ietekmē kontekstuālās pieejas attīstību folkloristikā. Runas etnogrāfijas pamatlicējs ir amerikāņu antropologs Dels Haimss (Dell Hymes), kurš rada jauno disciplīnu, sintezējot antropoloģijas un sociolingvistikas atziņas.³⁹ Disciplīnas aizsākums datējams ar D. Haimsa programatiskā raksta „Runas etnogrāfija” publicēšanu 1962. gadā, un jau 1970. gados skaidri iezīmējas to zinātnieku loks, kas sekmīgi pielieto runas etnogrāfijas metodes savā pētnieciskajā

³⁷ Tā, piemēram, socioloģiskajā apcerē par bērnu uzvedības pētīšanas metodoloģiju dota sekojoša konteksta definīcija: *Konteksts ir kulturāli un vēsturiski fiksēts laiks un vieta, savdabīgs „šeit” un „tagad”. Tas saista makrosocioloģisko un mikrosocioloģisko notikumu analītiskās kategorijas. Mēs izšķiram vietējo kontekstu, kurā notiek mūsu pētījumi, un plašāku kontekstu, kurā vietējais konteksts iekļaujas un kurš nosaka pētniecības un, attiecīgi, interpretācijas ietvaru* (Graue & Walsh 1998, 9).

J. Kursīte par kontekstu literatūrzinātnē: *Konteksts – kāda izteikuma daļa (frāzes, rindas, panta, atsevišķa dzejoļa u. tml.) kopējā jēga, kas kļūst saprotama un novērtējama, tikai iepazīstoties ar visu tekstu (dzejoli, dzejoļu krājumu, lit-ras virzienu, ko pārstāv aut.). Konteksta pamatā ir mītizēts priekšstats par literārajiem tekstiem kā kopēja, vienota mīta – veseluma (konteksta) sastāvdaļām* (Kursīte 2000, 215).

Dažādos pētījumos, kuros izmantota kontekstuālā pieeja, vieno vismaz divas kopīgas pamatnostādnes: pirmkārt, pētāmās parādības nozīme tiek meklēta tās dziļākā saistībā ar dzīves īstenību, kura tiek analizēta nevis kā statisks apstākļu fons, bet kā dinamiska vide, kuru veido un pārveido cilvēks ar savu darbību, izturēšanos un valodu, otrkārt, šī nozīme tiek uztverta nevis kā objektīvs dotums, kas jāizskaidro vai jāatrod, bet kā *interpretējama*, respektīvi, pētāmais materiāls tiek analizēts, ņemot vērā visus tos sociālos, kultūras un individuālos faktorus, kuri mijiedarbojoties veido šī materiāla atšķirīgās nozīmes katrā konkrētā lietošanas situācijā (D. Ben-Amos 1993, Graue & Walsh 1998 u. c.).

³⁸ Folkloras pētījumos konteksts sākotnēji tiek identificēts tikai ar tās izpildīšanas situāciju. *Folkloras vienības konteksts ir tā īpatnējā sociālā situācija, kurā šī konkrētā vienība tiek izmantota. [...] Tikai tad, ja ir sagādāti šādi [kontekstuāli, B. K.-M.] dati, var notikt nopietns mēģinājums izskaidrot, kāpēc konkrētais teksts ir lietots konkrētā situācijā* (Dundes 1980, 23 – 24).

³⁹ *Runas etnogrāfija ir lingvistiskās antropoloģijas daļa, kas radusies no antropoloģijas tradicionālās intereses par mijattiecībām starp valodu, kultūru un sabiedrību* (Bauman & Sherzer 1975, 95). *Runas etnogrāfija nodarbojas, pirmām kārtām, ar runas paraugiem un funkcijām, tiem paraugiem un funkcijām, kuri organizē valodas lietojumu sociālās dzīves veidošanā* (turpat, 98).

darbā dažādās nozarēs (folkloristikā, socioloģijā, lingvistikā u. c.). 1972. gadā ASV publicētajā rakstu krājumā „Pretī jaunām perspektīvām folklorā”, kurā konteksts pasludināts par vienu no svarīgākajiem analītiskajiem jēdzieniem folkloras pētniecībā,⁴⁰ D. Ben-Amoss raksta: [...] *arvien pieaugošais stāstījumu, dziesmu un sakāmvārdu situatīvā fona uzsvērums, kas attīstījās no Maļinovska funkcionālisma līdz Haimsa runas etnogrāfijai, atļauj mums ne tikai pētīt, bet arī definēt folkloru tās kontekstā. Un šādā ietvarā, kas ir visu folkloras formu dabiskā dzīves vide, dalījums starp procesu un produktu nepastāv. Stāstīšana ir stāstījums, tāpēc stāstītājs, stāstījums un klausītāji ir savstarpēji saistīti komponenti vienotā kopībā, kas ir saziņas notikums* (Ben-Amos 1972, 10). D. Haimss savā rakstā minētajā krājumā uzsver, ka uzmanības pārvirze no folkloras teksta uz saziņas notikumu⁴¹ ir svarīgs solis folkloras pētniecībā, kas piešķir jaunu nozīmi konteksta jēdzienam. Proti, nav jēgas izpētīt atsevišķi folkloras materiālu un kādu no tās lietotāju dzīves aspektiem un pēc tam mēģināt tos sasaistīt kopā. Kontekstuālā pieeja nozīmē *pētīt attiecības starp folkloras materiālu un citiem sociālās dzīves aspektiem in situ, tur, kur šīs attiecības patiesi pastāv, saziņas notikumus, kuros folklorā tiek lietota* (Hymes 2000⁴², 59, par to arī Bauman 1983, 367).

Runas etnogrāfijas idejas folkloras pētniecībā tālāk attīsta D. Haimsa students, antropologs un folklorists R. Baumans, izstrādājot performances teoriju,⁴³ kura paver jaunas iespējas mutvārdu folkloras pētniecībā. Performances pētnieku uzmanības centrā ir folkloras (stāstījuma, dziesmas, rituāla u. tml.) priekšnesums (performance),⁴⁴ kas tiek analizēts vairākās kontekstuālajās dimensijās kā īpašs, māksliniecisks saziņas veids.

Runas etnogrāfijas un performances virziena iespaidā konteksts vairs netiek aplūkots kā folkloras priekšnesuma statisks fons vai to papildinoši fakti, bet drīzāk kā tā *komunikatīvs ietvars* (Ben Amos 1993, 216; Bauman 1984, 9), *mainīga, neviendabīga vide*⁴⁵, individuālu,

⁴⁰ Raksti šim krājumam tapuši laikā no 1966 – 1969. gadam. Krājuma redaktori ir R. Baumans un R. Paredess (Paredes).

⁴¹ Saziņas notikums ir analīzes pamatvienība runas etnogrāfijā. Tas ir plašāks jēdziens nekā lingvistikā pazīstamais runas akts, jo ietver ne tikai runātāja un adresāta, bet visu saziņas dalībnieku, kā arī saziņas laika un vietas raksturojumu (Bauman 1983, 365; Duranti & Goodwin 1994, 26; Saville-Troike 1998, 4. nod.).

⁴² Citēts pēc krājuma 2. izdevuma 2000. gadā.

⁴³ Rakstu krājums „Pretī jaunām perspektīvām folklorā” uzskatāms par performances virziena pirmo pamatpublikāciju (skat. arī: Abrahams 1993, Bula 2000). Taču performances teorētiskā nostādne pirmo reizi secīgi izklāstīta R. Baumaņa rakstā „Mutvārdu māksla kā performance” (1975, tālāk raksts citēts pēc 1984. gada izdevuma).

⁴⁴ Performance ir runas veids (Bauman 1984,3): [...] *performance jēdziens lietots, lai izteiktu mākslinieciskas darbības divus aspektus – folkloras radīšanu un māksliniecisko notikumu – performance situāciju, kurā ietverts teicējs, mākslas forma, auditorija un vide – abi šie aspekti ir performance pieejas attīstības pamatā* (turpat, 4). No citiem saziņas veidiem performance atšķiras ar mākslinieciskumu, tā ir iepriekš plānota un sagatavota, ierobežota laikā un telpā, tai ir noteikta struktūra un secīga norise, tā ir organizēts publisks pasākums, atvērts teicēja un auditorijas sadarbībai (Bauman 1992, 46).

⁴⁵ *Kontekstu jāsaprot nevis kā vienkārši dotu fiziskajā apkārtnē – virtuvē, dzīvojamajā istabā, uz ietves pie aptiekas, nedz arī personu kombinācijās – divi brāļi, vīrs un sieva, ugunsdzēsēji u. tml. Konteksti drīzāk sastāv no tā, ko cilvēki dara, kur un kad dara* (Erickson & Shultz 1981, 148).

sociālu un kultūras faktoru *mijiedarbības tīkls* (Bauman 1983; 1994; Bula 2000), kas piešķir nozīmi folkloras lietojumam ikdienas situācijās. Būtiski, ka šādi interpretētā kontekstuālajā vidē robežas starp tekstu un kontekstu izzūd, tie tiek izprasti kā viena otru papildinošas saziņas procesa sastāvdaļas. *Teksts un konteksts ir savstarpēji saistīti: tie sakūst vienotā nozīmes radīšanā, attīstīšanā un iznīcināšanā; tie strukturē viens otru un piešķir viens otram nozīmi* (Tarkka 1993, 178). Tādējādi teksts pastāv un iegūst nozīmi tikai kontekstā. Kontekstam mainoties, mainās arī teksta jēga (Ben-Amos 1993, 211, 1996, 159), tāpēc jebkuram tekstam potenciāli iespējamas vairākas nozīmes atkarā no lietošanas situācijas. R. Baumanns, analizējot mutvārdu stāstījumu, parāda, kā folkloras priekšnesuma brīdī reizē tiek radīts gan teksts, gan tā kontekstuālais ietvars. Proti, teicēja kompetence izpaužas ne tikai teksta producēšanā, bet arī tā novietošanā kontekstuālo sakarību sistēmā (kontekstualizēšanā), pielāgojot saziņas mērķiem, auditorijas sastāvam un vēlmēm, izpildījuma tradīcijai u. tml. (Bauman 1986 un 1994).

Tā kā katram tekstam teorētiski iespējams bezgalīgs skaits kontekstu un visus izanalizēt nav iespējams, pētnieka uzdevums ir atpazīt tos kontekstus, kuri tieši piedalās šī teksta nozīmes veidošanā. Izdarot izvēli, pētnieks ņem vērā viņam pieejamā materiāla apjomu un specifiku, analīzes mērķus, virzienus, metodes u. c., tā papildus jau esošajiem radīdams arī pats savu interpretācijas ietvaru jeb kontekstu. Tādējādi katrā no kontekstuālajiem pētījumiem praktiski tiek radīta sava, izpētes objektam atbilstoša analīzes sistēma. Piemēram, somu folkloras pētniece Anniki Kaivola-Bregenhøja (Kaivola-Bregenhøj), analizējot viena teicēja stāstījumu, pievēršas gan situācijas un kultūras kontekstam, gan, pamatojoties uz novērotajām priekšnesuma īpatnībām, kā būtiskus iztirzā arī lingvistisko, kognitīvo un žanra kontekstu (Kaivola-Bregenhøj 1992, 153). R. Baumanns, savukārt, nosauc sešus, viņaprāt, svarīgus kontekstus folkloras izpratnē: *nozīmes kontekstu, institucionālo kontekstu, komunikatīvās sistēmas kontekstu, sociālo bāzi, individuālo kontekstu un situācijas kontekstu*, kurus grupē plašāku kontekstu – sociālā un kultūras – ietvaros (Bauman 1983, 367).

Arī promocijas darba teorētiskā izklāsta pamatā ir R. Baumana piedāvātā konteksta koncepcija, kas konkrēto metodoloģisko risinājumu ieguvusi, ņemot vērā pētāmā materiāla specifiku. Tā kā lielākā daļa atmiņu albumu un to fragmentu (1892. – 2000.) bija nonākuši autores rīcībā bez jebkādas papildinformācijas, konteksta izzināšanai tika izmantoti trīs avoti: galvenais no tiem – paši ieraksti, otrkārt, aptauju un interviju materiāls par albumu rakstīšanu Latvijā laika posmā no 20. gs. četrdesmitajiem līdz deviņdesmitajiem gadiem, treškārt,

Galvenā problēma, kas saistās ar konteksta jēdzienu ir tā, ka konteksts pats sevī nav viendabīgs bezproblēmu fons, dotā realitāte: arī tas sastāv no dažādiem kultūras procesiem, atšķirīgiem diskursiem, no liela daudzuma lietu, kuras notiek gan vienlaicīgi, gan secīgi (Tarkka 1993, 178).

ar albumu tradīcijas attīstību saistītā 20. gadsimta sociālā un kultūrvidē, kas apzināta, izmantojot vēstures, psiholoģijas un socioloģijas atziņas, literatūras, folkloras, mākslas u. c. kultūras nozaru materiālu.

Minētie avoti ļauj iztirzāt atmiņu albumu tradīciju vairākos aspektos, kuri, atsaucoties uz R. Baumanu, pakārtoti diviem plašākiem kontekstiem – sociālajam un kultūras. Taču svarīgi atcerēties, ka pēdējie nav savstarpēji strikti nodalāmi – tie pārklājas, caurvijas un pastāvīgi ietekmē viens otru, tādējādi to interpretācijas paņēmieni paliek pētnieka ziņā. Tā, piemēram, D. Ben-Amoss uzskata, ka folkloras kontekstuālās pētniecības paradigmā kultūras konteksts kā saziņas ietvars ir plašākais izpētes apgabals, kas ietver sevī visus citus kontekstus, tai skaitā sociālo (Ben-Amoss 1993, 216). Tāpat A. Kaivola-Bregenheja, analizējot stāstījuma priekšnesumu, aplūko teicēja identitāti, respektīvi, sociālo piederību, izglītību, nodarbošanos, dzīves apstākļus u. c. kultūras konteksta ietvaros.⁴⁶

Tā kā arī albumu tradīcijas nozīme atklājas sociālā un kultūras konteksta mijiedarbībā, teorētiski par tās interpretācijas izejas punktu var izraudzīties tiklab saskarsmes procesus, kuros albumi tiek iesaistīti bērnu savstarpējo attiecību veidošanā klasē, kā to tradicionālo kultūras līdzekļu arsenālu, kas tiek izmantots gan šo attiecību, gan jebkuru citu nozīmju izteikšanai albumu ierakstos. Šajā pētījumā par tradīcijas nozīmes, precīzāk, nozīmju, interpretācijas izejas punktu izvēlēta bērnu saskarsme grupā, respektīvi, sociālais konteksts, savukārt, kultūras konteksta analīzē iztirzāti tie avoti (literatūra, folklorā, māksla u. c.), paraugi (ieraksta modelis un rakstīšanas nosacījumi) un līdzekļi (tekstu un ilustrāciju žanri un varianti), kurus bērni tradicionāli lieto šo nozīmju izteikšanai.

Sociālais konteksts

R. Baumans iesaka analizēt trīs sociālā konteksta aspektus: sociālo bāzi, respektīvi, kolektīvu, kurā konkrētā tradīcija tiek lietota, personas kontekstu, kas atklāj šīs tradīcijas nozīmi katra kolektīva locekļa dzīvē un situācijas kontekstu, kas raksturo tradīciju tās lietojuma brīdī (Bauman 1983, 364 – 365). Atmiņu albumu tradīcijas sociālais konteksts iztirzāts divos aspektos: raksturojot albumu lietotājus jeb sociālo bāzi un analizējot tradīcijas funkcijas un nozīmi viņu ikdienas saskarsmē.

Nosakot tradīcijas sociālo bāzi, priekšplānā izvirzās jautājumi par tās sastāvu un robežām. Šo jautājumu risināšanā promocijas darbā par atskaites punktu izvēlēta t. s. *mazā grupa*, kuru folkloristikā definējis D. Ben-Amoss, uzsverot, ka jebkuras tradīcijas, arī sabiedrībā plaši pazīstamas, pastāvēšanas priekšnoteikums ir saziņa starp teicēju un auditoriju ierobežo-

⁴⁶ Pētniece interpretē kultūras kontekstu šaurākā un plašākā nozīmē: vienā, attiecinot to uz teicēja sociālo identitāti, otrā – uz to kultūru, kurā viņš darbojas, un to pasauli, par kuru stāsta (Kaivola-Bregenhej 1992, 153).

tā cilvēku lokā – t. s. „mazās grupas situācijā”⁴⁷. Atsaucoties uz *mazās grupas* koncepciju, albumu tradīcijas sociālo bāzi var noteikt pēc izslēgšanas principa. Proti, aplūkojot atmiņu albumu rakstīšanas fenomenu latviešu sabiedrībā kopumā, redzams, ka tradīcija tiek plaši lietota noteikta vecuma skolēnu aprindās visā Latvijā. Tomēr par tradīcijas sociālo bāzi ir uzskatāma mazākā skolēnu grupa, kurā pastāv visi nepieciešamie priekšnoteikumi šīs tradīcijas eksistencei un pilnīgai aprītei (no kārtējā rakstītāja izvēles līdz jaunā ieraksta novērtējumam), un kurā tā ir bērnu ikdienas saskarsmes procesu nozīmīga sastāvdaļa. Tāda ir klase, kas skolas vidē funkcionē gan kā formāla, gan reizē neformāla bērnu grupa.

Saskarsme klasē promocijas darbā izmantota kā tradīcijas analīzes sociālais ietvars, kura robežās iztirzāti albumu lietotāji – īpašnieki un rakstītāji, kas raksturoti gan pēc identitātes, gan lomas tradīcijas uzturēšanā un attīstīšanā. Aplūkojot identitāti, galvenā uzmanība tiek pievērsta dzimumam un vecumam. Attiecībā uz pirmo noskaidrots, piemēram, kādas ir dzimumu proporcionālās attiecības albumu īpašnieku un rakstītāju vidū, kādu ietekmi uz tradīcijas attīstību atstāj dzimumu socializācijas process un ar to saistītie stereotipi, kā bērna dzimums ietekmē rakstītāju izvēli no pieaugušo vidus u. c. Ja albumu rakstītāju dzimuma ietekme uz tradīcijas attīstību raksturota galvenokārt sinhroniskā aspektā, tad viņu vecuma nozīme tradīcijas kontekstā aplūkota gan sinhroniski, parādot, piemēram, kā kvantitatīvi un kvalitatīvi mainās meiteņu un zēnu iesaiste tradīcijas aprītē atkarībā no viņu gadiem, gan diahroniski, izsekojot rakstītāju vecuma izmaiņām 20. gadsimta gaitā.

Sociālās bāzes ietvaros pēc lomas tradīcijas uzturēšanā vairāk raksturoti albumu īpašnieki, jebšu rakstītāju ieguldījums izvērsti analizēts nodaļā par kultūras kontekstu, tādā veidā vēlreiz uzsverot sociālā un kultūras konteksta saistību un savstarpējo atkarību. Aplūkojot albumu īpašnieku un rakstītāju ieguldījumu tradīcijas turpināšanā, ņemts vērā, ka daudzos gadījumos bērni mainās lomām, precīzāk, darbojas abās lomās paralēli. Tā ir albumu tradīcijas specifiska iezīme, kas veicina tradīcijas intensīvāku apguvi un nepārtrauktu aprīti.

Pētot atmiņu albumu funkcijas un nozīmi skolēnu ikdienas saskarsmē, uzmanība pievērsta galvenokārt kolektīvajam aspektam. Proti, tiek noskaidrots, kādā veidā ar noteiktu funkciju palīdzību atmiņu albumi veicina klases vienotību un kāda ir to nozīme katra bērna piederības apziņas veidošanā. Svarīgi piebilst, ka albumu tradīcijas kolektīvo nozīmju inter-

⁴⁷ *Kā saziņas procesam folklorai piemīt sociāls ierobežojums, proti, mazā grupa. Tas ir īpašs folkloras konteksts. [...] Lai notiktu folkloras teikšanas akts, ir nepieciešami divi sociāli priekšnoteikumi: gan teicējiem, gan klausītājiem jāatrodas vienā un tajā pašā situācijā un jābūt vienas un tās pašas atsaucēs grupas (reference groupas) locekļiem. Tas nozīmē, ka saziņa ar folkloru notiek situācijā, kurā cilvēki sastopas aci pret aci un viņu starpā notiek tieša saziņa. ... pat, ja kāda literāra tēma vai muzikāls stils ir reģionāli, nacionāli vai starptautiski pazīstams, tā patiesā eksistence ir atkarīga no šādām mazās grupas situācijām (Ben-Amos 1972, 12 – 13).*

pretācija vienmēr cieši saistīta ar tās kopēju personas konteksta izpēti noteiktā līmenī.⁴⁸ Šajā pētījumā personas konteksts netiek analizēts atsevišķi, bet kā sociālā un kultūras konteksta organiska sastāvdaļa.

Pēc R. Baumana shēmas vēl viens būtisks sociālā konteksta aspekts ir situācijas konteksts. Folkloras un valodas kontekstuālās izpētes praksē ar to parasti tiek saprasta mutvārdu saziņa konkrētā laikā un telpā (Bauman 1986 u. c., Saville-Troike 1998, Kaivola-Bregenhøj 1992 u. c.). 1974. gadā iznākušajā rakstu krājumā „Pētījumi runas etnogrāfijā” Keits Baso (Keith Basso) aicina pievērst uzmanību kontekstuālās pieejas izmantošanas iespējām rakstīšanas kā saziņas veida pētniecībā, par analīzes vienību izvirzot „rakstīšanas notikumu”⁴⁹, kas sastāv no pieciem komponentiem: dalībnieku statusa un lomas iztirzājuma, vēstījuma formas, saziņas koda (t. i., rakstu valodas normām) un pārraides kanāla atšifrējuma, kā arī fiziskās vides raksturojuma, kurā vēstījums tiek radīts un saņemts (Basso 1974, 428).

Šī koncepcija ērti izmantojama arī albumu ierakstu interpretācijā, analizējot tos kā rakstiski fiksētus saziņas notikumus, kuros ietverta būtiska kontekstuālā informācija.⁵⁰ Tā, rūpīgi studējot albuma ierakstu, var iegūt ziņas gan par rakstītāju pašu (viņa/viņas vecumu, dzimumu, izglītību, pat izskatu, ja ieraksts papildināts ar fotogrāfiju), gan viņa attiecībām ar adresātu un viņa kompetenci ieraksta veidošanā (teksta un ilustrācijas izvēlē, tradicionālā ieraksta parauga un rakstīšanas nosacījumu pārzināšanā u. tml.). K. Baso piedāvātā rakstīšanas notikuma analīzes koncepcija promocijas darbā izmantota albumu ierakstu materiāla interpretācijā, iztirzājot tos gan sociālajā aspektā (piemēram, noskaidrojot rakstītāju identitāti, precizējot ieraksta vietu, laiku un noskaņu), gan kultūras kontekstā, raksturojot ieraksta paraugu kā saziņas ietvaru, kura robežās notiek tekstu un ilustrāciju izvēle un improvizācija un, attiecīgi, albumu tradicionālā repertuāra veidošanās.

Kultūras konteksts

Atmiņu albumu tradīcija kultūras kontekstā promocijas darbā iztirzāta trīs galvenajos virzienos. Pirmkārt, vispārīgi raksturota atmiņu albumu vieta mūsu sabiedrības ikdienas kultūrā, parādot, kā atšķiras to lietojums un nozīme pieaugušo un skolēnu dzīvē.

Otrkārt, tiek analizēts albumu tekstu un ilustrāciju repertuārs, koncentrējoties uz tā apguves, satura un formas tradicionālajiem aspektiem. Vispirms tiek raksturoti gan albumu tekstu un ilustrāciju izvēles kritēriji, gan to populārākie avoti. Daudz uzmanības veltīts tradī-

⁴⁸ Nepieciešamā informācija par personas kontekstu iegūta gan netieši, analizējot albumu un aptauju materiālu, gan tiešā veidā, izmantojot intervijas un personīgo saraksti.

⁴⁹ Terminus *rakstīšanas etnogrāfija* un *rakstīšanas notikums* K. Baso darina tiešā saistībā ar Haimsa radītajiem jēdzieniem *runas etnogrāfija* un *saziņas notikums* (Basso 1974, 428).

⁵⁰ L. Tarka atzīst, ka arī arhīvos glabātos senākos folkloras tekstus, kas lielākoties ir skopi komentēti, iespējams analizēt kontekstā, jebšu konteksts rodams paša teksta iekšējā telpā (Tarkka 1993).

cijas un jaunrades procesu savstarpējās mijiedarbes iztirzājumam albumu repertuārā, parādot, kādā veidā, izmantodami tradīciju, bērni kontekstualizē albumu vidē dažādu žanru tekstus un pašu izdomātus vai noskatītus zīmējumus un aplikācijas. Tādējādi albumu repertuāra analīze ne tikai parāda tās daudzveidīgās kontekstuālās saites, kas vieno albumu tekstus un ilustrācijas ar folkloru, literatūru, mākslu un masu kultūru, bet arī atklāj atmiņu albumus pašus kā savdabīgu kultūras kontekstu, kurā nonākot, visi teksti un zīmējumi maina savu izskatu, funkcijas un nozīmi, pārvēršoties par albumu pantiem un albumu bildēm.

Treškārt, sniegts ieskats arī tradīcijas vēsturiskajā kontekstā, aplūkojot vācu un krievu albumu kultūru ietekmi uz latviešu skolēnu albumu repertuāra attīstību dažādos laika periodos.

1. nodaļas secinājumi

1.1.

1. Promocijas darba izpētes priekšmets ir latviešu skolēnu atmiņu albumu tradīcija. Analizēts tiek tikai viens no šo albumu veidiem – t. s. klasiskie atmiņu albumi, kuru ziedu laiki Latvijā ilgst no 19. gadsimta pēdējām desmitgadēm līdz 20. gadsimta 90. gadiem.

2. Klasiskajiem atmiņu albumiem raksturīgs vēsturiski izveidojies ieraksta paraugs, kas sastāv no: veltījuma dzejas vai prozas formā, paraksta ar datuma un vietas norādi, vēlējuma atmiņai un (bieži arī) ilustrācijas. Šo albumu līdzinieki atrodami arī Eiropas un ASV skolēnu kultūrā.

1.2.

1. Par to, ka atmiņu albumi ir pamatoti uzskatāmi par tradīciju, liecina to atbilstība tādiem vispārārtītiem tradicionālātes kritērijiem kā izplatība teritorijas un laika ziņā, noturība, pārmantošana no paaudzes paaudzē un piederība skolēnu neformālajai kultūrai. Bez tam tradicionālāte izpaužas arī albumu repertuāra struktūrā kā noteiktas prasības ieraksta satura, formas, izpildījuma tehnikas u. tml. jomā, kurām tiek pakļauti visi teksti un ilustrācijas.

2. Lai gan līdzšinējā pētnieciskajā praksē atmiņu albumi analizēti pārsvarā kā bērnu folkloras sastāvdaļa, promocijas darbā ņemts vērā, ka to repertuārs nesastāv tikai no folkloras. Tāpēc šeit albumu tradīcija tiek iztirzāta kā savdabīgs veselums, kurā integrēti pēc noteiktiem kritērijiem izraudzīti un interpretēti literatūras, folkloras un mākslas darbu fragmenti ar rakstītāju pašu radītiem tekstiem un ilustrācijām un kam ir noteikts mērķis, funkcijas un nozīme.

3. Uzmanība pētījumā koncentrēta ne tikai uz to pazīmju raksturojumu, kādas piemīt albumiem kā tradicionālajai kultūrai, bet arī uz pašu šo pazīmju aktualizēšanas procesu, no-

skaidrojot, kā skolēni, veidojot ierakstus pēc noteikta parauga, pārvēš izvēlētos tekstus un ilustrācijas par albumu repertuāra organisku sastāvdaļu.

1.3.

1. Promocijas darba teorētiskais pamats ir 20. gadsimta otrās puses folkloristikas zinātnē izstrādātā kontekstuālā pieeja, konkrēti – amerikāņu folklorista un antropologa Ričarda Baumana piedāvātā konteksta analīzes sistēma. Teorētiskā izklāsta shēma konkrētajam pētījumam radīta, balstoties uz atmiņu albumu materiāla specifiku.

2. Tradīcijas kontekstuālā fona noskaidrošanai izmantoti trīs avoti – paši albumu ieraksti, aptauju un interviju materiāls par albumu rakstīšanu Latvijas skolās laika posmā no 20. gadsimta četrdesmitajiem līdz deviņdesmitajiem gadiem un ar tradīcijas attīstību saistītā 20. gadsimta sociālā un kultūrvidē, kas apzināta, izmantojot vēstures, psiholoģijas un socioloģijas atziņas, literatūras, folkloras, mākslas u. c. kultūras nozaru materiālu.

3. Atmiņu albumu tradīcija promocijas darbā iztirzāta divos kontekstos – sociālajā un kultūras, pastāvīgi atsaucoties uz to savstarpējo integritāti. Par tradīcijas nozīmes (nozīmju) interpretācijas izejas punktu izvēlēta bērnu saskarsme grupā, respektīvi, sociālais konteksts, savukārt, kultūras konteksta analīzē iztirzāti tie avoti (literatūra, folkloras, māksla, ētika u. c.), paraugi (ieraksta modelis un rakstīšanas nosacījumi) un līdzekļi (tekstu un ilustrāciju žanri un varianti), kurus bērni tradicionāli lieto šo nozīmju izteikšanai.

4. Albumu tradīcijas sociālais konteksts pētījumā aplūkots divos aspektos – raksturojot albumu lietotājus jeb sociālo bāzi un analizējot tradīcijas funkcijas un nozīmi viņu ikdienas saskarsmē.

5. Kultūras konteksta analīze veikta trīs galvenajos virzienos: pirmkārt, raksturota atmiņu albumu vieta mūsdienu sabiedrības ikdienas kultūrā, otrkārt, analizēts albumu repertuārs, tā veidošanās tradicionālie nosacījumi un, treškārt, iezīmēta tradīcijas vēsturiskā konteksta – vācu un krievu albumu kultūras – ietekme uz latviešu skolēnu albumu repertuāra attīstību.

2. NODAĻA. ATMIŅU ALBUMU TRADĪCIJA SOCIĀLAJĀ KONTEKSTĀ

Iztirzājot atmiņu albumu tradīciju sociālajā kontekstā, uzmanība pievērsta galvenokārt diviem aspektiem. Pirmkārt, aplūkota tradīcijas sociālā bāze – pamatskolas klases kolektīvs, gan sniedzot tā vispārēju raksturojumu, gan atsevišķi iztirzājot albumu īpašnieku un rakstītāju identitātes un lomu albumu tradīcijas uzturēšanā un attīstībā. Otrkārt, analizētas tradīcijas funkcijas un nozīme skolēnu ikdienas saskarsmē, noskaidrojot, kā atmiņu albumu apmaiņa veicina klases vienotību un kāda ir to nozīme kolektīva iekšējās struktūras veidošanā. Tradīcijas sociālā konteksta analīzes pamatā ir aptauju un interviju dati, kas atspoguļo tās attīstību laika posmā no 1940. gadu vidus līdz 20. gadsimta beigām.⁵¹

2.1. Tradīcijas sociālās bāzes raksturojums

2.1.1. Skolas klase – albumu tradīcijas lietotāju pamatgrupa

Katras kultūras tradīcijas sociālā konteksta nozīmīgākais aspekts ir sociālā bāze – sabiedrības grupa, kurā šī tradīcija funkcionē (Bauman, 1983, 365). Atmiņu albumu tradīcija Latvijā 20. gadsimtā visvērēnīgāk attīstītās skolēnu sabiedrībā. Skolēnu grupas atšķiras no citām bērnu un jauniešu grupām ar to, ka veidojas un darbojas īpašā institucionālā vidē – skolā.⁵² Skola ir oficiāla mācību iestāde, svarīgākais posms valsts radītajā izglītības sistēmā, tās uzdevums ir jauno sabiedrības locekļu audzināšana un izglītošana atbilstoši valsts definētajai izglītības politikai, kas, savukārt, izriet no konkrētiem sociālajiem, kultūras, ekonomiskajiem, ideoloģiskajiem u. c. standartiem.

Līdz ar skolu tīkla attīstību Latvijā 20. gadsimtā un obligātās izglītības ieviešanu⁵³ bērni ikdienā aizvien vairāk laika pavada kopā ar saviem klases biedriem un skolotājiem. Pēdējie plāno gan viņu mācību darbu, gan daļēji arī brīvo laiku starpbrīžos un pēc stundām. Tādējādi vecāku un māju loma bērnu dzīvē mazinās, un skola pakāpeniski iegūst „otro māju” statusu. Tā Marita (dz. 1979. g.) atceras: *Skola bija manas otrās mājas, kur labi pavadīju*

⁵¹ Visplašāk aptauju materiālā atspoguļoti 1980. gadi un 1990. gadu sākums.

⁵² Promocijas darbā skola aplūkota plašākā nozīmē kā atmiņu albumu tradīcijas institucionālais konteksts, respektīvi, *mērķtiecīga, funkcionāli organizēta sistēma, kuru veido savstarpēji saistīti idejiski, uzvedību regulējoši un sociāli elementi* (Bauman 1983, 364).

⁵³ 1919. g. Latvijas Republikā tika pieņemts likums par vispārēju obligātu pamatizglītību bērniem vecumā no 8 – 14 gadiem. Padomju posmā likums par obligātu pamatizglītību tika pieņemts 1958. g., un LPSR skolotāju kongresā 1968. g. tika izvirzīti uzdevumi pārejai uz vispārēju vidējo izglītību (LPE 1984, 576 – 577).

laiku.⁵⁴ Kā sociālā vide skola tomēr ir mājas pretstats tai ziņā, ka te trūkst vecāku aizbildnieciskā atbalsta. Ar skolas gaitām bērna dzīvē praktiski sākas jauns posms, kura ietvaros viņam jāiemācās patstāvīgi darboties sabiedrībā, kas funkcionē pēc citādiem noteikumiem kā ģimene. Respektīvi, individuālā ikdiena mājās tiek aizstāta ar skolas kolektīvo ikdienu (Virtanen 1978, 19). Tā kā pagājušajā gadsimtā noteikta līmeņa izglītības iegūšana ir kļuvusi par obligātu prasību, katra sabiedrības locekļa pienākumu, bērnam netiek dota izvēle un, kā raksta Usmas pamatskolas 5. klases skolniece: *skolā ir jāiet vai patīk vai nepatīk*.

Skolēna ikdiena struktūras ziņā līdzinās pieauguša cilvēka darba dienai oficiālā iestādē: tai tāpat raksturīgs stingrs plānojums, sistemātisks darba process, kas virzīts uz konkrētiem rezultātiem, un darbs kolektīvā, proti – klasē. Klases ir formālas skolēnu grupas, kuras izveido skolas administrācija izglītības mērķu sekmīgai sasniegšanai. Noteicošie kritēriji bērna ievietošanai konkrētā klasē ir viņa vecums un mācību programmai atbilstoša sagatavotības pakāpe. Tā klase kļūst par kolektīvu, ar kura locekļiem bērnam ir visciešākā saskarsme gan mācību stundās, gan brīvajā laikā, ik darba dienu, gadu no gada.

Arī skolas telpu plānojums atspoguļo oficiālas iestādes funkcionālo dabu. Proti, gaitenīšos rindojas mācību kabineti. Tajos katram skolēnam paredzēta “darba vieta” – sols, kuru viņš parasti dala ar biedru. Soli izkārtoti secīgi, veidojot auditoriju, kuras priekšā, bieži uz paaugstinājuma, uzturas stundas vadītājs – skolotājs. Vēl skolas plānā ietilpst citas mācību darbam nepieciešamās telpas – aktu zāle kopīgiem darba un organizētās atpūtas pasākumiem, ēdnīca, sporta zāle, darbnīcas, garderobe u. tml. Arhitektoniskā risinājuma ziņā skolu ēkas parasti atšķiras uz apkārtējās lauku vai pilsētvides fona, to celtniecībā bieži ir izmantoti standarta projekti (skat., piem., 1930. un 1980. gados celtās skolas).⁵⁵

Skolas ikdienas neatņemama sastāvdaļa ir administrācijas noteiktās uzvedības normas. Tās attiecas uz skolēnu uzvedību stundās un starpbrīžos, ģērbšanās stilu, stundu apmeklējumiem, attieksmi pret skolas vadību un skolotājiem u. tml. Tā, piemēram, skolotājs kā skolas vadības lēmumu īstenotājs un sava mācāmā priekšmeta eksperts tiek uzlūkots par neapstrīdamu autoritāti, kam piešķirtas lēmējtiesības gan klases darba organizēšanā, gan atsevišķu skolēnu zināšanu pārbaudē un novērtēšanā. Līdz ar to bērniem ir jāapliecina cieņa pret skolotāju, pieceloties, viņam ienākot un izejot no klases, bez kavēšanās izpildot skolotāja prasības, nepārtraucot viņu u. tml. Līdz pat 20. gadsimta 90. gadiem Latvijas skolu audzēkņiem bija

⁵⁴ Interviju un aptauju datu avotu norādes promocijas darbā veidotas, atsaucoties uz avotu sarakstu pielikumā, proti, citējumiem no kolektīvajām aptaujām norādīts skolēna / studenta dzimums, klase / kurss un skolas / LU fakultātes pilns vai saīsināts nosaukums; individuāliem respondentiem minēts vārds un dzimšanas gads vai vecums. Respondentu atbildes citētas oriģinālformā, t.i. – bez leksisko, interpunkcijas u. c. kļūdu labojumiem.

⁵⁵ Mācību telpās, kuras iekārtotas citiem nolūkiem celtajās ēkās, gaisotne ir mazāk formāla, to vidū īpaši minamas bijušajās pilīs un muižās izveidotās skolas.

jaievēro noteikts apgērba stils. Teiktais īpaši attiecas uz padomju laikā obligātajām skolēnu formām līdz ar oktobrēnu, pionieru un komjauniešu atšķirības zīmēm, kuru nēsāšana bieži izraisīja bērnu neapmierinātību. Kopumā šķiet, ka 20. gadsimta gaitā uzvedības prasības skolās pamatvilcienos nav mainījušās. Līdz pat 1980. gadu beigām tās ir salīdzinoši stingras un, iespējams, vairāk saistītas ar vispārīgajiem sabiedrības priekšstatiem par jaunā pilsoņa audzināšanu, kā arī ar skolu darba tradīcijām nekā ar attiecīgā posma valdības politiku.⁵⁶

Šī koncentrētā skolas vides raksturojuma mērķis ir sniegt tikai vispārēju ieskatu institucionālajā kontekstā, kurā top atmiņu albumi,⁵⁷ paturot prātā, ka ikdienas dzīves nianse katrā skolā ir savas. Īpaši šai ziņā atšķiras pilsētas skolas ar vairākiem simtiem audzēkņu no lauku skolām, kurās bērni un skolotāji viens otru labāk pazīst un viņu attiecības veidojas brīvākas un personiskākas.

Tomēr gan pilsētas, gan lauku bērnu vērtējums par to, kas viņiem patīk un kas nepatīk skolā, ir ļoti līdzīgs. Proti, spriežot pēc aptauju datiem, visvairāk skolēnus neapmierina *garās mācību stundas, daudzie mājas un kontroldarbi*, kas samazina viņu brīvo laiku, *troksnis un ķildas starpbrīžos un slikti skolotāji*.⁵⁸

Vispār retas bija tās dienas, kad uz skolu gāju ar prieku. Nepatika mācīties. To vienmēr esmu uzskatījusi par savu pienākumu. Skola pati man patika... (Evita, dz. 1979).

Nepatīk agri celties un tas, ka jāmacās bieži no 8.10 – 15.00 (16.00) (Upsk 7. kl. skolniece).

Man nepatīk daudz mācīties (Upsk 6. kl. skolnieks).

Man nepatīk ļaunas skolotājas un man patīk stundas, kurās nevajag pildīt mājasdarbus. (RIS 4. kl. skolniece).

Aptauju materiāls rāda, ka skolas diena bērniem šķiet ne tikai gara un nogurdinoša, bet arī pilna uztraukumu par zināšanu pārbaudēm un to iznākumā iegūtajām atzīmēm. Tā Nellija (dz. 1956. g.) atceras, ka skolā iet viņai patika, tomēr: *Vēl tagad sapņos redzu savu skolu un skolotājus, kuri vēl joprojām izsauc mani pie tāfeles, un es neesmu izmācījusies.*

Vairāki respondenti atzīst, ka viņiem skolā patīk pilnīgi viss, tomēr lielākā daļa bērnu kā skolas priekšrocības izceļ atsevišķas interesantas stundas, biežāk, dabas mācību, sportu, mājturību, *labas skolotājas pretstatā sliktajām*, bet, galvenais – iespēju ik dienu tikt ar

⁵⁶ 1990. gados, pēc neatkarības atjaunošanas, Rietumu pieredzes iespaidā Latvijas skolu sistēmā sākas izglītības reformas, notiek eksperimenti ar mācību programmām un mācību telpu iekārtojumu, tiek būtiski izmainīts skolotāja – skolēna attiecību modelis. Par šī modeļa atspoguļojumu atmiņu albumos skat. tālāk šajā nodaļā.

⁵⁷ Skolas konteksta atsevišķu aspektu ietekme uz albumu tradīcijas attīstību analizēta arī tālāk promocijas darba 2. un 3. nodaļā.

⁵⁸ Dati iegūti no aptaujām Rīgas Igaņu skolas 4. klasē, Usmas pamatskolas 5., 6. un 7. klasē, Rīgas Franču liceja 4. klasē, kā arī no atsevišķu respondentu atbildēm.

draugiem. Pastāvīgajam kontaktam ar klases biedriem ir liela nozīme katra bērna personības attīstībā. Būdams klases kolektīva loceklis, viņš ne tikai iesaistās formālajās attiecībās ar biedriem mācību procesā, bet arī apgūst iemaņas, kas nepieciešamas, lai iekļautos klases neformālajā dzīvē un veidotu attiecības ar saviem vienaudžiem.

Piedalīšanās mācību stundās, ilgstošā koncentrēšanās un spriedze rada bērnos dabisku vēlmi atpūsties, atbrīvojoties no pieaugušo uzraudzības. Amerikāņu folklorists Džejs Meklings (Jay Mechling) secina, ka visas bērnu audzināšanas iestādes, tai skaitā skolas [..] *ir vide, kurā, līdzīgi kā ģimenē, patiesā vara pieder pieaugušajiem un kurā viņi veido bērnu dienas kārtību. Šajās formālajās iestādēs bērni kļūst par īpašiem lietpratējiem tādu kultūru radīšanā, kas ir atšķirīgas un tiek pretstatītas pieaugušo definētajai kultūrai* (Mechling 1993, 95). Tā skolas klase, kaut formāliem mērķiem radīta, ikdienas saskarsmē funkcionē arī kā neformāla bērnu grupa ar savdabīgu iekšējo struktūru, saziņas kultūru un tradīcijām.⁵⁹

No socioloģijas viedokļa sabiedrības grupa tiek definēta kā *noteikts skaits cilvēku, kuras no pārējiem norobežo formāli vai neformāli piederības kritēriji un kuras saista vienotības izjūta vai relatīvi stabili saskarsmes paraugi* (Marshall 1998, 266).

Bērnu un pusaudžu kultūras pētniecībā⁶⁰ bieži tiek lietots jēdziens *vienaudžu grupa* (*peer group*, burtiski 'līdzinieku grupa')⁶¹ – Virtanen 1978, Best 1989, Sutton–Smith 1995 u. c.), kā arī izmantota folkloristiska pieeja šādas grupas atpazīšanā un raksturošanā. Proti, kopš 1965. gada, kad pirmo reizi atklātībā parādās amerikāņu folklorista Alana Dandesa mo-

⁵⁹ Tāpat kā pieaugušo, arī bērnu grupu struktūra, iespējams, tiek radīta no formālu un neformālu elementu sajaukuma (Sutton – Smith 1995, 8).

⁶⁰ Mūsdienu pētniecības praksē pastāv vairāki viedokļi par jēdzienu *bērns, pusaudzis* un *jaunietis* lietojumu. Bērnu tradīciju pētnieki ir vienisprātis, ka *bērnība* ir moderns jēdziens. Bērna koncepcija sāk veidoties tikai līdz ar industriālo revolūciju, kad bērni tiek nošķirti no strādājošās sabiedrības daļas un iegūst īpašas subkulturālas grupas statusu. Šīs pārmaiņas tiek datētas ar 17. gs. otro pusi, kad sākas tieši bērniem paredzētu preču (apģērba, rotaļlietu, grāmatu u. c.) ražošana. Bērnu vieta sabiedrības sociopolitiskajā sistēmā nostiprinās pēdējo 200 gadu laikā vispārējās izglītības attīstības kontekstā (Sutton Smith 1995, 19; arī Meckling 1993, 92; Greble 1950, 147, Knapp M & H 1976, 7).

Jēdzieni *bērns, pusaudzis* un *jaunietis* kultūrpētnieciskajā praksē bieži tiek lietoti atbilstoši attīstības psiholoģijas atziņām par vecuma posmiem. Tā, piemēram, latviešu bērnu folklorā ir iedalīta zīdaiņu vecumam piemērotajā (1 – 12 mēneši), pirmsskolas (mazbērna) vecuma folklorā (1 – 6 gadi) un skolas folklorā (Greble 1950). Psiholoģe Sandra Sebre, iztīrējot bērnbībai sekojošā jaunības posma iedalījumu, norāda, ka latviešu un krievu pētnieciskajā literatūrā jaunatnes tradicionālais dalījums ir *pusaudži* (11 – 14 g. v.) un *jaunieši* (15 – 18 g. v.), kamēr Rietumu psiholoģijā tiek lietots *adolescence* jēdziens, kas aptver pusaudžu vecumu, vidējo un vēlāko jaunības posmu un ilgst no pubertātes sākuma līdz laikam, kad indivīds ir finansiāli un psiholoģiski gatavs sākt patstāvīgu dzīvi (Sebre 1999, 7 – 9).

Tā kā atmiņu albumu rakstītāju vecums dažādos 20. gs. periodos variējas, pamatā ietverot posmu no 9 – 14 gadiem, bet dažkārt iesniedzoties arī vidusskolas laikā, un bērnu, pusaudžu un jauniešu vecuma robežas ir diskutējams jautājums, promocijas darbā visi rakstītāji saukti par *bērniem* vai *skolēniem*, precizējot vecumu konkrētos piemēros. Līdzīgi rīkojušies arī folkloras antoloģiju sastādītāji, nosaukdami visu materiālu, kas iegūts no teicējiem apm. 4 – 17 gadu vecumā, par *bērnu folkloru* (Bronner 1988 u. c.).

⁶¹ Socioloģijas vārdnīcā dots šāds līdzinieku grupas definējums: *cilvēku kopums, kuriem piemīt noteiktas kopīgas pazīmes, tādas kā vecums, etniskums vai nodarbošanās, un kuri uzskata sevi un arī no malas tiek uzskatīti par atšķirīgu sociālu kolektīvu. Tiek uzskatīts, ka šai grupai ir sava kultūra, simboli, sankcijas un rituāli.* (Marshall 1998, 487).

dernā tautas (folk) definīcija,⁶² folkloras pētnieki ir vienisprātis par to, ka jebkuras grupas svarīgākā pazīme ir tās locekļu koptās kopīgās tradīcijas. Šī koncepcija zināmā mērā sasaucas gan ar sociologu piedāvātajām grupas identitātes pazīmēm (*kopīgu kultūru, simboliem, rituāliem un relatīvi stabiliem saskarsmes paraugiem*, skat. iep. lpp.), gan ar psihologu atziņām šajā jomā. Tā, piemēram, somu folkloriste Lea Virtanena raksta, ka *specifiska bērnu tradīcija dzimst tikai tur, kur „mežonīga cilts” vārdā bērni spēj norobežot sevi no pieaugušajiem un ikdienas saskarsmē radīt pati savas uzvedības normas. Vēlēšanās norobežoties pašu sabiedrībā ir bērnu attīstības dabiska izpausme. Tā nodrošina iespēju kaut kur piederēt un kaut ko nozīmēt daudz lielākā mērā nekā tas ir iespējams pieaugušo sabiedrībā* (Virtanen 1978, 11). Pētniece secina, ka bērnu grupu robežas ir ļoti nenoteiktas, to sastāvs un dibināšanās kritēriji mainīgi, turklāt ikdienas dzīvē katrs bērns parasti iesaistās vairākās grupās vienlaikus gan skolā, gan ārpus tās (turpat, 84).

Interesanti ir amerikāņu izglītības speciālistes Rafaelas Bestas (Raphaela Best) pētījums par bērnu savstarpējo attiecību izmaiņām atkarībā no vecuma un dzimuma. Četrus gadus ikdienā vērojot, kā norit vienas pamatskolas klases skolēnu socializēšanās process uz dzimumu kontrasta pamata, viņa izdara vērā ņemamus secinājumus par bērnu grupējumu veidošanās nosacījumiem klases iekšienē.⁶³ Kaut arī R. Bestas pētījums veikts no Latvijas skolu apstākļiem stipri atšķirīgā kontekstā, viņas atziņas par bērnu socializācijas galvenajiem virzieniem ir pareizas arī latviešu skolu vidē. To parāda arī aptauju dati. Piemēram, dažāda vecuma skolēnu atbildes uz jautājumu, vai viņu klase ir draudzīga, atšķiras. Proti, vairākums 4. klases bērnu atbildējuši apstipriņoši, kamēr 6. klases skolnieku izteikumos atklājas nesaņemas zēnu un meiteņu starpā⁶⁴, piemēram:

⁶² Jēdziens „tauta” var attiekties uz jebkuru cilvēku grupu, kuras locekļiem ir vismaz viena kopīga pazīme. Nav svarīgi, kāda ir vienojošā pazīme – tā varētu būt kopīga nodarbošanās, valoda vai reliģija. Bet ir svarīgi, ka šai grupai, lai kādu iemeslu dēļ tā arī būtu radīta, pieder kādas tradīcijas, ko tā sauc par savām. [...] Grupu loceklis var arī nepazīt pārējos tai piederīgos, bet viņš, iespējams, zinās kopīgo tradīciju kodolu – tradīcijas, kas palīdz grupai apjaust tās identitāti. (Izmantots tulkojums no D. Bulas pētījuma – Bula 2000, 18). Par folkloras tradīcijām kā grupas identitātes pazīmi skat. arī Bauman 1972, Honko 1988, Sutton – Smith 1995 u. c.

⁶³ R. Besta secina, ka zēnu un meiteņu socializācija pēc dzimumu principa notiek atšķirīgi. Proti, zēnu orientācija uz sava dzimuma grupu sākas jau otrajā klasē, kad viņi ikdienā pakāpeniski norobežojas no meitenēm un skolotājiem. 3. klasē jau ir nodibinājusies spēcīga grupa, kura apvieno lielāko daļu zēnu. Attiecības grupas locekļu starpā balstītas uz hierarhijas principa. Grupai ir savas tradīcijas (noslēpumi, iesaukas, kopīgi pasākumi) un stingras prasības, kas jāievēro ikdienas attiecībās savā starpā un ar apkārtējo sabiedrību. Jauni locekļi tiek uzņemti pēc pārbaudēm spēkā un vīrišķībā, zēni, kas nevar tās veikt, tiek atstumti, resp., kļūst par „autsaideiem”.

Savukārt, meitenes necenšas klaji pierādīt savu sievišķību, akceptē „otrās šķiras pilsoņa” statusu klases dzīvē. Viņu atdalīšanās savrupā sabiedrībā sākas tikai 4. klasē, kad veidojas sirdsraudzeņu pāri, kurus vieno mūžīgas uzticības zvērestis. Arī meiteņu sabiedrība veidota pēc hierarhijas principa, kuru nosaka skaistuma kritērijs.

⁶⁴ Atšķirībā no R. Bestas pētījuma, materiāls promocijas darbam vākts ar anketēšanas metodi, iegūstot informāciju no vairāku klašu skolēniem. Tāpēc darbā iezīmēti tikai svarīgākie sociālie faktori, kas ietekmē savstarpējo attiecību veidošanos klasē, neņemot vērā katra atsevišķa kolektīva īpatnības. Sīkāk par zēnu un meiteņu attiecībām skat. 2.1.2. un 2.1.3. nodaļā.

Nē [nav draudzīga B. K.-M]. Jo mēs kaitinām meitenes. Bet ar zēniem ir labi (Mvsk 6. kl. skolnieks).

Liekas draudzīga, bet meitenes ar mums nedraudzējas (Mvsk 6. kl. skolnieks).

Man liekas, ka nē. Puikas nedraudzējas ar meitenēm, bet meitenes ar zēniem. Ir draudzīgi klases vakaros (Mvsk 6. kl. skolniece).

Nē, tāpēc ka viens otru kaitina un apsaucā. Ar pusi es draudzējos (Mvsk 6. kl. skolnieks).

Kaut arī pēdējo klašu audzēkņu un skolu absolventu iespaidi par klases kolektīvu parasti ir pozitīvi atmiņu izraisīto emociju iespaidā, tomēr daudzi no viņiem atzīst noteiktu grupējumu pastāvēšanu klases ietvaros:

Nē, klase nav draudzīga. Parasti visi turas kopā mazos 2 – 3 cilvēku pulciņos (LvsK 11. kl. skolniece).

Pārsvarā mūsu klase bija sašķēlusies vairākās grupiņās, kuras bija draudzīgākas nekā visa klase kopā (Marita, dz. 1979).

Klase nebija īpaši draudzīga ne pamatskolā, ne vidusskolā. Bijām sašķēlušies vairākās grupās, bet šīs grupas bija draudzīgas un praktiski nemainījās. Mazliet draudzīgāki gan kļuvām 12. klasē. Tad arī izdevās daži pasākumi, un bija mazliet skumji šķirties (Evita, dz. 1979).

Tādējādi ikdienas dzīvē klase ne vienmēr funkcionē kā vienots kolektīvs. Blakus kopējām aktivitātēm, kurās vairāk vai mazāk iesaistās visi skolēni, piemēram, dzimšanas dienu konfekšu dalīšana un ēšana, klases vakari, skolotāju kaitināšana, organizēta stundu kavēšana (t. s. bastošana), sacensība ar paralēlklasēm u. c., pastāv nodarbes un tradīcijas, kas sašķēļ klases biedru kopību un apvieno bērnus mazākās interešu grupās.⁶⁵ Līgatnes vidusskolas 11. klases skolniece pat uzskata, ka viņas klasē vispār *kopīgu tradīciju nav. Klase vairāk ir pa grupām.*

Arī Usmas pamatskolas 5. un 6. klases skolēni anketu atbildēs raksta, ka starpbrīžu un pēcstundu brīvajā laikā klase sadalās pulciņos, kas nodarbojas ar atšķirīgām lietām, piemēram, atkārtoto uzdoto vai noraksta mājas darbus, iet uz bufeti, sarunājas, aizpilda jautājumu klades, „dauzās”, spēlē spēles u. tml. Dažās no šīm nodarbēm vienlīdz aktīvi piedalās gan zēni, gan meitenes, citas ir viena vai otra dzimuma iecienītas. Piemēram, zēni vairāk „dauzās”, meitenes biežāk izmanto laiku, rakstīdamas viena otras anketu kladē. Arī skolas teātrī

⁶⁵ R. Bauman, kritizējot pētniecības praksi, kura balstās uz pieņēmumu par sabiedrības grupu kā *homogēnu* veidojumu, kas kādā abstraktā līmenī pārstāv noteiktu tradīciju krājumu, norāda, ka folkloras tradīciju sociālā bāze visprecīzāk nosakāma, ņemot vērā to *patieso vietu sociālajās attiecībās un saskarsmē* (Bauman 1972, 33).

un deju pulciņā darbojas tikai meitenes. Spēles ir gan kopīgas, gan zēniem un meitenēm atsevišķas,⁶⁶ piemēram, tikai puikas minējuši basketbolu un jo-jo, turklāt spēļu izvēle 5. un 6. klases vecumā atšķiras – 5. klasē tiek spēlēti sunīši, sālsstabi, 6. klasē – basketbols un futbols.

Klases dalījums grupās izpaužas arī stundu laikā, piemēram, vietu izvēlē. Zēni parasti sēž ar zēniem, meitenes – ar meitenēm. Draugi cenšas apsēsties viens otram tuvāk, lai varētu sarunāties, apmainīties zīmītēm, teikt priekšā, kad skolotāja izsauc, daudz balsīgi runāt viņai pretī u. tml. Domubiedru izsēdināšana, īpaši zēnu sasēdināšana ar meitenēm, izsauc skaļus bērnu protestus un reti beidzas ar skolotājas uzvaru. Tādējādi klase ikdienā funkcionē reizē kā vienots kolektīvs un dinamiska sabiedrība, kuras iekšienē bērni grupējas un pārgrupējas pēc interešu, dzimuma, savstarpējo simpātiju, pašapliecināšanās u. c. kritērijiem.

Klases kolektīvs kalpo kā sociālā bāze daudzām skolēnu tradīcijām, tai skaitā atmiņu albumu rakstīšanai. Taču, ņemot vērā, ka katra albuma rakstītāju loks ne vienmēr aptver visus skolēnus, kā arī daudzos gadījumos iziet ārpus klases robežām, precīzāks tradīcijas sociālās bāzes raksturojums panākams, iztīrējot tās personas, kuras tieši piedalās atmiņu albumu veidošanā un veltījumu rakstīšanā, proti, albumu īpašniekus un rakstītājus. Turklāt, jāņem vērā, ka atkarībā no situatīvā konteksta bērni vienlīdz aktīvi darbojas abās lomās, vienlaikus apgūdami pieredzi gan kā albumu veidotāji, gan kā rakstītāji.

2.1.2. Atmiņu albumu īpašnieki, viņu loma tradīcijas aprītē

Albumu īpašniekiem/īpašniecēm pieder galvenā iniciatīva jaunu albumu radīšanā un ievadīšanā tradīcijas aprītē, jo tieši viņi/viņas nosaka, pirmkārt, vēlamu albuma formu un, otrkārt, potenciālo rakstītāju loku.

Spriežot pēc izpētītā materiāla, atmiņu albumu īpašnieki latviešu skolās jau kopš 20. gadsimta sākuma ir pārsvarā pamatskolnieki,⁶⁷ un aktīvākais albumu rakstīšanas laiks ir 3. – 6. klase (skat. 2. pielikumu). Tā Filoloģijas un Pedagoģijas fakultātes studentes, kas gājušas

⁶⁶ L. Virtanena norāda, ka *skolas starpbrīži ir pārāk īsi un skolas vide nav piemērota daudzām spēlēm. Lai spēli varētu spēlēt starpbrīdī, tai jābūt pielāgotai skolas pagalma videi, jāatbilst dežurējošā skolotāja prasībām un laika apstākļiem. Spēles lielās, jauktu dzimumu grupās prasa daudz laika un vietas, bet spēles mazās grupās [...] parasti ir piemērotas vienam dzimumam. Tāpēc spēlēm, kas tiek spēlētas starpbrīžos skolas pagalmā raksturīgs skaidrs dzimumu dalījums* (Virtanen 1978, 18). Līdzīgus vērojumus izdarījusi arī R. Besta (Best 1989).

⁶⁷ Izpētais materiāls atspoguļo sekojošas ziņas par albumu īpašnieku un rakstītāju vecumu dažādos 20. gs. posmos: 1900. – 1920. (draudzes skola, apm. 11 – 13 g. v.); 1920. – 1930. (pamatskolas 1., 2., 5., 6., 8. kl., viens albums no augstskolas); 1940. – 1950. (pamatskolas 2. – 6. kl., 3 albumi no vidusskolas); 1960. – 1970. (pamatskolas 2. – 8. kl., 2 albumi no vidusskolas); 1980. gadi (pamatskolas 1. – 8. kl.); 1990. gadi (pamatskolas 2. – 8. kl., 1 albums no vidusskolas).

skolā dažādās Latvijas vietās, atceras, ka vairākus gadus klasē bijusi vērojama īsta *atmiņu albumu kustība jeb bums*, kad tie bijuši gandrīz visiem bērniem:⁶⁸

8 – 12 gadu vecumā būtībā katram sevi cenošam skolēnam tāda [atmiņu klade, B. K.-M.] bija, arī zēniem (LUF 1. k. studente).

Man konkrēti nebija, bet, cik atceros, apmēram 5. – 7. klasē tie [atmiņu albumi, B. K.-M.] bija ļoti populāri. Klades bija ļoti daudziem (mainījās ne tikai vienas, bet vairāku klašu ietvaros) (LUF 1. k. studente).

Bija kustība, atmiņu klades bija gandrīz visiem. Pirmās parādījās 2. klasē (zīmējumi), vēlāk ap 4. – 5. klasi (LUP 2. k. studente).

Man bija atmiņu klade apmēram no 3. – 6. klasei, tās bija visām meitenēm, pāris zēniem (LUP 2. k. studente).

Vairākas respondentes atceras, ka viņu skolas laikā bijuši divi atmiņu albumu popularitātes uzplūdi – pirmajās klasēs un tad vēlāk, 6., 7. klasē. Tomēr uz latviešu albumu tradīciju nevar attiecināt S. J. Bronnera vērojumu par ASV skolēnu kultūru, kurā atmiņu albumi ir *pastāvīga skolas beigšanas rituāla sastāvdaļa* un tiek rakstīti pamatskolas pēdējā klasē, pirms šķiršanās no klases biedriem (Bronner 1988, 83). Latviešu skolās izlaiduma gadījumam bieži tiek organizēti veidoti fotogrāfiju albumi ar klases biedru un skolotāju parakstiem / ierakstiem, taču audzēkņu pašu vākti atmiņu veltījumi, tādi kā, piemēram, Filoloģijas fakultātes studentes minētie „izlaiduma blociņi”⁶⁹, uzskatāmi drīzāk par izņēmumu, jo pamatskolas un, īpaši, vidusskolas pēdējā klasē atmiņu albumi parasti vairs netiek rakstīti,⁷⁰ tos no mainījušas anketu, dzejoļu, dziesmu u. c. klades.⁷¹

Izsekojot albumu tradīcijas kopēju vecumam pagājušā gadsimta laikā, secināms, ka virzienā uz gadsimta beigām tam ir tendence samazināties. 1980. gadu beigās un 90. sākumā albumi tiek darināti jau pirmajās klasēs, bet reti turpināti ilgāk par 5. klasi. 1995. gadā Madrienas vidusskolas 9. klasē 8 no 27 skolniekiem vēl ir anketu klades, bet par atmiņu albumiem viņi saka:

Tagad tikai retajam ir atmiņu klade (meitene).

Man liekas, ka tagad tādas nav, ja ir, tad reti (meitene).

⁶⁸ Analizētajā materiāla vidējais albumu skaits uz vienu skolēnu ir 2, šis skaitlis veidojas pārsvarā no meitenēm piederošajiem albumiem. Dažām no viņām „albumu kustības” gados pierakstīti 4 – 5 albumi.

⁶⁹ *Man, 9. klasi beidzot un 12. klasi beidzot, izlaiduma vakarā mazā blociņā klases biedri rakstīja novēlējumus (LUF 1. k. studente).*

⁷⁰ Izpētītajā materiālā ir 4 albumi no 8., resp., izlaiduma klases (Dzidra, Līgatne, 1970; Ināra L., Vircava, 1975; Rasma, Ugāle, 1978; Ināra D., Līgatne, 1989), taču nevienā no tiem nav atrodami tieši skolas beigšanai veltīti ieraksti, turklāt divi tikuši turpināti tālāk vidusskolā.

⁷¹ Atmiņu albumi ir tikai viens no skolēnu kultūrā sastopamajiem albumu veidiem. Parasti tie top pēc zīmējumu albumiem un pirms anketu klādēm. Taču aptauju un albumu materiāls rāda, ka šī secība nav noteikta, piemēram, dažās skolēnu grupās anketu un atmiņu klades tikušas rakstītas vienlaicīgi.

Nē, tagad vairāk tādas [atmiņu klades, B. K.-M.] neizmantojam (meitene).

Neskatoties uz to, ka lauku skolās atmiņu albumus mēdz rakstīt ilgāk nekā Rīgā,⁷² arī tur atmiņu ierakstus vidusskolas gados turpina vākt tikai atsevišķi entuziasti.⁷³

Atmiņu albumu īpašnieces Latvijā, līdzīgi kā Krievijā, Somijā, Dānijā, Igaunijā u. c. ir galvenokārt meitenes. To apliecina gan savāktais albumu materiāls,⁷⁴ gan aptauju atbildes, kurās vairākums respondentu atzinuši, ka atmiņu klades pieder vai nu *tikai* vai *gandrīz tikai meitenēm*, toties rakstītāji ir kā zēni, tā meitenes.

Zēnu klades neesmu redzējusi. Zēni bija galvenie rakstītāji (Lvsk 11. kl. skolniece).

Zēni nemaz par tādām nedomāja, zēni rakstīja tur iekšā (Mvsk 9. kl. skolniece).

Lai gan atmiņu albumu veidošana visumā tiek uzskatīta par meiteņu nodarbi, tā ieinteresē arī atsevišķus zēnus, kuri tad kļūst par šādu albumu īpašniekiem.⁷⁵ Salīdzinot divus promocijas darba autori pieejamos pamatskolnieku Raimonda (Līgatne, 1974) un Alda (Sigulda, 1974) veidotos albumus ar tā paša perioda meiteņu albumiem, jāsecina, ka vizuāli tie savstarpēji tikpat kā neatšķiras un visos rakstījuši gan zēni, gan meitenes. Arī Selga (dz. 1963. g.), stāstot par albumu tradīciju dzimtajā Jeru skolā 1970. gados, atceras, ka zēniem klasē bija atmiņu klades, kuras, viņsprāt, no meiteņu kladēm īpaši neatšķīrās. Tomēr, rūpīgāk salīdzinot, redzams, ka starpība starp zēnu un meiteņu albumiem pastāv gan ierakstu un ilustrāciju satura, gan rakstītāju izvēles principu ziņā (skat. tālāk).

Veidojot jaunu albumu, bērns pamatojas gan uz personisko gaumi, gan uz klasē pazīstamo tradīciju, kuru pārzina pietiekami labi, ņemot vērā, ka citos kontekstos viņš aktīvi darbojas rakstītāja lomā. Pirmajā lapā īpašnieks ievieto noteikumus albuma aizpildīšanai vai veido ieraksta paraugu, lai informētu potenciālos rakstītājus par vēlamā veltījuma formu.

⁷² Acīmredzot tā iemesla pēc, ka lauku vidē atmiņu albumu nozīme saistās ne tikai ar atmiņām par skolu, bet arī par bērniību un dzimto vietu, kuru daudzi pēc skolas beigšanas atstāj.

⁷³ Tā, piemēram, Rita turpinājusi vienu un to pašu albumu ne tikai pamatskolā Ogresgalā (1941) un vidusskolā Lielvārdē (1947), bet vēl augstskolā – LU Ekonomikas fakultātē (1952). Bieži lielākās entuziastes atmiņu ierakstu vākšanā ir meitenes, kuras aizraujas ar albumu kultūru vispār, piemēram, Gitai (dz. 1979) ir 5 atmiņu albumi, dziesmu, dzejolišu un anekdošu klades, marku albumi, anketu, zīmīšu un novēlējumu klades.

⁷⁴ Tajā ir tikai 5 vīriešu kārtas pārstāvjiem piederējuši albumi: divi pamatskolniekiem, divi, domājams, ģimnāzistiem un viens jauneklim armijas gados.

⁷⁵ Literatūrzinātnieka un folkloras pētnieka Luda Bērziņa skolnieks, ilggadējais skolotājs Jānis Dāvidsons (dz. 1906. g.) atceras: *Man arī bija atmiņu albums, bet es jau biju tāds skuķupuika*. Anketējot skolēnus, atklājās, ka gandrīz katrā klasē ir zēni, kuriem pieder atmiņu albumi. Tā, piemēram, 2000. gadā Usmas pamatskolas 5. klasē atmiņu albumi bija 8 zēniem no 14, bet 6. klasē 3 zēniem no 6; 1995. gadā Līgatnes vidusskolas 5. klasē 11 zēniem no 12, tajā pašā gadā Madlienas vidusskolas 6. klasē 4 no 11. Jāņem vērā, ka minētie skaitļi nav precīzi, jo daļa respondentu atmiņu albumiem pieskaitījuši arī anketu klades. Arī vairāki bērnu tradīciju pētnieki raksturojuši albumu tradīciju kā abiem dzimumiem kopēju (skat. Knapp & Knapp 1976, Virtanen 1978, Bronner 1988, Langbein 1997). Tā kā albumu īpašnieki un rakstītāji var būt gan zēni, gan meitenes, promocijas darbā lietota lietvārda *īpašnieks* un *rakstītājs* vīriešu dzimtes forma, precizējot dzimumu katrā konkrētā piemērā.

Paraugs gan ir jauna un diezgan reti sastopama parādība atmiņu albumu tradīcijā,⁷⁶ tomēr ir pieminēšanas vērts, jo, atbildot uz jautājumiem par parauga rakstīšanu,⁷⁷ bērni atklāj, ka jaunā albuma noformējuma izvēli ietekmē vai nu ģimenē, vai biedru grupā noskatītie piemēri. Tā Rīgas Igauņu skolas 3. klases skolniece, kura, pēc pašas vārdiem, bieži ieskatās mātes atmiņu albumā, atzīstas: *Paraugu gan ierakstu. No vecākiem parasti nošpikoju.*⁷⁸ Arī Usmas pamatskolas 5. klases skolniece, iekārtojot atmiņu albumu, prasījusi padomu mammai, bet tie viņas klases biedri, kuri ievietojuši paraugus savos albumos, atzīst, ka noskatījušies to vai nu no *draugiem* (meitene), vai *meitenēm* (meitene), vai arī *māsas* (zēns un meitene).⁷⁹ Arī viņu skolas biedrene, 6. klases skolniece, atceras izmantojusi *citas atmiņu klades* kā paraugu savam topošajam albumam. Savukārt Raimonds atceras, ka uzlīmējis kartīti ar rozēm uz sava atmiņu albuma (Līgatne, 1974) vāka (skat. 2. att. 3. pielikumā), jo uz porcelāna gleznotas rozes rotājušas vāku viņa vecmāmiņas albumam. Šīs atbildes apstiprina atmiņu albumu noformējuma un ieraksta parauga izplatīšanos tradīcijas ceļā, pārņemot gan no vienaudžiem, gan no vecākajām rakstītāju paaudzēm.

Daudz biežāk sastopama parādība kā paraugs ir albuma pirmajā lappusē formulētie īpašnieka izvirzītie *noteikumi* rakstītājiem, kas var būt ietverti gan prozas, gan, biežāk, tradicionāla albumpanta formā⁸⁰:

Kas šos vākus vaļā ver

*Tas lai dziesmas iekšā ber.*⁸¹

(Ināra, Rīga, 1953.)

Kas šos vākus vaļā ver

Tas lai dziesmas iekšā ber!

Lūdzu dažas rindiņas

Un tur savu vārdu klāt!!!

⁷⁶ Īpašnieka rakstīts paraugs atmiņu albumos vietumis parādās tikai ap 1990. gadiem, iespējams, anketu klažu ietekmē, kurās īpašnieks dažkārt pirmais atbild uz priekšlapā uzdotajiem jautājumiem. Parauga lietojuma biežumu atmiņu albumos var ilustrēt ar aptauju datiem, piemēram, Rīgas Igauņu skolas 4. klasē tikai viena no piecām aptaujātajām meitenēm ievietojuši to savā albumā, bet Usmas pamatskolas 5. klasē paraugu uzrakstījuši 7 no 27 albumu īpašniekiem, 6. klasē 4 no 22 un 7. klasē 1 no 5.

⁷⁷ *Vai tu raksti paraugu sava albuma pirmajā lappusē? No kā noskaties?*

⁷⁸ *Špikot* – ‘norakstīt’ (skolēnu žargons).

⁷⁹ Līgatniete Liene (dz. 1979. g.) stāsta, ka noformējusi gan savu, gan māsas Andas (dz. 1981. g.) atmiņu kladi, jo Anda vēl bijusi par mazu, lai pati to izdarītu. Abi albumi vizuāli ir ļoti līdzīgi.

⁸⁰ Analizētajā materiālā *noteikumi* atrodami 15 albumos kopš 1936. gada. Iespējams, ka tie tikuši rakstīti arī agrāk, bet, tā kā vairākiem autores skatītajiem vecajiem albumiem trūkst priekšlapu, droši to apgalvot nevar.

⁸¹ Šeit un turpmāk albumu tekstu citējumos atstāta oriģinālrakstība, t. i., vārdu un komatu kļūdas nav labotas nolūkā saglabāt attiecīgā laika un konkrētās personas valodas īpatnības, kā arī parādīt valodas normu (pareizrakstības, interpunkcijas stila u. c.) un tradīcijas attiecības albumu ierakstos. Atsauces uz konkrētajiem albumiem veidotas, minot īpašnieka vārdu, albuma rakstīšanas vietu un tā sākšanas gadu.

(Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1952.)

Uzdevums katram! Rakstīdams "atmiņu" pielīmē arī savu fotogrāfiju!

Kas šo kladi vaļā ver,

Tas "atmiņas lai iekšā sper".

(Aldis, Sigulda, 1977.)

Ievērojiet!!!

Kas šos vākus vaļā ver

Tas lai dzejas iekšā ber

Bet kam galvā nav nekas

Tas lai iekšā neskatās

Zīmējiet un kopējiet

Tikai lapas neplēsiet

Ja jūs lapas plēsīsiet

Tad jūs maksāt dabūsiet.

(Evita, Kuldīga, apm. 1990.)

Zīmējiet un līmējiet

Tikai lapas neplēsiet.

Zīmējiet pēc kārtas!

(Ināra, Līgatne, 1989.)

Kā redzams no citētajiem piemēriem, albuma īpašnieks var pēc savas gaumes mainīt noteikumu emocionālo noskaņu no neitrālas līdz didaktiskai vai jautrai, gan variējot atsevišķus vārdus, gan apvienojot vairākus pazīstamus pantus vienā, gan papildinot tos ar paša izdomātām prozas vai dzejas rindām. (Skat. 3. att. 3. pielikumā). Turklāt noteikumi atspoguļo ne tikai īpašnieka prasības, bet arī vēlmes un atļaujas albuma lietošanā, proti, rakstītāji var rakstīt, zīmēt, līmēt, arī lasīt citu ierakstīto: *Lasiet, rakstiet, zīmējiet...* (Iveta, Lāņi, 1975). Ja, pantā ietvertas, prasības nešķiet pietiekami nopietnas, tiek veidots uzskatāms noteikumu saraksts, piemēram:

Noteikumi.

Nedrīgst plēst lapas.

Nedrīgst burzīt.

Nedrīgst ķēpāties.

Jāzīmē smuki.

Jāzīmē pa vienu lappusi

nevis pa lapu.

(Rūta, Rīga, 1995.)

Interesanti, ka līdzīgi noteikumi sastopami vācu sabiedrības vidējo slāņu albumos jau 17. gadsimtā. No 1600. – 1750. gadiem tā sauktā *preambula*, kurā albuma īpašnieks lūdz veltīt viņam *pieklājīgas, jautras un jocīgas rindas un tiklus zīmējumus*, kā arī noteikti atstāt parakstu, dzimtas piederības apliecinājumus – ģerboņus utt. *nevis tukšas un dumjas lietas*, ir pārdesmit un vairāk rindu gara.⁸² Vēlāk gan tās popularitāte krītas un forma saīsinās.⁸³

To, ka bērni uzskatījuši titullapā ievietotos noteikumus par atmiņu albuma tradicionālās formas nepieciešamu sastāvdaļu, apliecina gadījumi, kad rakstītāji, pamanīdami, ka konkrētajā albumā šo noteikumu nav, ierakstījuši tos pirmajā lapā kā savu veltījumu. Tā, piemēram, pirmais ieraksts Elzas albumā ir šāds:

Ja dziesmas iekšā nekaisi,

Tad labāk vāku aiztaisi

Raisa.

(Elza, Iecava, 1936.)

⁸² Garās preambulas piemērs (tulk. no vācu val.).
Kas vien grib palikt mans draugs un labdaris,
es lūdzu viņam papildināt šo grāmatu ar to, ko viņš vēlas.
Viņa ģerboni vai jauku gleznojumu,
taču tajā jābūt saskatāmam tikumam,
tādēļ jebkurš rupjš joks vai grēcīgs, slikts nodoms,
kas ir pret tikumu, ir, protams, neiespējams.
Bet viss, kas sniedz laimi, kas ir jautrs un pieklājīgs,
Darīs jūs un mani vienmēr laimīgus.
Tādējādi, ja draugi rīkosies atbilstoši
un veltīs man tikai skaistas rindas,
tad, vēlāk, kad mēs vairs nevarēsīm viens otru apciemot,
es jutīšu lielu prieku. (Fiedler 1960, 20).

⁸³ Piemēram, 1817. g. kādā albumā ierakstīta šāda preambula:
Schreib Du mich in Dein Herze ein
So wird kein Stammbuch nötig sein (Fiedler 1960, 22).
Tulk.: Ieraksti sevi manā sirdī,
Tad atmiņu albums nebūs vajadzīgs.
Līdzīgs motīvs atrodams arī latviešu albumu pantos.

Savukārt Lidijas albumā (Jēkabnieki, 1939) draudzene ierakstījusi ne tikai norādījumus priekšējā vāka iekšpusē (*Kas šo vāku vaļā raisa / Tas lai dziesmas iekšā kaisa E. Ā.*), bet arī veltījumu albuma pēdējā lapā, ar šo interpretējama albumu kā vienotu, noslēgtu telpu:⁸⁴

Kas mīlē vairāk,

Lai raksta tālāk.

E. Ādamsonē.

Jēkabniekos.

Taču albuma īpašnieks var it labi izlīdzēties arī bez noteikumiem un parauga, pietiek ar mutiskām norādēm, kā paskaidro Usmas pamatskolas 6. klases skolniece: *Paraugu neierakstu, bet pasaku, kā [albums B. K.-M.] jāpilda.* Bieži arī tādas nav nepieciešamas, jo tradicionālās prasības ierakstu veidošanā albumu īpašnieku un rakstītāju kolektīvā tāpat ir labi zināmas.⁸⁵ Galvenā no tām ir glītums, no kā izriet pārējie noteikumi - kārtīgs rokraksts, skaists, krāsains (ar krāsām, kas „neizspiežas” cauri papīram) zīmējums, bez dzēsumiem u. tml., tikai pēc tam seko saturs. *Atmiņu klādē ierakstam vajadzēja galvenokārt būt glītam un spilgtam* (LUF 1. k. studente).

Pagājušā gadsimta 70. – 80. gados albumu īpašnieki palaikam papildina klasiskā atmiņu albuma formu ar jauniem elementiem. No tiem izplatītākais ir satura rādītājs, kurā iepretim lappuses numuram ierakstāms rakstītāja vārds u. c. īpašnieku interesējošās ziņas par viņa personu.⁸⁶ Tā Filoloģijas fakultātes studente, raksturojot sava skolas laika tradīciju 1980. gadu vidū, atceras, ka albumos bijuši pat divi „saraksti” – viens ar rakstītāju parakstiem, otrs – satura rādītājs: *Vēl klādēs obligāts bija autogrāfs, tam tika veltīta speciāla lappuse. Klades beigās bija saturs, kurā atspoguļojās lappuse, rakstītājs, viņa adrese, dzimšanas gads u. c.*

Atsevišķos gadījumos īpašnieks noformē ne tikai jaunā albuma vākus, pirmo un pēdējo lapu, bet arī visas pārējās lappuses, lai nodrošinātu, ka ieraksti būs darināti vairāk vai mazāk pēc viena parauga un rotāti pēc viņa gaumes. Tā, piemēram, Selga (dz. 1963), pirms devusi savu albumu biedriem ierakstīšanai, izrotājusi katru lappusi ar izgriezumu no kartītes, par ko

⁸⁴ Tomēr pabeigtas kompozīcijas princips albumā netiek tik stingri ievērots kā atsevišķa ieraksta noformējumā, un tradicionālie albuma nobeiguma panti beidzamajā lapā vai aizmugurējā vāka iekšpusē tiek rakstīti drīzāk, lai izceltu rakstītāja personu albuma īpašnieka acīs (par to skat. tālāk).

⁸⁵ Tāpēc daudzos albumos pirmajā lapā noteikumu vietā lasāms uzraksts *Atmiņas* vai īpašnieces (biežāk vecāko klašu skolnieces) izvēlēts romantisks pants (Ināra, Vircava, 1975; Nellija, Umurga, 1972), vai arī, ja albums dāvināts, dāvinātāja veltījums, piemēram, *Par piemiņu no ziemas svētkiem. Līnai Krūger. 25. Dec. 1900. g.* (Līna, Irlava, 1900, LFK 1835); *Par piemiņu šūpla svētkos Alfredam Kreieram no: Zelmas* (Alfreds, Limbaži, 1918, RN R x/1, 6, 10); *Dagmārai mazām atmiņām un klusām pārdomām. Skolotāja Jansone 1967. g. 5. oktobrī* (Dagmāra, Ventspils, 1967).

⁸⁶ Satura rādītājs parasti tiek veidots albuma beigās, to aizpilda vai nu rakstītāji vai, retāk, īpašnieks pats. Analizētajā materiālā tas atrodams 10 albumos kopš 1974. gada.

intervijā stāsta: *..kā es gribēju, tā pati taisīju* [atmiņu albumu B. K.-M.]. *Bildes es pati salīmēju. Vecās kartiņas daudz ir iekšā.*⁸⁷

Prasīgākie albumu īpašnieki seko, vai rakstītāji izpildījuši viņu vēlmes, un nepieciešamības gadījumā labo vai papildina ierakstus. Tā, piemēram, Rīta (Ogresgals 1941) savā albumā visur pierakstījusi klāt rakstītāju uzvārdus un ierakstu tapšanas vietas, Gīta (Līgatne, 1994) – rakstītāju dzīves vietas, Aldis (Sigulda, 1974) labojis veltījumu tekstos ielaistās kļūdas, bet Stella (Rīga, 1979) un Alīna (Rīga, 1999) – uzlabojušas ierakstu vizuālo noformējumu, ielīmējot kartīti vai rūpīgāk izkrāsojot zīmējumu. Daudz grūtāk ir labot ierakstu ar neapmierinošu saturu. Šādos gadījumos īpašnieks var dot „vainīgajam” albumu vēlreiz – *ja zīmējis nesmuki, tad lai pārzīmē smukāk* (Mvsk 6. kl. skolniece) vai ķerties pie galējiem līdzekļiem, piemēram, sasvītrot tekstu tā, ka tas nav salasāms⁸⁸ vai izraut lapu ar apvainojošo ierakstu (Alīna, Rīga, 1998).

Lielākā daļa aptaujāto īpašnieku piekrīt, ka viņu svarīgākais mērķis ir savākt pēc iespējas vairāk ierakstu. Tādējādi atmiņu albumam bērnu acīs ir tādas pašas funkcijas kā citām kolekcijām – markām, uzlīmēm, mašīnu modeļiem u. tml. Līdzīgi domā arī LU Pedagoģijas fakultātes 2. kursa studente: *Skolas laikā man bija diezgan nopietna attieksme* [pret atmiņu albumiem, B. K.-M.]. *Pašlaik – skeptisks smīniņš. Vērtēju tos kā bērnu „modes” lietu, tāpat kā marku kolekcionēšana vai „faņķiki”*⁸⁹. Vācot ierakstus, albuma īpašnieks patiešām darbojas kā kolecionārs, pievēršot uzmanību gan kvantitātes, gan kvalitātes rādītājiem, jebšu albums, tāpat kā citas kolekcijas, ļauj viņam salīdzināt sevi ar citiem bērniem un dod iespēju sacensties par augstāku statusu grupā.⁹⁰ Jo albums pilnāks, krāsaināks un interesantāks, jo augstāku prestižu vienaudžu acīs iegūst tā īpašnieks. Zēns no Madlienas vidusskolas 9. klases tā arī raksta: *Man* [albums, B. K.-M.] *bija tāpēc, lai varētu parādīt draugiem, tāpat Filoloģijas fakultātes 1. kursa studentes atceras, ka tad, kad tās* [atmiņu klade, B. K.-M.] *tieka rakstītas un zīmētas, vērtē, kuram kas oriģinālāks un interesantāks un ka notika slēpta sacensība, kuram tā* [klade, B. K.-M.] *būs labāka.*

⁸⁷ Izskatās, ka arī Rasma savu jauno albumu (Ugāle 1976, 1978) tīrajās lapās pati salīmējusi ziedu kartītes tāpat kā Selga un ka Marta (Andiņu un Vīgaru sādžas 1952., 1953) pati sazīmējusi puķes vēl tukšo lappušu augšējā trešdaļā, par ko vedina domāt viscaur līdzīgais zīmēšanas stils un tas, ka veltījumu teksti visur kārtoti ap iespaidīgajiem puķu pušķiem.

⁸⁸ Tā Selga (dz. 1963.) sasvītrojusi kāda zēna ierakstu, jo tas viņu aizvainojis. Intervijas fragments (1996):
B. K.-M.: Kāpēc Tu izsvītroji šī zēna ierakstu?

Selga: *Tāpēc, ka man bija dusmas. Tā perša... labāk skatos tur Gaujas ūdeņos nekā skaista skuķa sejā. Iedomāties, šitādu pantiņu uzraksta.*

Selgas vīrs: Tas jau varbūt nebija par tevi domāts.

Selga: *Nē, man likās, ka tas ir par mani, un tad es biju dusmīga līdz nāvei.*

⁸⁹ *Faņķiki* – košļājamo gumiju papīriņi skolēnu žargonā.

⁹⁰ L. Virtanena kolekcionēšanas nozīmi bērnu saskarsmē raksturo sekojoši: *Lietu kolekcionēšana un ar to saistītā maiņas darbība ir svarīgs sociāls pasākums, kas ietver arī sacensības elementu un nodrošina iespēju novērtēt sevi. Kolekcijām jātieka pastāvīgi salīdzinātām un sarindotām kvalitātes secībā* (Virtanen 1978, 89).

Noteikti jāņem vērā, ka albumu ierakstus vērtē ne tikai tā īpašnieks, bet arī pārējie klases bērni – gan bijušie, gan nākamie rakstītāji. Šajā publiskajā vērtēšanas procesā tad arī izkristalizējas priekšstati par labākajiem ierakstiem un prasmīgākajiem rakstītājiem.

2.1.3. Atmiņu albumu rakstītāji, viņu izvēles kritēriji

Albumu ierakstu autori, promocijas darbā saukti par rakstītājiem, ir katra albuma repertuāra veidotāji. Rakstītājus izvēlas albuma īpašnieks⁹¹, un to loks var pārsniegt vienas klases un paaudzes robežas. Pēc aptauju materiāla⁹² veidojas šāds rakstītāju uzskaitījums (biežuma dilšanas secībā): klases biedri, draugi, skolotāji, vecāki, citi radi un skolas biedri.

Kā jau iepriekš minēts, par albumu tradīcijas sociālo bāzi uzskatāms klases kolektīvs.⁹³ Tas ir pietiekami liels, lai albuma īpašnieki salīdzinoši īsā laikā savāktu daudz ierakstu, un pietiekami mazs, lai nodrošinātu pastāvīgu personisku kontaktu starp bērniem un tādējādi veicinātu albumu iekārtošanas un ierakstu veidošanas prasmju apguvi. Kolektīvais ierakstu vērtēšanas process klasē palīdz panākt saskaņu starp katra rakstītāja individuālo gaumi un pašapliecināšanās centieniem, un tradīcijas noteiktajiem rakstīšanas standartiem.⁹⁴ Šajā procesā svarīga ir tiešā („aci pret aci”) informācijas apmaiņa starp bērniem. Ieraksti, kuru autori atrodas ārpus kolektīvi atpazīstamo personu loka, tiek vērtēti pēc citiem kritērijiem, vairāk pievēršot uzmanību rakstītāja personības statusam nekā ieraksta kvalitātei.

Tomēr katra albuma rakstītāju loks reti ietver pilnīgi visus klases skolēnus. Proti, albuma īpašnieks, izdarot izvēli, neuzlūko visus bērnus vienādi: vieniem albums tiek dots pirmajiem, citiem – pašiem beidzamajiem, bet dažiem vispār nē. Spriežot pēc anketu datiem, potenciālā rakstītāja izvēli ietekmē galvenokārt trīs faktori: rakstītāja dzimums, draudzības saites ar albuma īpašnieku un viņa statuss sabiedrībā.

Dzimums

Rakstītāju izvēles ziņā meitenes un zēni kā albumu īpašnieki rīkojas līdzīgi, proti, pirmajiem ierakstīt tiek lūgts sava dzimuma pārstāvjiem. Tā meitenes parasti dod albumus vis-

⁹¹ Reti ir gadījumi, kad rakstītāji paši „padod albumu tālāk” pa klasi vai iedod ierakstīt kādam no saviem paziņām.

⁹² Dati iegūti no skolēnu aptaujām Rīgas Igaņu skolā (4. kl.), Rīgas Franču licejā (4. kl.), Usmas pamatskolā (5., 6., 7. kl.) un Līgatnes vidusskolā (5., 11. kl.).

⁹³ Ir gadījumi, kad atmiņu albumi tiek rakstīti ārpus skolas bērnu un jauniešu grupās, kuru locekļi, īsāku vai ilgāku laiku kopā būdami, veido kolektīvu ar kopīgām interesēm un tradīcijām, piemēram, vasaras nometnē, sanatorijā, pulciņos un klubos u. tml. Pedagoģijas fakultātes 2. k. studente atceras, ka atmiņu albumi bija ne tikai *gandrīz visai klasei*, bet arī *dejošanai*. Tomēr ārpus skolas bieži tiek izmantoti tie paši skolas albumi, tā, piemēram, Alīnas albumā (Rīga, 1999) rakstījuši gan kaimiņu bērni no laukiem, gan slimnīcā sastaptās meitenes.

⁹⁴ Praksē vērojams, ka vienā klases kolektīvā rakstītie albumi ir savā starpā līdzīgāki nekā dažādos kolektīvos tapušie gan ieraksta parauga, gan izvēlēto tekstu ziņā (piem., tiek atkārtoti rakstīti viens vai divi no pazīstamu daudzvariantu pantu variantiem vai albumu tradīcijā citviet nepazīstami teksti).

pirms citām meitenēm un tikai tad zēniem,⁹⁵ bet zēnu albumos pirmie ieraksta zēni, pēcāk meitenes. Šis izvēles kritērijs nosaka arī viena dzimuma rakstītāju īpatsvaru katrā albumā. Tā zēnu albumos galvenie rakstītāji ir zēni, meiteņu albumos – meitenes. Piemēram, Usmas pamatskolas 5. klasē no 8 zēniem, atmiņu albumu īpašniekiem, 6 atzīst, ka devuši ierakstīt vairāk zēniem nekā meitenēm, savukārt, no 14 meitenēm 8 labprātāk izvēlējušās rakstītājas sava dzimuma vidū. Arī analizētais materiāls apstiprina, ka zēnu ierakstu skaits meiteņu atmiņu albumos ir salīdzinoši mazs,⁹⁶ īpaši laika posmā no 20. gadsimta sākuma līdz, apmēram, 1940. gadiem, kad vienā albumā reti sastopami vairāk par 4 zēnu ierakstiem, pie kam bieži tos darinājis viens un tas pats rakstītājs.⁹⁷ Taču šajā laikā ir bijuši arī tādi atmiņu albumi, kas tikuši rakstīti zēnu (jaunekļu) sabiedrībā un kuros bija atļauts ierakstīt tikai dažām meitenēm.⁹⁸

Pēc 1940. gadiem, uz albumu rakstītāju vecuma vispārējās samazināšanās fona vērojama zēnu ierakstu skaita palielināšanās mazajās klasēs un pamatskolas beigās,⁹⁹ jo 5. un 6. klasē dzimumu socializācijas procesa dēļ plaista zēnu un meiteņu starpā ir īpaši liela¹⁰⁰ (skat. arī tālāk). Taču šie vērojumi tikai iezīmē valdošās tendences, jebšu izšķirošā nozīme ir tam, pēc kāda parauga (hierarhija, opozīcija un sacensība, mierīga līdzāspastāvēšana u. tml.) veidojas zēnu un meiteņu attiecības katrā klasē un kā uz tām reaģē konkrētā albuma īpašniece. Tā, piemēram, Baibas albumā (Rīga, 1977) divpadsmit no četrpadsmit zēnu ierakstiem tapuši tieši 5. un 6. klasē, kad viņa mācījusies citā skolā, kurā komunikācija zēnu un meiteņu starpā bijusi daudz brīvāka nekā viņas vecajā skolā pirmajās klasēs.

Tomēr jāsecina, ka, lai gan 20. gadsimta otrajā pusē zēnu darināto ierakstu biežums meiteņu albumos palielinās, to kopējais daudzums tik un tā nesasniedz meiteņu ierakstu skaitu. Tātad, ne tikai albumu īpašnieces, bet arī ierakstu veidotājas ir pārsvarā meitenes. Neskatoties uz to, latviešu skolēnu atmiņu albumi nav viennozīmīgi pieskaitāmi sieviešu kultūrai,

⁹⁵ Dažreiz rakstītāju izvēles secība atspoguļojas albuma izkārtojumā: sākumā meiteņu ieraksti, beigās – zēnu (Vīta, Rīga, 1975; Rasma, Ugāle 1976 un 1978) vai zēnu albumos otrādi. Taču arī albumos ar jauktu meiteņu un zēnu ierakstu secību rakstītāju izvēle var būt izdarīta pēc dzimumu diferenciacijas principa, tikai bērni nav rakstījuši pēc kārtas, bet, brīvi izraugoties lappusi.

⁹⁶ 16 meiteņu albumos izskatītajā materiālā zēnu ierakstu vispār nav.

⁹⁷ Tā, piemēram, Līnas albumā (Irlava 1900, LFK 1835) vairākas reizes ierakstījuši J. Rezevskis un G. Veidemanns, Lidijas albumā (Jēkabnieki, 1939) lasāmi trīs Ilmāra (šķiet, radnieka) ieraksti u. tml.

⁹⁸ Tāds ir, piemēram, Alfreda albums (Limbaži, 1912), kas varētu būt veidots ģimnāzijas gados. Tajā ierakstījušas tikai piecas meitenes, no kurām viena – 3 reizes. Atšķirībā no tālaika sieviešu albumiem, veltījumu galvenās tēmas Alfreda albumā ir vīrišķība, dzīves māksla un sievietes, un tie sastāv pārsvarā no latviešu un antīkās literatūras citātiem.

⁹⁹ Tā Lindas albumā (1985, 1.(?) kl.) ir 12 zēnu ieraksti, Gītas albumā (Rīga, 1981, 2. – 4. kl.) – 15, Nellijas albumā (Umurga, 1972, 8. kl.) – 10, Selgas albumā (Jeri, 1976, 7. kl.) – 12 zēnu ieraksti. Arī Dagmāras albumā (Ventspils, 1967), kas tapis vidusskolas gados, ierakstījuši 16 zēni.

¹⁰⁰ Tā 10 no 12 Līgatnes vidusskolas 5. klases zēniem anketā raksta, ka viņi neiekārto atmiņu albumus un arī neraksta meiteņu albumos.

jo arī zēni, kaut retāk, ir gan atmiņu albumu īpašnieki, gan rakstītāji.¹⁰¹ Viņu ieraksti meiteņu albumos ļauj izsekot abu dzimumu saskarsmei un sadarbībai vienas tradīcijas ietvaros.

Iepazīstot tuvāk skolas ikdienu, var pārliecināties, ka R. Bestas u. c. psiholoģijas speciālistu analizētais dzimumu socializācijas process ir neizbēgama bērna personības attīstības sastāvdaļa un ka zēnu un meiteņu pretnostatījums dzimumu lomu apgūšanas gaitā agri vai vēlu noved pie klases kolektīva sašķelšanās zēnu un meiteņu grupās,¹⁰² kuras savstarpēji atšķiras uzvedības, interešu un vērtīborientācijas ziņā. Izšķirošo lomu šajā procesā spēlē sabiedrībā valdošie dzimumu stereotipi, kurus bērni apgūst jau mazotnē ģimenē un pēc tam tālāk skolā. Par spīti diskusijām par dzimumu vienlīdzību, kas Rietumu sabiedrībā aizsākas jau ar 1960. gadiem, tradicionālajiem priekšstatiem par sievietes un vīrieša lomu sabiedrībā piemīt tendence mainīties ļoti lēni (Virtanen 1978, Best 1989, Lipponen 1996, Eder 2001). Tas atspoguļojas arī bērnu dzimumaudzināšanā. Tā, piemēram, R. Besta, vācot materiālu savam pētījumam, novērojusi, ka, jau, nākot uz bērnudārza klasi mācīties rakstīt un lasīt, bērni nekavējoties sāk apgūt arī dzimumu lomas, jo skolotāji uzskata, ka ar zēniem un meitenēm jāstrādā diferencēti bērnu pašu nākotnes vārdā: viņiem jāspēlējas atsevišķi (meitenes – leļļu mājā, zēni – ar mašīnām u. tml.), jāģērbjas atšķirīgi utt. Tā 4. klases audzinātāja uzsvērusi: *Es gribu, lai manas meitenes ir meitenes un mani zēni ir zēni* (Best 1989, 60).¹⁰³ Dzimumu atšķirības atspoguļotas arī skolu mācību programmās – grāmatu attēlos un tekstos, kuri attēlo zēnus kā agresīvus, varonīgus, apveltītus ar bagātu iztēli, piedzīvojumu kārus, gudrus, patstāvīgus, lieliskus problēmu risinātājus, meitenes kā pasīvas, atkarīgas, bailīgas, garlaicības mocītas un vientuļas. Zēniem tiek piedāvātas 82 nākotnes profesijas, meitenēm – tikai 18. Turklāt meiteņu prāta spējas bieži tiek vērtētas zemāk, salīdzinot ar zēniem (Best 1989, 62, par to pašu arī Goodman 1970¹⁰⁴; Virtanen 1978).

¹⁰¹ Zēnu / vīriešu atmiņu albumi līdz šim Latvijā nav sistemātiski vākti, tāpēc grūti spriest par to, kāda ir to vieta mūsu sabiedrības kultūras kontekstā. Nenoliedzami, šie albumi būtu interesants izpētes objekts, ņemot vērā, ka albumu tradīcijas izcelsme ir saistīta tieši ar vīriešu kultūru.

¹⁰² Arī psiholoģe Mērija Gudmena (Mary Goodman) uzsver, ka dažādās kultūrās zēni un meitenes noteiktā vecumā sāk rotaļāties atsevišķi.

¹⁰³ A. Dandess parāda, kā Rietumu sabiedrībā dzimumu identitāte tiek uzsvērtā jau kopš bērna dzimšanas, ģērbjot zīdaini sārtās vai zilās drēbēs: *Sārtā, bālā, pasīvā krāsa ir domāta meitenēm, zilā, spēcīgā pamatkrāsa – zēniem. Dzimumu identitāte tiek demonstrēta ar krāsu kodu jau kopš paša sākuma* (Dundes 1983, 246).

¹⁰⁴ M. Gudmena, analizējot meiteņu un zēnu nākotnes profesijas izvēles kritērijus, secina, ka bērns atspoguļo sabiedrību, no kuras nāk, viņš agri apgūst dzimumu lomas gan no mācībām, gan ikdienas saskarsmes pieredzes: *Bērni nav apjukuši, viņi ir tradicionāli. [...] Viņi redz sievietes šujam, lāpām un iepērkamies, vīriešus būvējam un labojam, vadām mašīnas un citu tehniku, mācām, vadām rūpnīcu vai pakalpojumu operācijas, dzēšam ugunsgrēkus utt. Šīs tiek uzskatītas par tipiskām vīriešu un sieviešu nodarbēm. Vīrieši tiek uzlūkoti kā daždien pārdroši avantūristi, kuri kāpj kalnos, savaldā mežonīgus dzīvniekus, kamēr no sievietēm tiek gaidīts palikt tuvu mājai, apkalpojot, nomierinot, pieņemot mazus lēmumus un gatavojot pēcpusdienas kafiju* (Goodman 1970, 80).

Latviešu meitenes anketu kladēs no 1980. – 1990. gadiem, nosaukušas šādas savas nākotnes profesijas (atbilžu skaita dilšanas secībā): advokāte, skolotāja vai bērnudārza audzinātāja, ārste, modele, zirgkope, konditore, friziere, māksliniece, policiste.

Tādējādi, piepildot sabiedrības gaidas, zēnam ir iespējama tikai viena izvēle – būt stipram, bezbailīgam, agresīvam, ar noliedzošu attieksmi pret sabiedrībā atzītajām vērtībām. Pieaugušie ir gatavi piedot zēna pārkāpumus, ja tikai viņš rīkojas kā „īsts puika” (Virtanen 1978, 89). Viens no veidiem, kā zēni ikdienā apliecina savu vīrišķību, ir demonstratīva meiteņu nicināšana un uzlūkošana par zemāka statusa personām. *Viņi pieprasa meitenēm izpildīt viņu gribu, un nepiekrīšanas gadījumā tās tiek pakļautas dažāda veida kaitināšanai un ļaunprātībām. Zēnu vēlēšanos norobežoties izraisa sociālais spiediens, kas paredz, ka viņiem savās prasmēs jāapsteidz meitenes un jāparāda lielāka iniciatīva un konkurētspēja* (turpat, 90).

Meiteņu stiprā puse, savukārt, ir uzcītība mācībās, kārtīgums un laba uzvedība, ar ko viņas parasti iekaro skolotāju, sevišķi sieviešu, simpātijas, tāpēc mūsdienu feminizētajā skolu sistēmā¹⁰⁵ kārtība bieži tiek balstīta uz mazu, paklausīgu meiteņu ētiku, kurai zēniem jāpieskaņojas. Tīši vai netīši veicinot sacensību zēnu un meiteņu starpā, skolotāji tikai padziļina dzimumu konfliktu, kas, neizprasts un nerisināts, iegūst sniega bumbas efektu un var turpināties līdz pat skolas laika beigām.

Gan sabiedrībā nostiprinājušies dzimumu stereotipi, gan ikdienas saskarsmes pieredze ar zēniem liek meitenēm, no vienas puses, izjust savu atšķirību un noslēgties pašām savā draudzeņu lokā. Bet, no otras puses, šo pašu stereotipu ietekmē viņas jau agri sāk domāt par sievas un mātes lomu nākotnes ģimenē. Tāpēc meiteņu interese par zēniem neatslābst visu skolas laiku un izpaužas arī vēlmē iegūt viņu ierakstus atmiņu albumā. Dodot albumus zēniem ierakstīt, meitenes parasti apsver riska pakāpi, jo zina, ka albumi var tikt tīši sabojāti, lai ķircinātu īpašnieci, izrādītos draugiem vai, vispār, izteiktu protestu pret iesaistīšanu sievišķīgās nodarbēs. Tā māsīcas Līva un Zane (abas 12 g. v.) sarunā ar pētījuma autori atceras vairākus gadījumus, kad zēni tā rīkojušies. *Zane: Atceries, kā manu vienu kladi N. sabojāja. Viņš parakstījās Dankans Makleots.*¹⁰⁶ Meitene piebilst, ka tāpēc dod savus albumus tikai dažiem zēniem, kuri ir *labi*, pārējie esot vispār (rāda ar pirkstu pie deniņiem).

Jāatzīst, ka *labo* un *kārtīgo* zēnu ieraksti tikpat kā neatšķiras no meiteņu darinājumiem, dažkārt ir pat rūpīgāk izstrādāti.¹⁰⁷ Taču arī *sliktie*, respektīvi, nerātņie zēni mēdz veidot glītus vai, vismaz, interesantus ierakstus, starp kuriem īpaši izceļamas asprātīgās karikatūras (skat. 3.2.2. nodaļu). Cita lieta, ka albumu īpašnieces šādus ierakstus, kas atšķiras no tradīci-

¹⁰⁵ Ne tikai Latvijā, bet arī citur Eiropā, piemēram, Dānijā un Somijā, 20. gadsimta beigu posmā skolu sistēmā strādā pārsvarā sievietes.

¹⁰⁶ Dankans Makleots (Duncan Mc Cleod) – populārā TV seriāla „Kalnietis” („Highlander”) galvenais varonis.

¹⁰⁷ Pēc aptauju datiem spriežot, meitenes un zēni tikpat kā neatšķiras ieraksta veidošanas rūpīguma ziņā. Tā Usmas pamatskolas 5. klasē rūpīgi un apdomājot rakstījušas 10 meitenes no 11 un 12 zēni no 14, bet 6. klasē – 12 meitenes no 15 un 5 zēni no 6. Arī Selga (dz. 1963.) intervijā atzinusi: *Dīvainākais ir tas, ka puīši ir viscēnīgākie rakstītāji, tiešām visvairāk apšušots.*

onālā romantiskā stila, bieži vērtē atturīgi vai pat negatīvi.¹⁰⁸ Analizētajā materiālā gan tādu izteikti *vīrišķīgu* veltījumu nav daudz.¹⁰⁹ Tāpat reti sastopami klaji vulgāri ieraksti, jebšu rakstītājiem ir zināms, ka albumu īpašnieces tos parasti izplēš vai izņem *sabojāto* albumu no tradīcijas aprites. Tātad, uzskats, ka zēni vienmēr raksta nekārtīgi, nav pareizs, tāpat kā pieņēmums, ka visas meitenes veido glītus ierakstus. Arī meiteņu ieraksti var būt darināti pavirši, turklāt viņu savstarpējās ķildas var kalpot par iemeslu albuma tīšai *saķēpāšanai* (skat. tālāk).

Konflikti bērnu starpā tomēr reti tiek risināti ar albumu ierakstu starpniecību, tos vairāk atspoguļo anketu klades, ap kurām parasti virmo lielas kaislības. Klasiskais atmiņu albums un ar to saistītā tradīcija zināmā mērā ierobežo galējību izpausmes: albumu īpašnieki, no savas puses, lai iegūtu glītus veltījumus, rūpīgi izdara rakstītāju izvēli, bet rakstītāji, no savas, apzinās, ka viņu ieraksti tiek darināti kā atmiņa nākotnei, vai, vismaz, ka to kvalitāte ietekmēs gan turpmākās attiecības ar albuma īpašnieku, gan viņu reputāciju klasē, vismaz meiteņu vidū.

Draudzības saites

Liela nozīme rakstītāju izvēlē ir albuma īpašnieka personiskajām simpātijām. Daudzi no aptaujātajiem skolēniem piekrīt, ka savu albumu vispirms devuši labākajiem draugiem, respektīvi, meitenes – draudzenēm, zēni – draugiem. Bet Marita (dz. 1979. g.), raksturojot savu skolas laika atmiņu kladi, atceras, ka devusi ierakstīt tikai draugiem: *Visi ieraksti man ir mīļi, jo devu tikai labākajiem draugiem. Taču ir viens ieraksts, kurš man patīk visvairāk, kurš ir tuvāks sirdij. Šie vārdi nāk no manas labākās draudzenes. Tieši tuvākajiem draugiem bieži tiek piešķirta privilēģija ierakstīt albumā atkārtoti. Tā meitenes, atbildot uz jautājumu, kam atļāvušas albumā ierakstīt vairākas reizes, stāsta:*

Kaimiņienei, jo tā laba draudzene (RIS 5. kl. skolniece).

Manām labākajām draudzenēm, Baibai un Dacei (Upsk 7. kl. skolniece).

Tie, kam dodu [atmiņu albumu, B. K.-M.] vairākas reizes ir paši labākie draugi (Mvsk 6. kl. skolniece).

¹⁰⁸ Tā, piemēram, Stella, komentējot klases biedra zīmēto labdabīgo karikatūru viņas albumā (Rīga, 1979), kurā attēlots „mīlas trijstūris” ar albuma īpašnieci centrā, vēl 17 gadus vēlāk raksta LFK pētniecei: *Klases biedra lielais humors. Humoru lūdzu uzņemt par labu, ne ļaunu.*

¹⁰⁹ Autorēs rīcībā esošais albumu materiāls rāda, ka zēni izvēlas *veltījumu tekstus* par tādām pašām *tēmām* kā meitenes – atmiņas (18 ierakstu), tikumi (12), laimīga dzīve (11), humoristiski teksti (11), mazāk apcerēta mīlestība un draudzība. Visbiežāk izmantoti pazīstami albumpanti, bet, piem., zēnu ierakstos Nellijas albumā (Umurga, 1972) lasāmi arī daudzu romantisku dzejoļu fragmenti. No meiteņu ierakstiem vairāk atšķiras *ilustrācijas*, tomēr tikai 20% no tām var nosaukt par izteikti vīrišķīgām (ar transporta līdzekļu, karikatūru, galvaskausu, ieroču, seriālu varoņu – karotāju u. tml. attēliem, skat. 4., 34. un 41. att. 3. pielikumā).

Draudzības saites ņem vērā ne tikai albumu īpašnieki, izvēloties rakstītājus, bet arī rakstītāji, lemjot par darināmā ieraksta kvalitāti konkrētajā albumā. Lai gan lielākā daļa respondentu tiecas uzsvērt, ka visos albumos rakstījuši vienādi rūpīgi,¹¹⁰ citi atzīst, ka, nenoliedzami, veidojot veltījumu labiem draugiem, ticis piestrādāts īpaši.

Es šķiroju, kam kādā veidā rakstīt. Zēniem svarīgākas bija mašīnas no žurnāliem, nevis ieraksti. Tuvākajām draudzenēm rakstīju no sirds, citām – tikai tā, starp citu (LUF 1. k. studente).

Protams, pastāvēja robeža starp laba drauga atmiņu kladi un tikai klases biedra (LUF 1. k. studente).

Vienmēr centos izdomāt kaut ko interesantu. Protams, labiem draugiem rakstīju tos skaistākos pantiņus (LUF 1. k. studente).

Draugam – apdomāju, „izskaistināju”, bet citiem – klišejas (LUP 2. k. studente).

Albumu modes uzplūdu periodos īpašnieku dalījums pēc personiskajām simpātijām no rakstītāju puses ir gandrīz neizbēgams, jo bērniem, sevišķi populārākajiem klasē, dažkārt vienā dienā tiek iedoti ierakstīšanai pāris albumi. Skolā starpbrīžos bieži dzirdami jautājumi: vai tu jau man ierakstīji, kas vēl nav man ierakstījis u. tml. Tā kā skaists ieraksts prasa diezgan daudz laika,¹¹¹ visiem vienādi labi ierakstīt nav iespējams. Arī paši bērni atzīst, ka ieraksta kvalitāte atkarīga ne tikai no draudzības saitēm, bet arī no rakstītāja rīcībā esošā laika un tā brīža noskaņojuma: *Vienmēr apdomāju, ko rakstīt. Ja man ir daudz laika, es kladi aizpildu rūpīgi, bet, ja es to daru starpbrīžos, tad ātri uzskricelēju (RIS 5. kl. skolniece).* Tāpēc albumu ieraksti top arī stundu laikā, piemēram, Ilzes albumā (Rīga, 1985) draudzene zem sava veltījuma iekavās pierakstījusi: *anatomijas stundā pie sk. Baltiņas.*

Visbiežāk atmiņu albumos atspoguļota meiteņu draudzība. Daudzi ieraksti stāsta par viņu savstarpējo pieķeršanos, kas noteiktā vecumā izpaužas ar īpašu spēku un iegūst hiperbolizētu izteiksmi ne tikai albumu veltījumos, bet arī ikdienas saskarsmē.¹¹² Labākās draudzenes „sindroms” parasti iestājas laikā, kad dzimumu šķīrums kļūst par noteicošo faktoru bērnu savstarpējās attiecībās. R. Besta to novērojusi 4. klasē. Viņa raksturo sirdsdraudzeņu

¹¹⁰ *Vienmēr visi ieraksti man bija glīti jānoformē un es jau rakstīju tā – tieši par to cilvēku domājot, rakstīju tieši viņam, tā, lai viņam būtu miļš mans ieraksts. Varbūt tāpēc, pētot citu paviršo attieksmi pret kladēm, es pati klades neiekārtoju (LUP 2. k. studente).*

¹¹¹ To ilustrē arī aptauju atbildēs atspoguļotais ierakstu darināšanas process: *Ņemu kladi uz māju. Meklēju kaut ko piemērotu atmiņai (Lvsk., 11. kl. skolniece); Vairāk gan laikam patika rakstīt. Es to vienmēr darīju rūpīgi un kārtīgi. Parasti ilgi domāju, ko zīmēt un ko rakstīt. Zīmējumus pārsvarā ņēmu no grāmatām. Dzejolišus parasti izvēlējos no tiem, kurus biju izrakstījusi no citu meiteņu kladēm. Rakstot es vienmēr domāju, vai man būtu prieks pašai saņemt šādu ierakstu (Evita, dz. 1979). Atmiņu klades es pildu vienmēr mājās (nepieciešams daudz laika) (Upsc 6. kl. skolniece).*

¹¹² Meiteņu draudzība, kuras saknes meklējamas 18. – 19. gs. romantiskajā sievietes draudzības kultūrā, kļūst par būtisku atmiņu albumu veidošanas priekšnosacījumu arī 20. gadsimtā. Tā lielā mērā nosaka arī veltījumu tēmu izvēli.

attiecības kā emociju piesātinātas un ļoti intensīvas: [Meiteņu draudzība, B. K.-M.] *bija intensīva, noslēgta, prasīga. Labākās draudzenes apmainījās ar zīmītēm, kurās sludināja savstarpēju mīlestību un mūžīgu draudzību. [..] Labākajām draudzenēm bija kopīgi noslēpumi, kurus neviens cits nedrīkstēja zināt, bet svarīgi bija likt citām meitenēm saprast, ka tādi pastāv. Labākās draudzenes bija nešķiramas un veltīja viena otrai tik daudz laika, cik vien skolas dienā bija iespējams* (Best 1989, 102).

Meiteņu kvēlās draudzības apliecinājumi atrodami skolnieču atmiņu albumos visa 20. gadsimta garumā. Tie pausti gan ar zīmējumu (skat. 3.2.2. nodaļu), gan tradicionālu vai pašsacerētu pantu un vēlējumu palīdzību.

Par jo mīļu piemiņu no Tavas Tevi mūžā mīlēdamas draudzenes (Berta, Cēsis, 1901).

Kā viena putna bērniņi

Bij mīļi vienā ligzdīnā,

Tā bijām mīļas mēs

Kad kopā sēdējām.

(Irma, Vītiņa skola, 1922, LFK 1453, 3749.)

Piemini mani tuvu tālu,

Piemini mani svešumā

Piemini mani pie klusa kapa

Kā es tevi mīlēju.

(Marta, Andiņu un Vīgaru sādžas, 1952.)

Lai zaļo tava jaunība

Kā rožu krūmiņš ceļmalā,

Lai pastāv mūsu draudzība

Kā akmens jūras dibenā.

(Marta, Andiņu un Vīgaru sādžas 1952; Ināra, Rīga, 1956; Vita, Rīga, 1975; Ināra, Līgatne, 1989.)

Daudz kokam ir zaru,

Bet stubrs ir viens.

Daudz tev ir draugu,

Bet īstais tikai viens.

(Anda, Līgatne, 1991; Baiba, Rīga, 1978; Gita, Līgatne, 1994; Liēna, Līgatne, 1994.)

Divas acu samtenītes

Ļoti tuvas draudzenītes:

Viena zin, ko otra dara,

Abām kopā liela vara.

(Ilze, Rīga, 1985.)

Alīna, Tu esi un būsi mana labākā draudzene! (Alīna, Rīga, 1999.)

Labāko draudzeņu pāri veidojas ne gluži bez kaislībām, proti, notiek klases biedreņu savstarpējā sacensība „pieprasītāko” meiteņu dēļ. Augstāks statuss klasē parasti tiek piešķirts skaistākajām un labāk ģērbtajām, respektīvi, labāk situētajām meitenēm, lai gan sava nozīme vispārējās uzmanības piesaistē ir arī sekmēm mācībās un personības šarmam.¹¹³ Kopš 1970. gadu otrās puses klasē pastāvošo draudzības saišu precizēšanai un reizē nākotnes draudzības izredžu noskaidrošanai meitenes (arī daži zēni) iekārto t. s. jautājumu jeb anketu klades. Katrā no tām neiztrūkstoši ir jautājumi par labāko draudzeni un draugu, uz kuriem jāatbild gan meitenēm, gan zēniem. Dažās no anketu kladēm uzdoti jautājumi par konkrētām personām, piemēram – ko tu domā par N., kā tev patīk M. u. tml. Franču liceja 4. klases skolēniem piederošajās kladēs atrodamas lappuses ar klases skolēnu sarakstu, kurā iepretim katram uzvārdam rindojas biedru ievilkte „+” un „-”. Tā pēc anketu atbildēm redzamas gan klases „zvaigznes” – meitenes, ar kurām gribētu draudzēties ne tikai lielākā daļa meiteņu, bet arī zēni,¹¹⁴ gan atstumtie bērni, pret kuriem pārējo attieksme ir visai nežēlīga.¹¹⁵

Agrajā pusaudžu vecumā dažādu albumu loma meiteņu dzīvē palielinās, un tie pārtop par gandrīz personīgas dabas saziņas līdzekli, *par fenomenu, kas stiprina meiteņu attiecības,*

¹¹³ I. un P. Opie pēc 1950. gados Anglijas skolās veiktajām aptaujām secinājuši, ka, atšķirībā no zēniem, meitenes, izvēloties draudzeni, sevišķi mazākajās klasēs, pievērš ļoti lielu uzmanību tās ārējam izskatam – matiem, acu krāsai, apģērbam. Turklāt, *meiteņu draudzībā ne maza loma ir dāvanām un dzimšanas dienu apsveikumu kartītēm, lietu aizdošanai un saldumu kopīgai ēšanai* (Opie 2001, 323). Par to, ka skaistums tiek augsti vērtēts arī latviešu meiteņu sabiedrībā, liecina vēlējumi draudzeņu atmiņu albumos un anketu kladēs. Savukārt, ģērbšanās, dāvināšanas, izklaides un citas iespējas nosaka meiteņu vecāku materiālais stāvoklis. Tāpēc arī tas tiek ņemts vērā draudzenes izvēlē. Teikto apliecina, piemēram, Rīgas Franču liceja skolēnu anketu kladēs atrodamie jautājumi par klases biedru vecāku amatiem, automašīnām u. tml., kā arī skolnieču māmiņu stāsti, piemēram, par to, kā vienā no Rīgas prestižajām skolām draudzeņu izvēlē tiek ņemts vērā katras meitenes īpašumā esošo leļļu Bārbiju skaits.

¹¹⁴ Šīs klases „zvaigznes” ir divas levas, kuras tiek cildinātas arī atmiņu albumu ierakstos, piemēram, levas Z. atmiņu albumā lasāms šāds rakstītājas pašas sacerēts pants:

Leviņa ir ļoti jauka,

Vienmēr priecīga tā ir.

Bet kad viņai ir a bēda,

Visi skābi takā gurķi. (Ieva, Rīga, 1995).

Turpat tālāk cita meitene ielīmējusi mazās nāriņas attēlu un „baloniņā” virs nāriņas galvas ierakstījusi: *Kā es gribētu draudzēties ar Ievuci!*

¹¹⁵ Tā, piemēram, par kādu meiteni Kristīnes anketu kladē (Rīga, 1995) lasāmas gandrīz tikai negatīvas atbildes, t. sk. arī apvainojošas: *stulbene; liela, resna cūka, kura domā tikai par sevi* u. tml.

bet arī tiek pielietoti, lai atšķirtu tās meitenes, kas nepieder pie draudzeņu loka (Lipponen 1992, citēts no Kalmre 1997, 101). Tāpēc meitenes labprāt dod savu atmiņu kladi labākajai draudzenei vairākas reizes, bet nevēlamām sāncensēm vai klasē ignorētām meitenēm nepiedāvā nemaz.

Pretēji albumos lasāmajiem tekstiem par mūžīgo draudzību, ikdienas dzīvē draudzības saites meiteņu starpā nebūt nav stabilas. Tas atspoguļojas arī anketu kladēs, kurās uz jautājumu par labāko draudzeni (vienskaitlī) lielākā daļa meiteņu uzskaita vairākas,¹¹⁶ acīmredzot esošās un vēlamās. Arī R. Besta atzīst, ka viņas novērotajā klasē tikai viens labāko draudzeņu pāris spējis noturēties kopā visu mācību gadu, tāpat I. un P. Opie secinājuši: *Visumā bērnu draudzība ne tuvu nav mierīga. Šķiet, skolas bara dzīves iespaidā viņi sāk un beidz draudzēties ātrumā, kas pieaugušam vērotājam liekas mulsinošs. Divas meitenes zvērēs mūžīgu draudzību, vienosies par slepenajām zīmēm un parolēm, mainīsies kaklarotām, nāks kopā mājās no skolas, uzaicinās viena otru uz tēju, un tikko, kā liekas, būs pieskaņojušās viena otrai, kad pēkšņi kļūst naidīgas un vairs nesarunājas. Viņas meklē jaunu draudzeni, bet vēl nav īsti atradušas, kad atkal ir atpakaļ pie vecās* (Opie 2001, 324). Meiteņu draudzības nepastāvīgo pusi atklāj arī atmiņu albumu veltījumu teksti:

Ja par mani labāku atradīsi – aizmirsīsi.

Ja sliktāku – pieminēsi.

(Ināra, Līgatne, 1989.)

Ja tev ir draugs,

Tad neuzticies tam pārāk daudz.

Jo draugam –

atkal ir draugs.

(Dagmāra, Ventspils, 1967, arī: Stella, Rīga, 1980; Ināra, Līgatne, 1989; Gita, Līgatne, 1995; Liena, Līgatne, 1995.)

Neskatoties uz albumu ierakstu tradicionālo formu, tajos var saskatīt arī kādus atspulgus no to izjūtu gammas, kuras meitenes iepazīst, cīnoties par draudzenēm, tās iegūstot un zaudējot. Dažkārt par draudzību tiek maksāts ar pilnīgu pakļaušanos biedrenes gribai un pa-

¹¹⁶ Alīnas anketu kladē (Rīga, 2000) no 13 meitenēm 4 nosauc vienu draudzeni, 3 raksta – *daudzas*, 1 – *visas*; Ilzes kladē (Līgatne, 1992) no 12 meitenēm vienu labāko draudzeni min 5.

stāvīgām bailēm viņu aizvainot – tad attiecības izvēršas par varas spēli, kurā uzvarētāja vienmēr ir tikai viena puse.¹¹⁷ Šādu attiecību modeli, šķiet, atspoguļo sekojoši ierakstu teksti:

Dagucim par šausmīgi mīļu atmiņu! Olita (tava padevīgā kalpone) (Dagmāra, Ventspils, 1967).

Liels, liels paldies, ka esi mana draudzene un iedevi man šo kladi (Alīna, Rīga, 1999).

Viss, ko vien vēlēt varu

To no sirds tev vēlēju.

Dzīvi saldu, jautru garu

Nākamību laimīgu.

To raksta tava draudzene un līdzskolniece Upītes skolā Olga. Es gan ar tevi neesmu saskaitusēs, bet ja tu ar mani esi saskaitusēs (Marta, Upītes skola, 1912, RN A 158, N 70).

Meiteņu negatīvās emocijas¹¹⁸ (dusmas, aizvainojums, atriebības kāre u. c.) reti tiek atklāti paustas atmiņu veltījumos. Izpētītajā materiālā atradās tikai pāris šādu ierakstu: *Labi kad suns ir draugs slikti kad draugs ir suns*. Aizlocītā lapas stūrī ierakstīts: *Tā ir atriebība, tāpat kā tu man* (Sanita, Ieriķi, 1995). Savukārt, Zanes ierakstā Ievas albumā (Rīga, 1995)¹¹⁹ lieliem burtiem pierakstīts brīdinājums: *Tu visu to pati nožēlosi*. Ieva vēstulītē pētniecei paskaidrojusi, ka to uzrakstījusi pati Zane, jo *mēs bijām sagājušas ragos*. Dažos gadījumos gan albuma īpašniece vai kāda cita rakstītāja pievieno kritiskus komentārus biedrenes ierakstam. Piemēram, Madaras albumā (Rīga, 1995) Kristiānas ieraksta apakšā cita meitene pierakstījusi: *nešpiko dzejoļus*. Galējie atriebības līdzekļi konflikta situācijās ir „ienaidnieces” atmiņu albuma sabojāšana vai „pazaudēšana”.

Vajadzība pēc labākās draudzenes, protams, ir atkarīga arī no katras meitenes personības, turklāt, viņām pieaugot, tā parasti samazinās vai izzūd pavisam. Piemēram, astoņpadsmitgadīgā Arta uzskata, ka *vislabāk ir bez vislabākajām draudzenēm*.

Kad atmiņu albums apceļojis draudzeņu loku, vairākums meiteņu mēdz izraudzīties sev tīkamākos rakstītājus no zēnu vidus.¹²⁰ Tādējādi albumu tradīcijas raksturu un attīstību

¹¹⁷ Labāka saskaņa parasti veidojas starp meitenēm, kuras pieder pie viena līmeņa klases meiteņu hierarhijā, tādai draudzībai, kas dibināta uz vienlīdzības pamata, ir lielākas izredzes saglabāties arī vēl pēc skolas beigšanas.

¹¹⁸ Vairāk par negatīvām emocijām meiteņu ierakstos vērojama piesardzība, kas izpaužas kā *atvainošanās* albuma īpašniecei par „šķidru bildīti” (Gita, Rīga, 1981 u. d. c.), neglītu rokrakstu vai šķietami dīvdromiņu tekstu, lai novērstu iespējamus pārpratumus. Piem., zem ieraksta Alīna albumā (Rīga, 1999) lasāms: *Alīna, nedomā pēc tā dzejoļa, kad es ar tevīm nedraudzējos*.

¹¹⁹ Zane pieder atstumtajām meitenēm, Ieva ir klases „zvaigzne”.

¹²⁰ Tāpat kā zēni – albumu īpašnieki – no meitenēm (skat. iepriekš).

ietekmē arī draudzības saites meiteņu un zēnu starpā, kuras augstākminētā dzimumu socializācijas procesa īpatnību dēļ drīzāk apzīmējamās par savstarpējo interesi vai simpātijām.

R. Besta savā pētījumā raksturo interesi par pretējo dzimumu no meiteņu psiholoģijas viedokļa: *Pat, ja meitenes runāja un fantazēja par savstarpējo nemirstīgo draudzību un mīlestību, viņas tāpat runāja un fantazēja arī par „gudrajiem, izskatīgajiem, apburošajiem” zēniem klasē, par precēšanos un iespējamajiem pašu bērniem. Laulība viņām vēl aizvien nozīmēja apkampienus un skūpstus, pastaigāšanos roku rokā, kopējus noslēpumus, kopīgu sapņu stāstīšanu un noslēgšanos no apkārtējās pasaules; patiesībā laulība tika uztverta kā labāko draudzeņu attiecību cita versija.*¹²¹ [...] *Viņas gan bija iegājušas savā „es ienīstu zēnus” periodā, bet jaunā nepatika pret viņu vārda atklātu saistīšanu ar kāda zēna vārdu neiznīcināja viņu romantisko priekšstatu par pieaugušo mīlestību un laulību, kura, iespējams, varētu būt saistīta ar kādu no tagadējās klases zēniem* (Best 1989, 103, 104). R. Bestas vērojumu patiesumu apliecina arī latviešu meiteņu atmiņu albumi un anketu klades. Proti, atmiņu ieraksti un anketu atbildes rāda, ka meiteņu interese par zēniem aizsākas jau pirmajās klasēs un neatslābst visu skolas laiku.¹²² Draudzenēm veltīti zīmējumi ar sirsniņām un saldiem pārišiem, kā arī panti par puīšiem un mīlestību atrodami katrā otrajā albumā analizētajā materi-

¹²¹ Iespējams, ka šī meiteņu psiholoģijas īpatnība ir pamatā tiem albumu dzejas tekstiem, kuros draudzenes atzīstas viena otrai mīlestībā un kuri oriģinālā varētu būt radīti vīrieša jūtu paušanai pret sievieti. Latviešu albumu repertuārā šādu tekstu nav daudz, salīdzinot ar krievu meiteņu albumiem (Golovin & Lurje 1998, 272, skat. arī 2.1.2. nod.). Piemērs:

Daudz zvaigznes spožas

Pie debess mirdz,

Tik tevi vienu

Es mīlu no sirds (draudzenes ieraksts Elzas albumā, Iecava, 1941).

Interesants piemērs draudzības objekta mainīgumam ir populārā albumpanta varianti, ar kuru palīdzību meitenes izteikušas savas ilgas gan pēc patiesa drauga, gan draudzenes.

Lai me nav zvaniņš, kas zvana,

Lai me nav dzintars, kas mirdz,

Lai me ir bērniņas sapnis,

Patiesa cilvēka sirds.

Pēdējā rindīnā sastopami varianti *patiesas meitenes sirds* (Selga, Jeri, 1978; Arta, Jeri, 1978); *tava draudzenes sirds* (Rīta, Ogresgals, 1941); *patiesas draudzības sirds* (Nelliņa, Umurga, 1972); *patiesa drauga sirds* (Anīta, Ugāle, 1973; Rasma, Ugāle, 1978); *patiesa zēna sirds* (Alīna, Rīga, 1999), pārējos variantus skat. pielikumā.

¹²² Meiteņu tradīciju pētnieki ir vienprātīgi, ka pretējo dzimumu attiecību (mīlestība, sekss, laulība) apcere ieņem nozīmīgu vietu meiteņu kultūrā. Par to liecina gan mutvārdu folklorā, piemēram, panti, kurus meitenes lieto spēlēs – ar lecamauklu, plaukšķināšanā u. c. (skat. Bronner 1988, Knapp & Knapp 1976 u. c.), gan apjomīgā un daudzveidīgā mīlestības maģija (skat. Opie & Opie 2001, Kalmre 1997; latviešu meiteņu zīlēšanas klades vēl nav pētītas), gan rakstiskās tradīcijas, kas ietver ne tikai atmiņu albumus, bet dažādas piezīmju klades un dienasgrāmatas, piem., meiteņu *poētiskās klades* (Somijā pētījusi Lipponen 1996) un *slepenās dienasgrāmatas* (Norvēģijā par tām doktora grādu ieguvusi G. Heggli), kurās meitenes dalās informācijā par attiecībām ar puīšiem – romantiskajām, erotiskajām un seksuālajām. Par šādu klažu vai dienasgrāmatu tradīcijas eksistenci latviešu meiteņu kultūrā autorei informācijas pagaidām nav, bet par to, ka priekšnoteikumi tai pastāv, liecina 4. klases skolnieces levas iekārtotā klade „Mūsu mīlie zēni”, kurā katrai rakstītājai jāatbild uz jautājumiem par zēnu, kurš viņai patīk. Ieva savu simpātiju Guntaru raksturojusi šādi: *Guntars ir ļoti maigs un foršs zēns. Viņš ir ļoti kārtīgs un vienmēr ir pieklājīgs. Viņš, protams, ir pievilcīgs un vienmēr domā arī par citiem nevis tikai par sevi kā citi zēni to dara. Un vispār man viņš liekas ļoti mīļš un pievilcīgs radījums. Es viņu mīlu!* Savā vēstulē pētījuma autorei Ieva atzīstas, ka izveidojuši šo kladi, ietekmējoties no viņas vadītās folkloras stundas par meiteņu albumiem Latvijā un pasaulē.

ālā.¹²³ Tā, piemēram, 3. klases skolniece darinājusi īpašu veltījumu draudzenei Lilijai, izmantojot pazīstama bērnu panta tekstu:

Tika, tika gramatika

Lillai Juris nepatika,

Jurim Lilla iepatika.

(Lilija, Rīga, 1949.)

Ierakstu skaits par mīlestības tēmu pieaug vecākajās pamatskolas klasēs, tad par to vairāk izsakās arī zēni, piemēram, Ināras 8. kl. albumā (Līgatne, 1989) par mīlestību rakstījušas 24 meitenes, bet Dagmāras 8. – 9. kl. albumā (Ventspils, 1967) – 6 meitenes un 6 zēni.¹²⁴ Jaunāka vecuma zēni, darinot ierakstus meiteņu albumos, parasti neizrāda interesi par šo tēmu vai dažos gadījumos, gluži otrādi, interpretē to izaicinoši, tādējādi demonstrējot meitenēm pārākumu savās zināšanās seksuālo attiecību jomā. Tā, piemēram, Alīnas kladē (Rīga, 1997) deviņgadīgs zēns iezīmējis karikatūru, kurā attēlots dzimumakts starp klases meiteni un zēnu.¹²⁵

L. Virtanena uzskata, ka *skolas gaisotne ar tai raksturīgo dzimumu nošķirumu un pārspīlēto uzraudzību rada labvēlīgus apstākļus pirmajām aizraušanās jūtām bērnu starpā. [...] Vēlākos gados ir grūti aprakstīt šīs emocijas, kas pazīstamas kā „patikšana”, „aizraušanās”, „iemīlēšanās”* (Virtanen 1978, 19). Interese par pretējo dzimumu, lai arī cik atšķirīga būtu tās psiholoģiskā motivācija no zēnu un meiteņu puses, noteiktā vecumā noved pie situācijas, kad draugs vai draudzene kļūst par prestiža jautājumu. Zēni runā par „savām” meitenēm arī situācijās, kad tās tiek apbrīnotas tikai no tālienes un pašas par to nemaz nezina, bet meitenes visur atrod mīlestības apliecinājuma zīmes – zēnu uzvedībā (matu raustīšanā, pildspalvu atņemšanā u. tml.), tējas biežumos, autobusu biļetēs, plaukstu līnijās utt. I. un P. Opie konstatējuši, ka angļu skolēnu sabiedrībā *pat ļoti jauniem bērniem [7 – 9 gadu vecumā, B. K.-M.] dažreiz ir īpaši draugi no pretējā dzimuma, kurus viņi, gan bez īpašām emocijām, sauc par „sirdsmīlo” (sweatheart)* (Opie 2001, 325). Savukārt, R. Besta novērojusi attiecību

¹²³ Mīlestība ir viena no albumu repertuārā biežāk sastopamajām tēmām pēc tikumu slavinājuma (dzīves mākslas), atmiņām un draudzības.

¹²⁴ No meiteņu albumu materiālā atrastajiem 88 zēnu ierakstiem tikai 28 ir par mīlestības tēmu un no tiem 19 tapuši vecākajās (7. – 9.) klasēs. Interesantākais no šiem 19 ir komikss par klases zēnu cīņu albuma īpašnieces Stellas dēļ (Stella, Rīga, 1978). (Skat. 4. att. 3. pielikumā).

¹²⁵ Sociālā spiediena ietekmē zēni tiecas uzsvērt savu vīrišķību un cenšas apmulsināt meitenes ar savām zināšanām seksa jomā. Zēnam jāizvairās no patiesa biedriskuma ar meiteni, bet jau no agra vecuma jāimītē pieauguša vīrieša fiziskie dotumi (Virtanen 1978, 91). Tāpēc arī pusaudžu zēnu interese par meitenēm balstīta nevis romantiskās vai draudzīgās jūtās, bet seksualitātē. Proti, meitenes tiek uztvertas kā iespējamie „seksuālo attiecību objekti”, kas nepieciešami viņu vīrišķā statusa apliecināšanai (Virtanen turpat, 91; Best 1989, 28, Eder 2001, 83).

harmonizēšanos amerikāņu zēnu un meiteņu starpā un draudzīgu pārišu (*girl-friend* un *boy-friend*, bez *girlfriend* un *boyfriend* seksuālās nokrāsas) veidošanos 6. klasē (Best 1989, 158).

Latvijā pēc padomju impērijas sabrukuma un „dzelzs priekšvara” pacelšanās ieplūst jauna kultūrinformācija, kuras iespaidā par dzimumu identitāti un attiecībām tiek runāts aizvien biežāk un atklātāk. Ar masu mediju un Interneta starpniecību, un sabiedrības vispārējās nostājas maiņu seksualitātes jautājumos šī informācija nonāk arī līdz bērniem. Tāpēc 1990. gadu bērni par savām simpātijām pret pretējo dzimumu runā brīvāk un atklātāk kā iepriekšējās paaudzes. Par to liecina arī skolēnu anketu klades. Proti, vēl 1980. gados ne zēni, ne meitenes gandrīz nekad konkrēti nav atbildējuši uz jautājumu par savu simpātiju no pretējā dzimuma. Meitenes parasti izvairījušās no zēna vārda nosaukšanas, rakstot *daudzi*, *neviens*, *nav tava daļa*, *tu viņu nepazīsti* u. tml., zēni vai nu nav atbildējuši vispār, vai slēpušies aiz bravūrīgiem vai rupjiem komentāriem. Savukārt Rīgas Franču liceja skolnieču anketu klades no 1990. gadu vidus rāda, ka bērni par *patikšanu* un *iemīlēšanos* runā atklātāk, un pārišu veidošanās un izjukšana tiek uzlūkota par dabisku un nepieciešamu parādību klases dzīvē. Tāpēc, atbildot uz jautājumu par savu labāko draugu, meitenes bieži nosauc kāda klases zēna vārdu,¹²⁶ turklāt tiek konkrēti atbildēti arī uz tādiem jautājumiem kā – *kad pirmo reizi iemīlējies*, *kāpēc tu mīli tieši N.*, *vai bieži iemīlies* u. tml. Atšķirībā no nesenas pagātnes, arī zēni biežāk nosauc sev simpātiskās meitenes vārdu.

Lai gan šim vecumam vairāk raksturīga t. s. kolektīvā aizraušanās – meitenes jūsmo par vienu klases zēnu, zēni – par vienu meiteni, tomēr anketu klades atspoguļo arī gadījumus, kad abpusējā izvēle sakrīt un veidojas pāris. Piemēram, 4. a klasē bija pazīstami vismaz divi pāri, kas sevi atbilstoši prezentēja arī atmiņu albumu ierakstos. Tā Guntars savu ierakstu levas albumā izrotājis ar ziediem un sirsniņām, un veltījis viņai šādu tekstu: *Mīļā Leviņ, tu man ļoti, ļoti patīc. Mīļajai Leviņai no Guntara, kura man ļoti, ļoti patīk.*¹²⁷

¹²⁶ Piemēram, Kristīnes anketu klādē (Rīga, 1995, 3. klase) uz jautājumu, *kurš zēns no 3. b. klases tev patīk*, no 13 meitenēm 10 nosaukušas konkrēta zēna vārdu (5 minējušas Kasparu, arī pati Kristīne), turklāt, starp rakstītāju uzdotajiem jautājumiem klades īpašniecei atrodami arī šādi: *kāpēc tev patīk Kaspars (2)*, *kurš zēns klasē tev patīk (2)*, *kāds zēns tevi uzlūdz ritmikā* u. tml.; Ingretas anketu klādē (Rīga, 1995, 4. klase) uz jautājumu *tava simpātija* no 15 meitenēm 9 nosaukušas zēna vārdu, viena divu zēnu vārdus un tikai 2 – meiteņu vārdus. Zane, kura nosaukusi meitenes, jautājumā klades īpašniecei vaicā: *kāpēc tu skaļi runā par* (uzzīmēta bultas cauršauta sirds) *lietām?* Iespējams, ka tieši savas atturīgās nostājas dēļ „pāru jautājumos”, kas izpaužas arī citās atbildēs, viņa ir viena no biežāk minētajām *antipātijām* klasē.

¹²⁷ Bērnu psiholoģijas speciālisti atzīst, ka mūsdienu sabiedrības dzīves pastiprināta seksualizācija (dāņu veselības speciālistu lietots termins), kas izpaužas gan masu medijos, gan mākslā, modē un ikdienas attiecību kultūrā, rada papildus spiedienu uz bērnu personības attīstību, jo liek tiem mulsinoši agri imitēt pieaugušo ģērbšanās stilu un attiecības, par kuru dziļāko būtību viņiem patiesībā vēl nav ne jausmas (Best 1989, Lipponen 1996, Eder 2001 u. c.).

1980. gadu beigās – 90. gados pieaug arī puīšu tēmas popularitāte meiteņu atmiņu albumos. Rodas gan vēl nedzirdētas versijas vecajiem, labi pazīstamajiem pantiem, gan jauni teksti. Piemēram:

Lai tev vienmēr saule smaida

Un aiz stūra čalis gaida

Šis pants albumu ierakstos atrodams tikai kopš 1989. gada un bieži tiek atkārtots viena albuma robežās (variantus skat. pielikumā). Savukārt, pazīstamais ķircināšanas pants

Visi vēlē šo un to,

Es ar vēlēšu kaut ko –

Kaut tu pupā pakārtos

Un ar zirni nošautos.

90. gadu albumos kļuvis par „nopietnāku” vēlējumu, iegūstot šādus variantus:

3. *Smuku puīsi zilām acīm* 4. *Sārtiem rožu vaidziņiem* (Ināra, Līgatne, 1993); 3. *Lai tu dzīvē satiktu* 4. *Zilām acīm puisēnu* (Kristīne, Cīrava, 1996).

Šie un citi piemēri liecina, ka, līdz ar albumu tradīcijas kopēju vecuma samazināšanos virzienā uz 20. gadsimta beigām, arī mīlestības tēmas izklāsts kļūst bērnišķīgāks, proti, priekšplānā izvirzās jautri padomi, kas formas ziņā atgādina skaitāmpantus. Turpretī aizvien retāk albumu repertuārā sastopama romantiskā mīlestības dzeja un albumanti no iepriekšējiem gadu desmitiem.¹²⁸ No pēdējiem visilgāk popularitāti saglabājis teksts

Esi skaista un cēla,

Esi kā lilijas zieds!

Būsi reiz latviešu zēnam

Lielākais lepnums un prieks.

Šī panta pirmais ieraksts izpētītajā materiālā datēts ar 1936. gadu, pēdējais – ar 1994. (variantus skat. pielikumā). Mīlestībai veltīto tekstu repertuāra noplicināšanās rāda, ka tie vīrieša un sievietes attiecību stereotipi, kurus spēkā uzturējuši tradicionālie albumu teksti

¹²⁸ Tā, piemēram, 1976. g. Selgas „brūtīgāns” (pašas apzīmējums) viņas albumā ierakstījis tādus pantus:

Ir mīlestības putniņš mazs,

Kas zara galā saldi dzied!

Ir mīlestības zobens ass,

Kas liesmojošs caur sirdi iet!

Bāli ziemas saule mirdz

Klusas ilgas glabā sirds.

Selga intervijā atzīst, ka šis ir viņai tuvākais ieraksts.

Savukārt, 1937. g. „aizmirstais draudziņš V-s” veltījis Laimai šādas romantiskas rindas:

Kad tavu vārdu dzirdu es,

Man šķiet, kāds pēkšņi gaŗam nes

Man klēpi sārtu rožu...

turpat visa 20. gadsimta garumā, vairs neatbilst mūsdienu meiteņu pasaules uztverei un nespēj apmierināt viņu izziņas un emocionālās vajadzības, gluži tāpat kā klasiskās tautasdziesmas par puīšu un meitu attiecībām. Pēdējās 1990. gadu albumos „uzlabotas” ar jaunām draiskām rindām, piemēram:

Kas var aizliegt vējiņam,

Kokam lapas purināt,

Kas var aizliegt Andiņai,

Skaistu čali iemīlēt.

(Anda, Līgatne, 1991.)

Tautu dēlam mutes devu,

Pār sētiņu sniegdamās,

Pār sētiņu sniegdamās,

Otrā pusē novēlos.

(Zanda, Līgatne, 1992.)

Iespējams, ka tieši konservatīvisms pretējo dzimumu attiecību atspoguļojumā ir viens no iemesliem, kāpēc atmiņu albumu tradīcija zaudē savu aktualitāti meiteņu sabiedrībā Eiropā jau kopš, apmēram, 1950. – 60. gadiem,¹²⁹ bet Igaunijā (Kalmre 1997) un Latvijā – kopš 1990. gadiem.

Divu promocijas darba autore rīcībā esošo pamatskolas vecuma zēnu albumu ierakstos pretējo dzimumu attiecības tikpat kā nav atspoguļotas. Raimonda albums (Līgatne, 1976 – 1978) tapis no 2. līdz 4. klasei un tajā gan meitenes, gan zēni rakstījuši pārsvarā alburnantus par skolu, draudzību un bērnību. Savukārt, Alda albumā (Sigulda, 1974 – Rīga 1981) abu dzimumu rakstītāju veltījumos dominē darba un dzīves mākslas motīvi,¹³⁰ taču sastopami arī sirsnīgi zēnu draudzības apliecinājumi. Piemēram, šādā rakstītāja izjūtām pielāgotā dzejoļa variantā:

Tu domāsi par sievietēm

kas vasarīgā solī iet,

par sētas bērniem, kas spēj skriet.

¹²⁹ Pamatojoties uz ziņām par atmiņu albumu tradīcijas izzušanu Somijā (Lipponen 1996), Norvēģijā (no sarunām ar meiteņu albumu pētnieci G. Heggli), Dānijā (no Karaliskās bibliotēkas albumu kolekcijas un personiskajām sarunām ar vecāka un jaunāka gadagājuma sievietēm).

¹³⁰ Vienā meitenes ierakstā gan lasāms pants par drauga meklējumiem:

Sētā daiņo meitenīte,

Birzē kūko dzeguzīte.

Meitenīte draugu lūko,

Dzeguzīte tikai kūko.

Bet neaizmirsti arī īstu zēnu

kas tevi atcerēties vienmēr spēs.

Draudzības saites ir svarīgs priekšnoteikums arī rakstītāju izvēlei ārpus klases kolektīva. Atmiņu ieraksti un aptauju dati liecina, ka bērni dod savus albumus arī pagalma vai lauku draugiem, tāpat bērniem, ar kuriem kopā pavadīts laiks dažādās nometnēs, interešu klubos, ārstniecības iestādēs u. tml. Skolēnu sabiedrībā augsti tiek vērtēti vecāko skolas biedru ieraksti, kas apliecina albuma īpašnieka draudzīgās attiecības ar vecākām meitenēm vai zēniem un tādējādi vairo viņa prestižu vienaudžu acīs. Tā Līgatnes vidusskolas 11. klases skolniece atceras: *Devu [atmiņu albumu, B. K.-M.] galvenokārt savā klasē, bet citreiz arī no citām klasēm. Ja iezīmēja no lielākām klasēm, tad varēja palielīties.* Tāpat Zane (12 g. v.) lepni rāda pētījuma autorei vecāko klašu meiteņu ierakstus savā albumā un stāsta: *Jā, tās ir manas draudzenes. Šīta meitene pati sacer dzejoļus par visu, ko viņa redz.¹³¹ Šī meitene iet mākslas skolā. Viņa brīnišķīgi zīmē, visās manās klādēs viņa zīmējusi.* Atmiņu albumu došana citu klašu skolēniem vairāk raksturīga lauku skolām, kurās klases ir mazākas un bērni cits citu labāk pazīst. Kādreiz albums ceļo arī pie jaunākiem skolas biedriem, piemēram, 6. klases skolnieces Artas albumā (Jeri, 1978) ierakstījuši bērni no 2. līdz 8. klasei.

Pie ārpusklases rakstītājiem pieder arī bērni – albumu īpašnieku radinieki: māšas, brāļi, māsiņas un brālēni, ar kuriem viņus tāpat saista draudzības jūtas.

Interesanti, ka dažās situācijās meitenes apmainās albumiem un tādējādi apliecina savas draudzības jūtas jau pēc īsa pazīšanās brīža. Tā, piemēram, Zane (12 g. v.), pazīdama Alīnu (10 g. v.) tikai vienu dienu un zinādama, ka, iespējams, abas nekad vairs netiksies, tomēr lūdz viņai ierakstīt savā atmiņu albumā.¹³² Līdzīgi Alīnas albumā ir ierakstījušas meitenes, ar kurām kopā pavadītas tikai dažas dienas slimnīcā un no kurām vienu viņa nemaz neatceras sastapusi. Tādējādi ar atmiņu albumu tradīcijas palīdzību meitenes izsaka arī savstarpēju solidaritāti un apliecina savas kultūras integritāti plašākā mērogā.

Tie rakstītāji, kuri nepieder pie albuma īpašnieka klases biedru loka, parasti ierakstā paskaidro, kas viņi ir, kur tikušies ar albuma īpašnieku vai kā citādi ir ar viņu saistīti. Tā, piemēram, pie paraksta tiek norādītas radniecības saites ar albuma īpašnieku – *no brālēna Alda L.* (Ināra, Rīga, 1956), *mazai atmiņai no māšas!* (Ilze, Rīga, 1985) u. tml. vai, retāk, ar kādu no rakstītājiem, piemēram, *no Rotas māšas Intas* (Lilija, Rīga, 1949), *Lindai no Lolitas*

¹³¹ Aplūkotajā ierakstā gan bija lasāms tradicionāls albumpants.

¹³² Alīna bez ilgas domāšanas ieraksta:

Ja pie debesīm tu redzi

Divas mazas zvaigzņītes

Atceries, ka tu un es

Vienmēr būsīm draudzenes. Atceries Alīnu.

māsas Ineses (Linda, 1985) u. tml. *Stellas albumā* (Rīga, 1979) viena no rakstītājām norādījusi, ka ir kaimiņiene no 21. dzīvokļa, *Alīnas albumā* (Rīga 1999) meitene aiz sava vārda iekavās ierakstījusi *no slimnīcas*. Retāk pie paraksta sastopamas plašākas personiskas dabas atkāpes, kurās atgādināts par rakstītājas un albuma īpašnieces kopā pavadīto laiku.¹³³

Bērni bieži raksturo sevi pēc piederības konkrētai klasei, ja albumā veltījumus darinājuši bērni no dažādām klasēm un skolām. Piemēram:

Atmiņa no: 9. klases draiskuļa Ērika (Rita, Ogresgals, 1941).

Par mazu atmiņu no Edvīna 6. klasē (Selga, Jeri, 1976, skat. 20. att. 3. pielikumā).

Piemīna no bijušā klases biedra Normunda (Arta, Jeri, 1978, 6. kl.).

Par mazu atmiņu no Maijas Plācenes IV b klasē (Baiba, Rīga, 1977., 4. kl.).

Esi sveicināta, Alīna, 5c klasē! Forši, ka tu atnāci uz šo skolu un galvenais uz šo klasi! (Alīna, Rīga, 1999).

Tādējādi klases numurs kļūst par pazīmi, pēc kuras bērni atšķir *savējos*, respektīvi, savas klases rakstītājus, no *svešajiem*.

Cita atpazīšanas zīme ir dzīves vietas minējums pie paraksta. Tā ir vairāk lauku vidē izplatīta parādība,¹³⁴ kas sastopama atmiņu albumos jau no 20. gadsimta sākuma. Visbiežāk tiek minēti apdzīvoto vietu un māju nosaukumi (skat., piem., 20., 29. un 43. att. 3. pielikumā). Par to, ka rakstītāju dzīves vieta ir svarīgs faktors viņu identificēšanā, liecina, piemēram, Ritas un Gītas albumi (Rita, Ogresgals, 1941, Gita, Līgatne, 1994 u. c.), kuru ierakstus īpašnieces pašas papildinājušas ar trūkstošo vietas informāciju. Gita skaidro, ka tas nepieciešams *tāpēc, ka tā klade ir ceļojusi visur apkārt, pat uz Cēsīm. Un, lai pazīstamie zinātu, ka tas nav viņiem pazīstams cilvēks, kuru viņi iedomājas, bet cits*. Šajā gadījumā Gitai ir svarīgi, lai *savējos* atpazītu ne tikai viņa pati, bet arī citi bērni, kas skatās viņas albumu vai tajā raksta.

Vēl viena pazīme, kas palīdz atšķirt savas klases bērnus no pārējiem rakstītājiem (blakus norādēm *klases/sola biedrs/biedrene*), ir parakstos lietotās iesaukas, kas, kā rāda aptauju dati, ir skolēnu kultūras neatņemama sastāvdaļa,¹³⁵ piemēram:

No: Olgas Sviķis jeb Štrunta (Ance, Rauna, 1924, skat. 43. att. 3. pielikumā).

¹³³ *Klusajā Vidzemes stūrī, kur skaistas pagāja dienas – īsas kā liesma egļu skujās. Atceries Latgali – ezerus, kalnus, bīrzi un viņas meiteni* (Rita, Ogresgals, 1941).

¹³⁴ Rīgas meiteņu albumu ierakstos savu adresi un telefona numuru norādījušas ārpusklases rakstītājas, kas vēlējušās sarakstīties ar albuma īpašnieci (Aleksandra un Milana Alīnas albumā, Rīga, 1999, iespējams, arī Inga Vītas albumā, Rīga, 1975).

¹³⁵ Piemēram, aptaujā Madlienas vidusskolā kopīgas iesaukas kā klasei raksturīgu pazīmi minējuši divi skolēni 6. klasē un septiņi 9. klasē. Par iesaukām kā bērnu kultūras tradīciju skat. arī Virtanen 1978, Opie & Opie 2001 u. c.

Dagmārai no Kaķēna (Dagmāra, Ventspils, 1970).

Rūtai no Eles Veles Karameles (Rūta, Rīga, 1995).

Jāpiebilst, ka albuma īpašnieka acīs jēdzienam *savējie* ir plašāka nozīme. Proti, ja rakstītājiem *savējie* nozīmē tikai kopējos paziņas, galvenokārt klases biedrus, tad albuma īpašniekam personiski tie ir visi rakstītāji, kuru veltījumus ierakstus viņš/viņa labprāt redz savā albumā. Vienlaikus albuma īpašnieka ārpusklases draugi, kaut rakstījuši viņa albumā, nav pieskaitāmi tradīcijas sociālajai bāzei, jo paliek ārpus visiem tiem ikdienas saskarsmes procesiem, kas norisinās starp īpašnieku un viņa klases biedriem un ir pamatā konkrētā albuma tapšanai.¹³⁶ Būtiski ir tas, ka, atšķirībā no pieaugušajiem, bērni no citām klasēm un skolām (sevišķi vienaudži) nav uzskatāmi par stabiliem *svešiniekiem* attiecībā pret konkrēta klases kolektīva albuma tradīciju, jo viņi ir apguvuši albumu rakstīšanas pieredzi katrs savā klasē. Tādēļ jebkurš bērns, ienākot jaunā klases kolektīvā ar savām atmiņu albumu iekārtošanas un rakstīšanas zināšanām, bez grūtībām var pielāgoties tradīcijas vietējai specifikai un ātri vien kļūt par *savējo*.

Sociālais statuss

Dažkārt albumu īpašnieki izvērtē potenciālos rakstītājus pēc pēdējo stāvokļa sabiedrībā. Tad izvēle krīt uz skolotājiem, vecākiem un vecvecākiem, retāk citiem radiniekiem (krustvecākiem, tantēm),¹³⁷ un albumu ierakstos ienāk pieaugušo kultūras elementi.¹³⁸

Raksturojot bērnu attieksmi pret pieaugušo kultūru, vispiemērotākais termins, šķiet, ir ambivalence. No vienas puses, bērnu tradīcijas veidojas kā pretstats pieaugušo kultūrai, ņemot vērā, ka *gan vecums, gan stāvoklis sabiedrībā atšķir bērnus no pieaugušajiem kā tradīcijas nesējiem. Bērnu valodas prasmes līmenis un pasaules uzskats ir atšķirīgi, kaut arī viņu sociālās pielāgošanās spējas attīstās no gada gadā* (Virtanen, 1978, 8). Sabiedrībā pastāvošais dalījums starp pieaugušajiem, kam pieder lēmējtiesības, un bērniem, kas tiek uztverti kā audzināmie nākotnes sabiedrības locekļi,¹³⁹ lielā mērā ierobežo pēdējo patstāvību un personas brīvību. Pieaugušie uzskata par savu pienākumu pastāvīgi uzņemties skolotāju lomu bērnu dzīvē, ko parasti ar iedvesmu realizē arī, izvēloties tekstus albumu ierakstiem, piemēram:

Ej, meitiņa, taisnu ceļu,

¹³⁶ Katrs no šiem bērniem, savukārt, pieder tai albumu tradīcijas sociālajai bāzei, ko veido viņa/viņas klases kolektīvs.

¹³⁷ Izpētītajā materiālā skolotāju ieraksti atrodami 18 meiteņu albumos, bet vecāku un/vai citu radinieku ieraksti – 13 meiteņu albumos.

¹³⁸ Par bērnu un pieaugušo kultūras mijiedarbību albuma repertuāra tapšanā skat. promocijas darba 3.2. nodaļu.

¹³⁹ *Mūsu, amerikāņu, vienprātīgā bērnības izpratne ir tāda, ka bērnība ir nošķirtības, aizbildniecības, gatavošanās un nevainības periods* (Meckling 1993, 93). *Bērni ir apakšgrupa lielākajā daļā sabiedrību, ieskaitot mūsu pašu. Taču pretēji rasu, etniskajām, dzimumu un citām apakšgrupām amerikāņu sabiedrībā bērnu grupa vienmēr tiek novietota pakāpi zemāk attiecībā pret pieaugušajiem* (turpat, 97).

Runā taisnu valodiņu.

Par mīļu atmiņu no papus.

(Lidija, Jēkabnieki, 1939).

Katrs cilvēks pats sevi veido atbilstoši uzdevumiem un mērķiem, kādus sev izvirzījis.

Un, jo augstāki dzīves uzdevumi, jo nozīmīgāki un cēlāki darbi. A. Andrejevs.

Skolotāja I. V. (Selga, Jeri, 1976).

Ai, bērniņi, ai, bērniņi,

Klausiet tēti, māmuliņu!

Mūžam saule debesīs,

Ne mūžam tēvs, māmiņa...

Baibai no māmiņas.

(Baiba, Rīga, 1978.)

Mana mīļā mazmeitiņa! Tu vēl esi maza, tev tikai deviņi gadiņi – bet tu audz ar katru dienu lielāka un prātīgāka. Un vai tu nevēlētos ik dienas padarīt kādu labu darbu – palīdzēt visur savai māmiņai, un vai tevi jau niecē tas, ka viņa pasmaida – ir priecīga, ka tu viņu bez ierunām uzklausī un izpildi viņas teikto. Tik ļoti vēlētos redzēt tevi izaugam labai, gudrai, daudz zinošai. Lai tu neļautu nevienam sevi aizvainot un pāri nodarīt. Tādu vēlētos redzēt tevi izaugam.

Tava vecmāmiņa.

(Gita, Rīga, 1982.)

Bērnu tradīciju pētnieki novērojuši, ka mūsdienu sabiedrībā ir vispārpieņemts, ka visas zināšanas tiek nodotas "uz leju", no pieredzes bagāta pieaugušā uz vientiesīgu bērnu. [...] bērni nevar uzzināt neko, ko pieaugušie viņiem neiemāca. [...] Mūs tik dziļi iespaido tas, kas mums būtu jāpiedāvā bērniem, ka nepamanām to izglītību, ko bērni var sniegt viens otram (Knapp & Knapp 1976, 9; par to arī Bauman 1982, Bronner 1988, Meckling 1993). Bērnu pretreakcija pieaugušo rūpīgi organizētajām audzināšanas struktūrām izpaužas viņu vēlmē laiku pa laikam no tām izlauzties, iesaistoties ikdienas aktivitātēs ar saviem vienaudžiem skolā un pagalmā. Vienaudžu grupa rada pati savu sociālo struktūru un iekšējās uzvedības normas, no kurām daudzas ir pretrunā ar apkārtējā sabiedrībā pastāvošajām. Šādā grupā bērns jūtas kā savējais un atveras jaunai informācijai, kam ir īpaša loma viņa personības atīstībā. Viens no informācijas avotiem ir grupas kopējās tradīcijas, kuras apgūst katrs tās lo-

ceklis.¹⁴⁰ Tradīcijas stiprina vienaudžu grupas neatkarību divos veidos – no vienas puses, iekšēji saliedējot grupu, no otras, piešķirot formu ārējām protesta izpausmēm pret pieaugušo sabiedrību (Virtanen 1978, 86). Par to liecina vairākās paaudzēs izkoptās pieaugušo ķircināšanas un parodēšanas tradīcijas, kuru vidū minami satīriski pantiņi, telefona joki, populāru un svinīgu dziesmu parodijas, izjokošanas triki (piemēram, maka vilkšana diegā), anekdotes, karikatūras u. tml. (Virtanen 1978, McDowell 1983, Bronner 1988, Mechling 1993, Opie & Opie 2001). Arī atmiņu albumu ierakstos pieaugušie dažkārt parādīti satīriskā gaismā. Tā, piemēram, Ilzes albumā (Rīga, 1985) iezīmētas divas skolotājas – *mūsu praktikante* un *tukšpaure baltmaize*, bet Alža albumā (Sigulda, 1974) un Raimonda albumā (Līgatne, 1974) darinātajos komiksos blakus blēņdariem dēliem attēloti arī tēvi.

No otras puses, bērnu tradīcijas ikdienā attīstās pieaugušo kultūras kontekstā – ģimenē, skolā, apkārtējā sabiedrībā, pārmantojot tās vērtības, kas tiek uzskatītas par svarīgām konkrētajā sabiedrībā (Virtanen 1978, 94). Tādējādi starp pieaugušo un bērnu kultūru notiek nepārtraukts informācijas apmaiņas process,¹⁴¹ kurā bērni apgūst ne tikai tās tradīcijas, kuras domātas tieši viņiem, bet visas, kuras uzskata par aktuālām un nepieciešamām savas dzīves izpratnes pilnveidē.

Par spīti bērnu kopienās valdošajam sacelšanās garam pret vecāko sabiedrības locekļu autoritāti, pieaugušie izpelnās arī cieņu un apbrīnu viņu zināšanu un pieredzes dēļ. Tāpēc viņu uzmanība un atzinība parasti tiek augsti vērtēta. *Bērni un jaunieši turpina apbrīnot [...] tos biedrus, kuru uzvedību atzinīgi vērtē pieaugušo sabiedrības "cienījamie" locekļi – skolotāji un vecāki* (Virtanen, turpat, 94). Kārots pieaugušo uzmanības pierādījums ir arī ieraksts bērna atmiņu albumā.

Skolotāju ieraksti parasti sastopami meiteņu atmiņu albumos. Sākot skolas gaitas, bērni jūtas nedroši jaunajā vidē, kas būtiski atšķiras no ierastajiem bērnudārza un, jo sevišķi, mājas apstākļiem. Viņi izjūt nepieciešamību ne tikai pēc praktiska, bet arī emocionāla atbalsta, kas palīdzētu vieglāk iekļauties skolas ikdienā. Šāda atbalsta sniedzējs ir skolotājs, tālab 1. klases skolēniem attiecības ar biedriem bieži vien ir mazāk svarīgas nekā individuālās attiecības ar skolotāju, no kura var prasīt padomu un saņemt mierinājumu, iedrošinājumu un uzslavu.

¹⁴⁰ *Grupa, kas izjūt sevi kā atšķirīgu, parasti attīsta sev raksturīgas paražas un rituālus, no kurām daudzi izsaka protestu apkārt valdošās kultūras paražām un rituāliem. Šajā ziņā bērnu kultūra ir tāds kā paaudžu subkultūras veidojums, kuru radījusi sabiedrība, kas pieprasa no jaunatnes vienlaikus šķietamu atkarību un šķietamu neatkarību* (Sutton – Smith 1995, 20).

¹⁴¹ Dž. Makdouels (McDowell) secina, ka bērni papildina savu folkloras tradīciju repertuāru gan horizontālajās attiecībās ar vienaudžiem, gan vertikālajās – ar pieaugušajiem sabiedrības locekļiem. Pētnieks uzsver, ka vertikālajās attiecībās eksistē divi tradīciju pārraides kanāli – ne tikai *no pieaugušā uz bērnu*, bet arī *pretējā virzienā – no bērna uz pieaugušo* (McDowell 1983, 315).

Taču zēniem jau ar otro mācību gadu pirmajā vietā izvirzās attiecības ar draugiem. Viņi cenšas norobežoties no meitenēm un skolotājiem paši savā sabiedrībā. Patvēruma meklēšana pie skolotājas vai vecākiem tiek uzskatīta par mīkstčaulības pazīmi un izsmieta (Virtanen 1978, Best 1989, Eder 2001 u. c.) Tāpēc zēni gandrīz nekad nedod savus atmiņu albumus ierakstīt ne skolotājiem, ne vecākiem, nedz citiem pieaugušajiem.¹⁴²

Iespējams, ka zēnu atturīgo attieksmi pret skolotājiem ietekmē arī apstākļi, ka tā mūsdienās ir sieviešu profesija,¹⁴³ tātad, savā ziņā mazāk respektējama. Tāpēc atklāta protestēšana skolotāju prasībām, tāpat kā meiteņu kaitināšana, ietilpst zēnu minimālajā vīrišķības apliecinājuma „programmā”.¹⁴⁴ Saprotams, ka zēnu uzsvērti provocējošā uzvedība izsauc atbilstošu pretreakciju no skolotāju puses – piezīmes dienasgrāmatā, uzvedības vērtējuma samazināšanu, vecāku saukšanu uz pārrunām u. tml.¹⁴⁵ Ja šie konflikti negūst pozitīvu atrisinājumu skolas laikā, tad skeptiskā attieksme pret skolotājiem zēniem saglabājas vēl ilgi pēc tam. Tā, piemēram, Filoloģijas fakultātes 1. kursa students raksta: *Kā sadzīvot ar skolotājiem? Profesionāli pielīst un nepieļaut pieķeršanu nedarbos*. Tālāk ar to pašu mērauklu tiek mērīti arī augstskolas pasniedzēji: *pasniedzēji ir domāti tam, lai mēs trenētos pielīšanas mākslā – gan jau reiz to vajadzēs darīt ar darba devēju, policistu*.

„Pielīšana” ir zēnu visbiežāk lietotais apzīmējums meiteņu attiecībām ar skolotājām, kas veidojas citādākas, harmoniskākas. Vispirms tāpēc, ka meitenes parasti rada mazāk problēmu – gan uzvedības, gan sekmju ziņā. To apliecina arī bijušo skolnieču atmiņas¹⁴⁶:

Man attiecības ar skolotājiem parasti bijušas labas, jo biju centīga, kārtīga un gudra skolniece.

Attiecības ar skolotājiem bija labas. Biju mīlulīte, jo man padodas viss, bet katram skolotājam jau mīļāki tie skolnieki, kuri viņa priekšmetu prot.

Man attiecības ar skolotājiem bija labas, jo es pati biju mierīga un nevienam acīs nelecu.

¹⁴² Divos autores rīcībā esošajos zēnu atmiņu albumos nav neviena pieaugušā ieraksta. Arī aptauju dati no 4. klases (RFL), divām 5. klasēm (Lvsk un Upsk), 6. klases (Mvsk), 7. klases (Upsk) un 11. klases (Lvsk) rāda, ka tikai divi no 4. klases zēniem un viens no 5. klases zēniem devuši savu albumu ierakstīt skolotājiem, un tikai viens zēns no 6. klases – vecākiem.

¹⁴³ Neviens no zēniem anketu klažu atbildēs nav izvēlējis skolotāja profesiju.

¹⁴⁴ Arī skolas dzīves apraksti aptaujās atklāj, ka pārdrošāko skolotāju izjokošanas triku organizētāji parasti ir zēni. Piemēram: *Vienu stundu viens skolēns noslēpās aiz skapja un stundas vidū sāka vaidēt. Kāds zēns stundas vidū iebrauca klasē ar divriteni* (LUF 1. k. studente).

¹⁴⁵ Konflikta attiecības ar skolotāju atspoguļotas arī satīriskā pantā, kuru divi Līgatnes vsk. 5. kl. zēni anketu atbildēs minējuši kā albumpanta piemēru:

Mācīties nav laba lieta

Skolotāja baigi cieta

Kad es ņemu špikeri

Tad man jauc ar pagali.

¹⁴⁶ Šajā apakšnodalā izmantoti dati no 2000. gadā LU Filoloģijas fakultātē veiktās aptaujas par skolotāju un skolēnu attiecībām, respondentes ir 1. kursa studentes.

Otrkārt, meitenes nekautrējas meklēt padomu un atbalstu pie skolotājas, kā arī piedāvāt viņai savu palīdzību. Starpbrīžos viņas labprāt paliek klasē, lai patērzētu ar skolotāju.¹⁴⁷ Taču nereti šie tuvākas saskarsmes meklējumi izvēršas par sacensību arēnu, proti, meitenes cīnās par skolotājas uzmanību un „mīlules” statusu, kas, protams, atkarīgi no katras skolotājas rakstura un uzskatiem, izpaužas dažādu privilēģiju piešķiršanā. Par to, kādas ir šīs privilēģijas, stāsta pašas bijušās „mīlules”:

Ar skolotājiem man bija ļoti draudzīgas attiecības. Es nezinu, kāpēc, bet tādas bija tikai man un manai draudzenei. Varbūt tāpēc, ka bijām gudras un ļoti aktīvas. Bija kāda jauka vēstures skolotāja, kura ļāva mums stundas laikā sēdēt viņas kambarītī un dzert kafiju. Atzīmes mums nāca pašas par sevi. Nevienam visā skolā nebija tādas privilēģijas. Arī viņas medu mēs vienmēr izēdām. Viņa mūs sauca par mazajām raganām un mīlulīšiem

Es nejutos kā mīlule, lai gan citi tā domāja. Protams, tas bija izdevīgi, jo nebija jāpiepūlas mācībās.. No skolotājiem nebaidījies, pat no skolas direktores, taču tos cienīju. Biju tikpat divkosīga kā citi, jo tas bija izdevīgi.

Labi mācījos, tāpēc esmu bijusi arī skolotāju mīlulīte. Taču tas neliedza skolotājiem būt stingriem.

Savukārt tām meitenēm, kuras vai nu savas pārlicības, vai citu iemeslu dēļ nav tikušas mīluļu godā, ir citādi uzskati. Tos caurauž ne tikai kritiska attieksme, bet arī rūgtums: *Manas attiecības ar skolotājiem bija normālas. Ne es kādam biju mīļākā skolniece, ne arī man bija kāds īpaši labs skolotājs. Es nekad necentos pielīst vai kaut kā izpatikt skolotājiem un daudziem tas arī nepatika. Domāju, ka visās skolās (klasēs) neieredz skolotāju mīlulīšus, pielīdējus.*

Par skolotāju lomu meiteņu dzīvē liecina ne tikai pamatskolas klasēs vērojamā bērnišķīgā pieķeršanās aiz sirsnības vai aprēķina, bet arī tas, ka atsevišķu skolotāju erudīcija un personības pievilcība ne tikai iespaido meiteņu nākotnes profesijas izvēli, bet vairākos gadījumos padara skolotāju par padomdevēju (respondentes pat lieto apzīmējumus *draudzene* un *vecākā māsa*) arī vēl pēc skolas beigšanas.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Mazajās lauku skolās attiecības ar skolotājiem vienmēr veidojas sirsnīgākas nekā pilsētas skolās ar vairākiem simtiem skolēnu. Piem., kāda studente atceras: *Kā jau mazā skolā, kur nomācījos 12 gadus, skolotāji bija kā „savējie”.*

¹⁴⁸ Tā, piemēram, 3 no aptaujātajām studentēm izvēlējušās apgūt baltu filoloģiju latviešu valodas skolotājas personības iespaidā, gandrīz trešdaļa no viņām atzīst, ka vēl joprojām tiekas ar vecajiem skolotājiem, bet 3 izceļ vienu no saviem bijušajiem skolotājiem kā cilvēku, kam vēl tagad var uzticēt visas problēmas un prasīt padomu: *Ļoti jauka skolotāja, savā ziņā pat draudzene bija literatūras un latv. val. skolotāja Līga. Pateicoties viņai, tiešām sāk izvērtēt savu dzīvi un mērķus, kurus ir jāsasniedz. Līga bija fantastiska skolotāja un pašlaik ir fantastisks cilvēks, kurš mani nenoraidīs, ja man būs problēmas.*

Nozīmīgs skolotājas uzmanības pierādījums ir ieraksts skolnieces atmiņu albumā.¹⁴⁹ Vecākais no tiem pētāmajā materiālā ir datēts ar 1903. gadu.¹⁵⁰ Dažas skolotājas konsekventi atsakās rakstīt atmiņu albumos, tādējādi uzsverot sociālo distanci starp pedagogu un audzēkni. Šī distance atspoguļojas arī lielākajā daļā skolotāju veidoto ierakstu. Pirmkārt, veltījumu tematikas izvēlē. Proti, skolotājas, rakstot skolnieku albumos, reti spēj atbrīvoties no profesionālā pienākuma čaulas, kas liek sludināt jaunajai paaudzei tādas dzīves pamatvērtības kā zināšanas, darba mīlestība, stipra griba un mērķtiecība, drosmē, dzimtenes mīlestība, atbildība, dāsna sirds utt. Viņu izraudzītie citāti bieži ir pavēles formā vai arī zemtekstā ietver pamudinājumu rīkoties *pareizi*, īpaši iecienīta ir hiperbolizēta izteiksme, piemēram:

Ja Tu droši iesi savu ceļu, Tavā priekšā pavērsies kalni un atkāpsies purvi (A. Grigulis).

(Līvija, Rīga, 1958.)

Dzīvo, strādā un mācies,

Lai skaistākie sapņi var plaukt.

Un izvēlies zvaigzni jau šodien,

Uz kuru tu gribētu braukt.

(Dagmāra, Ventspils, 1967.)

Pat vislielākā upe sākas no maza strautiņa. Bet visdižākais darbs sākas ar pirmo sliedi, ar pirmo vesera kladzienu, ar pirmo akmeni celtnes pamatos (V. Peskovs).

(Vita, Dunalka, 1972.)

Cilvēkam ir dota liela dāvana, un tā saucas – zināšanas, un dots arī liels ļaunums, un tas saucas – nezināt (Sokrāts).

(Baiba, Rīga, 1978.)

Otrkārt, vairumam skolotāju darināto veltījumu ir raksturīgs izteikti korekts noformējums (veltījuma teksts ar autora norādi, zem tā paraksts ar amata minējumu – *skolotāja*, pilns datums, ilustrāciju nav) un to stils emocionālā patosa dēļ bieži tuvojas svinīgajam. (Skat. 5. att. 3. pielikumā.) Šie ieraksti, protams, stipri atšķiras no bērnu darinātajiem un apliecina skolotāju autoritāti skolas ikdienas kontekstā.

¹⁴⁹ Pēc aptauju datiem skolotājām savus atmiņu albumus devušas 9 no 14 RFL 4. klases skolniecēm, 1 no 13 Upsk 5. klases skolniecēm, 3 no 15 Upsk 6. klases skolniecēm, 14 no 16 Mvsk 6. klases skolniecēm, 2 no 5 Upsk 7. klases skolniecēm.

¹⁵⁰ Ieraksts izdarīts krievu valodā, zem veltījuma dzejoļa lasāms: *Моей милой ученице на память о М. Майеръ* (Elinora, Rīga, 1900).

Spriežot pēc analizētā materiāla, 1990. gados skolotāju ierakstu stils mainās. Tā, piemēram, Līgatnes skolnieču albumos gandrīz visi pedagogu darinātie ieraksti ir rotāti ar izgriezumiem no ziedu atklātnēm vai jaukiem zīmējumiem,¹⁵¹ tajos bieži izcelts albuma īpašnieces vārds (arī deminutīva formā), tikpat kā zudis veltījuma tekstu plakātiskums, tādējādi tie atspoguļo ne tikai skolotājas amatu, bet, zināmā mērā, arī viņas personību. (Skat. 6. att. 3. pielikumā.) Sirsnīguma ziņā šie ieraksti palaikam līdzinās vecāku veltījumiem.

Neskatoties uz to, ka skolotājas ir dažādas – gan *labās* (respektīvi, draudzīgās, gudrās un saprotošās), gan *sliktās* (autoritārās, paštaisnās, emocionāli nelīdzsvarotās),¹⁵² skolēnu tradīcijas paaudzēs tiek vērstas kā pret vienām, tā otrām, jebšu šo tradīciju pamatā ir protests pret skolas oficiālo kārtību vispār. Proti, bērni izjūt psiholoģisku apmierinājumu, atrodot vājos punktus pieaugušo uzvedībā, pasmejoties par tiem, kam *vienmēr taisnība*.¹⁵³ Tā top skolotāju iesaukas, paaudzēs mantoti triki skolotāju kaitināšanai un mācību vielas norakstīšanai kontroldarbu un eksāmenu laikā, slavenu rakstnieku uzvārdu apspēlēšana, skolā mācīto dzejoļu parodijas, asprātīgos pantos ietvertas ainiņas no skolas dzīves u. tml. Kaut kas no tā palaikam lasāms arī atmiņu albumos, piemēram:

Skolotāja saka tā:

Stella nāc un atbildi!

Es no miega pietrūkstos,

Vainīga apkārt lūkojos.

Tad es pēkšņi saku tā:

Rainis dzimis Maskavā,

Viņa dēls Blaumanis

*Saules kalnā šoferis.*¹⁵⁴

¹⁵¹ Piemēram, zīmēšanas skolotāja attēlojusi peles no populāru animācijas filmu seriāla (Zanda, Līgatne, 1993), latviešu valodas skolotāja – puķes no M. Stārstes bilžu grāmatas (Anda, Līgatne, 1991), vācu val. skolotāja – zaķi no animācijas filmas (Ināra, Līgatne, 1995).

¹⁵² No LUF 1. kursa studenšu atbildēm: *Kā zināms, skolotājs ir tikai cilvēks – viens labs un jauks, cits – absolūti neciešams; Skolotāji ir ļoti atšķirīgi. Ar dažiem varēja aprunāties kā ar draugiem, viņi smējās kopā ar mums, varbūt dažreiz darija visādas muļķības. Bet bija arī tādas, kuras par neatbildēja uz sveicienu, viss bija atkarīgs no viņu garastāvokļa; Skolā manas attiecības ar skolotājiem bija atkarīgas no tā, kāda bija konkrētā skolotāja personība.*

¹⁵³ No LUF studenšu atbildēm: *Katrs skolotājs ir smieklīgs konkrētās situācijās. Tas palīdz atslābināties. Joki parasti sanāca uz skolotāju lētticības rēķina. Piemēram, kādai skolotājai jau pēc 10 minūtēm varēja iegalvot, ka pagājušas visas 40 u. c. No skolēnu komentāriem: Mūsu klase atšķiras ar tradīcijām un skolotāju kaitināšanu (Mvsk 9. kl. skolnieks); Esam baigie huligāni un neklausām skolotājus (Mvsk 9. kl. skolniece).*

¹⁵⁴ Dzejnieks A. Akmentiņš promocijas darba autorei savulaik uzrakstījis šī panta versiju no sava skolas laika:

Tad es pēkšņi saku tā:

Rainis dzimis Maskavā,

Viņa brālis Blaumanis

Sudrabkalna šoferis.

*Sakiet, kas ir Bonoparts,
Es tam saku auglis salds,
Arī Latvijā tas mīt,
Janvārī no kokiem krīt.*

(Stella, Rīga, 1983.)

Gan aptauju atbildēs, gan albumu ierakstos bieži lasāms pants ar daudziem variantiem (skat. arī 1. pielikumā):

*Atceries, kad skolā gājām
2x2 nezinājām.
Skolotājs pēc stundām lika,
Direktors ar bomi sita.*

(Rūta, Rīga, 1995.)

Senākais vecāku ieraksts analizētajā albumu materiālā ir Matildes Krīgeres piemiņas veltījums meitai, kas tapis 1900. g.¹⁵⁵ Albumu un aptauju materiāls rāda, ka vecākiem un citiem pieaugušajiem radiniekiem ierakstīt atmiņu albumos lūdz galvenokārt mazāko klašu (1. – 4.) meitenes, kurām šajā vecumā joprojām ļoti svarīgs ir kontakts ar vecākiem, viņu atbalsts un izpratne. Šķiet, ka mātēm un tēviem albumi tiek doti ne tik daudz tāpēc, lai varētu klasē palielīties ar pieaugušo ierakstiem, bet drīzāk tā ir bērna uzticēšanās zīme, vajadzība pēc uzmanības apliecinājuma no vistuvāko cilvēku puses.¹⁵⁶ Šajā ziņā vienlīdz vērtīgi ir gan ģimenes sievietes – māmiņu, vecmāmiņu, tanšu, gan vīriešu – tēvu un vectēvu ieraksti.¹⁵⁷

Salīdzinot vīriešu un sievietes ierakstus pēc tematikas, vērojams, ka tēvu ieraksti veltīti galvenokārt dzīves mākslai (uzsvērts godīgums, darba mīlestība, gudrība, labestība utt.) tāpat kā vienīgais vectēva ieraksts, māmiņu ierakstu pamattēma ir mātes mīlestība un bērna audzināšana, vecmāmiņu ierakstos dominē laimes vēlējumi mazmeiņām, bet tantes vairāk apcerējušas bērnības skaistumu. Lai arī radinieku veltījumi pēc satura ir pamācoši tāpat kā skolotā-

¹⁵⁵ *Vēl dziedāsim kopā, vēl biedrībā mums, drīz būsīm pa vienam man šķirties no Jums.*

Ar Dievu Jūs mīļi tu vectēva nams. Tur tāļu tu būsi man neaizmirstams.

Ko raudait Jūs gauži, tā pasaulē iet ka nestāvam vietā ka dzīve mūs šķir

Ar Dievu Jūs mīļi Tu vectēva nams, tur tāļu Tu būsi man neaizmirstams.

Par piemiņu no Tavas mīlās mammas Mathildes Krüger dzim. M. Heidemann (Līna, Irlava, 1900, LFK 1835, 56890). Teksts pārrakstīts jaunajā ortogrāfijā, saglabājot oriģināla pieturzīmes.

¹⁵⁶ Par to, cik svarīgi bērnam var būt tuvo cilvēku ieraksti, liecina Stellas piemērs. Meitene savā albumā (Rīga, 1979) pati ierakstījusi vecmāmiņas un tantes diktētos laimes vēlējumus, vēlāk paskaidrojama: *Mana vecmāmiņa bija smagi slima uz gultas, viņas vēlējums ir manā rokrakstā. [...] Arī šeit ir mans rokraksts, jo vecā tante Marija bija ļoti veca un grūti bija rakstīt, tādēļ lūdza man.*

¹⁵⁷ Piemēram, pirmais rakstītājs Stellas albumā ir vecaistēvs, par kura nozīmi viņas dzīvē albuma īpašnice raksta: *Šis cilvēks ir mans pirmais skolotājs zīmēšanā.*

Analizētajā materiālā ir pavisam 8 tēvu, 7 māmiņu, 9 vecmāmiņu, 1 vectētiņa un 7 tanšu ieraksti.

ju rakstītie, atšķirībā no pēdējiem tos caurauž mīlestība un patiesas rūpes par bērna laimi. Īpaši sirsnīgi ir vecāku pašu darinātie zīmējumi¹⁵⁸ un pašu sacerētie teksti:

Esi Tu kā skaista puķe

Saviem mīļiem vecākiem.

Nenovīsti karstā saulē,

Nedz ar rudens aukstumā.

Mamma.

(Anita, Ugāle, 1974.)

Vēl viena būtiska atšķirība starp radnieku un skolotāju rakstītajiem atmiņu veltījumiem ir tā, ka skolotāji parasti izvēlas oriģināldzejas rindas vai ievērojamu cilvēku domu graudus, kas atšķiras no tradicionālā albumu repertuāra un bieži tā arī paliek vienā ierakstā,¹⁵⁹ kurpretī vecāku un vecvecāku veltījumos dominē albumu tradīcijā pazīstami teksti, kas pieder pie rakstītāju dzīves laikā apgūtā repertuāra un tiek reproducēti pārsvarā pēc atmiņas: folklorā – tautasdziesmas (9) un albumpanti (5) (skat. 7. un 8. att. 3. pielikumā.), kā arī t. s. albumu dzeja (4).¹⁶⁰ Tā Brigitas albumā (1940) *wecmamina* ierakstījusi pantu, kas albumu tradīcijā pazīstams jau no 19. gadsimta 90. gadiem:

Lai wisas tawas mūža deenas.

Ta zeed kā rozes wasarā

Lai mūžā nebūtu newienas

Kur butu jaleij asaras.

Savukārt Vitas albumā (Rīga, 1975) *oma* ar nedrošu veca cilvēka roku ierakstījusi Rietekļa pazīstamo albumpantu nedaudz sagrozītā versijā, acīmredzot aizmirsta otrā rinda:

¹⁵⁸ Piemēram, Aijas albumā (Priekule, 1970) māmiņa ar ūdenskrāsām iezīmējusi puķes, Baibas albumā (Rīga, 1977) māmiņa iezīmējusi tautisku rakstu joslu ar saulītēm, tētis – dabas ainu ar zaķi zem ozola, vecmāmiņa – puķu pušķi, Stellas albumā (Rīga, 1979) vecaistēvs iezīmējis krāsainus balonus, Lindas albumā (1985) tante ielīmējusi attēlu ar peli un miega vezumu u. tml. Jauki un sirsnīgi ir mazie zīmējumi ar pildspalvu – pie tautas dziesmas *Acis darba izbijās* Lindas tētis uzzīmējis acu pāri, Stellas tētis pie paša sacerēta veltījuma *Es gribu, lai Tev saule ceļā* – saulīti un mazu laiviņu u. tml.

¹⁵⁹ Izņēmums ir tautasdziesma *Dod, Dieviņi, kalnā kāpt*, kas 4 reizes citēta Līgatnes skolotāju ierakstos. Tā ir četrtrinde no trešās atmodas gados daudz dziedātās tautasdziesmas *Pie Dieviņa gari galdi*.

¹⁶⁰ Par albumu dzeju promocijas darbā saukti tie oriģināldzejoju fragmenti, kuri ar vai bez autora norādes bieži sastopami atmiņu albumu repertuārā. Piemēram, rindas no J. Poruka „Vēlējumiem”, Raiņa „Pats”, F. Brīvzemnieka „Kam stipris prāts..”, L. Paegles „It kā pārles sarkanvīlas..” u. c. No vecāku rakstītajiem pantiem pie albumu dzejas būtu pieskaitāmas rindas no Aspazijas „Saulains stūrītis” (Līvija, Rīga, 1958; Gita, Rīga, 1982), J. Neikena „Tam vien prieki gavilē” (Laima, Rīga, 1933) A. Saulieša „Ak, bērniņa, es skūpstu tevi” (Brigita, 1940). Savukārt, Rietekļa pants „Centies atrast īsto ceļu” (Vita, Rīga, 1975) atrodas uz robežas starp albumu liriskas žanru (skat. Kursīte 2002, 19) un albumpantu žanru folklorā. Sīkāk par albumu dzeju skat. promocijas darba 3. 2.1. nodaļā.

Centies atrast dzīvē īsto vietu,

Centies nerimstoši centies.

Sevis paša cienīgs būt!

Tādējādi radnieku ieraksti nodrošina tradicionālo albumu tekstu pārmantošanu pa vertikāli – no vecākām jaunākajā paaudzē. Neskatoties uz to, gan radnieki, gan skolotāji kā pieaugušie paliek ārpus albumu tradīcijas sociālās bāzes, jo viņu iesaiste tradīcijas aprītē ir tikai fragmentāra un parasti izbeidzas līdz ar ieraksta izveidošanu.

2.2. Tradīcijas funkcijas un nozīme¹⁶¹ skolēnu ikdienas sa-skarsmē

Atmiņu albumiem, tāpat kā citām skolas ikdienā lietotajām tradīcijām, ir vairākas svarīgas funkcijas bērnu savstarpējo attiecību veidošanā klasē. Jau iepriekšējā nodaļā (2.1.) secināts, ka atmiņu albumu tradīcijas sociālā bāze ir skolas klase, jo tieši klases kolektīvā tiek radīti vislabvēlīgākie apstākļi tradīcijas eksistencei un aktīvai aprītei, sākot no motivācijas šādu albumu veidošanai, līdz ierakstu darināšanas noteikumu un tradicionālā repertuāra apguvei, un kolektīvam albumu salīdzinājumam un vērtējumam. Arī aptauju respondenti uzsver, ka albumi atsauc atmiņā, pirmām kārtām, klases biedrus, un tikai tad uzskaitījumā seko draugi, skola un bērniība vispār.

S. Bronners, rakstīdams par bērnu folkloras tradīcijām, uzsver, ka to nozīme mūsdienu sabiedrībā aizvien pieaug, jo tieši tradīcija *pieāvā piederības sajūtu, kas bērniem ir tik svarīga* (Bronner 1988, 31, skat. arī Virtanen 1978, 84, McDowell 1983, 314 u. c.). Par to, ka iesaistīšanās albumu veidošanas un veltījumu rakstīšanas procesā stiprina piederības apziņu savai klasei, liecina arī aptauju rezultāti. Proti, vairāki respondenti atzīst, ka savus albumus iekārtojuši tāpēc, ka klasē valdījusi tāda „mode” un atmiņu klades bijušas gandrīz visiem bērniem.

Tā bija modes lieta, visiem ir – jābūt arī man. Notika slēpta sacensība par to, kuram tā [atmiņu klade, B. K.-M.] būs labāka (LUF 1. k. studente).

Bija vienkārši tāds stils. Visiem ir, man arī vajag. Īpaši nedomāju par to atmiņu saglabāšanu (LUF 1. k. studente).

Sākumā bija tā, ka citiem bija – man arī vajadzēja (Mvsk 9. kl. skolniece).

¹⁶¹ Atšķirība starp terminiem *funkcija* (lat. *functio* – ‘izpilde, darbība’) – ‘uzdevums, nozīme, arī darbības virziens’ (SV 1999, 240) un *nozīme* meklējama to lietojuma subjektā, respektīvi, ar *funkciju* parasti tiek apzīmēts *pētnieka* abstraktais spriedums par attiecīgā materiāla, šajā gadījumā – albumu tradīcijas – lietojuma mērķiem (skat., piem., Dundes 1980, 23 – 24) bet ar *nozīmi* – tā jēga, kuru paši tradīcijas lietotāji, šajā gadījumā – skolēni, piešķir albumiem lietojuma brīdī konkrētās savas dzīves situācijās.

Daļēji tas ir bara instinkts. Ja vienam ir, man arī vajag. Bet, otrkārt, katram gribas saņemt tieši it kā sev veltītus novēlējumus (LUP 2. k. studente).

Tā kā citiem tajā laikā bija šāda veida atmiņu kladītes, gribējās arī man, kā jau tajā vecumā (Ilga, dz. 1952. g.).

Tā bija pieņemts. Liekas, ka klades bija visām meitenēm (Biruta, dz. 1934. g.).

Arī Usmas pamatskolas 7. klases skolniece uzskata, ka atmiņu albumi vajadzīgi, *lai uzzinātu, vai kādam patīk tas, kas man, un, lai līdzinātos citām meitenēm.* Tādējādi albumu tradīcija darbojas kā klases bērnu vienojošs faktors. Tās integrējošās funkcijas uzskatāmi atklājas albumu ierakstu veidošanas un vērtēšanas procesā, kura gaitā bērni saskaņo individuālo gaumi ar vispārātajām prasībām repertuāra izvēlē (precīzāk skat. 3.2. nodaļā) un kura viens no mērķiem ir draudzības saišu nostiprināšana.

Kopības un piederības sajūta var attīstīties tikai tad, ja bērns apzinās savu vietu klases kolektīvā. Daudzos gadījumos atmiņu albumi kalpo kā neformāls saziņas līdzeklis, ar kuru starpniecību tiek noskaidrotas un revidētas attiecības starp klases biedriem, atrasts savu cilvēku loks.¹⁶² Šo albumu funkciju minējušas arī vairākas respondentes:

[Atmiņu klades, B. K.-M.] vajadzīgas tāpēc, lai spētu apzināt savu vietu kolektīvā, vairāk uzzinātu par apkārtējiem cilvēkiem, tiek apmierināta atzīšanas vajadzība, palīdz salīdzināt sevi ar citiem, meklēt iekšēji tuvus līdzcilvēkus (LUP 2. k. studente).

[Ar atmiņu klades palīdzību, B. K.-M.] novērtē attieksmi pret klades īpašnieku, kādas ir jūtas starp diviem bērniem, gan klasei kopumā (LUP 2. k. studente).

Ar atmiņu albumu palīdzību uzzināju, kuri ir draugi, kuri tikai klasesbiedri (Marita, dz. 1979. g.).

Tas skolas ikdienu padarīja interesantāku, veicināja kontaktus starp klasesbiedriem (Lilija, dz. 1939. g.).

Atmiņu albumu apmaiņa padara bērnu saskarsmi spraigāku un emocionāli bagātāku, ar ierakstu palīdzību gan albumu īpašnieki, gan rakstītāji var pastarpinātā veidā paust tās izjūtas vienam pret otru, kuras dažkārt ir grūti ietērpjamas vārdos tiešā sarunā „aci pret aci”. Lai ikdienas dzīve klasē bērnam nekļūtu par smagu slogu, viņam ir svarīgi pēc iespējas biežāk iegūt pozitīvu vērtējumu un uzmanības apliecinājumus no biedru puses. Katrs ieraksts atmiņu albumā tā īpašniekam nozīmē mazu, tieši viņam veltītu uzmanības pierādījumu. Tādējādi

¹⁶² Kā jau minēts, savstarpējo attiecību noskaidrošanai klasē kalpo arī anketu klades, kurās īpašnieks uzdod rakstītājiem tiešus jautājumus gan par attieksmi pret sevi, gan citiem klases biedriem. Tomēr, pēc pašu skolēnu atzinuma, anketu kladēs ne vienmēr tiek rakstīta patiesība, turklāt daļai bērnu nepatīk atbildēt uz personiskas dabas jautājumiem. *Man ļoti patīk atmiņu klades. Anketas nepatīk un arī, godīgi sakot, skolas laikā nepatika. Varbūt arī vaina bija jautājumos (LUP 2. k. studente).*

albumu tradīcija palīdz apmierināt bērna iekšējo nepieciešamību būt biedru atzītam un ievērotam, sevišķi, ja viņš nejūtas piederīgs klasē populārām personām.

Katram gribas saņemt tieši it kā sev vēltītus novēlējumus (LUP 2. k. studente).

Tas ir kaut kas tuvs no taviem draugiem (Liāna, 13 g. v.).

Tā ir kā izklaide, bet tai pašā laikā ir arī kas nopietns, jo tiek doti skaisti novēlējumi, teikti skaisti vārdi, kurus gribas saglabāt (Evita, dz. 1979. g.).

Arī vairākas meitenes no Rīgas Igaņu skolas 4. un 5. klases un Usmas pamatskolas 5. un 6. klases aptauju atbildēs izteikušas vēlēšanos, lai viņu atmiņu albumos tiktu ierakstīts *kaut kas mīļš* (4), *kaut kas skaists* (3), *kaut kas jauks* (2), bet 7. klases skolniece no Usmas savas gaidas formulējusi konkrēti: gribētu, lai *iezīmē mani un ieraksta atzīšanos simpātijā*.

Dziļāks priekšstats par atmiņu albumu lietojumu skolēnu savstarpējā saskarsmē gūstams, izmantojot runas etnogrāfijas¹⁶³ piedāvāto saziņas izpētes shēmu, kurā centrālā analīzes vienība ir saziņas notikums¹⁶⁴ starp konkrētām personām konkrētā situācijā. Pēc šīs shēmas viens pilns albuma aprites posms sastāv no trim secīgiem saziņas notikumiem (diviem verbāliem un viena rakstiska) starp albuma īpašnieku un rakstītāju: 1) albuma īpašnieks lūdz kādu no klases biedriem ierakstīt viņa albumā, un, ja pēdējais piekrīt, tad 2) rakstītājs veido vēltījuma ierakstu (izvēlas tekstu, ilustrāciju, noformējumu utt.), 3) rakstītājs atdod albumu īpašniekam un saņem sava ieraksta novērtējumu. Analizējot katru no šiem posmiem pēc M. Savilles-Troikes, K. Basso vai R. Baumaņa piedāvātajām saziņas notikuma iztirzājuma shēmām,¹⁶⁵ iespējams iegūt detalizētu informāciju par atmiņu albumu izmantojumu un nozīmi konkrētu lietotāju attiecību strukturēšanā. Taču tas būtu atsevišķa pētījuma uzdevums. Šī pētījuma kontekstā etnogrāfiskās pieejas iespējamais pielietojums albumu tradīcijas analīzē tiek pieminēts ar nolūku precīzāk ilustrēt, kā ar albumu tradīcijas starpniecību tiek noskaidrotas un regulētas bērnu savstarpējās attiecības.

Proti, aplūkojot albumu apmaiņu kā trīs secīgu saziņas notikumu virkni, redzams, ka albuma īpašnieks izsaka savu attieksmi pret biedriem divās situācijās: izvēloties potenciālo

¹⁶³ Par runas etnogrāfijas teorētisko bāzi skat. promocijas darba 1. nodaļā.

¹⁶⁴ *Katru saziņas notikumu nosaka viscaur vienots komponentu loks, sākot ar kopēju saziņas vispārējo mērķi un tēmu, ietverot tos pašus dalībniekus, lietojot visumā vienas un tās pašas valodas formas, saglabājot vienādu izteiksmes stilu jeb valodas kodu un vienādus saskarsmes noteikumus tajā pašā vidē* (Saville-Troike 1989, 27). Sākotnēji saziņas notikuma analīze tika attiecināta tikai uz mutvārdu komunikāciju, taču 1974. g. K. Baso ierosina šo analīzes modeli attiecināt arī uz rakstveida saziņu, viņš piedāvā analizēt *rakstīšanas notikumu (writing event)* (sīkāk skat. 1. nodaļu).

¹⁶⁵ Saville-Troike 1989, 107 – 181, Basso 1974, 428, Bauman 1986, 4. Šīs shēmas ir līdzīgas, jo radītas uz vienas teorētiskās bāzes (vienmēr iztirzājama dalībnieku identitāte un loma, saziņas mērķis, saziņas vide un attiecīgajā grupā valdošie saskarsmes noteikumi), atšķirības radušās, piemērojot etnogrāfiskās analīzes paņēmienus konkrētajam materiālam. Visplašāko teorētisko saziņas notikuma analīzes aprakstu (74 lappusēs) sniegusi M. Saville-Troike, minot 11 iztirzājuma kritērijus.

rakstītāju no klasesbiedru pulka¹⁶⁶ (respektīvi, izlemjot, kuriem bērniem dod pirmajiem, kuriem pēc tam, kuriem vairākas reizes, kuriem vispār nē, skat. 2.1.3. nodaļu) un jauna ieraksta vērtēšanas brīdī (izsakot savas izjūtas spontāni vai pēc rakstītāja pieprasījuma, vai vēlāk, ar citu bērnu starpniecību, vai arī, bez apskatīšanās dodot albumu nākošajam rakstītājam u. c.). Gadās, ka īpašniece novērtē jaunu ierakstu un pārskata savas attiecības ar ieraksta veidotāju pie sevis klusībā. Tā, piemēram, Nellija (dz. 1956. g.) atceras: *Parasti es ar nepacietību gaidīju, kad varēšu izlasīt labu draugu un kaimiņu ierakstus. Patika katra zēna veltījums man. Dažreiz arī biju vilusies un nodomāju – viņa jau varēja uzrakstīt ko labāku vai interesantāku, es taču viņai esmu tāda laba draudzene.*

Savukārt rakstītājs izsaka savu attieksmi pret albuma īpašnieku gan mutvārdos – piekritot ierakstīt viņa albumā,¹⁶⁷ gan, galvenais, rakstiski, veidojot veltījuma ierakstu, kurā izpauž savas izjūtas tiklab ar teksta kā zemteksta palīdzību.¹⁶⁸ Šīm izjūtām var izsekot, pievēršot uzmanību katram ieraksta elementam: adresāta vārda formas uzrakstījumam,¹⁶⁹ veltījuma teksta saturam (piemēram, draudzības apliecinājums, laimes vēlējums, padoms, ķircināšana u. c.),¹⁷⁰ ilustrācijai,¹⁷¹ parakstam,¹⁷² dažkārt pat laika un vietas norādēm.¹⁷³

¹⁶⁶ Piemēram, Selga (dz. 1963. g.) domā, ka viņai atmiņu albums skolā bija vajadzīgs savu simpātiju apliecināšanai un, attiecīgi, draugu loka paplašināšanai: *ja kāds patīk, tad tu iedod, lai ieraksta.* Tāpat RFL 4. kl. skolniece dod savu albumu tikai *dažiem, kas patīk.*

¹⁶⁷ Bīrta (dz. 1934. g.) atceras, ka *tas bija pagodinājums, ja iedeva ierakstīt* [albumā B. K.-M]. Usmas pamatskolas 7. kl. skolniece arī atzīst, ka viņai patīk rakstīt atmiņu albumos, *jo tas sadara prieku, kad kāds grib paturēt no manis kādu atmiņu.* Taču ne visi bērni ir dedzīgi veltījumu rakstītāji, katrā klasē ir arī cilvēki, kurus šī nodarbe neaizrauj, parasti zēni. Tā, piemēram, Usmas pamatskolas 5. kl. no 27 aptaujātajiem bērniem albumos nelabprāt raksta 7: pieci zēni un divas meitenes, bet 6 klasē no 22 aptaujātajiem – 5 (četri zēni un viena meitene. Arī divām no Rīgas Igaņu skolas 4. kl. skolniecēm *ne visai* patīk rakstīt albumos, tomēr viņas to dara, jo *draudzenēm taču nevar atteikt.*

¹⁶⁸ Tā katrs albuma ieraksts var tikt analizēts kā patstāvīgs rakstisks saziņas notikums starp rakstītāju un adresātu.

¹⁶⁹ Parasti veltījumos tiek rakstīts adresāta pilns vārds (Baiba, Raimondam, Gitai) vai tā deminutīvs. Lietojot deminutīva formu, rakstītāji tiecas uzsvērt savu pozitīvo attieksmi pret adresātu vai arī norādīt uz ciešākām draudzības saitēm abu starpā, īpaši, ja tiek darinātas nestandarta vārdformas, piemēram, Selgucim (Selga, Jeri, 1976), Dagucim (Dagmāra, Ventspils, 1967), Alīnucēi (Alīna, Rīga, 1999), Rūtelei (Rūta, Rīga, 1995) u. tml., vai lietotas iesaukas un mīļvārdiņi, piemēram, Sancim (Sanita, Ieriķi, 1995), Čapai (Arta, Jeri, 1978), Pikam (Pārsla, Rīga, 1949) u. tml. Sarunas iespaids tiek radīts, lietojot adresāta vārdu uzrunas formā, piemēram, *Bai-biņ, vai tu dzirdi? / Liec mucā savu sirdi* utt. (Baiba, Rīga, 1977).

¹⁷⁰ Par to, kā rakstītāja attieksme tiek „izlasīta” veltījuma zemtekstā, liecina Līgatnes vidusskolas skolnieču atbildes uz jautājumu, kas viņām visvairāk patīk savos albumos. Dace (dz. 1979. g.): *Zīmējumi un pantiņi, no kuriem var secināt draugu un paziņu attieksmi pret mani.* Ilze (dz. 1979 g.): *Visvairāk patīk novēlējumi, jo tajos saskatu attieksmi pret sevi; jo mīļāki pantiņi, jo cilvēks draudzīgāks pret mani.*

¹⁷¹ Piemēram, tradicionālie ziedu pušķi parasti ir tīri dekoratīvi, bez dziļāka zemteksta, sirsniņas, kaut dekoratīviem nolūkiem lietotas, pauž siltas vai karstas jūtas, īpašnieka karikatūra – draudzīgu humoru vai ķircināšanu u. tml., precīzāk skat. 3.2.2. nod.

¹⁷² Rakstītāja autogrāfs līdz ar rakstīšanas laika un vietas norādi ir bijusi centrālā albuma ieraksta sastāvdaļa visā tradīcijas vēsturē, jo jebšu tikai rakstītāju atpazīstamības gadījumā albums varēja realizēt savas funkcijas – vēlamu sakaru nodibināšanu sabiedrībā, īpašnieka prestiža apliecināšanu, kopīgu atmiņu atsaukšanu utt. Skolēnu albumā parakstam ir vairākas nozīmes – gan atšķirt *savējos* no *svešajiem* (skat. 2.1.3. nod.), gan tuvāk norādīt uz rakstītāja un adresāta savstarpējām attiecībām (ar iesaukas lietojumu, iniciāļiem, rakstot *no manis, no tavas labākās draudzenes* u. tml.), gan iesaistīt adresātu un potenciālos lasītājus minēšanas spēlē – paslēpjot vārdu zīmējumā, aizstājot to ar paraksta formulu, veidojot burtu mīklu, lietojot ačgārno rakstu utt.

Aptauju materiāls liecina, ka ieraksta darināšanas procesi ir tik atšķirīgi, cik atšķirīgas ir rakstītāju personības – vieni cenšas radīt skaistus vērtīgus visiem, citi izšķiras par topošā ieraksta kvalitāti pēc personīgajām simpātijām / antipātijām pret adresātu, vēl citi raksta, kas tajā brīdī ienāk prātā un pēc garastāvokļa, sava nozīme te, nenoliedzami, ir arī rakstītāja un adresāta vecumam (precīzāk skat. 3.2. nodaļā):

Sēdēju ilgi un domāju, ko rakstīt un kā zīmēt. Katram cilvēkam kaut ko savu (LUF 1. k. studente).

[Rakstīju, B. K.-M] *atkarībā no tā, kam. Ņemot vērā arī adresāta raksturu, kas viņam varētu patikt* (LUF 1. k. studente).

Parasti zīmēju un ierakstīju kaut ko sirdij. Ja tā bija jaunāka bērna klade (t. i., 2., 3. kl.), tad rakstīju atbilstošus bērnu pantiņus (LUF 1. k. studente).

Kas ienāca prātā, to rakstīju (Lvsk 11. kl. skolniece).

Tādējādi, lai cik vienvēidīgi un emocionāli neizteiksmīgi pirmajā acu uzmetienā varētu šķist albumu ieraksti, katrā no tiem atspoguļojas gan rakstītāja, gan adresāta personības vaibsti un katrs glabā nozīmes, kas sakņojas abu bērnu attiecībās, kādas tās bijušas vērtīguma tapšanas laikā. Tāpēc emocionāli neitrālu ierakstu patiesībā nemaz nav, jebšu arī klaji formālie izteic rakstītāja attieksmi. Svarīgi, ka, izmantojot savstarpējā saziņā atmiņu albumus, bērni brīvi mainās lomām – rakstītāji kļūst par albumu īpašniekiem un paplašina vai sašaurina draugu loku, dodot albumu izvēlētiem bērniem, savukārt albumu īpašnieki kļūst par rakstītājiem un izteic savu attieksmi pret biedriem, veidojot atbilstošus ierakstus viņu albumos. Tādējādi ar atmiņu albumu palīdzību bērni ne tikai izzina savstarpējās attiecības klasē, bet arī tās revidē un pārkārto atbilstoši savām izjūtām konkrētajā situācijā.

Atsevišķos gadījumos atmiņu albumi tiek izmantoti arī saziņā ar citu grupu locekļiem ārpus klases (respektīvi, ārpus tradīcijas sociālās bāzes, skat. iepriekš 2.1.3. nodaļu). Biežākie ārpusklases rakstītāji ir bērni – albuma īpašnieka draugi, radnieki, kaimiņi, interešu klubu biedri, arī gadījuma paziņas, kas visi vairāk vai mazāk orientējas albumu tradīcijā, pamatojoties uz savā klasē iegūtās pieredzes. Ierakstot viens otra albumā, bērni, kas pieder pie dažādām formālajām un interešu grupām, apliecina savu solidaritāti un savas kultūras integritāti plašākā mērogā. Savukārt, dodot atmiņu albumus pieaugušajiem, to īpašnieki netieši rosina savus vecākus un vecvecākus atsaukt atmiņā viņu skolas laika albumu repertuāru un ar ie-

¹⁷³ Laiks atmiņu ierakstos var būt izteikts ne tikai ar datumu, tas var kalpot arī kā rakstīšanas momenta emocionāls marķieris, piemēram: *Beidzamās dienās rakstīta vecā draudzes skolā 7. maijā 1918. g.* (Emma, Lejasciems, LFK 1742, 2734); *Šodējo datumu es nezīnu, es domāju, to sauc „neizmirsti mani”* (Laima, Rīga, 1933). Par vietas nozīmi albumu ierakstos skat. arī 2.1.3. nod.

raksta palīdzību nodod šīs zināšanas tālāk, tādējādi nostiprinot tradīcijas saikni starp paaudzēm.

Rakstot atmiņu albumos, bērni pilnveido zināšanas gan paši par sevi, gan pasauli sev apkārt. Pētnieki ir vienprātis, ka vislabāk bērni iepazīst sevi vienaudžu kolektīvā. *Tikai rotaļu biedru pulkā bērns var iegūt patiesu priekšstatu par sevi.. Viņš nevar sevi pielīdzināt tiem, kas ir daudz vecāki – pieaugušajiem, nedz arī jaunākajiem ģimenes locekļiem, tāpēc viņam jāsalīdzina sevi ar citiem, kas ir tādā pašā vecumā un kuru spējas līdzinās viņa paša spējām* (Virtanen 1978, 89). Vienaudžu grupā bērniem paveras iespēja salīdzināt sevi ar citiem ar tradīcijas palīdzību (Virtanen 1978, Bauman 1982, Bronner 1988, Best 1989, Sutton Smith 1995, Eder 2001 u. c.). Kolektīvi apgūstot un lietojot tradīcijas, bērni iemācās izprast un izteikt dažādus savas identitātes aspektus – vecumu, dzimumu, nacionālo piederību, nodarbošanos u. c. Tāpēc katra tradīcija, tai skaitā atmiņu albumi, savā īpašā veidā kalpo tās lietotāju identitātes apliecināšanai.

Būtiska identitātes pazīme ir tradīcijas lietotāja **vecums**. Bērni, „izaugot” no vienām tradīcijām, izvēlas citas, atbilstošas sava pašreizējā vecuma interesēm (Bronner 1988, 30, Meckling 1993, 96 u. c.). Tā atmiņu albuma iekārtošana liecina, ka bērns ir sasniedzis vecumu, kad viņa vienaudžu grupā, respektīvi, klasē, ir radusies pastiprināta interese tieši par šo tradīciju. Vecums nosaka arī albumu veidošanas un ierakstu darināšanas stila atšķirības, kā arī viena albumu tipa nomaīņu ar citu (skat. 3.2. nodaļu).

Ar albumu starpniecību bērni mācās saprast un izteikt arī savu **dzimumpiederību**. Tas notiek ne tikai, albuma īpašniekam izvēloties rakstītājus pēc dzimuma (skat. 2.1.3. nodaļu) un rakstītājiem izsakot savus vēlējumus ar vienam vai otram dzimumam raksturīgiem tekstiem un ilustrācijām, bet arī noteiktā vecumā skaidri definējot piederību sava dzimuma kultūrai. Proti, ja pirmajās klasēs atmiņu albumu rakstīšana aizrauj kā zēnus, tā meitenes, tad vēlākajos gados tā aizvien noteiktāk tiek piedēvēta meiteņu kultūrai, no kuras zēni cenšas norobežoties. Dž. Meklings uzskata, ka bērni, lietojot folkloras tradīcijas, ne tikai apliecina dzimumu atšķirības, bet arī paši piedalās to radīšanā: *Starp folkloru un dzimumu konstruēšanu patiešām pastāv saistība. Bērni attiecina noteiktas nodarbes uz vienu vai otru dzimumu, bet patiesībā, piedaloties šajās nodarbēs, katrs bērns savu dzimumu arī rada. Cilvēka dzimums ir tikpat lielā mērā sociāli veidots kā bioloģiski gatava konstrukcija, un pieaugušie cer, ka bērns būs apzinājis savu dzimumpiederību līdz pubertātes laika sākumam* (Meckling, 1993, 106).

Rakstītāju un albumu īpašnieku (kā adresātu) **nacionālā piederība** ierakstos atklājas gan ar latviešu valodas lietojumu ierakstos, gan ar repertuāra izvēli,¹⁷⁴ taču latviskās mentalitātes īpašs izcēlums atrodams tikai nedaudzos atmiņu veltījumos, kuru darināšanas laiks parasti sakrīt ar nacionālās kustības uzplūdiem sabiedrībā, kas, nenoliedzami, ietekmē arī bērnu pasaules izpratni.¹⁷⁵ Biežāk albumu rakstītāji identificē sevi nevis visas Latvijas, bet gan savā tuvākajā – ikdienas dzīves telpā. Sevišķi lauku vidē, kuru lielākā daļa skolu absolventu atstāj, lai turpinātu izglītību pilsētā, skolu nosaukumi, vietvārdi un mājvārdi albumu ierakstos ne tikai parāda atsevišķu rakstītāju emocionālo piesaisti dzimtajai pusei, bet arī kļūst par veselai rakstītāju grupai kopējiem māju un, plašākā nozīmē, bērniības simboliem¹⁷⁶ (skat. arī iepriekš 2.1.3. nodaļu).

Albumu tradīcijas lietotāju kolektīvā identitāte izpaužas arī **profesionālajā aspektā** – viņi visi ir skolēni, kuru pamatnodarbošanās ir izglītības iegūšana. To ierakstos atspoguļo gan labu sekmju vēlējumi, gan veltījumu panti par skolas tēmu un paskaidrojumi pie parakstiem (klases/sola biedrene u. tml.), retāk zīmējumi (skolas ēkas, grāmatu, atzīmju attēli u. c.). S. Bronners pamatoti uzskata, ka albumu vide piedāvā rakstītājiem iespējas izteikt savu identitāti dažādos veidos – kā draugiem un klasesbiedriem, kā augošiem sabiedrības locekļiem, kā skolēniem, kas ierakstos parāda iegūtās prasmes un zināšanas u. tml. (Bronner, 1988, 84). Tādējādi tradīcijas sociālajā kontekstā personīgais faktors vienmēr cieši savijas ar kolektīvo.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Lielākā daļa tekstu ņemti no latviešu kultūras avotiem, tuvāk skat. 3.2.1. nodaļu.

¹⁷⁵ Arī V. Rūķe-Draviņa secinājusi, ka viņas analizētajos albumos patriotisku motīvu ir maz, tie parādās tikai ap 1928. g. (Ore & Rūķe-Draviņa 1987, 94). Izpētītajā materiālā divi ieraksti ar patriotisku nokrāsu lasāmi albumā no Otrā Pasaules kara beigu gada, kad Latvijas brīvība ir nopietni apdraudēta, viens no tiem: *Cel, latviet, galvu augstāku / Un mācies cienīt reiz pats sevi!* (Jankovskis, Rīga, 1945). Savukārt, trešās atmodas gados vairākos albumos redzami sarkanbaltsarkano karogu un, īpaši, simbolisko auseklīšu zīmējumi (skat. 3.2.2. nod. par ornamenta simboliku). Retāk šie motīvi parādās padomju laika albumos, īpaši 1950. – 1980. gados. Tomēr izņēmumi ir vienmēr – 1956. g. kāda zēna ieraksts vēstī: *Tēvu zemes mīlestību / Mēs ar darbiem rādīsim* (uzzīmēts senlatviešu šķēps un vairogs) (Līvija, Rīga, 1956). Arī Rīgas 64. vsk. skolotāja Elga Gaile atceras, ka viņas skolas laikā (1950. gados) atmiņu albumos bieži tika rakstītas padomju cenzūras aizliegtas rindas.

¹⁷⁶ Šī piesaiste atklājas arī veltījumu tekstos, kuros rakstītāji ievietojuši dzimtās puses nosaukumu:

Atceries, atceries, aiztecēs gadi

Un lieli mēs būsīm.

Atceries Līgatnes bērzainos rītus

Atceries draugu bijušo.

(Raimonds, Līgatne, 1976.)

Atceries, atceries, aizritēs gadi

Pagātnē zudušie sapņi būs

Tālu būs Umurgas gaišās dienas

Tālu būs draugi bijušie.

(Nellija, Umurga, 1972.)

¹⁷⁷ R. Bauman uzsver, ka individuālais konteksts ir folkloras tradīciju sociālā konteksta neatņemama sastāvdaļa: *Folklorā ir sociālo grupu kolektīvā izpausme tikpat lielā mērā kā tās individuālo lietotāju personīgā izpausme* (Bauman 1983, 365).

Atmiņu albumi skolēnu sabiedrībā īsteno arī izglītojošo funkciju. Lai gan latviešu albumu repertuārs raksturojams kā savdabīgs kultūras konglomerāts, kas vairāk nekā gadsimtu ilgā laika posmā veidojies no dažādiem avotiem – klasiskās un mūsdienu folkloras, literatūras, Bībeles, skolas mācību vielas, rakstītāju pašu sacerētiem tekstiem un masu kultūras elementiem (tuvāk skat. 3.2. nodaļā), ierakstu saturs šajā periodā ir mainījies maz. Tādējādi jebkura albuma repertuārs atspoguļo stabilas, rakstītāju paaudzēs nostiprinājušās ētiskās vērtības un dzīves mākslas principus, kas virzīti gan uz personiskas, gan kolektīvas harmonijas ideāliem – patiesu mīlestību un draudzību, uzticību, godīgumu, mērķtiecību, drosmi, darba prieku utt. un ko nosacīti varētu saukt par atmiņu albumu tradicionālo morāles kodeksu. Šis „kodekss” ietver sabiedrībā vispāratzītas ētiskās kvalitātes, tālab ir tikpat pamācošs kā 20. gadsimta sākumā, tā beigās. Piemēram, Ilze (dz. 1979. g.) vēstulē promocijas darba autorei apstiprina, ka albumos rakstītajos *pantiņos ir daudz kas pamācošs, kas palīdz būt labākai nekā līdz šim*.

Tai pašā laikā, 20. gadsimta pēdējā desmitgadē tradicionālajos atmiņu veltījumos sludinātās ētiskās vērtības jūtamī nomāc to sentimentāli didaktiskais izklāsta stils, kas mūsdienu kultūras kontekstā šķiet novecojis un aizvien vairāk disharmonē ar dzīves īstenību. Rietumos pētnieki novērojuši klasiskās atmiņu albumu tradīcijas pagrimumu un jaunu albumu formu veidošanos jau kopš 1960. gadiem. Tas, kādā virzienā šīs izmaiņas notiek, protams, atkarīgs no vietējā konteksta.¹⁷⁸ Latviešu skolēnu albumos pagājušā gadsimta beigās tradicionālo albumu dzeju aizvien vairāk nomaina asprātīgas pamācības, jautri laimes vēlējumi un tradicionālo pantu parodijas, bet rūpīgos zīmējumus – uzlīmes un momentskices.

Vērojot bērnu kultūras kopējo ainu, redzams, ka īpaši nozīmīgu vietu tajā ieņem prieks un vēlme interesanti pavadīt brīvo laiku - proti, bērni satiekas mācību starpbrīžos un pēc stundām mājas pagalmā vai citur, lai atpūstos no pieaugušo uzraudzības – sarunātos, smietos, rotaļātos u. tml. Tajā pašā laikā viņu izpriecās un intereses ir cieši saistītas ar radošo darbību. *Ja mēs analizējam vienaudžu grupas nozīmi no bērna viedokļa, kļūst skaidrs, ka viņš nav šīs grupas loceklis tāpēc, ka grib padziļināt savu pasaules uzskatu vai iemācīties labu uzvedību, bet gan tāpēc, ka piedalīšanās grupas nodarbēs viņam sagādā prieku. Lai gan jautrību un izpriecu varētu uzskatīt par lieku greznību, tomēr tās ir ļoti būtiskas un saistītas ar radošajām spējām* (Virtanen 1978, 94).

¹⁷⁸ Dānijā, Norvēģijā un Somijā kopš 1960. gadiem klasiskos atmiņu albumus pakāpeniski nomainījušas modernākas albumu formas, kurās veltījumiem vēl aizvien ir liela nozīme. Savukārt ASV un Vācijā skolēni joprojām izmanto klasiskā albuma paraugu blakus citiem albumu veidiem (Bronner 1988, Langbein 1997). Igaunijā, tāpat kā Latvijā, 20. gs. pēdējos divdesmit gados vērojama tradīcijas lietotāju vecuma strauja samazināšanās un, līdz ar to, albumu ierakstu formas un satura vienkāršošanās (Kalmre 1997, 111).

Lai gan dažāda vecuma aptauju respondenti minējuši tieši albumu *izklaidējošo funkciju* kā otru svarīgāko aiz skolas laika atmiņu glabāšanas, vienlaikus tiek uzsvērts, ka ierakstu darināšana bijusi *interesanta*¹⁷⁹ un *aizraujoša* nodarbe:

Tās [atmiņu klades, B. K.-M.] dara interesantu vienmuļo skolas dzīvi (Lvsk. 11. kl. skolniece).

Toreiz tās bija nepieciešamas vienkārši intereses pēc. Tas bija ļoti aizraujoši tās rakstot (LUP 2. k. studente).

Tad, kad tika šīs klades rakstītas, tas bija vairāk kā joks, hobijs, nevis atmiņu krājums (LUF 1. k. studente).

Gan aptauju dati, gan albumu ieraksti atklāj, ka atmiņu veltījumu darināšana ir ne tik daudz izprieca kā radoša nodarbe, kas sekmē rakstītāju gaumes un radošo spēju (iztēles, krāsu, ritma un formas izjūtas, zīmēšanas un kaligrāfijas iemaņu u. c.) attīstību. Tāpēc viena no atmiņu albumu tradīcijas svarīgākajām funkcijām ir kreatīvā jeb jaunrades funkcija.

Realizējot jauna ieraksta ideju, bērns mācās gan orientēties viņam jau pazīstamajā tradicionālo tekstu un ilustrāciju motīvu klāstā, gan meklēt un apgūt jaunus materiāla avotus un piemērot tos tradīcijas prasībām (skat. 3.2. nodaļu). Šajā procesā viņš apgūst albumu rakstītajam nepieciešamās zināšanas un iemaņas, proti – kļūst par kompetentu tradīcijas lietotāju.¹⁸⁰ Tiek iepazīti mammu, vecmāmiņu un vecāko māsu albumi, vēlreiz pāršķirstītas literatūras mācību grāmatas un no draugiem ievākta informācija par pēdējiem jaunumiem bērnu popkultūrā. Tādējādi atkārtotā ierakstu darināšana palīdz bērniem attīstīt dabas dotās spējas un talantus, apgūt jaunas prasmes un papildināt zināšanas viņu vecumam un interesēm atbilstošajos literatūras, mākslas, modes un, galvenokārt, tradicionālās kultūras apgabalos, kā arī dod iespēju vienkārši baudīt spēli ar vārdiem, līnijām un krāsām.

Lielākā daļa aptaujāto bērnu un pusaudžu apliecina, ka viņiem patīk rakstīt atmiņu albumos, *jo tas ir diezgan aizraujoši, interesanti domāt un darīt* (Upsk 7. kl. skolniece), *jo skaisti sanāk* (Upsk. 6. kl. skolniece), *jo patīk izteikt domas* (Upsk 5. kl. skolniece), *tāpēc, ka varu uzrakstīt kaut ko smieklīgu, kas visiem patīk* (Upsk 7. kl. skolniece), *jo uzzinu daudz jaunus dzejoļus* (Liāna, 13 g. v.). Rakstīšana atmiņu albumos sniedz bērnam iespēju patstāvīgi radīt mazus mākslas darbus. Tā ir sava veida *pašizteikšanās, pašapliecināšanās*, kas at-

¹⁷⁹ Ļoti daudzi skolēni, sevišķi mazākajās klasēs, raksturojuši atmiņu albumu nozīmi skolas dzīvē ar vārdu *interesanti*. Arī 8 no 10 Līgatnes vsk. 11. klases skolniecēm atzinušas, ka šie albumi viņām skolā bija vajadzīgi, jo bija *interesanti*.

¹⁸⁰ Teicēja kompetence tradīcijas priekšnesumā ir viens no performances teorijas analītiskajiem pamata kritērijiem. Tā pamatojas teicēja atbildībā pret klausītājiem un viņa spējā lietot priekšnesuma situācijai atbilstošas komunikatīvās prasmes. (Bauman 1984, 1986, 1994 u.c.). Promocijas darbā izvērtēta skolēnu kompetence (zināšanas, prasmes un iemaņas) atmiņu albumu iekārtošanā un ierakstu darināšanā (skat. īpaši 3.2. nodaļu).

klāj rakstītāja radošās spējas gan viņam pašam, gan citiem. *Labi tas, ka nācās piestrādāt, lai izveidotu skaistu un mīļu sveicienu*, uzskata LU Pedagoģijas fakultātes 2. k. studente. Svarīgi, ka rakstītājam censties liek ne tikai vēlēšanās iepriecināt albuma īpašnieku, bet arī apziņa, ka ieraksts tiks kolektīvi novērtēts. Šai sakarā LU Filoloģijas fakultātes 1. kursa studentes atceras (citātos izcēlums mans, B. K.-M.):

Tad, kad tās [atmiņu klades, B. K.-M.] tiek rakstītas un zīmētas, vērtē, kuram kas oriģinālāks un interesantāks.

[.] *tajās [atmiņu kladēs, B. K.-M.] rakstīja tāpēc, ka bija iespēja parādīt savas spējas skaisti zīmēt, piemeklēt interesantu tekstu. Tā bija savā ziņā sacensība, jo augstu kotējās ieraksti, kas bija ļoti labi un apdomāti izstrādāti.*

Aizrāvušies sacensībā par labākā rakstītāja statusu, bērni reizēm iesaista ieraksta darināšanā prasmīgākas personas no malas – biežāk mammas vai vecākās māsas: *gribēju izcelties ar ļoti skaistu zīmējumu, tāpēc vienmēr iezīmēja mamma, es tikai ierakstīju* (LUF 1. k. studente).

Visādā ziņā kompetence ieraksta veidošanā, respektīvi, prasme veidot krāšņu atmiņu veltījumu – skaisti zīmēt, glīti un interesanti rakstīt – ievērojami ceļ bērna statusu klases biedru acīs. Tā, piemēram, Sandra, kas rakstura noslēgtības un vienkāršā apģērba dēļ bija atstumta no meiteņu sabiedrības, pēkšņi nokļuva klases biedreņu uzmanības lokā, kad atklājās viņas neparastais zīmēšanas talants. Meitenes viena pēc otras lūdza Sandru iezīmēt viņu albumos. Tā izveidojās saziņas saite, kas palīdzēja meiteni labāk iepazīt, tika pievērsta uzmanība arī viņas dotībām vairākos mācību priekšmetos. Sandras situācija klases kolektīvā uzlabojās.¹⁸¹ Ja rakstītāja statusu klasē paaugstina prasmīgi darinātie ieraksti, tad albuma īpašnieks var kļūt „slavens” ar labāko albuma noformējumu, kā arī plašāko un interesantāko ierakstu kolekciju (skat. arī iepriekš 2.1.2. nod.).

1990. gadu vidus rakstītāju paaudzei klasiskā albuma forma kļūst garlaicīga, tāpēc bērni tiecas radīt jaunus, interesantākus albumu variantus, apvienojot vienos vākos albumu kultūrā labi pazīstamos formas elementus (no klasiskajiem atmiņu albumiem, anketu kladēm, foto albumiem, dziesmu kladēm u. tml.) ar pašu izdomātiem. Tā, piemēram, Rūtas piedāvātais *atmiņu klades* variants (Rīga, 1995) veidots no septiņām daļām.¹⁸² Gan šāda albuma darināšana, gan aizpildīšana prasa no bērniem izdomu, motivāciju, uzmanību, pacietību, tradīcijas zināšanas un humora izjūtu – gluži tāpat kā jebkura spēle. Tādējādi var teikt, ka albumu

¹⁸¹ No promocijas darba autorei skolas atmiņām.

¹⁸² Albuma titullappā lasāms nosaukums *Rūtas P. atmiņu klade* un tradicionālie noteikumi rakstītājiem. Daļu nosaukumi ir: 1. *Iezīmē* (te daudzi ieraksti ir klasiski, jo satur ne tikai zīmējumu, bet arī veltījumu, vēlējumu un parakstu); 2. *Ieraksti dzejolīti* (te „tabuliņā” sagrafētā lappusē ierakstīti lielākoties albumpanti); 3. *Ielīmē kaut ko* (dominē uzlīmes); 4. *Atbildi uz jautājumiem* (no anketu kladēm patapināta daļa); 5. *Ielīmē savu fotogrāfiju* (aizgūts no foto albuma); 6. *Uzzīmē sunīti*; 7. *Ieraksti teiku* (īpašniece devusi vairākas tēmas par „izcelšanos”, tai skaitā, *kā radās atmiņklade*).

rakstīšana ietver arī spēles elementus, kurā uzvar prasmīgākie rakstītāji un skaistāko un interesantāko albumu īpašnieki.

* * *

Ja atmiņu albumu tradīcijas funkcijas sabiedrībā ir ar pētnieka prātu izsekojamas un formulējamas, tad tās nozīmju skaidrojumā galavārds vienmēr pieder pašiem tradīcijas lietotājiem. Uzklusot esošos un bijušos albumu veidotājus un rakstītājus, var dzirdēt atšķirīgus tradīcijas nozīmes vērtējumus, kuros blakus sociālajiem un kultūras faktoriem ļoti būtiska loma ir vērtētāja personas kontekstam (vecumam, dzimumam, izglītībai, raksturam, gaumei u. tml.). Tā studente, rīdziniece, atceras, kā skolas laikā *katrs pie savas* [klades B. K.-M.] *šausmīgi turējās, nedod Dievs, ja kāds neatnesīs atpakaļ*, savukārt, piecdesmitgadīga kundze no Dobeles domā, ka *skolas ikdienai tie albumi neko sevišķu nedeļa*.

2. nodaļas secinājumi

2.1.

2.1.1.

1. Atmiņu albumu tradīcija Latvijā 20. gadsimtā visvērienīgāk attīstās skolēnu sabiedrībā. Skolēnu grupas atšķiras no citām bērnu un jauniešu grupām ar to, ka darbojas īpašā institucionālā vidē – skolā. Pamatgrupa, ar kuru bērnam mācību ikdienā veidojas visciešākā saskarsme, ir klases kolektīvs. Klase, kaut formāliem mērķiem radīta, vienlaikus darbojas arī kā neformāla bērnu grupa ar specifisku sociālo struktūru, saziņas kultūru un tradīcijām. Arī par atmiņu albumu tradīcijas sociālo bāzi uzskatāms klases kolektīvs, jo tieši tur veidojas motivācija šādu albumu veidošanai un tiek radīti optimālie apstākļi tradīcijas aktīvai un pilnīgai aprītei.

2. Ņemot vērā, ka klases kolektīvs ir dinamiska sabiedrība, kuras iekšienē bērni ikdienā grupējas un pārgrupējas atkarībā no dzimuma, interesēm, savstarpējām simpātijām u. tml., secināms, ka katra atmiņu albuma rakstītāju loks ne vienmēr ietver visus klases skolēnus. Turklāt, vairākos gadījumos tas sniedzas ārpus klases robežām. Tāpēc tradīcijas sociālās bāzes raksturojums balstīts uz to personu iztīrājumu, kuras tieši piedalās albumu veidošanā un ierakstu darināšanā, proti – albumu īpašniekiem un rakstītājiem, pie tam, ņemot vērā, ka atkarībā no situatīvā konteksta bērni vienlīdz aktīvi darbojas abās lomās.

2.1.2.

1. Atmiņu albumu īpašnieki latviešu skolās jau kopš 20. gadsimta sākuma ir pārsvarā pamatskolēni vecumā no, apmēram, 9 – 13 gadiem (3. – 7. klase). Virzienā uz gadsimta beigām tradīcijas kopēju vecums samazinās, proti, 1980. gadu beigās un 1990. gadu sākumā

šādi albumi bieži tiek sākti jau pirmajās divās klasēs, bet reti turpināti ilgāk par 6. klasi. Vidusskolas gados atmiņu veltījumus turpina vākt tikai atsevišķi entuziasti.

2. Līdzīgi kā citur Eiropā, arī Latvijā atmiņu albumi pieder galvenokārt meitenēm. Dažām no viņām tradīcijas aktīvās aprites periodā pierakstīti 4 – 5 albumi. Zēnu un vīriešu albumu tradīcija līdz šim nav pētīta. Spriežot pēc savāktā materiāla un aptauju datiem, vairāki zēni iekārto atmiņu albumus pamatskolas pirmajās klasēs, pakļaujoties vispārējai „modei”, bet vēlāk, kad albumu tradīcija tiek viennozīmīgi pieskaitīta meiteņu kultūrai, tos veido tikai atsevišķi interesenti.

3. Albumu īpašniekiem pieder galvenā iniciatīva jaunu albumu veidošanā un ievadīšanā tradīcijas aprītē. Viņi nosaka gan albuma noformējumu, gan potenciālo rakstītāju loku. Aizsākot jaunu albumu, tā īpašnieks izvēlas noformējumu gan pēc personiskās gaumes, gan klasē pazīstamās vai, retāk, iepriekšējo paaudžu albumos noskatītās tradīcijas. Titullapā parasti tiek ievietoti noteikumi rakstītājiem. 1970. – 80. gados klasiskā albuma forma tiek papildināta ar jauniem elementiem, no kuriem pazīstamākais ir satura rādītājs. Atsevišķos gadījumos īpašnieks noformē ne tikai albuma vākus un titullapu, bet arī visas pārējās lappuses, lai ieraksti būtu ieturēti vienotā stilā.

4. Prasīgākie albumu īpašnieki labo veltījumu tekstos pielaistās kļūdas, papildina ziņas par rakstītāju, aizlīmē vai pat izplēš lapas ar netīkamajiem ierakstiem. Taču ierakstu kvalitāti vērtē ne tikai viņi, bet arī citi bērni klasē, tādējādi prasmīgākie rakstītāji tiek noskaidroti kolektīvā vērtēšanas procesā.

2.1.3.

1. Albumu ierakstu darinātāji jeb rakstītāji ir katra albuma repertuāra veidotāji. Rakstītājus izraugās albuma īpašnieks galvenokārt trīs faktoru ietekmē. Tie ir: rakstītāja dzimums, draudzības saites ar albuma īpašnieku un rakstītāja statuss sabiedrībā.

2. Meitenes un zēni kā albumu īpašnieki rakstītājus izvēlas līdzīgi – pirmajiem ierakstīt tiek lūgts sava dzimuma pārstāvjiem, proti, meitenes parasti dod savus albumus vispirms citām meitenēm un tad zēniem, bet zēnu albumos pirmie ieraksta zēni, pēcāk meitenes. Tā kā zēnu ierakstu īpatsvars meiteņu atmiņu albumos ir salīdzinoši zems, ko nevarētu teikt par meiteņu ierakstiem zēnu albumos, secināms, ka ne tikai albumu īpašnieces, bet arī ierakstu veidotājas lielā pārsvarā ir meitenes.

3. Zēnu dalība albumu tradīcijas aktīvajā aprītē strauji samazinās apmēram 5. – 6. klases vecumā, kad dzimumu socializācijas procesa ietekmē notiek klases kolektīva šķelšanās zēnu un meiteņu grupās. Sabiedrībā valdošo stereotipu ietekmē zēni cenšas apliecināt sevi kā „stipro dzimumu” pretstatā meitenēm. Lai uzsvērtu savu atšķirību, viņi atsakās rakstīt meite-

ņu albumos vai tos tīši sabojā. Savukārt meiteņu interese par zēniem saglabājas visus skolas gadus un izpaužas arī vēlmē iegūt zēnu rakstītus atmiņu veltījumus. Lai atmiņu albumi netiktu sabojāti, rakstītāji tiek izraudzīti no *labo* un *kārtīgo* zēnu vidus.

4. Liela nozīme rakstītāju izvēlē ir albuma īpašnieka personiskajām simpātijām. Lielākā daļa bērnu vispirms dod savus atmiņu albumus ierakstīt labākajiem draugiem. Daudzi ieraksti ir veltīti meiteņu draudzībai. Šīs tēmas vēsture saistās ar Eiropā izplatīto romantisko sieviešu draudzības kultūru, kura 18. gs. beigās un 19. gs. būtiski ietekmē atmiņu albumu veltījumu tematiku un veicina tradīcijas nostiprināšanos meiteņu vidū. Pēc psiholoģiskajiem pētījumiem, „sirdsraudzenes sindroms” meiteņu sabiedrībā parasti novērojams 4. – 6. klases vecumā, kad atmiņu albumos tiek rakstīti gan kvēli draudzības solījumi, gan brīdinājumi par draudzības nepastāvību. Personiska rakstura negatīvas emocijas ierakstos izteiktas reti. Tās atklāj rakstītāju izvēle, ar kuras palīdzību tiek nošķirtas tās meitenes, kas nepieder pie draudzeņu loka.

5. Atmiņu albumu ieraksti atklāj arī draudzības saites zēnu un meiteņu starpā. Mīlestība un pretējo dzimumu saskarsme ir viena no četrām albumu repertuārā visbiežāk sastopamajām tēmām. Zēni savos ierakstos tai pievēršas reti, pārsvarā pamatskolas vecākajās klasēs. Meitenes, savukārt, pastāvīgi raksta viena otras albumā par mīlestību un puīšiem, rotājot ierakstus ar sirsniņu un „saldu” pārišu zīmējumiem. Ja atmiņu albumu īpašnieki ir zēni, ierakstos lasāmi zēnu draudzības apliecinājumi.

6. Draudzības saites ir svarīgs nosacījums arī rakstītāju izvēlei ārpus klases kolektīva (resp., sociālās bāzes). Tie bērni, kuri nepieder pie albuma īpašnieka klases biedru loka, savos ierakstos mēdz paskaidrot, no kurienes nāk, kur tikušies ar albuma īpašnieku vai kā citādi ir ar viņu saistīti. Tādējādi viņi identificē sevi kā *svešiniekus* attiecībā pret *savējiem* – albuma īpašnieka klasi. Taču šis *svešinieka* statuss nav stabils, jo, tā kā albumu tradīcija ir labi pazīstama vairumā Latvijas skolu, jebkurš bērns, nonākot jaunā klasē, bez grūtībām var apgūt vietējo tradīcijas specifiku un kļūt par *savējo*.

7. Dažkārt albumu īpašnieki, pārsvarā meitenes, izraugās rakstītājus, kuriem pieder autoritāte viņu ikdienas dzīves vadīšanā, proti, pieaugušos: skolotājus, vecākus un vecvecākus, retāk citus radniekus. Visumā bērnu attieksmei pret pieaugušajiem ir ambivalents raksturs. No vienas puses, bērnu kultūra tiek radīta kā pretstats pieaugušo iedibinātajai dzīves kārtībai. No otras – pieaugušo zināšanas un pieredze izpelnās bērnu cieņu un apbrīnu, tāpēc viņu ieraksti atmiņu albumos bieži tiek augstu vērtēti.

8. Albumu repertuāra kontekstā skolotāju ieraksti vienmēr atšķiras no bērnu darinājumiem gan ar korekto noformējumu, kura neatņemama sastāvdaļa ir paraksts ar uzvārda minē-

jumu un amata norādi, gan pamācošo saturu, kura izteikšanai parasti izvēlēti oriģinālliteratūras citāti. Tādējādi arī ar ierakstu palīdzību atmiņu albumos skolotāji tiecas uzsvērt savu augstāko statusu ikdienas attiecībās ar skolēniem.

9. Vecāku, vecvecāku u. c. radinieku ieraksti atšķiras no skolotāju darinājumiem ne tikai ar personiskumu, bet arī repertuāra ziņā. Parasti bērnu albumos tiek ierakstītas vai nu spontāni sacerētas rindas, vai panti, kas pieder pie rakstītāju pašu dzīves laikā apgūtā folkloras repertuāra, tā veicinot tradicionālo albumu tekstu pārmantošanu jaunākajā paaudzē.

10. Gan radinieki, gan skolotāji un citi pieaugušie rakstītāji nepieder albumu tradīcijas sociālajai bāzei, jo viņu iesaiste tradīcijas aprītē ir tikai fragmentāra un izbeidzas līdz ar ieraksta izdarīšanu.

2.2.

1. Atmiņu albumi, tāpat kā citas skolēnu tradīcijas, stiprina bērnu piederības apziņu grupai, ar kuru viņi ir ikdienā kopā, proti, klasei. Albumu veidošana un apmaiņa, ierakstu darināšana un vērtēšana veicina bērnu savstarpējo saskarsmi un integrēšanos klases kolektīvā. Skolas ikdienas dzīvē tie īsteno vairākas savstarpēji saistītas funkcijas.

2. Klases ikdienas dzīvē atmiņu albumi bieži tiek izmantoti kā neformāls saziņas līdzeklis, ar kura starpniecību tiek noskaidrotas, revidētas un pārkārtotas attiecības starp klases biedriem, apzināta katra bērna vieta kolektīvā. Atsevišķos gadījumos albumu tradīcija tiek izmantota arī saziņā ar citu grupu locekļiem ārpus klases – gan bērniem (albuma īpašnieka draugiem, radiniekiem, interešu klubu biedriem u. c.), gan pieaugušajiem.

3. Kopīgi apgūstot un lietojot tradīcijas, bērni gūst iespēju pilnveidot zināšanas par sevi, salīdzinot sevi ar vienaudžiem. Rakstīšana atmiņu albumos palīdz viņiem labāk izprast un iemācīties izteikt dažādus savas identitātes aspektus – vecumu, dzimumu, nacionālo un profesionālo piederību.

4. Izglītojoša nozīme ir albumu repertuāram, kurā, neskatoties uz avotu daudzveidību, ietvertas tradicionālas, vairākās skolēnu paaudzēs nostiprinājušās ētiskās un estētiskās vērtības.

5. Viena no svarīgākajām albumu tradīcijas funkcijām ir kreatīvā jeb jaunrades funkcija. Īstenojot jauna ieraksta ideju, bērns mācās gan orientēties viņam jau pazīstamajā tradicionālā tekstā un ilustrāciju motīvu klāstā, gan meklēt un apgūt jaunus materiāla avotus un piemērot tos tradīcijas prasībām, respektīvi, kļūst par kompetentu tradīcijas lietotāju. Prasme veidot krāšņus atmiņu veltījumus ievērojami ceļ katra bērna statusu klases biedru acīs.

3. NODAĻA. ATMIŅU ALBUMU TRADĪCIJA KULTŪRAS KONTEKSTĀ

3.1. Atmiņu albumu vieta ikdienas kultūrā

Ar kultūras pētniecību saistītajās zinātņu nozarēs līdz šim ir radīts liels skaits kultūras definīciju, kuras savstarpēji atšķiras gan koncepcijas, gan terminu lietojuma ziņā.¹⁸³ Folkloristi, sociologi un antropologi savā pētnieciskajā praksē biežāk izmantojuši britu antropologa E. B. Tailora 1871. gadā radīto definīciju,¹⁸⁴ kurā ar kultūras jēdzienu apzīmēts viss kādas sabiedrības vai cilvēku grupas dzīves veids kopumā (Abrahams 1983, 346; Kaivola-Bregenhøj 1992, 162; Briggs 1992, 8; IV 1999, 288). No šāda viedokļa raugoties, kultūras konteksts aptver ļoti plašu un daudzveidīgu izpētes apgabalu, ietilpinot reliģiju, filosofiju, valodu, mākslu, folkloru, literatūru, vēsturi, izglītību u. c. nozares, kā arī kultūras institucionālo organizāciju – kultūrpolitiku, kultūras administrēšanu, iestādes u. tml. Šī apgabala dažādo aspektu iztirzāšanai bieži tiek izmantoti tādi jēdzieni kā tradicionālā kultūra, oficiālā kultūra, masu kultūra¹⁸⁵ u. c. Sociālo grupu līmenī tiek runāts par attiecīgām subkultūrām – etniskajām, profesionālajām, vecuma u. c. Visas šīs kultūras izpausmes ir sabiedrības dzīves neatņemama sastāvdaļa, tās, savstarpēji mijiedarbojoties, piešķir veidu katra cilvēka ikdienas aktivitātēm.

¹⁸³ [...] *starp dažādām pieejām kultūrai un šai sakarā lietotajiem terminiem vēl jāprojām ir liela atšķirība, kuru nosaka tiklab mode, kā zinātne vai politika* (Briggs 1992, 11).

¹⁸⁴ E. B. Tailora (Tylor) definīcija: *kultūra ir tas kompleksais veselums, kas ietver zināšanas, ticējumus, mākslu, morāli, paražas un daudzas citas spējas un paradumus, kurus cilvēks apgūst kā sabiedrības loceklis* (citēts no A. Briggs 1992, 9).

¹⁸⁵ Jēdziens *tradicionālā kultūra* mūsdienu pētniecībā tiek lietots gan šaurākā nozīmē kā folkloras sinonīms, gan plašākā nozīmē, apzīmējot ne tikai folkloru, bet visas pētāmajā grupā lietotās tradīcijas (Ben-Amos 1985, 120 u. c.). WIPO (World Intellectual Property Organization) terminoloģijas vārdnīcā pēdējās nosauktas par *tradicionālajām zināšanām* un paskaidrots, ka tās attiecas uz *zināšanu sistēmām, daiļradi, jaunradi un tām kultūras izteiksmēm, kuras tiek izplatītas no paaudzes paaudzē, tiek uzskatītas par noteiktai cilvēku grupai vai tās teritorijai piederošām un pastāvīgi attīstās atbilstoši vides izmaiņām* (www.wipo.int/tk/en/glossary/index.htm). Jēdziena *tradicionālā kultūra* interpretācija atkarīga no folkloras definējuma plašuma. Mūsdienu izpratnē abi jēdzieni ir attiecināmi gan uz kultūras mantojumu, gan uz šodienas tradīcijām.

Tradicionālā kultūra kā plašiem tautas slāņiem piederoša folkloras pētniecībā bieži tikusi pretstatīta t. s. *elitārajai* jeb sabiedrības augstāko slāņu kultūrai (Ben-Amos 1985, 107 – 109, Oring 1986, 12 u. c.). Kopš 1960. gadiem, kad *kultūra aizvien vairāk tiek uzskatīta par valdības nozari* [...], *kuru sponsorē gan valdība, gan uzņēmēju aprindas* (Briggs 1992, 7), pētnieki sāk runāt par *oficiālo kultūru*, kurai ir noteikti (ideoloģiski, politiski, sociāli u. c.) mērķi un kura tiek izplatīta ar šim nolūkam īpaši radīta institūciju tīkla starpniecību. Uzmanība tiek pastiprināti pievērsta tradicionālās un oficiālās kultūras atgriezeniskajai saiknei (Ben-Amos 1985, Frykman 1996 u. c.).

Masu kultūra ir saistīta ar plašam patēriņam domātu masveida produkciju. Folkloristikā sākotnēji interpretēta negatīvi kā „tautas tradīciju masu marketing” ar postošām sekām, taču kopš pagājušā gadsimta beigām masu jeb populārā kultūra piesaistījusi folkloristu uzmanību ar tās daudzveidīgajām formām un žanriem, kas, izplatīti ar moderno masu mediju starpniecību, ir radījuši tautas tradīciju ekvivalentu (Ben-Amos 1985, 110; Briggs, 1992, 5 – 6; IV 1995, 336).

Ikdienas kultūras jēdziens nokļuvis folkloristu un etnologu uzmanības lokā kopš pagājušā gadsimta beigām, kad sociālo un humanitāro zinātņu nozarēs notiek pastiprināta pievēršanās sabiedrības ikdienas dzīves norisēm ar mērķi identificēt tos procesus, idejas un darbības, ar kuru palīdzību cilvēki veido savu dzīvi no dienas dienā.¹⁸⁶ Ikdienu tiek pētīta kā nosacīts ietvars, kurā katra sabiedrības locekļa dzīves rutīna (ieradumi, paražas, pastāvīgie pieņēmumi, uzkrātā pieredze) saskaras un mijiedarbojas ar aizvien jaunu informāciju, kas tiek iegūta no apkārtējās pasaules – plašsaziņas līdzekļiem, radiem, draugiem, kolēģiem u. c.,¹⁸⁷ un ikdienas kultūra šādā kontekstā tiek aplūkota kā savdabīgs mikrokosms, kurā atspoguļojas tā mainīgā pieredze un zināšanas, kas dažādos līmeņos veido tiklab atsevišķu cilvēku kā veselu sociālo grupu dzīves stilu. Pie šīm zināšanām pieskaitāmas arī ikdienā koptās atmiņu glabāšanas tradīcijas, tai skaitā atmiņu albumi.

Atmiņu glabāšanu tās daudzveidīgajās izpausmēs var aplūkot kā atsevišķu kultūras apgabalu ar pasenu vēsturi un savdabīgu struktūru, taču vienlaikus jāatzīst, ka atmiņas pastāvīgi pavada cilvēku ikdienas gaitās, ietekmējot viņa rīcību un dzīves uzskatus, jo tajās ietverta bagāta, pagātnes reālajos notikumos balstīta emocionālā pieredze. Tādējādi atmiņas ir katra dzīvesstāsta neatņemama sastāvdaļa. Daudzos gadījumos tās rodas spontāni, jebšu atcerēšanos izraisa katra atkārtota sajūta (smarža, garša, skaņa, krāsa, pieskāriens)¹⁸⁸ vai darbība (dziedāšana, dejas, svētku svinēšana u. tml.).¹⁸⁹ Par tradīciju atmiņu glabāšana kļūst tad, kad tā norisinās mērķtiecīgi, proti, cilvēkiem radot, kārtojot un pārveidojot materiālus priekšmetus tā, lai tie iegūtu pagātnes simbolu nozīmi. Atmiņu priekšmetu starpā rodamas gan rakstveida formas (pastkartes, albumi, viesu grāmatas, dienasgrāmatas), gan visdažādākās piemiņas lietas (pirktas, dāvinātas, mantotas, pašdarinātas). Nonākot saskarē ar šiem priekšme-

¹⁸⁶ Socioloģijā, piemēram, ikdienas dzīves pētniecība aktivizējusies kopš 1980. gadiem, un līdz mūsdienām šajā laukā ir radīta virkne teoriju, kas balstītas etnometodoloģijā, fenomenoloģijā, filosofijā u. c. (Marshall 1998, 208).

¹⁸⁷ Zviedru etnologi Jonas Frykmans (Frykman) un Orvars Lefgrēns (Löfgren) apraksta, kā relatīvi stabilas un šķietami personiskas uzvedības formas – ieradumi – ikdienā dažādos veidos sasaista cilvēku privāto dzīvi ar kolektīvo eksistenci sabiedrībā. Turklāt mūsdienu mainīgajā sabiedrībā cilvēki katru dienu sastopas ar jauniem ieradumiem un tradīcijām un tādējādi tiek nostādīti izvēles priekšā – mainīt vecos par labu jaunajiem vai nē (Frykman & Löfgren 1996, 12 – 14).

¹⁸⁸ Piemēram, franču režisora Žana Daniēla Verhēges (Verhaege) filmas „Žanetes smarža” scenārijs radīts uz smaržas sajūtas pamata, proti, filmas varonis pēc 18 gadiem atpazīst savu kādreizējo mīloto sievieti pēc smaržas. Smaržas, garšas, dzirdes un pieskāriena asociācijas kā atmiņu plūsmas ierosinātājas plaši izmantotas arī literatūrā, piemēram, uz tām lielā mērā balstīts sižets M. Prusta (Proust) romānā „Zudušo laiku meklējot”, R. Bredberija (Bradbury) romānā „Pieneņu vīns” u. c.

¹⁸⁹ Barbara Kiršenblate-Gimblete (Kirshenblatt-Gimblett) savā pētījumā par atmiņu priekšmetiem norāda, ka ne tikai materiāli objekti, bet arī katra dziesma (pasaka u. c.) folkloras teicēja izpildījumā emocionāli tiek saistīta ar viņa konkrēto pagātnes pieredzi, kas priekšnesumā atdzīvojas (Kirshenblatt-Gimblett 1989, 329). Līdzīgi šī pētījuma autore vecmāmiņa, dziedot no dziesmu klades, katru no dziesmām saistīja vai nu ar kādu personu, vai notikumu savā biogrāfijā.

J. Frykmans, savukārt, secina, ka vairāku zviedru sabiedrībā iecienītu svētku nozīme izriet nevis to senuma vai nacionālā rakstura, bet drīzāk no atmiņām par īpašo atmosfēru, kas pavadījusi iepriekšējās svinēšanas reizes (Frykman, 1996, 16).

tiem, cilvēka apziņā raisās atmiņas par kādu konkrētu dzīves posmu, notikumu vai personu. Atmiņu plūsmu vienmēr pavada pārdzīvojums, kas, mainoties atkarā no situatīvā konteksta, piešķir tai vērtējošu raksturu. Tādējādi, veidojot, kārtojot un pārveidojot atmiņu priekšmetus, cilvēki veido, kārtu un pārveido priekšstatus par savu dzīvi (Kirshenblatt-Gimblett 1989, 329).

Albumi ir atmiņu glabāšanas rakstveida tradīciju nozīmīga daļa. Tie ir daudzveidīgi gan satura, gan formas ziņā, bet atkarībā no rakstītājiem iedalāmi divās lielās grupās. Proti, ir albumi, kurus veido un aizpilda viena persona kāda cilvēka/cilvēku vai notikuma/notikumu atcerei (foto albumi, ceļojumu albumi, dienasgrāmatas),¹⁹⁰ kā arī tādi, kurus iekārto viena persona, bet ierakstus darina citas, piemēram, skolnieku albumi¹⁹¹, viesu grāmatas¹⁹², karavīru, cietumnieku albumi u. c.).

Klasiskais atmiņu ieraksta paraugs, kas, visticamāk, cēlies no viduslaiku studentu tradīcijas (skat. 1.1. nod.) un ir šī pētījuma uzmanības lokā, vairāk vai mazāk sazīmējams gan drīz katrā no minētajiem albumu veidiem, bet visizplatītākais tas ir skolēnu tradīcijā. Skolas laikā rakstītie albumi dažkārt tiek glabāti arī vēlākajos dzīves gados, taču tiem kā atmiņu priekšmetiem bērnu un pieaugušo dzīves kontekstā ir atšķirīga nozīme.

Bērnu atmiņu albumi (autograph albums) atsauc atmiņā vienojošās saites – kopā pavadītās skolas dienas, iegūtos draugus un pārciestās mācību stundas. Mūsu mobilajā sabiedrībā, kurā nevaram īpaši cerēt atkal sastapt viens otru pēc skolas beigšanas, atmiņu albuma kā suvenīra¹⁹³ nozīme ir vēl palielinājusies. Tas, protams, lūkojas atpakaļ, bet arī sagatavo bērnu, skatīdamies uz priekšu, uz pieaugušo problēmām – mīlestību, karjeru un laulību. Tā par atmiņu albumu funkcijām mūsdienu amerikāņu skolēnu sabiedrībā raksta S. Bronners (Bronner 1988, 83).¹⁹⁴ Līdzīgi B. Kiršēnblate-Gimblete pieskaita atmiņu u. c. albumus suve-

¹⁹⁰ Šajā grupā bieži sastopamas arī jauktas formas albumi (t. s. *scrapbooks*), kuros fotogrāfijas, personīgas dabas ieraksti, dažādi izgriezumieņi (no avīzēm, koncertu programmām, ceļvežiem, ēdienkartēm u. tml.) un zīmējumi viens otru papildina. Arī promocijas darba autores rīcībā nonācis piemiņas albums ar fotogrāfijām, dzejoļiem un zīmējumiem, kuru kāda jaunieta veidojusi kā veltījumu mirušajai draudzenei.

¹⁹¹ Biežāk sastopamās skolnieku atmiņu albumu formas ir t. s. klasiskie (ar veltījuma tekstu un ilustrāciju), zīmējumu un anketu albumi (skat. arī Kalmre 1997).

¹⁹² Viesu grāmatas tiek veidotas gan mājas apciemotāju veltījumu vākšanai, gan īpašu gadījumu piemēram, kāzu, apaļu jubileju u. tml. atcerei.

¹⁹³ Suvenīrs (fr. *Souvenir* 'atmiņa, piemiņa', no *souvenir* – 'atcerēties') – 'priekšmets, kas kādā veidā ataino vai simbolizē vietu, notikumu u. c., tādējādi palīdzēdams to paturēt prātā; piemiņlieta' (SV 1999, 764; PND, 2000, B. 2, 1282).

¹⁹⁴ M. un H. Knapi, tāpat iztirzājot amerikāņu bērnu albumus kā būtisku pamatskolas beigšanas rituāla sastāvdaļu, vairāk kā piemiņas funkciju tomēr izceļ šo albumu nozīmi situācijai atbilstošās *atvadīšanās retorikas* radīšanā, kas palīdz bērniem vieglāk šķirties no iepriekšējā dzīves posma (pamatskolas) un būt gataviem sākt jaunu – jaunā kolektīvā ar jaunām attiecībām (Knapp & Knapp 1976, 157).

Mūsdienu daļu skolēni klasisko atmiņu albumu vietā (tie pakāpeniski izzuduši jau kopš 1960. gadiem) īsi pirms ģimnāzijas beigām veido t. s. blā bog (zilo grāmatu), kura kalpo reizē kā atmiņu krājums (tiek līmētas fotogrāfijas un biedru sniegtā aprakstīti zīmīgākie atgadījumi no katra klases skolēna dzīves) un praktiski lietojama adrešu grāmata, kurā var atrast klases biedru adreses un telefona numurus. Blā bog kopijas tiek izdalī-

nīriem, norādot, ka gan suvenīri, gan piemiņas lietas (mementos) tikai pēc noteikta laika iegūst nozīmi kā pieturas punkti refleksijām par pagātņi (Kirshenblatt-Gimblett 1989, 331).

Arī latviešu skolēni iekārto savus albumus it kā ar nākotnes perspektīvu, proti, lai, kļūstot pieaugušiem, būtu ko pāršķirstīt un atcerēties. Par to liecina gan titullapā lietotie nosaukumi (*atmiņu albums, piemiņas albums, atmiņu klade, atmiņu grāmata, atmiņu bloks* vai, vienkārši, *atmiņas*), gan ieraksta paraugs, kas pēc struktūras veidots kā veltījums atmiņai.¹⁹⁵ Tāpat lielākā daļa aptaujāto personu, neatkarīgi no dzimuma un vecuma, uzskata, ka skolas laikā veidoto albumu galvenais mērķis ir atmiņu saglabāšana par šo dzīves posmu, kas vēlāk, īpaši pieaugušā acīm raugoties, bieži tiek identificēts ar bērnību vispār.

Atmiņu klades ir, pirmkārt, atmiņas par klases biedriem, skolas biedriem, labiem draugiem un draudzenēm, atmiņas par to skolu (Mvsk 9. kl. skolniece).

Lai pēc skolas atcerētos citus, lai paliktu atmiņas no bērnības (Mvsk 9. kl. skolnieks).

Lai, kad izaugšu liela un strādāšu, neaizmirstu savus klases biedrus (Upsk 6. kl. skolniece).

Lai paliktu visi draugi labā atmiņā (RIS 3. kl. skolniece).

Lai vēlāk, kad būs vecāks un saglabājušās [atmiņu klades, B. K.-M.], tad varēs paskatīties, izlasīt un atcerēties savas skolas dienas (Mvsk 9. kl. skolnieks).

Es domāju – vienkārši atmiņai. Lai vecumdienās varētu apsēsties un pašķirstīt un rādīt saviem bērniem: „Redz, kā mēs darījām!” (LUF 1. k. studente).

Taču, kā jau minēts, suvenīra funkciju atmiņu albumi var pildīt tikai pēc noteiktas laika distances, kad radikāli mainījies to lietošanas konteksts, proti, kad albumi vairs netiek papildināti un jau simbolizē pagātņi gan to īpašniekiem, gan rakstītājiem. Nonākuši plauktā uz pastāvīgu palikšanu, skolas laika atmiņu albumi tiek lietoti daudz retāk un galvenokārt vienpersoniski – lai atcerētos rakstītājus un vienlaikus atsauktu albuma īpašnieka atmiņā pagājušos bērnības un pusaudža gadus.¹⁹⁶ Tā Nellija (dz. 1956. g.) stāsta: *Atmiņu kladi pāršķirstu reti, parasti pirms salidojumiem, lai labāk atcerētos savus klases biedrus, tad vienmēr nodomāju, pareizi ir, ka esmu izveidojusi šādu atmiņu kladi.*

tas klasē pēdējās skolas dienās. Savukārt, mazāko klašu skolēniem paredzēto dienasgrāmatu beigās bieži tiek iespiesti pielikumi, kas atgādina atmiņu vai anketu klades un paredzēti dot klases biedriem aizpildīšanai.

¹⁹⁵ Turpinot iepriekšējo paaudžu tradīciju, bērni lieto atmiņas vārdu katrā ierakstā. Starpība starp vārdu *atmiņa* (cilvēka apziņas spēja) un *piemiņa* (objekts, kas atgādina kaut ko, izsauc atmiņas) nozīmēm latviešu albumu tradīcijā netiek strikti ievērota.

¹⁹⁶ *Tā kā piemiņas lietu uzdevums ir simbolizēt konkrētus notikumus, cilvēkus un pieredzējumus, tās īpaši veicina atcerēšanos. Tās sakņojas dzīves stāstā un parasti tiek augstāk vērtētas tā dēļ, ko tās simbolizē, tā biogrāfiskā veseluma dēļ, kura daļa tās ir, nekā pašu lietu dēļ; tām ir emocionāla vērtība* (Kirshenblatt-Gimblett 1989, 331).

Aptauju un interviju dati rāda, ka attieksme pret atmiņu albumiem pēc skolas beigšanas, pieaugušo dzīves kontekstā, ir divējāda: daļa respondentu apliecina, ka saglabājuši savus skolas laika albumus un pārskata tos ar siltām jūtām,¹⁹⁷ citu dzīvē, savukārt, tie kā atmiņu avots kādu iemeslu dēļ ir zaudējuši savu vērtību, tiek nolikti un aizmirsti, bieži pazaudēti vai atdāvināti. Tā, piemēram, Ilga (dz. 1952. g.) atzīst, ka *ikdienā šīs atmiņu klades ir it kā aizmirstas. Bieži nepāršķirstu, bet, ja to daru, tad parasti vienatnē. Arī ieraksti pašlaik nav iegūlušies sirds dziļumos*. Tāpat Selga (dz. 1963. g.) neatceras, kad pēdējo reizi skatījusies savu atmiņu albumu, un ir gatava to atdot, uzskatot, ka pētniecei tas *dotu kaut ko vairāk nekā viņai pašai*.¹⁹⁸ Jebkurā gadījumā, skolas albumus aizstāj vai papildina cilvēka aktuālajam vecumam un dzīves stilam piemērotākas atmiņu glabāšanas tradīcijas, kas mūsdienu tehnisko iespēju kontekstā aizvien vairāk attālinās no albumu formām. Tā, piemēram, viesu grāmatas un foto albumus arvien biežāk aizvieto svarīgu dzīves notikumu dokumentēšana video ierakstos, dziesmu klades – kompaktdisku kolekcijas, ceļojumu piezīmes – tūristiem paredzētie informatīvie bukleti un krāšņās „skatu grāmatas”. Arī apsveikumu kartītes, kas kādreiz tika saglabātas ar lentītēm pārsietos sainīšos vai īpašos albumos, modernajā ikdienā arvien vairāk pārspēj laika ziņā ekonomiskākie apsveikumi pa elektronisko pastu vai mobilo telefonu.

Tādējādi, lai cik lielu nozīmi arī atsevišķas personas piešķirtu atmiņu albumiem kā pagājušo skolas gadu suvenīram, to lietojums pieaugušo dzīves kontekstā vienmēr ir raksturojams kā pasīvs un individuāls salīdzinājumā ar šo albumu lomu skolas ikdienā, kur tie funkcionē kā aktīva tradīcija pēc visām pazīmēm: izplatības, pārmantojamības, kolektivitātes, variabilitātes u. c.¹⁹⁹ (skat. 1.2. un 3.2. nodaļu). Arī bijušās atmiņu albumu īpašnieces, tagadējās studentes, saskatījušas būtisku atšķirību starp atmiņu albumu funkcijām skolas laikā un pēc tās beigšanas.²⁰⁰ *Man šķiet, ka tajā laikā nedz domā par to, ka pienāks šķiršanās brīdis*

¹⁹⁷ *Es domāju, ka tā nav slikta tradīcija. Tas ir kaut kas interesants skolas dzīvē. Pašai visas [atmiņu B. K.-M.] klādītes ir saglabātas (LUP 2. k. studente). Patreiz tās atmiņu klades, B. K.-M.] man ir ļoti dārgas (LUF 1. k. studente). Atmiņu klades pāršķirstu, kad jūtos vientuļi, jo tad atceros klases biedrus, ar kuriem labi pavadīju laiku. Visi ieraksti ir mīļi. (Marita, dz. 1979. g.). Pāršķirstot ierakstus, klases biedri, kādi tie toreiz bija, it kā nostājas acu priekšā, un tad ir jāpasmaida, kļūst mazliet skumji, šķiet, cik toreiz bija jauki! (Lilija, dz. 1939. g.).*

¹⁹⁸ Atdāvinātie albumi veido ievērojamu daļu no autore kolekcijas.

¹⁹⁹ Aktīvo un pasīvo tradīcijas lietotāju jēdzienu folkloristikā ievieš zviedru pētnieks Karls von Sidovs (Carl von Sydow). Tas attiecināms nevis uz tradīcijas lietotāju atšķirībām, bet uz atsevišķu folkloras vienību statusu viņu repertuārā. Proti, „katrā noteiktā tradīcijas lietotāja dzīves posmā dažas folkloras vienības viņa repertuārā ir aktīvas, citas – neaktīvas (Goldstein 1972, 80 – 81). Līdzīgi pieaugušu cilvēku repertuārā skolas laika albumu teksti ir pasīva tradīcija, kas tiek no jauna aktivizēta, darinot ierakstu bērnu atmiņu albumā.

²⁰⁰ Vairākās aptauju atbildēs blakus atmiņu glabāšanai minētas arī tās funkcijas, kuras albumi iegūst skolas ikdienā [pasvītrojumi mani, B. K.-M.]. *Lai vēlāk būtu atminās par bērnības draugiem. Tad, kad man tādas bija, tas bija tāpēc, ka daudziem tādas bija (Mvsk, 9. kl. skolniece). Tās dara interesantu vienmuļo skolas dzīvi. Man bija tāpēc, ka pēc gadiem ir interesanti palasīt šos ierakstus (Lvsk, 11. kl. skolniece). Lai paliek kaut kas par atmiņu. Lai varētu novērtēt, kā katrs zīmē un raksta (Mvsk, 9. kl. skolniece). Bērnībā – lai priecātos par biedru izdomu un skaistām bildēm; vecumā – lai būtu palikusī kāda piemiņa no bērnības un jaunības paziņām un draugiem (LUF 1. k. studente).*

*un kādreiz gribēsies, lai būtu šī atmiņa no draugiem un klasesbiedriem. Tajā brīdī vienkārši ir interesanti zīmēt un rakstīt pašam un saņemt arī no citiem... Būtībā šīs klades padarīja bagātāku skolas ikdienu, izklaidēja, rosināja iztēli un lika arī padomāt par to, kurš ir draugs, kurš tikai klasesbiedrs (LUF 2. k. studente). Tāpat Pedagoģijas fakultātes 2. kursa studente atzīst, ka, skolas gados atmiņu klades rakstot, viņai bijusi gan *interese par citu atieksmi, gan prieks par skaistiem zīmējumiem, vēlējumiem*, piebilstot: *domāju, ka tajā vecumā vēl šī klade nefunkcionēja burtiski kā "atmiņu" klade*. Bet Filoloģijas fakultātes 1. kursa studente nošķir atmiņu albumu veidošanas „teorētisko” un „praktisko” motivāciju: viņasprāt, šīs klades vajadzīgas *teorētiski – piemiņai no klasesbiedriem, praktiski manā klasē tā bija vienkārši modes lieta, arī prestiža jautājums, kuram klade interesantāka*. Tādējādi skolas atmiņu krāšana nākotnei ir drīzāk simboliska nekā reāla motivācija atmiņu albumu iekārtošanai, tomēr tā rada nepieciešamo kontekstu tradīcijas aktīvajai aprītei skolēnu sabiedrībā, kas, savukārt, veicina jaunu nozīmju veidošanos, albumiem funkcionējot kā vidutājiem bērnu ikdienas saskarsmē (skat. 2.2.1. nodaļu).*

Skolas ikdienas kultūra, kam pieskaitāma arī atmiņu albumu tradīcija, ir savdabīgs bērnu kultūras atzars, kura funkcionēšanas īpatnības nosaka institucionālais konteksts (skat. 2.1.1. nodaļu). Neskatoties uz šī konteksta noteiktajiem laika un telpas ierobežojumiem, skolas ikdienas kultūra ir bagāta un daudzveidīga, jo smeļas no vairākiem avotiem vienlaicīgi. Galvenais no tiem ir bērnu un pusaudžu tradīcijas, t. sk. folklorā – spēles, joki, ķircināšanās, briesmu stāsti, sienu un solu uzraksti, parodijas, skolotāju kaitināšana, ticējumi, eksāmenu maģija, kolekcionēšana u. c. Tās papildina aizguvumi no diendienā ģimenē un apkārtējā sabiedrībā iepazītajām pieaugušo tradīcijām. Turklāt, svarīgu ietekmi uz bērnu dzīvi atstāj arī viņiem īpaši radītā kultūra un popkultūra, kā arī formālā kultūrizglītība, kas tiek īstenota mācību programmu ietvaros.

Pētot albumu ierakstus, kas tapuši turpat gadsimtu ilgā laika posmā, iespējams ne tikai izdarīt secinājumus par to primārajiem vai sekundārajiem avotiem, bet arī atklāt tās likumsakarības jeb tradīcijas tekstu un ilustrāciju izvēlē un interpretācijā, ar kuru palīdzību tie tiek kontekstualizēti albumu iekšējā telpā, veidojot vienotu tradicionālu repertuāru.

3.2. Albumu repertuāra²⁰¹ raksturojums kultūras kontekstā. Tradicionālie aspekti

Tā kā atmiņu albuma ierakstā teksts un ilustrācija ir uzlūkojami par vizuāli un semantiski vienotu veselumu, arī viss albuma repertuārs būtu jāanalizē kā integrēta sistēma, kura top, pēc tradicionāla parauga kontekstualizējot albuma vidē bērnu izvēlētos pantus, vēlējumus, zīmējumus un aplikācijas. Tomēr, ņemot vērā, ka zīmēšana un līmēšana ir no rakstīšanas atšķirīgas jaunrades formas, kālab tekstu un ilustrāciju kontekstualizēšanā bērni izmanto atšķirīgus līdzekļus un paņēmienus, atmiņu albumu tekstu un ilustrāciju repertuāri tiek iztirzāti atsevišķās promocijas darba nodaļās, kur nepieciešams atsaucoties uz abu kontekstuālo saistību.

3.2.1. Tekstu repertuārs, tā veidošanas tradīcijas skolēnu sabiedrībā

Saturs, avoti un apguves īpatnības

Atmiņu albumu tekstu repertuārs nav īpaši plašs. Paši skolēni, atbildot uz jautājumu, kas parasti tiek rakstīts albumos, nosauc *pantus, dzejoļus, novēlējumus, sakāmvārdus, tautasdziesmas, rakstnieku izteicienus, dziesmas, mīklas, anekdotes un Bībeles fragmentus*. Visas šīs veltījumu formas atrodamas arī izpētītajā albumu materiālā, paskaidrojot tuvāk, ka bērnu minētās dziesmas ietver gan ziņģu²⁰², gan populāru, radio un TV programmās dzirdamu latviešu dziesmu fragmentus, par pantiem tiek saukti lielākoties tipiskie albumpanti²⁰³, bet arī citi bērnu un pieaugušo folklorai piederīgie, piemēram, ķircināšanās, parodijas vai apsveikumu panti, savukārt, ar sakāmvārdiem tiek apzīmēti tiklab klasiskie tautas sakāmvārdi, kā mūsdienīgi teicieni²⁰⁴. Panti bieži tiek dēvēti par dzejolišiem un otrādi – dzejoļi par

²⁰¹ Repertuārs (fr. répertoire no lat. repertorium 'saraksts, reģistrs', atvasināts no 'reperīre 'atrast' (PND 2000, 1137)) – 'noteiktā laikposmā rādītu lugu, atskaņotu koncertnumuru [...] utt. kopums; skatuves mākslinieka vai mākslinieku grupas iestudēto lomu, izpildīto skaņdarbu [...] u. c. kopums' (SV 1999, 678). Folkloristikā ar repertuāru tiek saprasts viena teicēja vai teicēju grupas pārzinātais folkloras materiāls gan kvantitatīvā, gan kvalitatīvā nozīmē. Promocijas darbā par albumu repertuāru plašākā nozīmē saukts viss materiāls, kas atrodams ierakstos (visi teksti, zīmējumi, aplikācijas, fotogrāfijas u. c.), bet šaurākā nozīmē runāts par tekstu un ilustrāciju repertuāru atsevišķi, ar pirmo apzīmējot tikai veltījumu tekstus. 3. nodaļā repertuāra jēdziens lietots pārsvarā šaurākajā nozīmē.

²⁰² Ziņģe – (no vācu *singen* 'dziedāt') – folklorā par ziņģi sauc tautā funkcionējošas līroepiskas jaunlaiku dziesmas, kuras ļoti bieži bija aizgūtas no vācu valodā sacerētiem tekstiem, kas brīvi tulkoti un pielāgoti latviskajai izpratnei un vajadzībām (Kursīte 2002, 443). [...] ziņģes vārdu nav devis Vecais Stenders, bet par ziņģi tautā jau sauca garāku tautasdziesmu vai svešas cilmes dziesmu ar īpašu melodiju (Vīksna 1987, 58).

²⁰³ Albumpantu definējumu skat. promocijas darba ievadā.

²⁰⁴ Promocijas darbā par teicieniem saukti teksti, kuri atrodas uz robežas starp folkloru, literatūru un sarunvalodu. Tie var būt veidoti tiklab pēc tautas sakāmvārdu, kā literāro aforismu parauga un var ietvert kā ikdienas situācijās spontāni radušos un tālāk izplatījušos izteikumus, tā folklorizējušos rakstnieku domu gaudus. Termins *mūsdienīgie sakāmvārdi* liekas mazāk piemērots šādu tekstu apzīmēšanai gan pēdējo formas daudzveidības, gan bieži vien neskaidrā izplatības lauka dēļ.

pantiņiem, bet ar novēlējumiem tiek saprasti ne tikai vēlējuma teikumi zem veltījuma, bet arī pats veltījums.²⁰⁵ Tas liecina, ka bērni klasificē tekstus nevis pēc kādām tiem iekšēji piemītošām abstraktām žanriskām pazīmēm, bet pēc to funkcionālās lietderības albumu ierakstiem.²⁰⁶

Kontekstualizējot albumu vidē no dažādiem avotiem iegūtos tekstus, rakstītāji piešķir tiem jaunas funkcijas, tādējādi izplūdinot robežas starp folkloru, literatūru un pašu sacerējumiem un radot specifiskus albumu žanrus: albumpantus, albumu dzeju, vēlējumus u. tml. Analizējot albumu repertuāru, tiek izmantots gan šis iedalījums, runājot par albumpantiem, albumu dzeju²⁰⁷ un vēlējumiem, gan tradicionālā folkloras žanru klasifikācija, runājot par tautasdziesmām un sakāmvārdiem.

Kā rāda izpētītais materiāls, visas skolēnu aptaujās nosauktās veltījumu formas albumu repertuārā nav vienlīdz plaši pārstāvētas. Proti, tā pamatu veido piecas tekstu grupas – albumpanti (vairāk kā 48%), albumu dzeja (apm. 24%), tautasdziesmas (apm. 8%), sakāmvārdi un teicieni (apm. 7%) un literāras izcelsmes domu graudi prozā²⁰⁸ (apm. 6%). Pārējās ierakstos atrodamas nelielā skaitā (mazāk par 10 vienībām), tāpēc repertuāra iztirzājumā netiks tuvāk aplūkotas. Šis uzskaitījums rāda, ka albumu tekstu repertuāra galvenie avoti ir folklorā un literatūrā²⁰⁹ Spriežot pēc ierakstiem un aptauju atbildēm, bērni iepazīst katru no tiem gan ar tradīcijas, gan drukātā vārda starpniecību. Proti, kopš „Latvju dainu” (LD) nākšanas klajā (1894 – 1915), publicējumi blakus mutvārdu tradīcijai kļūst par nozīmīgu folkloras, īpaši klasiskās, apguves avotu.²¹⁰ No otras puses, labi pazīstami un no galvas zināmi literāras iz-

²⁰⁵ Lai gan skolēni par *vēlējumu* bieži sauc arī veltījuma tekstu un pat visu ierakstu, promocijas darbā vēlējuma jēdziens attiecināts tikai uz tiem tekstiem, kuri ierakstā papildina veltījumu (tekstu, zīmējumu vai abus). Vēlējumus sacer rakstītāji paši nesaistītā valodā, un tie parasti nepārsniedz viena teikuma apjomu. Pēc formas šķiramas divējas vēlējumu grupas – tie, kuri veidoti pēc tradicionālās formulas *par mīļu (mazu, sirsniņu u. tml.) atmiņu no N.* vai brīvā stilā sacerētie, piemēram: *Nestaigā apkārt ar skābu seju!* (Alīna, Rīga, 1999). Vēlējumi tuvāk aplūkoti nodaļā par tradīcijas un jaunrades mijattiecībām.

²⁰⁶ Folkloras kontekstuālajā izpētē, risinot žanra problēmu, tiek ņemts vērā ne tikai pētnieka teorētiskais vie-doklis, bet arī tā žanra koncepcija, kuru rada teicējs izpildījuma brīdī. Žanrs tiek interpretēts nevis kā gatava izpētes shēma, bet kā *dinamisks tradicionālo resursu avots*, ar kura palīdzību teicējs kontekstualizē savu priekšnesumu (Bauman 1994).

²⁰⁷ Par *albumu dzeju* promocijas darbā saukta profesionālā jeb oriģināldzeja, kas kontekstualizēta atmiņu albu-mu vidē. (Skat. arī atsauci 2.1.3. nodaļas beigās).

²⁰⁸ Promocijas darba autore izšķīrusies par šādu rakstnieku (mākslinieku, filosofu etc.) izteikumu apzīmējumu, jo aforisma jēdziens (gr. *aphorismos* – ‘īss teiciens, domu grauds, kas izsaka kādu vispārinātu domu’, SV 1969, 19) attiecināms tiklab uz prozā, kā dzejā izteiktajām atziņām. Analizējot albumu repertuāru, šie domu graudi netiks aplūkoti tuvāk, jo, tā kā tie ierakstos citēti gan ar, gan bez autora norādes un tādējādi grūti atšķirami gan no sakāmvārdiem un teicieniem, gan no rakstītāju pašsacerēm, to izcelsmes un variēšanās īpatnību noskaidrošana bieži ir problemātiska un prasa papildus izpēti.

²⁰⁹ Plašākā izpratnē pie literatūras pieskaitāmi tiklab profesionālu autoru, kā pašu rakstītāju sacerējumi (sal. Kursīte 2000, 237 – 238), kas albumos veido apm. 10% no repertuāra. Promocijas darbā literatūras jēdziens lietots šaurākajā nozīmē, proti, domājot profesionālo literatūru.

²¹⁰ To apliecina arī aptauju materiāls, piemēram, Madlienas vidusskolas 6. klasē starp visvairāk lasītajām grā-matām minētas gan pasaku (12 atbildes), gan anekdošu (4) un teiku (1) izlases.

celsmes teksti, īpaši dzeja un aforismi, folklorizējas un tiek izplatīti un apgūti ar mutvārdu vai, biežāk, rakstiskās tradīcijas (albumu, apsveikuma kartīšu u. tml.) palīdzību.

Jāņem vērā, ka folkloras un, jo īpaši, literatūras avotu apguves intensitāte un apjoms ir atkarīgs no rakstītāju vecuma. Proti, mazākie bērni neveltī daudz laika piemērota veltījuma teksta meklēšanai - tas viņiem šķiet mazāk svarīgs kā ieraksta noformējums. Tāpēc parasti tiek izvēlētas rindas, kuras rakstītāji vai nu zina no galvas, vai var viegli atrast un norakstīt. Vecākajās klasēs veltījuma saturam tiek pievērsta lielāka uzmanība, tāpēc ierakstiem biežāk tiek izraudzīti dzejoļi un literāras izcelsmes domu graudi. Tā, salīdzinot Martas 5. un 6. klases atmiņu albumus (Marta, Andžiņa un Vigarū sādžas, 1952, 1953) ar vidusskolā tapušo (Marta, Dagda, 1959), vērojamas repertuāra atšķirības. Abos mazāko klašu albumos tikai septiņos no 87 ierakstiem atrodami dzejoļi, pārējos – albumpanti vai pašu rakstītāju sacerēti panti un vēlējumi, savukārt vidusskolas albumā lasāma gandrīz tikai oriģināldzeja un rakstnieku izteikumi.

Ar tradīcijas starpniecību skolēnu albumu repertuārā nonāk gan mūsdienu folklorā²¹¹ (albumpanti, teicieni), gan klasiskā folklorā (tautasdziesmas, sakāmvārdi) un folklorizējusies literatūra (dzejoļu panti un rakstnieku domu graudi). Visintensīvāk jaunu tekstu apgūvē tiek izmantota pati albumu tradīcija. Respektīvi, teksti nākošajiem ierakstiem bieži tiek atrasti, šķirstot klases biedru un draugu atmiņu albumus, īpaši rūpīgi to, kurā jātop jaunajam veltījumam. Biedru ierakstos parasti tiek meklēti tradicionālie albumpanti, kas citos avotos praktiski nav atrodami. Par šādu tekstu apguves stratēģiju liecina gan biežā pantu atkārtotā vienā albuma robežās,²¹² gan aptauju atbildes, kurās kā veltījumu piemēri ir citēti pārsvarā populāri albumpanti.

Kaut gan veltījumu tekstu norakstīšana ar vai bez izmaiņām ir skolēnu vidū izplatīts albumu repertuāra apguves paņēmieni, ne visi bērni labprāt atzīst, ka to izmanto. Iespējams, ka tas ir saistīts ar paša vārda *norakstīšana* jeb, skolēnu žargonā, *špikošana* negatīvo nozīmi skolas vidē. Tā, piemēram, intervijā ar Rīgas Franču liceja 4. klases skolēniem noskaidrojās, ka viņu domas par veltījumu noskatīšanos no citiem ierakstiem atšķiras.

B. K.-M.: *Vai jūs špikojat viens no otra, rakstot atmiņu kladēs?*

Vairākas meitenes kori: *Jā!*

²¹¹ Ar jēdzienu *mūsdienu folklorā* parasti tiek apzīmētas sabiedrībā pazīstamas salīdzinoši nesenas izcelsmes tradīcijas, kuras satura, formas un funkciju ziņā atšķiras no t. s. klasiskās folkloras žanriem, tomēr nav tiem pretstatāmas, vēl vairāk, daudzos gadījumos ir ar tiem saistītas (vēsturiski, strukturāli, funkcionāli u. tml.). *Lai ka gaitā mainās uzskati par folkloru. Arī pati folklorā, tāpat kā agrāk, dzīvo, mainās, aktīvi reaģē uz notikumiem sabiedrībā. Gandrīz nepārskatāmi daudzveidīga ir mūsdienu bērnu folklorā. Jauni folkloras žanri klejo internetā un mobilo telefonu saziņā.* (Pakalns 2004, 8).

²¹² Izskatītājā materiālā viena albuma robežās panti atkārtojas no vidēji divām trim līdz pat 10 un vairāk reizēm.

Dusmīga zēna balss: *Nē!*

Meitenes balss: *Bet, protams!*

Labprātāk bērni stāsta, ka pantiņus un vēlējumus raksta *no galvas*.²¹³ Lielākoties tā arī notiek, īpaši „albumu modes” kulminācijas laikā, kad vienā dienā ir jāizveido vairāki ieraksti. Tad arī biežāk izmantotie teksti paliek prātā. Centīgākie albumu tradīcijas kopēji izraksta jaukākos pantus atsevišķos blociņos, kas pēc tam ērti izmantojami ierakstu veidošanā: *Dzejoļišus parasti izvēlējos no tiem, kurus biju izrakstījusi no citu meiteņu kladēm* (Evita, dz. 1979. g.).

Svarīgs tekstu repertuāra avots ir arī iepriekšējo paaudžu albumi. Aptaujas rāda, ka apmēram 41% meiteņu ir iepazinušās ar savu māmiņu, vecmāmiņu, tanšu, māsu un tēvu skolas gadu albumiem. Taču tikai 37% no viņām atzīst, ka ir tos tālāk izmantojušas, darinot savus atmiņu ierakstus.²¹⁴

Man ir saglabājušās tēta un viņa māsas klades. No tām es izrakstu pantus un dzejoļus (Liāna, 13 g. v.).

Mammai nebija, bet vecākām māsām bija [atmiņu albums, B. K.-M.], *to bieži izmantoju* (LUF 1. k. studente).

Ir saglabājušās mammas māsiņas un tēva mātes klades (LUF 1. k. studente).

Manai māmiņai bija atmiņu klade, albumu pantu klade un dziesmu klade. Atmiņu kladi izmantoju, skolas biedriem rakstot atmiņu kladēs, bet albumu pantus izmantoju retāk (LUP 2. k. studente).

Manai mammai ir, es to neizmantoju. Taču dažreiz uzmetu aci (Upsk 5. kl. skolniece).

Tādējādi albumu rakstīšanas tradīcija tiek apgūta ne tikai horizontālā virzienā – no bērna uz bērnu, bet arī pa vertikāli – pieaugušie – bērni, respektīvi, starp vienas dzimtas sievietēm: meitu un māti, vecmāmiņu, tanti vai vecāko māsu. Gadās, ka māmiņām tiek lūgts

²¹³ Tā, piemēram, Usmas pamatskolas 5. klasē no 27 bērniem 19 atbildējuši, ka raksta albumos *no galvas*, citi izmantojuši grāmatas (4), draudzeņu albumus (1), mammas albumu (3). Savukārt, 6. klasē no 22 skolēniem pēc atmiņas veltījumu rakstījuši tikai 4, citi informē, ka meklējuši piemērotus tekstus grāmatās (7), savos pantu izrakstos (3), māsas pierakstos (1), žurnālos „Mana” un „Laba” (2), bet pārējie (5) izlīdzējušies gan ar atmiņu, gan drukātajiem avotiem.

²¹⁴ Šķiet, vairākos gadījumos, nolūkā apliecināt savu radošo patstāvību, meitenes vienkārši nevēlas atzīties, ka paraugam izmantojušas radnieku albumus. Var būt arī citi iemesli, kāpēc ģimenes vecie albumi tiešām netiek likti lietā. Piemēram, Usmas pamatskolas 7. kl. skolniece raksta: *manai mammai un omītei arī ir atmiņu klade saglabājusies. Es to neizmantoju, jo man bail, ka kaut ko sabojāšu. Vai arī aizskaršu mammas jūtas, kad vēl bijusi jauna. Līdzīgas domas paudusi tās pašas skolas 5. klases skolniece: jā, manai mammai ir gan* [albums, B. K.-M.], *bet es par cita mantām nekrāmējos.*

gan padoms, gan praktiska palīdzība glīta ieraksta veidošanā: *Vienmēr centos piestrādāt, man patika labi zīmēt. Dažreiz pat mamma palīdzēja* (LUF 1. k. studente).²¹⁵

Vācu sieviešu kultūrā albumu rakstīšanas iemaņu apguve ar mātes palīdzību ir labi pazīstama. Intervējot atmiņu albumu īpašnieces, bērnu kultūras pētniece U. Langbeina uzzinājusi, ka daudzos gadījumos mātes palīdzējušas viņām darināt ierakstus draudzeņu albumos, sekojot ne tikai pareizai tekstu izvēlei, bet arī glītam rokrakstam un noformējuma estētikai. Meitām tiek doti padomi krāsu izvēlē, ilustrāciju paraugi un pat ziedotas uzlīmes no mātes albuma, tādējādi apzināti veidojot nākamo sieviešu – rakstītāju paaudzi (Langbein 1997, 375).

Arī Ieva (dz. 1962. g.) atceras, kā viņas māmiņa pastāvīgi sekojusi, lai meitas ieraksti klases biedreņu atmiņu albumos būtu glīti noformēti, bez kļūdām. Vienmēr tikusi izraudzīta dzeja, norādot autora vārdu. Taču Ievai šī palīdzība likusies apgrūtināša, jo viņai pašai tolaik labāk patikuši draiskie albumanti, kurus mamma uzskatījusi par banāliem. To, ka latviešu meitenes tiecas uz patstāvību atmiņu ierakstu darināšanā un tikai retos gadījumos lūdz mātes palīdzību, rāda arī aptauju un interviju dati. Tomēr saikne starp paaudzēm tiek apliecināta tāpat – ja ne ar māmiņas līdzdalību ierakstu veidošanā, tad meitām un mazmeitām šķirstot vecos, plauktā noglabātos mammu un vecmammu albumos un pat simboliski tajos ierakstot,²¹⁶ vai, vecākiem un vecvecākiem veidojot veltījumus bērnu un mazbērnu albumos, kas cirkulē tradīcijas aktīvajā aprītē skolā.

Ar pieaugušo ierakstiem jaunākajai paaudzei tiek nodotas tālāk ne tikai sentimentālas dzejas rindas par bērniības skaistumu un pamācības dzīvei, bet arī senākas izcelsmes albumanti un albumu dzeja, kas tiek „celta gaismā” no citādi piemirstā skolas laika tradīciju pū-

²¹⁵ Arī Tamāras albuma (Rīga, 1965) divos ierakstos redzams, ka kāds pieaugušais (māmiņa?) iezīmējis ziedus otrklasnieku vietā, zēni paši tikai ierakstījuši īsu atmiņas veltījumu.

²¹⁶ Tā, piemēram, Linda saglabājusi gan mammas Vitas (Rīga, 1975) gan vecmāmiņas Ritas (Ogresgals, 1941) albumus. Mammas albuma pirmajā lapā viņa savu skolas gaitu sākumā ierakstījusi:

*Droši veikšu ceļu grūtu,
Kaut tik lazdam riekstu būtu,
Čakli maisu pielasīšu,
Priecīgs mājās pārnesīšu.*

Mammai no Lindas

Zem panta ir zīmējums: meitenīte ar puķu pušķi izstieptajā rokā – pati Linda.

Līdzīgi Zane ierakstījusi mammas Ivetas sākumskolas albumā (Lāņi, 1974) tautasdziesmu un iezīmējusi mammas portretu, bet Emīlijas albumā (Rundāle, 1915) meita ik pa laikam rakstījusi populāro pantu:

*Še uz rozā lapiņas
Rakstu četras rindiņas
Un par mazu atmiņu
Galā lieku punktiņu.*

Paraksti: „Tava 10 gadu veca Velta Vīksna”, „Tava meita” u. tml.

ra.²¹⁷ Šie teksti var no jauna atgriezties albumu apritē, ja vien bērni tos ievēro un iekļauj savos nākamajos ierakstos.²¹⁸ Šāda albumu tekstu pārmantošana veicina to pamata repertuāra saglabāšanos vairākās paaudzēs.

Atmiņu albumu saikne ar pieaugušo kultūru atklājas arī tradīcijas vēsturiskajā kontekstā. Proti, tie, tāpat kā daudzas citas bērnu tradīcijas, savā laikā tikuši pārņemti no pieaugušajiem sabiedrības locekļiem.²¹⁹ Par to liecina gan ieraksta paraugs, kas maz atšķiras no tā, kuru iepriekšējos gadsimtos lietojuši ceļojošie studenti vai augstāko aprindu dāmas, gan senākie albumu teksti, sevišķi laimes vēlējumu panti, kas ar savu sentimentālo noskaņu un romantisko vai uzsvērti didaktisko saturu stipri atšķiras no citām bērnu folklorā sastopamajām pantu formām, piemēram, skaitāmpantiem, ātrrunas, ķircināšanās pantiem, parodijām u. c.²²⁰ Tādējādi atmiņu albuma repertuārs ir uzskatāms piemērs bērnu un pieaugušo kultūras radošai mijiedarbei.

Bērni iegūst tekstus albumu ierakstiem arī no mutvārdu tradīcijas – gan pieaugušo (ziņģu fragmentus, sakāmvārdus, teicienus u. c.), gan bērnu folkloras (dažādus pantus, jokus, teicienus u. c.). Taču mutvārdu teksti to satura un atšķirīgo funkcionālo kontekstu dēļ ir grūtāk pielāgojami ierakstu prasībām nekā albumos vai literatūras izlasēs atrodamās rakstītās rindas, tāpēc to īpatsvars albumu repertuārā ir salīdzinoši mazs.

Pievēršoties atsevišķu veltījumu grupu ieguves avotiem, vispirms jāaplūko **albumpanti**, kas ir dominējošais žanrs tradicionālajā albumu repertuārā. Pateicoties albumpantu lomai tradīcijas vēsturiskajā attīstībā²²¹ un to pastāvīgajai klātbūtnei ierakstos, šis žanrs lielā mērā nosaka visa repertuāra saturu, formu un tematisko ievirzi. Veltījumu teksti aptver četrus galvenos tēmu lokus. Tie ir: 1) atmiņas par bērnību un skolu, 2) dažādu tikumu slavinājums un padomi laimīgai dzīvei, 3) draudzība un mīlestība, un 4) jautri un nopietni laimes vēlējumi.

²¹⁷ Tā, piemēram, Anitas albumā (Ugāle, 1974) lasāms vecāsmātes rakstītais laimes vēlējums, kas jau vismaz 100 gadu ir atmiņu albumu repertuāra sastāvdaļa:

Dzives ceļš lai Tev ir kaisits
Pukem jaunam smaršīgam
Un ar goda vartiem taisits
Rozem nesavītusam.

(Skat. 8. att. 3. pielikumā un citus piemērus 2.1.3. nod.).

²¹⁸ Piemērus skat. albumpantu variantu pielikumā.

²¹⁹ A. Fīdlers raksta, ka jau 1820. – 1840. gados atmiņu albumi bija parasta parādība Leipcīgas skolās, atzīmējot, ka šajā laikā bērnu un pieaugušo albumu tradīcijas eksistēja paralēli (Fiedler 1960, 44). Citur Eiropā, ieskaitot Latviju, albumi nonāk bērnu lietošanā apmēram 19. gadsimta otrajā pusē.

²²⁰ Vairāki pētnieki uzskata, ka panta paraugs bērnu folklorā vispār ir aizgūts no pieaugušo kultūras kādā vēsturiskā posmā, piemēram, Viduslaikos (Virtanen 1978, 37) vai vēl senāk (Knapp & Knapp 1976, 5 – 8), un bērni to iemācās no vecākiem jau agrā bērnībā: [...] *kad viņi [vecāki B. K.-M.] deklamē vai dzied bērnam, viņš sāk apzināties dzeju un dziesmu kā žanrus, iemācās ritmu un atskaņas [...] un visas citas tehniskās detaļas, kas, kaut nenosauktas, piemīt mutvārdu priekšnesumam. Tādējādi vēlāk bērns kļūs spējīgs deklamēt, skandēt un dziedāt pats savu folkloras materiālu* (Sullivan 1995, 146).

²²¹ Anonīmās četrindēs izteikti laimes un veiksmes vēlējumi, pamācības dzīvei, adresāta slavinājumi u. tml. jau vairākus gadsimtus bijuši albumu repertuāra sastāvdaļa, taču īpaši populāri tie kļūst līdz ar albumu tradīcijas pāreju sievietu un bērnu kultūrā.

Bez minētajām pamata tēmām albumu ierakstos sastopamas arī citas, piemēram, skolas ikdienas vai dzīves skaistuma un grūtību tēlojums. Turklāt, katra no veltījumu tekstu grupām atbilstoši savai specifikai rada papildinājumus vai izvērsumus repertuāra tematikā, piemēram, mazāko bērnu albumos atrodamie dzīvnieku motīvi ienāk no bērnu folkloras un literatūras.

Kā jau minēts, galvenais albumpantu avots ir pati albumu tradīcija. Tie pieder folklorai, par ko liecina vairākas pazīmes: tekstu pārmantošana no albuma albumā, no paaudzes paaudzē, variēšanās, anonimitāte un konstanta forma – atskaņota četrtrinde. Gan latviešu, gan starptautiskajā pētniecības praksē albumpanti tiek uzskatīti par bērnu folkloras žanru. Tā, piemēram, L. Virtanena uzskata, ka, lai gan bērni nelieto albumpantus ikdienas mutvārdu saskarsmē, tie nav mazāk tradicionāli, anonīmi un variēti kā mutvārdu panti (Virtanen 1978, 48, skat. arī Greble 1950, 101, Sullivan 1995, 158 u. c.). Salīdzinājumā ar klasisko folkloru, albumpanti ir jauns, skolēnu sabiedrībā aktīvi lietots žanrs, kurā ar improvizācijas palīdzību tiek ieplūdināti gan oriģināldzejas fragmenti, gan tautasdziesmas, pašsaceres un pat atsevišķi teicieni (skat. nākošo nodaļu), tādējādi radot nopietnas grūtības tekstu avotu precizēšanā.

Runājot par folkloras tradīciju kā albumu tekstu avotu, atsevišķas uzmanības vērta ir klasiskās folkloras apguve un atlase ierakstu vajadzībām. Tā kā 20. gadsimtā klasiskā folklorā tikpat kā vairs neizplatās mutvārdu ceļā, vairākas skolēnu paaudzes to apguvušas galvenokārt no grāmatām. Tajā pašā laikā jāņem vērā, ka, reiz no grāmatas iemācīti, folkloras teksti bieži tiek reproducēti pēc atmiņas dažādām vajadzībām – gan albumu un viesu grāmatu ierakstiem, gan veltījumiem uz apsveikumu kartītēm, gan, mācot tālāk bērniem – un tādā veidā atkal atgriežas mutvārdu tradīcijā. Šķiet, ka tieši šādi – daļēji no publicētiem avotiem, daļēji no mutvārdu tradīcijas, skolēni iepazīst un izmanto albumu ierakstos divus klasiskās folkloras žanus – tautasdziesmas un sakāmvārdus.

Izpētītajā materiālā **tautasdziesmu** ieraksti biežāk parādās tikai 1920. gadu vidū. Vecākajos albumos tās tikpat kā nav sastopamas, iespējams, tāpēc, ka ap 19. un 20. gadsimta miju vēl funkcionē tautas mutvārdu tradīcijā,²²² turklāt nav īpašā cieņā tā laika krieviski un vāciski orientētajās mācību iestādēs. Jebkurā gadījumā, 20. gadsimta sākumā latviešu skolnieces labprātāk izvēlējušās albumu ierakstiem sentimentālos, no vācu tradīcijas aizgūtos pantus vai romantiskos dzejoļus no strauji plaukstošās nacionālās literatūras.²²³ Situācija

²²² *Tikai pagājušā* [resp., 19., B. K.-M.] *gadsimta beigās folkloras izplatībā nozīmi sāk iegūt arī ieraksti kladēs, prese, skolas. Taču tās dzīvīgums tautā joprojām saistīts ar mutvārdu izpildījumu* (Kokare 1959, 11).

²²³ Šajā ziņā atšķirīgi ir svešumā tapušie atmiņu albumi, kuros ieraksti bieži radīti no tā, kas katram rakstītājam saglabājies atmiņā, kuru mērķis ir apliecināt piederību latviskajai mentalitātei. Šī piederība tiek apliecināta ar tautasdziesmu palīdzību, tālab to īpatsvars ir sevišķi liels. Piemēram, nākamās folkloristes Almas Ancelānes albumā, kas tapis Kalugā 1919. gadā, ierakstītas 17 tautasdziesmas.

skolās izmainās pirmās brīvvalsts periodā, kad folklorā, īpaši tautasdziesmas, līdzīgi kā pirmās un trešās nacionālās atmodas laikā, tiek atzīta par latviešu kultūras pamatu, par simbolu, kas sevī saslēdz tautas sakņojumu pagātnē ar tās nākotnes vīziju.²²⁴ Tādējādi gan pagājušā gadsimta 20. – 30. gados, gan 90. gados, pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas, folklorai kā nacionālās ideoloģijas stūrakmenim skolu mācību programmās tiek ierādīta īpaša vieta. Taču arī padomju periodā tā tiek pastāvīgi iekļauta pamatskolas literatūras mācību vielā, mēģinot interpretēt atbilstoši šī laika ideoloģiskajiem mērķiem.²²⁵

Interesanti, ka, savstarpēji salīdzinot pirmspadomju, padomju un pirmo pēcpadomju gadu literatūras grāmatās ievietotās tautasdziesmu izlases, secināms, ka, neskatoties uz to tapšanas vēsturisko kontekstu atšķirībām, konstatējama noteikta apjoma dziesmu tematikas, kā arī atsevišķu tekstu pastāvīga atkārtošana.²²⁶ Šī sakritība, šķiet, vislabāk izskaidrojama ar tautasdziesmu vispārējo ētisko nozīmi latviešu kultūrā – proti, neskatoties uz dažādām iespējām to nozīmes interpretācijā, tautasdziesmās atspoguļotajiem vispāratzītajiem tikumiskajiem principiem ir laikā nezūdoša vērtība. Tāpēc tautasdziesmu audzinošā nozīme uzsvēta visu laiku mācību grāmatās un folkloras izlasēs,²²⁷ kārtotajiem izvēloties tekstus, kuros tā atspoguļojas visuzskatāmāk. Kā rāda prakse, daudzi no šiem, reiz izraudzītajiem tekstiem turpina ceļot no grāmatas uz grāmatu.²²⁸

Tādējādi, lai cik plaši (neatkarības gados) vai šauri (padomju laikā) tautasdziesmas ir pārstāvētas mācību grāmatās, tajās vienmēr ir atrodamas dziesmas par tikumiem – darba mīlestību, saticību, godu un gudru padomu, kā arī harmoniskām attiecībām ar ģimenes locekļiem, kas balstītas uz bērna paklausību, mīlestību un cieņu pret vecākiem, īpaši māti. Lasot šīs dziesmas, secināms, ka bērniem vairākās paaudzēs tiek mācīti vairāk vai mazāk vieni un tie paši teksti, turklāt, ne tikai skolā, bet bieži jau no mazotnes – ģimenē un bērnudārzā, pie-

²²⁴ *Jaunlatviešu laikā tautasdziesmas kalpoja par pierādījumu tam, ka latviešiem ir sava vēsturiska kultūra, kas liecina, ka tie kā tauta var cerēt uz uzplaukumu nākotnē. Neatkarīgās valsts gados šī folkloras tradīcija tika izmantota, lai definētu latviskumu, kam vajadzēja kļūt par jaunajai politiskajai vienībai – nacionālajai valstij – atbilstošas kultūras vienības – nacionālās kultūras – galveno iezīmi. Savukārt 20. gadsimta 90. gados atsaucē uz tautasdziesmām ir retorisks aizsarglīdzeklis pret nacionālās identitātes zaudēšanu, kultūras kosmopolitizēšanu un masu kultūras iebrukumu, ko paredz, Latvijai pārvarot padomju perioda nošķirtību no Eiropas un pasaules kultūras kopsakara* (Bula 2000, 8).

²²⁵ Par to sīkāk skat. Krogzeme-Moesgaard 2003.

²²⁶ Tā kā promocijas darba autore savās līdzšinējās publikācijās iztirzājusi galvenokārt padomju perioda mācību grāmatās ievietotās tautasdziesmu izlases, salīdzinājums ar neatkarības laika grāmatām veikts nepilnīgi un prasā tālākus pētījumus.

²²⁷ *Šinīs dziesmās ietverts tautas tikums, uz kura kā uz cietiem, nekustināmiem pamatiem stāv droši mūsu dzīve, mirdz jūtas, kuras cilvēkus pavadīs, kamēr tie pasaulē mitīs* (Bērziņš & Dravnieks 1937, 210). Literatūras hrestomātijā 5. klasei (1992) visa latviešu folklorā nosaukta par *cilvēku uzvedības likumu krājumu*, bet Literatūras hrestomātijā 4. klasei (1972) par tautasdziesmām teikts: *Tautasdziesmas jeb dainas stāsta par cilvēka dzīvi no šūpuļa līdz kapam, par viņa attieksmēm pret dabu, ģimenes locekļiem, draugiem un ienaidniekiem, atspoguļo tā pasaules un dabas skaistuma izpratni*.

²²⁸ Par tautasdziesmu atlasē principiem padomju laika mācību grāmatās skat. Meistere 2000.

mēram, uz māmiņu dienu.²²⁹ Par šo tautasdziesmu klātbūtni ģimenes repertuārā varētu liecināt gan bērnu skaitītie pantiņi jubilejās vai pie eglītes, gan arī vecāku ieraksti bērnu albumos, piemēram:

Saulīt silta māmiņ jauka

Abas vienu labumiņu

No saulītes silti stari

*No māmiņas mīļi vārdi.*²³⁰

(Tanta. Brigita, 1940.)

Ai, bērniņi, ai, bērniņi,

Klausiet tēti, māmuliņu!

Mūžam saule debesīs,

*Ne mūžam tēvs, māmiņa...*²³¹

(Māmiņa. Baiba, Rīga, 1977.)

Acis darba izbijās

Rokas darba nebijās

Rokas darba nebijās

*Zinājās padarīt.*²³²

(Tētis. Linda, 1985.)

Šīs un vēl citas labi pazīstamas tautasdziesmas lasāmas arī pašu bērnu darinātajos ierakstos un atšķirīga vecuma respondentu anketu atbildēs.²³³ Minētie avoti apliecina, ka dažādu paaudžu pārstāvji zina apmēram vienus un tos pašus tautasdziesmu tekstus. Tādējādi vismaz hipotēzes līmenī var runāt par noteikta apjoma „iemācīto tautasdziesmu repertuāru”,

²²⁹ Padomju skolās un bērnudārzos Māmiņu diena tika svinēta katru gadu 8. martā. Uz šīs dienas priekšnesumiem bērniem bija jāiemācās no galvas mātei veltītas rindas, tai skaitā tautasdziesmas. 8. marta pasākuma ieteicamā norise aprakstīta arī pedagoģiskajā literatūrā, piemēram: [8. marta B. K.-M.] *montāžai tekstu, kas šajā gadījumā veidots no tautasdziesmām un no padomju autoru dzejas rindām, sadala vairākiem skolēniem* [...] (Gaile 1978, 74).

²³⁰ Šī dziesma ievietota arī *Literatūras hrestomātijā 4. klasei* (1971, 15) un visos tās pārpublicējumos līdz 1980. gadam.

²³¹ Dziesma publicēta arī *Literatūras hrestomātijā 8. klasei* (1951, 28), *Lasāmajā grāmatā 2. klasei* (1971, 191) un *Lasāmajā grāmatā 2. klasei* (1987, 17).

²³² Dziesma atrodama arī *Literatūras hrestomātijā 5. klasei* (1952, 8), *Lasāmajā grāmatā 1. klasei* (1982, 38).

²³³ Anketējot Rīgas Igaņu skolas 4. – 6. kl., Usmas pamatskolas 5., 6. un 7. klases skolēnus, Madlienas vidusskolas 9. klases audzēkņus LU Pedagoģijas un Filoloģijas fakultātes studentes, tika jautāts minēt tautasdziesmu un albumpantu piemērus. Atbildēs visbiežāk citētas tautasdziesmas par darbu (*Darbam dzimu, darbam augu, Ai, darbiņi, ai, darbiņi* u. c.), par māti (*No saknītes lazda zied* u. c.), par meitas skaistumu un tikumu (*Balta nāca tautu meita, Es meitiņa kā rozīte, Visi man labi bija* u. c.), par meitu – puīšu saskarsmi un tēvzemes skaistumu.

kuru sava mūža konkrētos posmos pilnīgāk vai nepilnīgāk pārzina katrs latviešu skolu beigušais skolēns.²³⁴

Tomēr, neskatoties uz klasiskās folkloras apguves iespējām skolā un mājās, skolēnu albumu ierakstos tā nav sevišķi iecienīta. Mazāko klašu bērni aptauju atbildēs min tautasdziesmas kā albuma repertuāra sastāvdaļu biežāk nekā tās patiesi lieto savos atmiņu veltījumos.²³⁵ Savukārt lielākā daļa vecāko respondentu atzīst, ka tikpat kā nav izmantojuši tautasdziesmas albumu ierakstiem.²³⁶ Līgatnes vidusskolas 11. klases skolniece tā arī paskaidro: *Kad mazāka biju, rakstīju* [tautasdziesmas B. K.-M.], *bet tagad nē*. Tāpat Nellija (dz. 1956. g.) atceras, ka *diemžēl tautasdziesmas atmiņu kladēs netika rakstītas*. Torej to neuzskatīja par vajadzīgu, tās šķita arhaiskas. Arī LU Filoloģijas fakultātes 1. kursa studentes atzīst, ka albumu ierakstiem folkloru izvēlējušās reti:

No klasiskās folkloras [rakstīju albumos, B. K.-M.] samērā maz, galvenokārt sakām vārdus.

Pārsvarā meklēju autoru izteikumus – aforismus, dzejoļus. Folkloru vispār kā tādu izmantoju mazāk, arī savā atmiņu albumā to tikpat kā nesastopu.

Rakstīju dažādus pantiņus, bet tās nekad nebija tautasdziesmas.

Veicot skaitliskus aprēķinus, secināts, ka izpētītajā materiālā tautasdziesmu daudzums vienā albumā, sākot ar 1920. gadu vidu, svārstās robežās no vienas līdz sešām, bet 20 albumos to vispār nav. No bērniem pieejamā tautasdziesmu materiāla viņi parasti izvēlējušies atmiņu ierakstiem tos tekstus, kas atbilst veltījumu tradicionālajai tematikai – tikumi (darba un vecāku mīlestība, satiecība, gudrs padoms, meitas skaistums un gods), meitu un puīšu savstarpējā saskarsme, retāk dažāda rakstura pamācošas vai jautras (bērnu) dziesmas.

No tautasdziesmu grupas par tikumiem albumos visbiežāk rakstītas tās dziesmas, īpaši par darbu un mātes mīlestību, kuras bērniem ir ļoti labi zināmas, jo uzvedības parauga nozīmē tiek atkārtoti mācītas gan mājās, gan bērnudārzā un skolā. Šis labi apgūtais tautasdziesmu repertuārs ir viegli pasmeļams avots albumu ierakstiem, jebšu pēc tā nav tālu jāmeklē, parasti pietiek ar rakstītāja atmiņu. Daži ierakstu piemēri:

No saknītes lazda zied

Sarkaniem ziediņiem.

²³⁴ Lai pierādītu šīs hipotēzes patiesumu, būtu jāveic plašāks pētījums dažādās sabiedrības grupās, piemēram, starp atšķirīgu profesiju un vecumu pārstāvjiem. Ļoti iespējams, ka humanitāro profesiju pārstāvji zinātu vairāk tautasdziesmu nekā eksakto u. tml.

²³⁵ Šo nesakrītību varētu izskaidrot ar to, ka pirmajās klasēs bērni vēl skaidri nenošķir tautasdziesmas no citām albumos rakstītajām četrindēm.

²³⁶ Tā no 27 Madlienas vidusskolas 9. klases skolēniem 7 atceras, ka bieži rakstījuši atmiņu albumos tautasdziesmas, 3 – ka tikai dažreiz, bet 17 – nekad. Līdzīgi Līgatnes vidusskolas 11. klasē tikai 2 no 10 skolniecēm savā laikā izmantojušas tautasdziesmas albumu veltījumos.

No sirsniņas es mīlēju

Savu mīļu māmuliņu.

(Ināra, Rīga, 1954; Līvija, Rīga, 1956; Baiba, Rīga, 1984.)²³⁷

Tā dzīvot meitiņām

Kā baltām aitiņām:

Neplēsties, nerāties,

Neturēt ienaidiņa.

(Elza, Iecava, 1936; Ināra, Rīga, 1954; Ilze, Rīga, 1982.)

Balta nāca tautu meita

Kā ar sniegu nosnigusi.

Nav ar sniegu nosnigusi,

Nāk ar savu tikumiņu.

(Elza, Iecava, 1938; Lidija, Jēkabnieki, 1941; Ināra, Rīga, 1954; Anita, Ugāle, 1973; Ilze, Rīga, 1982; Gita, Rīga, 1982; Ilze, Rīga, 1984.)²³⁸

Viegla tec celiņā,

Čakla ej darbiņā!

Tad iedos Laimes māte

*Pašas laimes atslēdziņu.*²³⁹

(Baiba, Rīga, 1978; Baiba, Rīga, 1984; Ilze, Līgatne, 1988.)

Atmiņu albumos rakstītajām tautasdziesmām par tikumu savā ziņā pieskaitāmas arī dziesmas par meitas skaistumu, jo, tā kā latviešu folklorā estētiskie kritēriji cieši saistīti ar ētiskajiem, meitas skaistums nozīmē ne tikai glītu seju un augumu, bet arī viņai piemītošos

²³⁷ Dziesma publicēta *Literatūras hrestomātijā 5. klasei* (1979, 8) un *Lasāmajā grāmatā 1. klasei* (1973, 30). Atsauces uz literatūras mācību grāmatām šeit un turpmāk neaptver visu pieejamo grāmatu materiālu, tāpēc ne vienmēr hronoloģiski sasaucas ar albumu ierakstiem. Tās nav domātas kā tiešs pierādījums konkrētās tautasdziesmas norakstam, bet kā ilustrācija mācību grāmatās sastopamajiem tautasdziesmu tekstiem, kuru atkārtotie publicējumi palielina noraksta iespējas.

²³⁸ Šī ir visu laiku populārākā tautasdziesma skolēnu folkloras repertuārā. Publicēta tikai *Lasāmajā grāmatā 3. klasei* (1988, 4) un *Lasāmajā grāmatā 4. klasei* (1970, 51). Tuvāk par šīs dziesmas dzīvi bērnu tradīcijā skat. nodaļas beigās.

²³⁹ Šī ir apmēram 1970. gados sacerēta dziesma, kas iespiesta arī *Literatūras hrestomātijā 5. klasei* (1979, 3) un *Literatūras hrestomātijā 6. klasei* (1981, 3). Tautasdziesmu sacerēšana ir izplatīta parādība, kas aizsākusies jau folkloras aktīvajā vāksanas periodā 19. gs. beigās un dažādu mērķu vārdā turpinās līdz pat mūsdienām. Veiksmīgāk sacerētās dziesmas pakāpeniski iekļaujas folkloras tradīcijā un atrodamas gan populārās izlasēs, gan skolas mācību grāmatās (skat. arī Meistere 2000). Turklāt ar tautasdziesmas vārdu gan grāmatās, gan albumos izplatās arī tautasdziesmu ritmā sacerētā autordzeja, piemēram, panti no V. Plūdoņa vai Raiņa bērnu dzejoļiem (skat. tālāk).

tikumus: prasmi koši darināt tērpu, vēlīgu attieksmi pret apkārtējiem ļaudīm, raitu valodu, labu dziedātprasmi utt., piemēram:

Tec upīte gana strauja,

Nemet lielu līkumiņu.

Audz meitiņa gana skaista,

Nemin citus kājiņām.

(Līvija, Rīga, 1956 un 1958; Dzidra, Līgatne, 1970.)²⁴⁰

Otra albumu ierakstos biežāk izmantotā tautasdziesmu grupa ir dziesmas par meitu un puīšu savstarpējo saskarsmi. Šo tekstu izvēlē vērojama lielāka daudzveidība, proti, neviena no analizētajā materiālā atrastajām 12 dziesmām neatkārtojas, un neviena no tām nav atrodama mācību grāmatā. Acīmredzot, rakstītājiem bijusi interese tās patstāvīgi meklēt citos avotos.²⁴¹

Trešajai tautasdziesmu grupai, kuru savos ierakstos izmantojuši pārsvarā jaunāko klašu (2. – 4.) skolēni, nav vienojošas tēmas. Vairāki teksti pieder t. s. bērnu dziesmām, kurām, pēc K. Barona „Latvju dainās” iedibinātās klasifikācijas, pieskaitāmas tautasdziesmas, kas dziedātas, bērnu kopjot, audzinot un mācot, tostarp par putniem, dzīvniekiem, kokiem u. c., arī par skolas gaitām,²⁴² piemēram:

Kukaini, ragaini,

Tev greizi svārki,

Ne tādi ķēniņam,

Ne arī kungam.

(Baiba, Rīga, 1978; LD 2742²⁴³.)

Skolas bērni gauži raud,

Grāmatā vērdamies:

Grāmatā sīki burti

Vajag gudra padomiņa.

(Anda, Līgatne, 1991; LD 3050.)

²⁴⁰ Dziesma publicēta *Lasāmajā grāmatā 4. klasei* (1970, 51).

²⁴¹ Par to, ka meitu–puīšu dziesmas patiešām neietilpst „obligātajā” tautasdziesmu repertuārā, liecina arī aptaujās iegūtais materiāls. Proti, 16 LU Pedagoģijas fakultātes studentēm lekcijas laikā tika lūgts uzrakstīt viņām no galvas zināmās tautasdziesmas. 8 no respondentēm blakus pazīstamajiem, atkārtoti citētajiem tekstiem par darbu, māti, tēvzemes skaistumu u. c. uzrakstījušas arī 11 dažādas dziesmas par puīšu un meitu saskarsmi.

²⁴² No *bērnu dziesmām* ņemtas arī vairākas mācību grāmatās, izlasēs un atmiņu albumos atrodamās dziesmas par māmiņu.

²⁴³ LD tekstā lietota vārdkopa *grezni svārki*. Par pārpratumiem kā iemeslu jaunu tautasdziesmu variantu tapšanā skat. nākošajā 3.2.1. nodaļā.

Pārējās tautasdziesmas, kas stāsta par putniem, ūdeņiem, debesu spīdekļiem, par ogošanu un ganu gaitām, atrodamas atšķirīgās „Latvju dainu” nodaļās, no kurienes (vai no citiem avotiem) izraudzītas mācību grāmatām un bērniem domātajām izlasēm. Lielākā daļa no šīs grupas dziesmām parādās albumu ierakstos tieši 1970. – 80. gados, kad folkloras vielā mācību grāmatās tiek iekļautas plašākas nodaļas par tēvzemes skaistumu, gadalaikiem, kokiem, dzīvniekiem, ūdeņiem, dabas parādībām²⁴⁴ un kad iznāk krāšņi ilustrētas tautasdziesmu izlases bērniem.²⁴⁵

Par to, ka skolēni vajadzības gadījumā mēdz norakstīt tautasdziesmas no literatūras mācību grāmatas, kur tās viegli pieejamas, liecina gan albumu ieraksti, gan aptauju atbildes. Tā, piemēram, 20 no 55 Madlienas vidusskolas 6. un 8. klases skolēniem, aizpildot aptaujas lapas mājās, tautasdziesmu piemērus norakstījuši no literatūras grāmatām.²⁴⁶ Tātad, tās arī ir galvenais avots, kuru bērni izmanto, rakstot tautasdziesmas atmiņu albumos.

Dažkārt tiek liktas lietā arī folkloras izlases bērniem, no kurām gan parasti tiek pārko-pētas ilustrācijas vien, tomēr reizēm tiek izmantota arī iespēja norakstīt tekstus vai „pārcelt” no grāmatas ierakstā tautasdziesmu kopā ar ilustrāciju.²⁴⁷ Retāk tiek izmantoti citi avoti, piemēram, atklātnes ar tautasdziesmām.²⁴⁸ Spriežot pēc izskatītā materiāla, tautasdziesmas no albuma albumā pārņemtas parasti netiek, jo maz ir tādu tekstu, kas atkārtojas, īpaši viena albuma robežās.²⁴⁹ Tajā pašā laikā lielākā daļa no ierakstos izmantotajām dziesmām pieder pie „obligātā” repertuāra, kas iemācīts skolā vai mājās un pēc tam reproducēts vai nu pēc atmiņas, vai ar grāmatas palīdzību.

Blakus tautasdziesmām otrs skolēnu ierakstos biežāk sastopamais klasiskās folkloras žanrs ir **sakāmvārdi**²⁵⁰, kurus reizē ar **parunām** kā albumu tradicionālā repertuāra sastāvdaļu minējušas arī V. Greble (1950, 160) un V. Rūķe-Draviņa (Ore & Draviņa 1987, 85 – 86).

²⁴⁴ Skat., piemēram, *Literatūras hrestomātiju 4. klasei* (1971) un tās atkārtotos izdevumus un *Literatūras hrestomātiju 5. klasei* (1984).

²⁴⁵ Skat., piemēram, Stāraste 1971 un 1979, Graubiņa & Sūniņš 1972, Graubiņa & Ceipe 1975 un 1976 u. c.

²⁴⁶ Visvairāk no *Literatūras hrestomātijas 5. klasei* (1984).

²⁴⁷ Tā, piemēram, Baibas albumā (Rīga, 1977) atrodama no tautasdziesmu izlases *Diži putni, mazi putni* izrakstīta tautasdziesma ar nokopētu ilustrāciju (Graubiņa & Ceipe 1976, 43) un no tautas mīklu izlases *Balti āriņi, melni jēriņi* pārrakstīta mīkla ar pārkopētu atminējuma attēlu (Graubiņa & Banis 1970, 2), bet Daces albumā (Līgatne, 1987) no grāmatas „pārcelta” turpat vesela lappuse ar četrām tautasdziesmām un ilustrāciju (Stāraste 1979, 20 – 21).

²⁴⁸ Tā, piemēram, mazais Andris, apmēram 4 gadu vecumā, no krāsainas atklātnes iemācījās tautasdziesmu *Lācis kāpa ozolā, Bīte koda kājiņā*, kuru, skolnieks būdams, ierakstīja māsas atmiņu albumā (Baiba, Rīga, 1977) un vēl aizvien katru gadu deklamē pie Ziemsvētku eglītes.

²⁴⁹ Analizētajā materiālā tikai divi gadījumi, kad tautasdziesmas atkārtojas viena albuma robežās (Lilija, Rīga, 1949 un Ilze, Rīga, 1982).

²⁵⁰ *Sakāmvārdiem raksturīgs, kā to norāda daudzu tautu sakāmvārdu pētnieki, vispārināts, bieži vien filozofisks spriedums, kas veidojies uz dzīves novērojumu pamata, mākslinieciski tipizējot dažādās dabas un sabiedrības parādības. Spriedums parasti ietverts patstāvīga, noapaļota teikuma formā, kas saprotams tiešā vai pārnēstā nozīmē, bet visbiežāk – abās* (Kokare 1957, 3 – 4).

Tomēr parunas savas izteikti konversīvās iedabas dēļ²⁵¹ nav atmiņu ierakstiem īsti piemērotas, tāpēc, kā rāda izpētītais materiāls, tiek izmantotas tajos reti, parasti veltījuma vai novēlējuma sastāvā, piemēram:

Esi tik čakla un gudra

Kā bitīte un skudra

(Elza, Iecava, 1937).

Savukārt sakāmvārdi kā kodolīgā formā ietverti gatavi spriedumi par dzīves dažādiem aspektiem labāk iekļaujas albumu repertuārā. Tie satura un formas ziņā ne vienmēr skaidri nošķirami no jaunākas izcelsmes **teicieniem**²⁵², kuri ieņem nozīmīgu vietu albumu ierakstos, īpaši 20. gadsimta otrajā pusē.

Sakāmvārdus skolēni rakstījuši albumos retāk nekā tautasdziesmas vai albumpantus. Arī to īpatsvars attiecībā pret teicieniem ir proporcionāli mazāks, apmēram 1:3. Divdesmit četros albumos nav neviena sakāmvārda, pārējos – caurmērā no viena līdz diviem. Izņēmums ir Dagmāras albums (Ventspils, 1967), kurā lasāmi 22 sakāmvārdi, tai skaitā 16 vienā ierakstā. Nosakot sakāmvārdu un teicienu kopējo skaitu albumu materiālā, noskaidrojās, ka tam piemīt vispārēja tendence pieaugt pamatskolas vecākajās klasēs un vidusskolā. Savukārt, aplūkojot katru tekstu grupu atsevišķi, vērojams, ka sakāmvārdu īpatsvars skolēnu ierakstos laika posmā līdz 1940. – 50. gadiem ir lielāks nekā 20. gadsimta otrajā pusē, kad albumu repertuārā pārsvaru iegūst teicieni.

Galvenais iemesls, kāpēc bērni tik maz izmanto tautas sakāmvārdus savos albumu veltījumos ir tas, ka pēc satura, formas un funkcijām tie klasificējami kā pieaugušo folkloras žanrs. Parēmiju speciāliste Inese Paklone skaidro, ka, lai uztvertu sakāmvārdos izteikto domu, cilvēks “ieslēdz” īpašu – poētiskās uztveres līmeni, kurš personas apziņā attīstās pakāpeniski, līdz ar dzīves pieredzes uzkrāšanos. Tāpēc bērniem ar viņu salīdzinoši nelielo dzīves praksi ir vienlīdz grūti uztvert gan sakāmvārdu filosofisko saturu, gan to alegorisko izteiksmi.²⁵³ Zinātniskajā literatūrā arī atzīts, ka bērnu spēja saprast un pareizi lietot sakāmvārdus

²⁵¹ Proti, tās ir cieši saistītas ar runas plūsmu, iepļudinātas sarunā. *Parunas ir gatavi izveidoti un izkalti teicieni, kas tautas valodā bieži tiek lietoti, lai kādu domu vai psihisko stāvokli izteiktu gleznaināk un spilgtāk* (Birkerts 1997, 28). *No vienas puses tās robežojas ar sakāmvārdiem un bieži vien sintaktiskās struktūras izmaiņas rezultātā pārvēršas tajos: no otras puses, parunas saplūst ar tautas frazeoloģiju un tradicionāliem stilistiskiem paņēmieniem tēlainas valodas radīšanai* (E. Kokares npublicētais manuskripts par sakāmvārdiem „Latviešu folkloristikas vēstures” 2. daļai). Daļa pētnieku, piemēram, A. Dandess, neaplūko parunas kā parēmiju žanru, bet pieskaita tās tradicionālajām tautas valodas formām (skat. Oring 1986, 2).

²⁵² Teicienu definējumu skat. 3.2.1. nod. sākumā. Tautas sakāmvārdu atpazīšanai izmantots E. Kokares sastādītais krājums (Kokare 1957).

²⁵³ No Ineses Paklones lekcijām par sakāmvārdiem Filoloģijas fakultātē 1999. g. rudenī.

attīstās aptuveni no 12 gadu vecuma.²⁵⁴ Par to varētu liecināt arī jaunāku bērnu ierakstos atrodamās satura kļūdas, kas ieviesušās vai nu, pavirši norakstot tekstu, vai arī īsti nesaprotot tā nozīmi. Piemēram:

Stiprs nav tas, kas ir pakritis.

Bet gan pakritis

spēj piecelties.

(Rakstījusi 4. klases skolniece; Baiba, Rīga, 1978.)

Otrs iemesls, kas varētu kavēt skolēnus izvēlēties sakāmvārdus albumu ierakstiem, ir tas, ka tie pieder t. s. konversācijas žanriem²⁵⁵, kuru dabiskā funkcionēšanas vide, kā rāda nosaukums, ir saruna. Proti, sakāmvārdu nozīme vislabāk atklājas runas kontekstā, turklāt tikai tad, ja abas sarunā iesaistītās puses vienlīdz labi orientējas gan konkrētajā situācijā, gan attiecīgā sakāmvārda metaforiskajā saistībā ar to.²⁵⁶ Tādējādi sakāmvārdu kontekstualizēšana albuma vidē varētu sagādāt rakstītājiem zināmas grūtības, ņemot vērā, ka tie, līdzīgi citiem veltījumu tekstiem, tiek rakstīti bez papildus komentāriem. No otras puses, pateicoties tām formas īpatnībām (pavēles, pamudinājuma izteiksme, vienskaitļa 2. persona), kuras ļauj sakāmvārdiem viegli kļūt par sarunas daļu, tie rada rakstītāja klātbūtnes efektu arī albumu ierakstos, vēršoties ar padomu tieši pie albuma īpašnieka, piemēram:

Ko sēsi, to pļausi! (Dagmāra, Ventpils, 1967; LFK 375, 1137).²⁵⁷

Godā Tēvu!!! un Māti!!!

Tad ļaudis Tevi godās.

(Līvija, Rīga, 1958.)

Sakāmvārda vai teiciena nozīmes skaidrība ieraksta kontekstā ir viens no būtiskajiem kritērijiem, kas nosaka to izvēli veltījuma ierakstam. Izpētītais materiāls rāda, ka 77% no albumu ierakstos atrodamajiem sakāmvārdiem un teicieniem saprotami tiešajā nozīmē. Otrs

²⁵⁴ Sakāmvārdus saprast un lietot bērniem var iemācīt arī agrāk, taču tas prasa atbilstošu metodoloģiju, kas attiecas arī uz tekstu izvēli. Piemēram, ASV veiktajā eksperimentā, kura mērķis bija viena gada laikā iemācīt 4. klases skolēniem pareizi lietot 150 pazīstamus sakāmvārdus, mācību process notika pēc īpaši izstrādātas programmas (izvēlētie sakāmvārdi tika iepludināti vairāku mācību priekšmetu izklāstā), kurā sadarbojās skolotāji un zinātnieki (Mieder & Mieder & Holmes 2001, 232).

²⁵⁵ Konversācijas žanru jēdzienu folkloristikā ieviesis R. D. Eibrahams, pieskaitīdams pie tiem sakāmvārdus, lamu vārdus, lāstus, buramvārdus, jokus, vietvārdus, žargona vārdus un visas tās īpašās valodas formas, kas kalpo runas paspilgtināšanai (Yerkovich 1983, 277). Arī E. Kokare secina, ka *atšķirībā no pārējiem žanriem parēģijas netiek izmantotas kā priekšnesums, kā patstāvīgs mākslas darbs, bet gan atbilstošos apstākļos tiek ievētas sarunā, kur tām ir gan idejiska, gan mākslinieciska – valodu greznojoša slodze* (nepublicētais manuskripts).

²⁵⁶ Sakāmvārdi pēc attieksmes pret realitāti izprotami trīs nozīmēs: tiešajā, vispārīgajā pārnestajā un pārnestajā situācijas nozīmē. Pēdējo nosaka konkrētā lietošanas situācija. Orientējoties šajās nozīmēs, vienu un to pašu sakāmvārdu var attiecināt uz dažādām dzīves situācijām (Kokare 1957, 4 – 5).

²⁵⁷ Tautas sakāmvārdiem norādīts arī numurs LFK arhīva materiālos (pēc E. Kokares 1957).

kritērijs ir teksta atbilstība albumu tradicionālajam tēmu lokam. Tādējādi arī no sakāmvārdiem un teicieniem skolēni visbiežāk izvēlējušiem albumu ierakstiem tikumu tēmai veltītos, kuros daudzīnātas tādas personas kvalitātes kā gudrība, taisnīgums, mērķtiecība, laipnība, savaldība, skaidra sirds, cieņa pret vecākiem un pārējiem sabiedrības locekļiem u. tml. Tāpat kā tautasdziesmu ierakstos, te īpaši izcelts darba tikums.²⁵⁸ Sakāmvārdu par darbu un cilvēka raksturu popularitāti atmiņu albumos varētu būt ietekmējuši vairāki apstākļi: 1) šīs tēmas tautas sakāmvārdos kopumā pārstāvētas visplašāk (Kokare 1957, 18), 2) darba un morāles motīvi dominē arī sakāmvārdu izlasēs un trūcīgajos piemēros literatūras mācību grāmatās,²⁵⁹ 3) šie sakāmvārdi it labi attiecināmi arī uz šodienas dzīves situācijām, kālab vēl aizvien tiek lietoti ikdienas saskarsmē.

Tādējādi, atšķirībā no tautasdziesmām, sakāmvārdi bieži tiek apgūti ar mutvārdu tradīcijas starpniecību. Par labu šim pieņēmumam liecina, pirmkārt, tas, ka atmiņu albumu reperuā rā pārstāvēti tautā labi pazīstami un ikdienā lietoti teksti, piemēram:

Darbam sūras saknes, bet saldi augļi (Iecava, Elza, 1938; Lidija, Jēkabnieki, 1939).

Mūžu dzīvo, mūžu mācies! (Lilija, Rīga, 1949; LFK 1695, 3203).²⁶⁰

No visiem šiem tekstiem mācību grāmatās atrodami tikai pāris piemēru. Arī bērnu folkloras izlasēs sakāmvārdi augstāk minēto iemeslu dēļ nav iekļauti. Otrkārt, to, ka šie sakāmvārdi rakstīti pārsvarā pēc atmiņas, rāda leksiskās un interpunkcijas kļūdas, kuras vairumā gadījumu nebūtu radušās, ja teksti būtu norakstīti.

Sakāmvārdi un teicieni par draudzību mazāk dzirdami ikdienā, toties atmiņu albumos tie ieņem nozīmīgu vietu, jo vēlēšanās saņemt rakstiskus draudzības apliecinājumus ir viens no šo albumu iekārtošanas galvenajiem motīviem. Draudzība ir tēma, kas pamatskolas vecumā kļūst īpaši aktuāla un saistās ar katra bērna individuālo emocionālo pieredzi, kuru viņš cenšas izpaust arī veltījumu ierakstos biedriem. Šim nolūkam teicieni savas brīvās formas un mūsdienīgās izteiksmes dēļ ir piemērotāki nekā tautas sakāmvārdi, tāpēc šajā tematiskajā grupā tie ir lielā pārsvarā.²⁶¹ Teiciena piemērs:

Cilvēks bez drauga kā kaija bez ūdens (var.: *spārniem, jūras*).

(Aija, Priekule, 1970; Arta, Jeri, 1980; Ināra, Līgatne, 1989.)

Līdzīgi ir ar mīlestības tēmu, kuras interpretācijai albumos klasiskie sakāmvārdi tikpat

²⁵⁸ *No latviešu folkloras ņemti arī vairāki sakāmvārdi un parunas. Visi tie ir ar darba un tikuma daudzīnājumu* (Ore & Draviņa 1987, 86).

²⁵⁹ Autore atsaucas galvenokārt uz izpētītajām padomju perioda pamatskolas literatūras mācību grāmatām.

²⁶⁰ V. Rūķe-Draviņa arī citējusi šos sakāmvārdus kā viņas izpētītajos albumos atkārtoti ierakstītus.

²⁶¹ Rakstītāji izmantojuši arī literāros domu graudus par draudzību, 4 no tiem norakstīti no izlases skolu jauniešiem *Lido doma zelta spārniem* (1970, 91, 92, 83, 95). Tie ļoti līdzinās teicieniem un, iespējams, kā tādi arī tiek pārrakstīti bez autora norādes no albuma albumā.

kā nav izmantoti. Toties skolēnu ierakstos lasāmi vairāki teicieni, kas, no vienas puses, atspoguļo meiteņu romantisko pasaules izjūtu ar ticību *īstai mīlestībai*, bet, no otras – viņu tieksmi ironizēt par tēmu, kas, pašām pieaugot, kļūst aizvien aktuālāka:

*Īstu mīlestību nevar pirkt, ne arī pārdot.*²⁶²

(Selga, Jeri, 1976.)

Iemīlēt vīrieti ir tas pats, kas braukt ar ledus gabalu pa verdošu ūdeni.

(Vita, Rīga, 1977; Ināra, Līgatne, 1989; Gita, Līgatne, 1994.)

Savukārt, izvēloties sakāmvārdus un teicienus par cilvēka mūža ritumu, bērni apmierinājušies ar vispārīgiem secinājumiem par dzīves grūtībām, īsumu un “raibumu”, pēdējo skatot telpā starp pretstatiem – laimi un nelaimi. Tā kā rakstītāji atrodas tikai savas dzīves sākuma posmā un ar īpašu pieredzi lepoties nevar, viņi labprāt izmanto jau gatavus filosofiskus spriedumus, kas vienmēr rodami tautas sakāmvārdos, piemēram:

No nelaiemes bīsies, laimi neredzēsi.

(Dagmāra, Ventspils, 1967; LFK 828, 9748.)

Arī teicieni par šo tēmu bieži vien sasaucas ar tautas sakāmvārdiem:

Dzīve nav deju zāle (var.: placis)

ar valsi pāri netiksi.

(Dzidra, Līgatne, 1970; Vita, Rīga, 1977; Ilze, Rīga, 1986.)

Sal.: *Mūžu nodzīvot ne lauku pāriet* (LFK 926, 2221).

Kaut gan lielākā daļa albumos rakstīto sakāmvārdu un teicienu iekļaujas minētajās trīs tematiskajās grupās, atsevišķi teksti ietver arī citus motīvus, piemēram, dzimtenes mīlestību, atmiņas u. c. Vērojot sakāmvārdu un teicienu lietojumu albumu ierakstos, secināms, ka sakāmvārdus bērni biežāk izvēlējušies, rakstot par tēmām, kuras nav pašu kompetencē (tikumiskās vērtības, dzīves māksla), savukārt, teicienus – gadījumos, kad gribas dalīties savā emocionālajā pārdzīvojumā – priekā, sapņos, šaubās (draudzība, mīlestība).

Sakāmvārdi un teicieni bieži vien atšķiras arī pēc to apguves īpatnībām. Kā jau minēts, labi pazīstamo sakāmvārdu avots ir galvenokārt sarunvaloda. Norakstīti parasti tiek mazāk pazīstami teksti, kas valodas ziņā atšķiras no mūsdienu leksikas, kā arī tādi, kas vienuviet rakstīti lielākā skaitā. Tā, piemēram, augstāk minētajā Dagmāras albuma (Ventspils, 1967) ierakstā ar 16 sakāmvārdiem par norakstu liecina tas, ka lielākā daļa tekstu precīzi atbilst E. Kokares izlasē publicētajiem. Turklāt rakstītāja tos sakārtojusi atbilstošās tematiskajās

²⁶² Vairākos gadījumos teicieni ir sarunvalodas stilam tuvinātas variācijas par tautas sakāmvārdu tēmu. Sal. Selgas albumā ierakstīto tekstu ar tautas sakāmvārdu *Mīlestība nav par naudu pērkama* (Birkerts 1997, 46, 310).

grupās pa 2 – 3, kas arī vedina domāt, ka izmantota kāda no sakāmvārdu izlasēm. Pie norakstītajiem varētu būtu pieskaitāmi arī citu tautu sakāmvārdi, kas ierakstos citēti vai nu oriģinālvalodā, vai ar norādi uz izcelsmi, piemēram:

*Jeder ist sein eigener Pechfabrikant!*²⁶³

(Elinora, Rīga, 1900.)

Шуты любя,

Но не люби шутя.

(Rēzekne, vīrieša albums, 1923.)²⁶⁴

Cilvēka spēks ir draugos, bet sniega spēks – sniegpārslīņa. Asīriešu sakāmvārds (Baiba, Rīga, 1979).

Augstāk izteikto apsvērumu kontekstā domājams, ka sakāmvārdi biežāk tiek norakstīti no izlasēm nekā no mācību grāmatām (maza izvēle) vai citiem albumu ierakstiem. Izskatītajā materiālā tikai vienā gadījumā tā paša sakāmvārda divi varianti rakstīti albumā ar mēneša starpību:

Ja gribi tikt mērķa galā

*Tad neapstājies ceļa malā*²⁶⁵

(Lidija, Jēkabnieki, 08. 03. 1940).

Ja gribi tikt ar mērķi galā,

Tad neapstājies kalna galā!

(turpat, 09.04.1940.)

Var puslīdz droši apgalvot, ka otra rakstītāja noskatījusi sakāmvārda tekstu no iepriekšējā ieraksta, jo viņas ieviesto izmaiņu dēļ ir manāmi cietusi teksta loģika. Proti, pirmajā rindā *tikt ar mērķi galā* sarunvalodā drīzāk nozīmē to iznīcināt nekā sasniegt. Savukārt, otrajā rindā, ja *neapstājas kalna galā*, tad, loģiski, jādodas lejā, tātad, albuma īpašniecei tiek simboliski vēlēts nevis personības progress, bet regress.

Gan sakāmvārdi, gan teicieni albumu tradīcijā ir aizgūti no pieaugušo kultūras, taču teicienu apguve mūsdienās noris daudz intensīvāk, jo to izplatīšanās avoti var būt tiklab rakstiskās tradīcijas – citi atmiņu albumi, apsveikumu kartītes, internets u. c., kā mutvārdu sazi-

²⁶³ *Katrs ir savas nelaiemes vaininieks* (tulk.).

²⁶⁴ Dzidras albumā (Līgatne, 1972) ir lasāms šī sakāmvārda latviskais variants:

Mīli jokot,

Bet nejoko mīlot.

²⁶⁵ Visos šī teksta albumu variantos rakstītāji pirmajā rindā izlaiduši prievārdu *pie* [mērķa], sal. ar *Ja gribi tikt pie mērķa galā, tad neapstājies ceļa malā* (LFK 968, 5458), tādējādi padarot izteiksmi neveiklāku.

na. Jebkurā gadījumā, teiciens, salīdzinājumā ar tautas sakāmvārdiem, kas ierakstos sastopami pārsvarā vienā variantā, ir aktīva albumu tradīcijas sastāvdaļa, jo tie ceļo no albuma albumā, iegūstot aizvien jaunus variantus. Tā, piemēram, Artas albumā (Jeri, 1979) viens no populārajiem teicieniem ierakstīts 8 reizes četros variantos:

Koks atstāj – celmu.

Akmens – vietu.

Cilvēks – atmiņu (3 reizes).

3. *Bet es mazu atmiņu; 3. Bet es – atmiņu (2 reizes); 3. Bet es – mīļu atmiņu; 3. Bet cilvēks 4. Mazu atmiņu.*

To, vai identie varianti noskatīti no iepriekšējiem ierakstiem, droši apgalvot nevar, jo šis teiciens daudziem skolniekiem ir labi zināms. Par labu norakstam varētu liecināt vienādi lietotās pieturzīmes, kas iezīmē teikumu robežas, kuras, šo pašu tekstu pēc atmiņas rakstot, parasti variantos atšķiras vai vispār netiek iezīmētas.

No **oriģinālliteratūras** atmiņu albumu repertuārā ienāk galvenokārt dzejoļi vai to atsevišķi panti un rakstnieku domu gaudi. Oriģināldzejas īpatsvars ierakstos ir salīdzinoši liels, vēl ņemot vērā, ka daļa no veltījumos izmantotajiem dzejas fragmentiem ir grūti atpazīstami autora norādes trūkuma un rakstītāju ieviesto izmaiņu dēļ.

Kā jau iepriekš noskaidrots, albumu ierakstos sastopamās oriģināldzejas avots nav tikai publicētā literatūra. Pēc tekstu apguves specifikas visu albumu dzejas materiālu var iedalīt divās grupās: dzejoļi vai to fragmenti, kas tiek pārņemti no albuma albumā un kurus, tāpat, bērni iepazīst ar tradīcijas starpniecību, un tie, kuri tiek norakstīti no publicējumiem skolas mācību grāmatās, dzejas izlasēs vai citur. Ar albumu ierakstu palīdzību izplatās tie dzejoļi (dzejoļu rindas), kuri folklorizācijas procesā ir daļēji vai pilnīgi zaudējuši autorību²⁶⁶ un rakstītāja izpratnē neatšķiras no albumpantiem. Tie dabiski iekļaujas tradīcijas aprītē un variējas līdzīgi citiem folkloras tekstiem (skat. nākošajā nodaļā). Pie šīs grupas pieder gan aforismi dzejā, piemēram, Aspazijas *Šķīst laime kā putu burbulīts*, Raiņa *Runas ir garas; Lai jauna laime* u. c., gan dzejnieku darinātie albumpanti, kuru vidū īpašu popularitāti ieguvuši Rietekļa sacerētie,²⁶⁷ kā arī dzejoļu fragmenti, parasti viena panta apjomā. Satura ziņā rakstī-

²⁶⁶ Daļēji zaudējuši autorību ir tie dzejoļi, kuru autors pa retam tomēr tiek ierakstos minēts, piemēram, Raiņa *Runas ir garas.*, L. Paegles *It kā pērles sarkanvīļas*, savukārt, par autorību zaudējušiem varētu uzskatīt, piemēram, Rietekļa sacerētos albumu pantus, tāpat Raiņa *Lai ir grūt*, Poruka *Ir daudz pie debesīm zvaigžņu*, kuri pilnīgi saplūduši ar folklorisko albumpantu tradīciju.

²⁶⁷ Rieteklis 1897 un 1898. Atmiņu ierakstu vajadzībām skolēni varējuši labi izmantot arī albumu pantu izlasi iz latviešu oriģināldzejoļiem „Pērles” Rietekļa sakārtojumā (Rieteklis 1906).

tāji tradicionāli izvēlas vai nu romantiskas, vai pamācošas rindas,²⁶⁸ piemēram, J. Jaunsudrabiņa *Nesaprot kalni, ko vēlos gūt*, J. Neikena *Vai tavš mūžs kam lieti der* u. tml. Analizētais materiāls rāda, ka folklorizēto dzejas pantu izplatība laikā atšķiras. Daži ir rakstīti albumos tikai atsevišķos 20. gadsimta posmos,²⁶⁹ toties citi saglabā popularitāti gadu desmitiem ilgi, kļūstot par albumu klasiku, piemēram, pirmais pants no J. Poruka dzejoļa *Vēlējumiem*, pēdējais pants no Raiņa dzejoļa *Pats*, L. Paegles *It kā pērles sarkanvīļas* u. c. (skat. 1. pielikumā).

No dažādiem publicējumiem norakstītie dzejoļi vairāk atspoguļo gan sava laikmeta dzejas modi, gan katra atsevišķa rakstītāja literāro gaumi. Tie, atšķirībā no folklorizētās dzejas, parasti paliek vienā ierakstā un biežāk ir citēti precīzi, pilnā tekstā, ar autora vārdu apakšā. Tā, salīdzinot, piemēram, 20. gadsimta trīsdesmito, piecdesmito un septiņdesmito gadu albumus, kuros atrodami šādi oriģināldzejas citējumi,²⁷⁰ var uzzināt to autoru vārdus, kuru dzeja tādā vai citādā veidā nonākusi līdz skolēnu kultūrai un ieinteresējusi albumu rakstītājus. Proti, Elzas albuma (Iecava, 1936) ierakstos lasāmi J. Jaunsudrabiņa, K. Skalbes, J. Raiņa, K. Krūzas, V. Moras, E. Arņa, Aspazijas, V. Plūdoņa, J. Poruka, F. Bārdas, J. Neikena, A. Saulieša dzejoļi, Martas albumā (Dagda, 1959) A. Baloža, L. Vāczemnieka, O. Lisoiskas, J. Plotnieka, Z. Purva, A. Krūkļa, E. Zālītes vārsmas, Artas albumā (Jeri, 1978) citēti I. Ziedonis, O. Vācietis, J. Sirmbārdis un S. Kaldupe, bet Ilzes albumā (Līgatne, 1988) ierakstītas trešās atmodas laikā populārās L. Breikša rindas.

Kā jau augstāk aprādīts, dzejas publicējumu izmantojums albumu ierakstu veidošanā ir atkarīgs no rakstītāju vecuma. Visbiežāk to darījuši pieaugušie, sevišķi skolotāji (skat. 2.1.3. nodaļu). No skolēnu vidus konkrētu autoru dzejoļus albumiem vairāk izvēlējušies vecāko klašu audzēkņi,²⁷¹ un tie rakstīti nolūkā veidot no citiem atšķirīgu atmiņu veltījumu, parādot zināmu erudīciju un nopietnāk uzrunājot adresātu. Tā LU Pedagoģijas fakultātes 2. kursa studente atceras: *Mazākajās klasēs rakstīju, ko pagādās, bet vidusskolā gan pārdomāju, kā-*

²⁶⁸ Eiropas albumu tradīcijas kontekstā didaktiska satura veltījumi pazīstami jau kopš tās sākumiem, bet romantiskā dzeja kļūst īpaši populāra 18. – 19. gadsimtā līdz ar albumu iekļaušanos sieviešu kultūrā. Skat. Meistere 2001.

²⁶⁹ Piemēram, E. Veidenbauma *Pie debess, kur zvaigznes var ieraudzīt* (Irma, Vītiņa skola 1922, Emīlija, Rundāles pagasts, 1915, Emma, Lejasciems, 1917), K. Valdemāra *Tam vien prieki gaviļē* (Laima, Rīga, 1933, Rita, Ogresgals, 1941, Līdija, Jēkabnieki, 1939) u. c. Šis novērojums gan ir tikai patīcams (H. Biezā termins), jo, pirmkārt, izdarīts tikai uz izpētītā materiāla bāzes un, otrkārt, atsaucoties uz iepriekš teikto, albumu tekstu apguves specifika pastāvīgi rada priekšnoteikumus aizmirsto pantu atgriešanai tradīcijas aktīvajā aprītē.

²⁷⁰ Daudzos albumos nav neviena atpazīstama oriģināldzejoļa.

²⁷¹ Izskatītājā materiālā lielākais oriģināldzejoļu īpatsvars ir ģimnāzistu, piemēram, Alfrēda (Limbaži, 1912) un Dainas (Rīga, 1925), vidusskolēnu, piemēram, Dagmāras (Ventpils, 1967) un pamatskolas vecāko klašu skolēnu, piemēram, Dzidras (Līgatne, 1970) un Rasmus (Ugāle, 1978) albumos. Arī, salīdzinot dažādu klašu skolēnu ierakstus Artas albumā (Jeri, 1978), secināms, ka starp bērniem 2. – 5. klases vecumā tikai viena 5. kl. skolniece savam ierakstam izvēlējusies autordzeju, toties starp 6. – 8. klases skolēnu ierakstītajiem veltījumiem lasāmi 8 dzejoļi.

du dzejoli rakstīt, lai otram patiktu. Vairākas no aptaujātajām studentēm atceras, ka meklējušas dzejas rindas grāmatās vai savās dzejoļu kladēs, lai ieraksts veidotos personisks un oriģināls:

Atmiņkladēs es vienmēr esmu rakstījusi ar lielu rūpību, mēģināju arī konkrētam cilvēkam rakstīt viņam piemērotu dzejoli vai ko citu (LUP 2. k. studente).

Visos gadījumos rūpīgi apdomāju, ko rakstīt un kā. Rakstīju no sirds – tieši atmiņai. Meklēju skaistas dzejas rindas, jo to man patīk darīt (LUF 1. k. studente).

Es vienmēr rakstīju no grāmatām. Katru jaunu rakstu meklēju citā grāmatā (Marita, dz. 1979. g.).

Jaunāko klašu skolēnu ierakstos autordzejas citējumi sastopami daudz retāk. To vidū dominē bērnu dzeja, gan klasiskā (J. Raiņa, Aspazijas, V. Plūdoņa, F. Bārdas) gan mūsdienu (J. Baltvilka, A. Zauera u. c.), kura parasti tiek norakstīta no bērniem vieglāk pieejamajiem avotiem – mācību grāmatām un pierakstiem²⁷², arī bērnu dzejas izlasēm, daudz nerūpējoties ne par tekstu garumu, nedz saturu.²⁷³ Tā blakus dzejoļiem par bērniību, māmiņu un draugiem lasāmi arī panti par saulīti, putniem un dzīvniekiem, Raiņa dzejolis par lielo slinkumu, kā arī padomju dzīves īstenības piesātinātas rindas, piemēram:

Tētis šodien rūpnīcā

Veicis normas trīs.

Andra, kas tev burtnīcā?

Rādi šurpu drīz!

(Tamāra, Rīga, 1965.)

Par to, ka, rakstot albumā, tiek liktas lietā arī bērnu dzejas izlases, liecina ieraksts Alda albumā, kurā dzejolītis kopā ar ilustrāciju pārcelts no A. Barto grāmatas „Rotaļlietas”.²⁷⁴ Baibas albuma ierakstā citētais M. Ķempes dzejolis, savukārt, pārrakstīts no izlases skolu jaunatnei „Lido doma zelta spārniem”, pieskaņojot zīmējumu no krājuma titullapas.²⁷⁵ Dažu dzejoļu citējumi atmiņu albumos laika ziņā sakrīt ar to publicējumiem krājumos, piemēram, Andra Zauera dzejolis *Suns iegavilējas*²⁷⁶ (Ināra, Līgatne, 1992), Jāņa Baltvilka *Apoga alfabēts*²⁷⁷ (Zanda, Līgatne, 1993) u. c.

²⁷² *Edija mamma stāstīja, kā viņš raksta atmiņu kladēs – atšķir literatūras kladi un noraksta dzejolīti (no sarunas ar Zani, 12 g. v.). Tamāras 2. klases albumā arī rakstīti dzejoļi no literatūras mācību grāmatas.*

²⁷³ *Praktiski tajā vecumā es neko neapdomāju, kaut gan draugiem centos ierakstīt kaut ko interesantu. (LUP 2. k. studente).*

²⁷⁴ Barto 1974, 3.

²⁷⁵ Ģimermane & Romāne 1970, 89.

²⁷⁶ Zauers 1992, 141.

²⁷⁷ Baltvilks 1990, 5.

Domājams, ka dzejoļu izvēle pirmajās klasēs ir lielākoties gadījuma rakstura, jo, vismaz pēc aptaujām spriežot, bērni šajā vecumā dzeju no brīva prāta nelasa.²⁷⁸ Skaidrs, ka veiktību formas prioritātes nosaka arī albumu rakstīšanas tradīcija konkrētajā klasē un rakstītāju un albumu īpašnieku personas konteksts. Tā piemēram, Selgas 7. klases albumā (Jeri, 1976) un Martas 5. klases albumā (Andžiņu un Vigaru sādžas, 1952) nav neviena oriģināldzejoļa, tikai albumpanti, kamēr Tamāras 2. klases albumā (Rīga, 1965) atrodami deviņi bērnu dzejas citējumi.

Tātad, kopsavilkumā, galvenie albumos rakstītās oriģināldzejas avoti ir paši atmiņu albumi, ar kuru starpniecību izplatās pārsvarā folklorizējušies dzejoļi vai to fragmenti,²⁷⁹ kā arī mācību grāmatas, dzejoļu izlases un augstāk pieminētās pantu un dzejoļu klades.²⁸⁰

Tradīcija un jaunrade tekstu repertuāra izveidē

Turpinot iztirzāt atmiņu albumu tekstu repertuāra veidošanās īpatnības, ir jāaplūko, kā citāti no dažādiem avotiem nonāk albumu ierakstos un kļūst par tradicionālā repertuāra sastāvdaļu. Proti, runa ir par rakstītāju izraudzīto tekstu vai to fragmentu pārvietošanu no viena konteksta (mācību grāmatas, mutvārdu tradīcijas u. c.) citā – albuma kontekstā, tādējādi piešķirot tiem jaunas funkcijas un nozīmi.²⁸¹

Amerikāņu antropologi R. Baumans un Č. L. Brigs (Briggs), raksturojot minētos procesus mutvārdu priekšnesuma sakarā, lieto jēdzienus *dekontekstualizēšana* (teksta atdalīšana no viena konteksta) un *rekontekstualizēšana* (pārvietošana citā), ar kuriem apzīmē kontekstualizēšanas procesa divus savstarpēji saistītus aspektus. Atsaucoties uz pētījumiem valodniecībā, viņi iesaka pievērst uzmanību nevis kontekstam kā sociālās un fiziskās vides noteiktam objektīvu pazīmju kopumam, bet gan teicēja veiktajai *kontekstualizēšanas darbībai*, kuras gaitā folkloras teksts tiek pielāgots konkrētajai situācijai.²⁸² Proti, teicējs, ar dažādiem valodas līdzekļiem (paskaidrojumiem, salīdzinājumiem, atsauci uz iepriekšējām teikšanas situācijām, klausītāju uzrunu, runas žanru un stila izvēli u. tml.) saistīdams savu priekšnesu-

²⁷⁸ Aptaujas rāda, ka 4. – 6. klases vecumā visvairāk tiek lasītas pasakas, žurnāli, komiksi, A. Lindgrēnas grāmatas un V. Disneja kompānijas publicējumi.

²⁷⁹ Taču ir gadījumi, kad arī garāki autordzejoļi, tai skaitā rakstītāju pašsaceres, tiek pārņemti no albuma albumā. Tā Ieva (dz. 1962. g.) atceras, ka māsīcas Baibas albumā (Rīga, 1977) un vēl trijos citos veidojusi no sava atmiņu albuma noskatītu ierakstu (ar dzejolīti un kaķi), kas pašai ļoti patīcis.

²⁸⁰ Starp dzejoļu un pantu kladēm pastāv vairākas atšķirības. Pirmās top vecākajās klasēs, kādreiz kā īpašs atmiņu albumu veids, tajās tiek rakstīta pārsvarā oriģināldzeja, kas izrakstīta no krājumiem, dziesmas u. c., bet otrās – aptuveni 4. – 5. klases vecumā kā viena bērna veidots tekstu krājums, kas ērti lietojams albumu ierakstiem, apsveikumu kartītēm u. tml. Bieži sastopami arī jaukti – dzejoļu un pantu klažu varianti.

²⁸¹ Arī tiem tekstiem, kuri tiek pārrakstīti no viena albuma otrā, nozīme mainās līdz ar adresāta maiņu.

²⁸² [..] *saziņas kontekstus nenosaka sociālā vai fiziskā vide, bet tie rodas saziņas dalībnieku savstarpējās sarunās un sociālajā mijiedarbībā. Notiekošo kontekstualizācijas procesu var saskatīt, pievērsot uzmanību kontekstualizēšanas mājieniem, kas norāda uz tām apkārtnes pazīmēm, kuras saziņas dalībnieki izmanto, lai radītu tās interpretācijas ietvaru* (Bauman & Briggs 1990, 68).

mu ne tikai ar tagadni, bet arī ar notikumiem pagātnē, ar savu un klausītāju personām u. tml., piešķir tam vēlamu nozīmi (skat. arī Bauman 1986 un Bauman 1994). Tādējādi kļūst saprotams, ka kontekstualizēšanas procesa gala iznākums ir atkarīgs galvenokārt no *teicēja kompetences* – viņa spējas radīt priekšnesumu, kurš ir auditorijai piemērots un attiecīgajā situācijā tai ko būtisku izsaka.

Arī ieraksta darināšana atmiņu albumā ir sava veida „priekšnesums” rakstiskā formā, kura adresāts ir albuma īpašnieks.²⁸³ Šajā gadījumā kontekstualizēšanu veic rakstītājs, no kura kompetences ir atkarīga ieraksta kvalitāte. Viņš izvēlas tekstu ierakstam, ņemot vērā adresāta personību un albumu tradicionālo tematiku, un, radoši izmantojot sev zināmos rakstīšanas paraugus un nosacījumus, pārvērš šo tekstu par albuma veltījumu. Jāpiebilst, ka albumu ierakstos kontekstualizēti tiek ne tikai no folkloras un literatūras avotiem ņemtie veltījumu teksti, bet arī vēlējumi, veltījumu ilustrācijas (skat. 3.2.2. nodaļā) un pat rakstītāju paraksti.

Kontekstualizēšana ir apjomīgs process, kurā izmaiņas ar tekstu notiek vairākos līmeņos – mainās tā interpretācijas ietvars, forma, funkcijas, lietotājs, lietošanas situācija u. c. (Bauman & Briggs 1990, 75 – 76). Tā, lai iztirzātu, piemēram, kāda oriģināldzejoļa kontekstualizēšanu albuma ierakstā, būtu jāizseko, kā mainās tā forma, funkcijas un nozīme, nonākot no dzejoļu krājuma (respektīvi, dzejnieka radītā konteksta) mācību grāmatā (sakārtotā radītajā kontekstā, kuru papildina literatūras skolotāja sniegtā teksta interpretācija) un pēcāk atmiņu albumā, kurā dzejoļa tekstam repertuāra kontekstā nozīmi piešķir rakstītājs. Lai ierobežotu iztirzājuma apjomu, šajā nodaļā tiek aplūkots tikai kontekstualizēšanas procesa gala posms (rekontekstualizēšana), izsekojot, kā rakstītāji, pamatojoties uz savām prasmēm un zināšanām, pielāgo atšķirīgas izcelsmes tekstus albumu tradīcijas prasībām, veidojot satura un formas ziņā vienotu repertuāru.

Tradīciju kontekstualizēšanas procesā pārstāv ieraksta paraugs, kas pazīstams vairākām latviešu skolēnu paaudzēm un vēsturiski sakņojas Eiropas albumu kultūrā.²⁸⁴ Taču bērniem ieraksta parauga nozīme saistās nevis ar senumu, bet gan ar tā praktisko pielietojumu albumu rakstīšanā.²⁸⁵ Proti, šis paraugs tiek izmantots kā tradicionāls ietvars ieraksta darināšanai, par kura sastāvdaļām vienojusies konkrētā rakstītāju grupa. Tā LU Filoloģijas fakultā-

²⁸³ Par mutvārdu priekšnesuma analīzes paņēmieni izmantošanu rakstveida saziņas pētniecībā skat. I.3. nodaļu un Basso 1974.

²⁸⁴ Kā teikts iepriekš, klasiskā atmiņu albuma ieraksts sastāv no *veltījuma* dzejas vai prozas formā, *vēlējuma* un *paraksta* ar vietas un laika norādi, bieži tekstus rotā ilustrācija (skat. arī I.1. nodaļā).

²⁸⁵ Tā I. un P. Opie raksta, ka, lai gan bērni ir vislielākajos draugos ar tradīciju un viņu relatīvi noslēgtajā sabiedrībā valoda un folkloras tiek pārmantota no paaudzes paaudzē tikpat kā nemainīta, katras izmaiņas tradicionālajā tekstā tiek apsveiktas kā jauns izgudrojums un to iniciators ar cieņu uzlūkots par autoru (Opie & Opie 2001, 2; 12).

tes 1. kursa studentes atceras, kādiem elementiem viņu skolas laikā bija jābūt atmiņu albuma ierakstā:

Dzejnieku dzejoļi, vēlējumi, norāde kam raksta, kurš raksta. Obligāts uzraksts lieliem burtiem – atmiņai.

Parasti vienā lapas pusē bija zīmējums, otrā – dzejolis un paraksts.

Tradīcijas ievērošana ieraksta darināšanas procesā tomēr nenozīmē kāda abstrakta parauga pastāvīgu „kopēšanu”. Proti, bērni, rakstīdami viens otra albumā, rada tekstu saikni ar tradīciju, brīvi interpretējot tradicionālos ieraksta elementus atkarā no albuma īpašnieka vēlmēm, savas izdomas un praktiskajām iespējām, attiecīgā laika albumu modes u. tml. *Rakstīju iepriekšējiem rakstītājiem līdzīgā stilā, bet tā, lai neatkārtotu jau esošos ierakstus* (LUF 1. k. studente). Tādējādi lielākā daļa skolēnu albumos sastopamo ierakstu ir vairāk vai mazāk līdzīgi viens otram pēc satura, formas un izpildījuma, taču vienmēr atrodas arī tādi, kas atšķiras citu starpā ar neparastu risinājumu, piemēram, zēnu zīmētie komiksi.

Lai gūtu priekšstatu par to, kā tradīcijas un jaunrades procesa mijiedarbībā top albumu repertuārs, ir jāaplūko visi ierakstā potenciāli iespējamie teksti. Vispirms tiks iztirzāts ieraksta jēdzieniskais ietvars, kam ir svarīga nozīme rakstītāju izvēlēto tekstu kontekstualizēšanā. Atmiņu albuma ieraksta jēdzienisko ietvaru veido trīs vārdi: *atmiņa (piemiņa)*, adresāta jeb albuma īpašnieka vārds un rakstītāja vārds paraksta formā. Tie kalpo kā ieraksta atslēga, norādot, kas, kam un kādā nolūkā raksta, pat tad, ja rakstītājs kādu no šiem vārdiem nav minējis. Tā, piemēram, līdz 1950. gadiem albuma īpašnieka vārds ierakstos tikpat kā neparādās, tomēr ir jēdzieniski ietverts katrā no tiem kā veltījuma adresāts. Līdzīgi vārds *atmiņa*, arī neuzrakstīts, ir klātesošs katrā lappusē, jo izsaka ieraksta darināšanas mērķi. Tāpat katrs ieraksts, kaut neparakstīts, atspoguļo tā autora personību. Piemēram, sekojošajā ierakstā Ritas albumā (Ogresgals, 1941) atslēgas vārdi nav minēti, tomēr ir jēdzieniski ietverti:

Uz šīs baltās lapiņas

Rakstu četras rindiņas

Lūdzu viņu neizplēst.

Un ar mani neienīst.

Šo rakstu Es.

Adresāta vārds ir ietverts panta 3. un 4. rindā, kurās rakstītāja uzrunā albuma īpašnieci, kā arī paraksta teikumā, kura nozīme ir: ‘*šo rakstu Es Tev, Rita*’. Atmiņas vārds, savukārt, ietverts panta saturā: ‘neiznīcini manis rakstīto’, ‘atceries mani ar labu’, un, iespējams, arī paraksta teikumā, kurš varētu skanēt kā tradicionāls vēlējums: *šo es Tev rakstu atmiņai*. Ie-

raksts, nepārprotami, sniedz liecības arī par rakstītājas personību, sākot no rokraksta īpatnībām, līdz attieksmei pret adresātu. Visādā ziņā, albuma īpašniece vēl pēc skolas beigšanas varējusi atpazīt rakstītāju, ar zīmuli pierakstīdama lappuses apakšā tās vārdu un ieraksta izdarīšanas vietu.

Minētais ir izteikti koncentrēta rakstījuma piemērs, kādu ir salīdzinoši maz, jo parasti skolēnu ierakstos sastopams vismaz viens (atmiņas vai rakstītāja), divi (atmiņas un rakstītāja) vai, kopš 1950. gadiem, visi trīs atslēgas vārdi. Dažkārt bērni veido no tiem arī vizuālu lappuses ierāmējumu. (Skat. 9. att. 3. pielikumā.) Tādējādi secināms, ka ieraksta jēdzieniskais ietvars ir uztverams gan vizuāli, gan idejas līmenī. Proti, tas pastāv rakstītāja apziņā kopš tā brīža, kad viņš, saņēmis biedra albumu, sāk veidot jaunā ieraksta koncepciju. Tāpēc var teikt, ka šis ietvars vienlaikus kalpo kā tradicionāls līdzeklis, ar kura palīdzību bērnu izraudzītie teksti tiek kontekstualizēti albumu vidē.

Turklāt, arī pats jēdzieniskais ietvars ir pakļauts izmaiņām, kuras rodas, rakstītājiem interpretējot atslēgas vārdus atbilstoši tradīcijai un savai gaumei. Tālāk par katra atslēgas vārda tradicionālo lietojumu albumu ierakstos.

Vārds *atmiņa (piemiņa)* ir iekļauts visos šī albumu veida nosaukumos (skat. 3.1. nodaļu), kas lasāmi uz vākiem un/vai titullapās un, kā jau minēts, sastopams gandrīz katrā ierakstā. Skolēni, turpinot iepriekšējo paaudžu tradīciju, mēdz rotaļāties gan ar tā vizuālo noformējumu (tuvāk skat. 3.2.2. nodaļu), gan nozīmes emocionālajām nokrāsām – no nopietnas un skumjas līdz mīļi humoristiskai:

Gan mūžā maz ir laimes brīži

Un prieka brīži ātri skrien,

Bet mīļa piemiņa arvienu

Vēl ilgi, ilgi sirdī skan.

(Ance, Rauna, 1923.)

Atmiņas, lai cik tās skaistas,

Vienmēr sirdī skumjas nes!

(Stella, Rīga, 1979.)

Atmiņa ir maziņa

Tā kā kalnu kaziņa

Dzīvo mazā mājiņā,

Zelta kurpes kājiņā.

(Ināra, Līgatne, 1989.)

Atmiņas vārds tiek brīvi pārvietots lappuses telpā un atrodams ne tikai veltījumu tekstos, bet arī ierakstu virsrakstos un vēlējumos (skat. attēlus 3. pielikumā), īpaši tradicionālajā vēlējumu formulā.²⁸⁶ Šīs formulas varianti tiek darināti, rakstītājiem pēc savas gaumes mainot apzīmētāju atmiņas vārda priekšā un tādējādi panākot vēlamo emocionālo izteiksmi. Ilustrācijai Emmas albumā (Lejasciems, 1917) lasāmie vēlējumi:

Par mīļu, neaizmirstamu atmiņu [...] (LFK 1742, 2665).

Par ilgu un neizdzēšamu atmiņu [...] (LFK 1742, 2706).

Par mazu atmiņu [...] (LFK 1742, 2681).

Par ļoti neaizmirstamu atmiņu [...] (LFK 1742, 2673).

Par mīļu, mīļu atmiņu [...] (LFK 1742, 2691).

Par atmiņu uz mūžīgiem laikiem [...] (LFK 1742, 2709).

Par ļoti dārgu atmiņu [...] (LFK 1742, 2720).

Mīļai, neizdzēšamai piemiņai [...] (LFK 1742, 2728).²⁸⁷

Izvēlēdamies apzīmētāju vēlējumos pie atmiņas vārda, rakstītāji cenšas iekarot albuma īpašnieka ievērību ar hiperbolizētu izteiksmi – gan, lietojot tādus apzīmētājus kā *mūžīga*, *neizdzēšama*, *dārga*, *ļoti, ļoti mīļa* u. tml. atmiņa, gan, tieši pretēji, – uzsverot, cik sīks un nenozīmīgs ir viņu ieguldījums albuma repertuāra papildināšanā (*niecīga*, *maza*, *nenozīmīga*, *sīka*, *mazmaz–maztiņa* u. tml. atmiņa). Dažkārt abas tendences tiek apvienotas un tādējādi panākts nozīmes paspilgtinājums ar kontrasta palīdzību, piemēram, *par mazu, bet mīļu atmiņu*; *par niecīgu, bet ilgstošu atmiņu*; *par mazu, bet mūžīgu atmiņu* u. tml.

Tendence reducēt savas personas nozīmību bieži atspoguļojas arī ierakstu autoru parakstos, gadījumos, kad tie rakstīti mazākiem burtiņiem, salīdzinot ar pārējo tekstu, īpaši ar adresāta vārdu (skat., piemēram, 9. un 20. att.). Pavisam pretējs mērķis – uzmanības piesaistīšana – šķiet, ir rakstītāja vārda slēpšanas tradīcijai, kas ļauj brīvu vaļu bērnu izdomai un tāpēc ir populāra visa 20. gadsimta gaitā. Izpētītajā albumu materiālā biežāk lietotās vārda slēpšanas metodes ir: nesalasāms paraksts, vārda un uzvārda aizstāšana ar iniciāļiem, personas vietniekvārdu *es*, ar kādu autora identitāti raksturojošu vārdu, ar vārdu mīklām (vārda un

²⁸⁶ Vēlējumu definējumu skat. 3.2.1. nod. sākuma atsaucēs.

²⁸⁷ Atmiņas vārds kā ieraksta motivācija vēlējumos izmantots jau kopš albumu tradīcijas sākumiem, piemēram: *Rotgero Hemsingio* [...] *in aeternam memoriam*. / Rotgeram Hemsingam [...] mūžīgām atmiņām (autore tulk.) (Hemsing, 1625, MB);

Remember your sincere friend Charles Mickovitz, Livonian. / Atceries savu patieso draugu Čārlzu Mickeviču (Gründel, 1803, MB);

Zur freundlichen Erinnerung an deinen dich liebenden Dagmar. / Par draudzīgu atmiņu no tevi mīlošās Dagmāras (Elinora, Rīga, 1901).

Tie sasauca ar līdzīgiem vēlējumu variantiem latviešu skolēnu 20. gadsimta albumos.

uzvārda atveide ačgārnajā rakstībā; burtu aizstāšana ar svītriņām) vai parakstu formulām²⁸⁸, piemēram:

No bārenes (Emma, Lejasciems, 1918, LFK 1742, 2696).

Atmiņai no Jaun Gulbenietes (vīrieša albums, Rēzekne, 1920).

M. Z. (Milda, Rīga, 1921).

Atmiņai no manis (Irma, Vītiņa skola, 1922, LFK 1453, 3766).

Rap Uņimiep On Saloks Senerdeib Satnez Meznuaj (Irma, Vītiņa skola, 1922, LFK 1453, 3768).

“?” (Elza, Iecava, 1936).

Par piemiņu no pasaku tantiņas (Īra, Rīga, 1939).

No Satram Senlakrag (Ināra, Rīga, 1953).

No.....! (Arta, Jeri, 1978).

Gitai no J— — s. (Gita, Rīga, 1981).

Rakstītāja vārda slēpšanai nav pārliecinoša skaidrojuma. Ticama motivācija varētu būt bērnu vēlēšanās jebkurā veidā atgādināt par sevi albuma īpašniekam. Šī mērķa sasniegšanai viņi gan paļaujas uz maģiskiem paņēmieniem, proti, ja vārds ierakstā kaut kur apslēpts, tas ir klātesošs, tātad, adresātam vienmēr zināms,²⁸⁹ gan veido asprātīgas burtu mīklas, lai trenētu albuma īpašnieka atjautu un atmiņu. Turklāt, nedrīkst aizmirst, ka darbībā ar parakstiem, tāpat kā ierakstu darināšanā vispār, bieži noteicošais ir izklaides, spēles un pārsteiguma moments, kas aizrauj kā pašus rakstītājus, tā albumu lasītājus. Labs piemērs ir Vitas albuma ieraksts, kurā draudzene radījusi „noslēpuma intrigu”, liekot virsrakstā jautājumu: *Vitai no kā?* Lappuses centrā novietots no divām parakstu formulām darināts pants:

Te raksta velns

Kam deguns melns

Tinte šogad ļoti dārga

Tādēļ raksta viņš bez vārda.

(Vita, Rīga, 1975.)

Bet savu vārdu ieraksta autore paslēpusi aizlocītā lapas stūrītī ar uzrakstu *paskaties, kad gribi.*

²⁸⁸ Biežāk sastopamās parakstu formulas skat. pielikumā.

²⁸⁹ Uz šādas maģijas klātbūtni, iespējams, norāda tie paraksti, kurus nezinātājam ir grūti atklāt. Piemēram, Lienes albumā (Līgatne, 1994) klases biedrene atstājusi savu tikko pamanāmo parakstu uz zīmējumā attēlotās kaķenītes tumši zaļās kleitas.

Tomēr lielākā daļa albumu ierakstu ir parakstīti vismaz ar autora vārdu, tai skaitā tie, kuros lietotas parakstu aizstājējas formulas, ja vien šo formulu nozīme nav pilnīgā pretrunā ar paraksta lietojumu. Piemēram, albumos no Līgatnes vidusskolas daudzviet sastopamā formula *Neprasu no tevis daudz, atceries, kā mani sauc* bieži papildināta ar rakstītāja vārdu. No šāda viedokļa interesants ir ieraksts Irmās albumā (Vītiņa skola, 1922, LFK 1453, 3786, 3787), kurš sastāv no diviem veltījuma pantiem. Zem viena lasāms: *Par piemiņu no neuzmināmās*, bet zem otra: *Rakstu tev šo pantiņu no uzmināmās Lūcijas*. Šie piemēri liecina, ka bērns parasti vēlas, lai viņa darināto veltījumu pazītu ne tikai albuma īpašnieks, bet arī pārējie potenciālie rakstītāji, kuri pieder pie kopēja paziņu loka.

Albumu ierakstos, kas tapuši lauku un mazpilsētu vidē, pie paraksta bieži lasāmi arī vietu nosaukumi, kas liecina par rakstītāju emocionālo piesaisti dzimtajam ciemam, pilsētai, skolai, mājām, plašākā nozīmē – bērniības zemei.²⁹⁰ Blakus vietas nosaukumam tradicionāli tiek minēts arī ieraksta datums – diena, mēnesis, gads vai tikai pēdējais (skat. arī attēlus 3. pielikumā). Retāk sastopams ierakstīšanas laika precizējums līdz pulksteņa rādījumam vai rakstīšanas situācijas plašāks raksturojums. Piemēri:

Ērgelniekos to 8to Februar 1900 (Līna, Irlava, LFK 1835, 5701).

Rīgā, 1950. g. 9. martā, saulainā, mākoņainā dienā (Pārsla, Rīga).

1973. gada 28. februārī pulkstens 17.00, trešdien (Anita, Ugāle).

Kristus 1981. gada tajā Janvāra 12. numurā (Aldis, Rīga).

Rīgā 91. g. (3 mēneši pirms "zinību" pārbaudes) (Ilze Ā., Rīga).

Autogrāfs līdz ar laika un vietas norādi kā rakstītāja atpazīšanas zīme ir svarīgākā albuma ieraksta sastāvdaļa, kas, kopš tradīcijas sākumiem, ir kalpojusi dažādiem mērķiem – vajadzīgo sakaru nodibināšanai sabiedrībā, prestižam, draugu loka nostiprināšanai,²⁹¹ piemiņai no kāda dzīves posma utt. Tāpēc visīsākais albuma ieraksts gan senākos laikos, gan mūsdienās sastāv tikai no paraksta, vietas un laika norādes.

Adresāta, respektīvi, albuma īpašnieka vārds atmiņu ierakstos pastāvīgi tiek lietots tikai kopš, apmēram, 1950. gadiem, sākotnēji iekļaujot vēlējumā pie paraksta, piemēram: *Līvījai no Maijas* (Līvija, Rīga, 1958). Bet, sākot ar 1960. – 70. gadiem, tas, līdzīgi atmiņas vārdam, bieži tiek gan vizuāli izcelts albumu lappušu virsrakstos (skat. 3.2.2. nodaļu un attēlus

²⁹⁰ Piemēram: *Lejas draudzes skolas istabiņā, mūžam Tevi mīlēdama Aina*. (Emma, Lejasciems, 1917, LFK 1742, 2726); *Ja vēlies tad atceries klases draudzeni "T. Vjateri" Murānos* (Marta, Andiņu un Vīgaru sādžas, 1953); *7. klasē Jeros Aigars* (Selga, Jeri, 1976); *No Kristīnes Kaņupaites, Vecleči Ieriķos* (Ināra, Līgatne, 1989) u. c. Par vietvārdu nozīmi rakstītāju atpazīšanā skat. iepriekš 2.1.3. nod.

²⁹¹ Par mīļvārdu un iesauku lietojumu parakstos *savējo* atpazīšanai skat. 2.1.3. nodaļu.

3. pielikumā), gan ievietots veltījumu rindās. Piemēram, pantā no savulaik populārā ansambļa „Credo” dziedātās dziesmas:

Un, kad vakars pienāk,

Saule jūrā krīt

Mikimausis atnāk

Daci (var.: Andu) noglaudīt.

(Dace, Līgatne, 1987, Anda, Līgatne, 1991.)

Noslēdzot albumu ieraksta jēdzieniskā ietvara raksturojumu, secināms, pirmkārt, ka tā pieraksts un izvietojums mainās atkarībā no rakstītāja subjektīvās gaumes, taču tai pašā laikā ir atkarīgs no klasē pieņemtā tradicionālā parauga, īpaši tā modifikācijām konkrētā albuma ierakstos, kam, apzināti vai neapzināti, seko vairums rakstītāju. Tā, piemēram, Irmas albumā (Vītiņa skola, 1922, LFK 1453) 30 ierakstus no 40 rotā virsraksts *Atmiņa*, savukārt, Raimonda albumā (Līgatne, 1974) sešos no vienpadsmit ierakstiem lietota paraksta formula *Neprasu no tevis daudz, atceries, kā mani sauc*. Otrkārt, jēdzieniskais ietvars albuma ierakstā kalpo kā kontekstualizēšanas līdzeklis, ar kura palīdzību rakstītājs pārvērš izvēlēto tekstu par pieņemamas veltījumu konkrētam cilvēkam, līdztekus saskaņojot to ar pārējo albuma repertuāru.

Tekstam kļūstot par albuma veltījumu, ar to vairākos līmeņos notiek izmaiņas, kuras nosacīti varētu dēvēt par ārējām un iekšējām. Ārējās izpaužas veltījuma teksta pierakstā un noformējumā, proti, šis teksts tiek atveidots ieraksta autora rokrakstā, ar viņa izvēlētiem rakstāmpiederumiem, novietots konkrētā vietā lappuses telpā, gramatiski un mākslinieciski noformēts (pieturzīmes, ilustrācijas, vārdu izcēlumi u. tml.). Tas nozīmē, ka pat tie veltījumu teksti, kuri tiek burtiski pārrakstīti no grāmatas vai atkārtoti no cita ieraksta, šādā veidā tiek kontekstualizēti un iegūst individuālas iezīmes. Tādējādi katrs rakstītājs zināmā mērā uzskatāms par visa ieraksta, tai skaitā veltījuma teksta, autoru. Iekšējās izmaiņas skar veltījuma teksta struktūru – saturu, formu un nozīmi. Tās rodas improvizācijas procesā,²⁹² kad bērni rada jaunus tekstu variantus, sekojot pašu gaumei²⁹³ un piemērojot ierakstam izvēlētas rindas tradicionālajai albumu tematikai un adresāta personai. Vēl jāņem vērā, ka noteikts daudzums

²⁹² Improvizācija (it. improvvisazione no lat. improvisus – ‘neparedzēts’) – 1. mākslas darba, izrādes tēla u. tml. veidošana pašā izpildīšanas procesā. 2. mākslas darbs, izrādes tēls u. tml., kas veidoti pašā izpildīšanas procesā (SV 1999, 300). Folkloristikā par improvizāciju tiek saukta teicēja jaunrade tradīcijas ietvaros. [...] *improvizācija* [...] cieši saistīta ar savu pretpolu – stabilitāti, nemainīgumu, jo ir iespējama tikai tad, ja ir kāds nemainīgs lielums, struktūra, uz kuras balstīties (Bula 1992, 123).

²⁹³ *Katrs cenšas albumā ierakstīt to, kas vai nu viņam pašam patīk, vai arī – ko viņš domā esam piemērotu tai personai, kurai veltī ierakstu* (Greble 1950, 161).

veltījumu tekstu, sevišķi mazākajās klasēs, tiek izraudzīts pēc nejaušības principa – lai būtu kāds pantiņš.²⁹⁴

Tālāk galvenā uzmanība tiks pievērsta veltījumu tekstu improvizācijai albumu tradīcijas ietvaros, noskaidrojot, kādi teksti tiek biežāk rakstīti albumos, cik plaša ir to variēšanās amplitūda un kā izpaužas rakstītāju kompetence, apvienojot tradīciju ar jaunradi veltījumu darināšanas procesā.

Svarīgākais kritērijs albuma veltījuma izvēlē ir vienkārša un viegli uztverama forma, kas palīdz gan rakstītājiem, gan lasītājiem ātri saprast tekstu, paturēt to prātā un vajadzības gadījumā izmantot ierakstiem citos albumos. Šīm prasībām vislabāk atbilst četrriņdes (tautasdziesmas, albumpanti, dzejoļu atsevišķi panti), kas veido lielāko daļu atmiņu albumu repertuāra. To apliecina arī skolēnu aptaujās iegūtās atbildes – gandrīz katrā no tām minēti vai nu *pantiņi*, vai *tautasdziesmas*, vai *dzejoliši*, kas respondentu izpratnē parasti nozīmē četrriņdes: *Parasti rakstīja četrriņdu pantiņus* [..]. *Četrriņdu pantiņus bez autora un sakāmvārdus* (Lvsk 11. kl. skolniece). *Parasti rakstīju četrriņdu pantiņus*. (Lvsk 11. klases skolniece).

Kā rāda starptautiskie pētījumi, četrriņde ir visizplatītākā panta forma gan bērnu, gan pieaugušo folklorā un literatūrā.²⁹⁵ Interesanti, ka bērni daudz un sekmīgi lieto četrriņdes savā mutvārdu un rakstiskajā kultūrā vēl ilgi, pirms spēj saprast to uzbūvi. Četrriņdes universālo dabu un izplatību gan bērnu pašu, gan viņiem radītajā kultūrā pētījuši vairāki zinātnieki (Virtanen 1978, Bronner 1988, Sullivan 1994). Piemēram, Robins Bērlings (Robbins Burling), salīdzinot bērnu kopšanas un audzināšanas pantus (nursery rhymes) angļu, ķīniešu un bengkulu valodā, atklājis, ka visiem tiem ir četrriņdu forma ar 4 uzsvariem rindā (no Sullivan 1995, 151). Šāds paraugs raksturīgs arī latviešu bērnu pantiem, ieskaitot albumos rakstītos.

Ja bērnu mutvārdu folklorā panta forma priekšnesuma brīdī tiek radīta ar ritma un atskaņu palīdzību, tad albumos rakstītajos pantos svarīga ir rindu vizuālā kārtība, t. i., tekstam jābūt izkārtotam četrās rindās, kuras katra sākas ar lielo burtu. Par vizuālās uztveres nozīmi liecina arī rakstītāju tieksme uz četrriņdes simetrisku noformējumu, kas tiek panākts gan ar krāsu palīdzību (piemēram, iekrāsojot katras rindas pirmo burtu vai pirmo vārdu, aizstājot atsevišķus vārdus ar zīmējumu u. tml.– skat. 3.2.2. nodaļā par teksta dekoratīvo apdari), gan ar pieturzīmju lietojumu. Proti, daudzos gadījumos rakstītāji nelieto pieturzīmes pēc gramatiskajiem likumiem, bet rindu simetrijas uzsvēršanai. Tādējādi lielākā daļa no skolēnu albu-

²⁹⁴ *Vienmēr tiku domājusi jaukus zīmējumus, pantiņi ne vienmēr bija tas nozīmīgākais.* (LUP 2. k. studente). Vairāki 4. – 5. klašu skolēni aptauju atbildēs norādījuši, ka raksta albumos to, kas tajā brīdī „ienāk prātā”.

²⁹⁵ *Četrriņde jeb kvarta ir visizplatītākā panta forma daudzu tautu un laikmetu dzejā. Arī viss lielais vairums latviešu tautas dziesmu ir četrriņde* [..]. *Arī mūsdienu latviešu, krievu un citu tautu dzejā tā ir visbiežāk sastopamā panta forma* (Valeinis 1978, 137).

mos lasāmajiem četrriņdu tekstiem rakstīti vai nu vispār bez pieturzīmēm, vai ar “simetriskiem” punktiem, vai komatiem katras otrās vai katras rindas beigās. Tā, piemēram, Līvijas albumā (Rīga, 1959) draudzene uzrakstījusi albumpantu divās rindās, kas šaurajā taisnstūra lappusē izvietojamas ērtāk nekā četras:

Visas rozes vijolītes, lai pie tava loga zied.

Un lai vēlā vakarvēsmā, nes no manis sveicienus.

Taču pieturzīmes liktas pēc „četrriņdes izjūtas”, jo iezīmē rindu nevis teikumu robežas.

Tālāk tiks raksturotas visu albumu repertuārā sastopamo četrriņžu grupu – tautasdziesmu, albumpantu un dzejoļu fragmentu – improvizācijas paradigmas. Lai gan tekstu variēšanās priekšnoteikumi tajās ir vienādi,²⁹⁶ katrai no šīm formām ir sava īpatnēja iekšējā struktūra, kas atšķirīgi reaģē uz dažāda apjoma izmaiņām. Tāpēc improvizācijas process tiks aplūkots katrā četrriņžu grupā atsevišķi.

Tautasdziesmas, kā zināms, ir stingri strukturēts folkloras žanrs. *Tematikas, stila un formas kanons tajās ir tik aptverošs, ka pat vismazākās novirzes stilā,niecīga kļūda kompozīcijā ļauj tautasdziesmu pazinējam jebkuru citu četrriņdi uztvert kā tautasdziesmas imitāciju* (Bula 1992, 123). Viens no tautasdziesmu uzbūves galvenajiem principiem blakus metriķai un strofīķai ir tradicionālās tekstu formulas.²⁹⁷ Izsekojot mainīgo un nemainīgo jeb formulisko elementu izmantojumam jaunu dainu variantu radīšanā, psiholoģe un folkloras pētniece Vaira Vīķe-Freiberga savulaik izteikusi domu, ka *..atkārtoti savā dabiskā vidē dzirdot vai nu ikdienas sarunu vai dainu poētisko valodu, bērns pamazām sāk atdarināt zināmus tās nemainīgos elementus un atkārtot “iesalušos” leksiskos savienojumus (valodā – frazeoloģismus, dainās – sintagmātiskās formulas). Pateicoties imitācijai un atkārtošanai, vienlaikus (paralēli “no galvas” iemācīto elementu apgūšanai) smadzenēs tiek “iebūvēta” arī vesela hierarchija automātisku, neapzinātu un transformacionālu sintakses un kombinatorikas likumu, kas atļauj ģenerēt [...] bezgalīgu skaitu likumīgi pieļaujamu vārdu virkņu* (Vīķe-Freiberga 1992, 16).

²⁹⁶ Albumu veltījumos, līdzīgi kā folklorā, tekstu varianti tiek radīti gan neapzinātu, gan apzinātu cēloņu dēļ. Pie pirmajiem pieder aizmiršana, pārprašana, kāda vārda nozīmes nezināšana u. tml., pie otrajiem – rakstītāju apzināta vēlēšanās mainīt tekstu, attiecinot to uz konkrētu personu, atbilstoši savam tābrīža noskaņojumam u. tml.

²⁹⁷ Janīna Kursīte, raksturojot tautasdziesmu formulas, norāda, ka tās ietver nemainīgo daļu – t. s. invariantu – un mainīgo daļu, kuru teicējs izveido pēc saviem ieskatiem. Viņa iztīrīja dažāda apjoma dainu formulas: viena vārda, 2 – 3 vārdu, vienas vai divu rindu, kā arī visu dziesmas tekstu aptverošas (Kursīte 1986, 6). Savukārt, Vaira Vīķe-Freiberga savā pētījumā par teksta vienību kombinatoriku tautasdziesmās atsaucas uz pazīstamo M. Perija formulas definīciju: *Formula ir vārds vai vārdu grupa, kas tiek lietota atkārtoti [...] lai izteiktu kādu noteiktu pamatdomu vienos un tais pašos metriskajos apstākļos* un iedala dainu formulas sintagmātiskajās un paradigmātiskajās (Vīķe-Freiberga 1992, 11). Par tradicionālajām formulām kā tautasdziesmu struktūras formantu skat. arī Bula 1990.

Taču jau kopš *Latvju dainu* publicēšanas 19. un 20. gadsimta mijā, tautasdziesmu tradīcija latviešu sabiedrībā aizvien retāk tiek pārmantota mutvārdu ceļā. Līdz ar to bērniem zūd iespēja apgūt dainu dziedāšanas un variēšanas likumības kopā ar citām ikdienas dzīvē nepieciešamajām zināšanām, kā tas notika vēl 19. gadsimta beigās. Tā kā aizvien lielāks pulks 20. gadsimta bērnu ir iepazinuši tautasdziesmas galvenokārt no rakstītiem avotiem skolā, kur tās tiek mācītas paralēli daiļliteratūrai, viņi nav spējīgi ne atpazīt, nedz lietot tradicionālās dainu formulas atbilstoši klasiskajai tradīcijai.

Par to liecina arī skolēnu rakstītās tautasdziesmas atmiņu albumos. Pēc improvizācijas apjoma tās dalāmas divās grupās. Pirmajā, lielākajā, ietilpst tautasdziesmu teksti, kuri ierakstos vai nu nav variēti, respektīvi, ir norakstīti vai precīzi citēti pēc atmiņas,²⁹⁸ vai arī, kuru varianti radušies no rakstītāja gribas neatkarīgu iemeslu – aizmirstānas, pārprašānas, nesaprašanās u. tml. dēļ,²⁹⁹ piemēram:

Tec upīte gara, strauja

Nemet lielu līkumiņu.

Audz meitiņa gara, liela

*Nemin citus kājiņām.*³⁰⁰

(Dzidra, Līgatne, 1970.)

Šajā albuma variantā tautasdziesmas teksta pirmā rinda *Tec, upīte, gana strauja* pārveidota par *Tec upīte gara, strauja* un, atbilstoši, trešajā rindā vārdu savienojums *gana liela* pārtapis par *gara, liela*. Var gadīties, ka, dzirdot (norakstot) dziesmas tekstu, rakstītāja vai nu pārklājusies (pārskatījusies), bet, jebkurā gadījumā, viņa nav pazinusi vārdu *gana*, kuru tādēļ aizstājusi ar upei itin piederīgo *gara*. Taču šīs pašas dziesmas variantos no 1956. un 1958. gada albumiem vārds *gana* ir saglabāts, jo, tajā laikā, iespējams, ticis ikdienā plašāk lietots, vismaz bijis rakstītājām pazīstams.

Tec upīte gana strauja,

Nemet lielu līkumiņu,

Audz meitiņa gana skaista,

Nemin citus kājiņām.

²⁹⁸ Par skolā iemācīto tautasdziesmu repertuāru skat. iepriekšējā apakšnodalā.

²⁹⁹ Pie šiem pieskaitāmi arī tekstu varianti ar nelielām fonētiskām vai gramatiskām izmaiņām, kuras veidojušās, rakstītājiem, bieži vien pat neapzināti, aizvietojojot novecojušās valodas formas ar jaunākām, piemēram, ģenitīva (liela līkumiņa) aizstājums ar akuzatīvu (lielu līkumiņu) nākamā piemēra *Tec, upīte, gana strauja* otrajā rindā.

³⁰⁰ Sal.: *Tec, upīte, gana strauja,*

Nemet liela līkumiņa,

Audz, meitiņa, gana skaista,

Nemin cita kājiņām.

(LD 5485.)

(Līvija, Rīga, 1956 un 1958.)

Savukārt, Lindas albumā ierakstītā tautasdziesmas varianta pamatā ir vārda nozīmes pārpratums:

Neliec, mani, māmuliņa

Bez ziediem šūpulī:

Liec puķītes, liec rozītes,

Liec gudro padomiņu!

(Linda, 1985.)

Proti, *Latvju dainās* publicētajai dziesmai šāda varianta nav,³⁰¹ arī akadēmiskajā izdevumā *Latviešu tautasdziesmas* tas ir tikai viens no 175 šī teksta variantiem (LTDZ 23903, K 958, 5422), kas, visticamāk, radies, interpretējot vārdu *zieds* puķes nevis ziedošanas nozīmē. Domājams, ka ieraksta autore, otrās (?) klases skolniece atradusi šo tekstu jau gatavu kādā rakstītā avotā (uz apsveikuma kartītes, publicētā tautasdziesmu kopā vai tml.).

Pie otrās grupas, kura ietver tikai 16% no visām izpētītajā materiālā atrodamajām tautasdziesmām, pieder rakstītāju apzināti jaunizveidotie varianti. Tie darināti, improvizējot tautasdziesmu tekstus dažādā apjomā: aizstājot tajos vienu vai vairākus vārdus, pārveidojot rindu vai strofu vai, sacerot visu četrpēdri no jauna pēc vienas vai vairāku tautasdziesmu parauga. Darinot albuma ierakstu, bērni cenšas radīt īpašu saskarsmes gaisotni starp rakstītāju un adresātu. Tāpēc plaši izmantots paņēmiens ir albuma īpašnieka/īpašnieces vārda ievietošana veltījuma tekstā. Tā tapuši arī vairāki tautasdziesmu albumu varianti, piemēram:

Bērziņ, tavu kuplumiņu

Līdz pašai zemītei!

Aijiņ, tavu labumiņu

*Līdz mūžiņa galiņam.*³⁰²

(Aija, Priekule, 1970.)

Šajā variantā vienīgās rakstītājas veiktās izmaiņas ir albuma īpašnieces vārda ievietojums trešajā rindā uzrunas *māmiņ* vietā. Tā kā abi ir divzīlbu vārdi, teksta virsējā (gramatiskā, formuliskā un metriskā) struktūra nemainās, bet izmainās tā funkcijas un nozīme – veltī-

³⁰¹ Sal.: *Neliec mani, māmuliņa,*

Bez ziediņa šūpulī,

Liec maizīti, liec naudiņu,

Liec gudro padomiņu.

(LD 1725.) K. Barons ievietojis šo tekstu nodaļā par ziedošanu, šūpuli karot.

³⁰² Sal.: *Bērziņ, tavu kuplumiņu*

Līdz pašai zemītei!

Māmiņ, tavu labumiņu

Līdz mūžiņa galiņam. (LD 3155.)

jums mātei tiek pārvērsts par veltījumu draudzenei. Par to, ka pazīstamā tautasdziesma drīzāk ir norakstīta nekā reproducēta pēc atmiņas, liecina precīzais pieturzīmju lietojums.

Lai ir jauki, kur ir jauki

Mežā jauki vasarā

Liena velk, Liena dūc

Sēri zvana dzeguzīte.

(Liena, Līgatne, 1994.)

Šīs dziesmas variants ar trešo rindu *Žube velk, dūja dūc* atrodams literatūras mācību grāmatā (Literatūras hrestomātijā 4. klasei 1980, 6) un folkloristes Ritas Drīzules sakārtotajā tautasdziesmu izlasē (Drīzule 1989, 183), taču rakstītāja varētu būt ņēmusi šīs rindas arī no Viļa Plūdoņa pasakas dzejā „Eža kažociņš”.³⁰³ Šeit, tāpat kā pirmajā piemērā, teksta virsējā struktūra paliek neskarta, izmaiņas notiek semantiskajā līmenī, proti, ievietojot 3. rindā Lienas vārdu, rakstītāja pārvērš četrindi par jautru ķircināšanas pantu.

Albuma īpašnieka/īpašnieces uzrunai veltījumā tiek izmantoti arī teksti ar personas vietniekvārdu *tu*. Ja rakstītājam nav izdevies atrast atbilstošu tautasdziesmu, tiek darināts jauns variants ar vajadzīgo vārdformu, kas ne vienmēr ir saskaņā ar tradicionālo dainu valodu, piemēram:

Visi tev labi bija

Ja tu pati laba biji.

Visi tavi naidinieki

*Ja tu naida cēlējiņa.*³⁰⁴

(Ināra, Rīga, 1954.)

³⁰³ *Lai ir jauki, kur ir jauki,*

Mežā jauki vasarā:

Žube velk, dūja dūc,

Sēri zvana dzeguzīte (Plūdons 1955, 133. 2. dziedājums, 1. pants).

Liekas, ka šī „tautasdziesma” patiešām ir folklorizējies V. Plūdoņa dzejas fragments, jo „Latvju dainās” nav sastopams ne šāds teksts, ne formula *lai ir jauki, kur ir jauki*. Pēdējā gan atrodama turpat simt gadu vēlāk izdotajās „Latviešu tautasdziesmās”, piemēram, *Lai ir jauki, kur ir jauki, Varkļonūs viņmēr jauki* (LTDZ 27816). Jāpiebilst, ka atmiņu veltījumu rakstītāji un lasītāji nereti pieskaita tautasdziesmām arī dainu stilā rakstīto bērnu dzeju, īpaši Raiņa rindas. Tā, piemēram, tautasdziesmas iespaidu rada Aijas albumā (Priekule, 1970) lasāmais pirmais pants no Raiņa dzejoļa „Zivtiņa un meitiņa” (Rainis 1977, 22) *Tu zivtiņa, zeltzvinīte, / Es meitiņa, zeltmatīte- / Abas viena žīgumiņa, / Abas viena daiļumiņa*, kas ierakstīts bez autora norādes un rotāts ar tautisku saulītes ornamentu.

³⁰⁴ Sal.: *Visi man labi ļaudis,*

Kad es pate laba biju;

Visi mani naidenieki,

Kad es naida cēlējiņa.

(LD 23906.)

Nākošajā piemērā rakstītāja pielāgojusi tautasdziesmu ierakstam, variējot otro strofu tā, lai mainītos vēstītājas personas dzimums, jebšu pēc sākotnējās nozīmes šī ir puīša dziesma.³⁰⁵

Oi, oi, meitiņa

Tavu baltu mutīti

Tava balta mutīte

Čaļa bučošanā.

(Zuzanna, Rīga, 1995.)

Leksikas ziņā šis ir viens no retajiem tautasdziesmu piemēriem, kurā izteiksmes „atsvaidzināšanai” lietots skolēnu žargons.³⁰⁶ Abās tautasdziesmās jaundarinājumi nav tik būtiski ietekmējuši tekstu formu kā nozīmi – pirmajā dziesmā mainīts veltījuma objekts (respektīvi, dziesmā izteiktā pamācība pārvirzīta uz albuma īpašnieci), savukārt otrajā, kā jau minēts, tā subjekts.

Strofas variēšana, kas tikusi plaši izmantota klasiskajā dainu tradīcijā, nav iecienīts tekstveides paņēmieni albumos. Skolēnu tradīcijā ir pazīstams viens no divu dziesmu pusēm (LD 5411 un LD 2929 u. c.) darināts variants, kāda *Latvju dainās* nav:

Es meitiņa kā rozīte,

Kā sārtā magonīte.

Pienu ēdu, pienu dzēru,

Pienā muti nomazgāju.

(Ilze, Rīga, 1982.)

Savukārt Gitas albumā (Rīga, 1982) citēta šīs dziesmas pirmā strofa (ar salīdzinājumu *kā sarkana zemenīte*) un Ilzes albumā (Rīga, 1984) – tikai pirmā rinda.

Dinamiskākais tautasdziesmu improvizācijas aspekts skolēnu ierakstos ir jaunu tekstu sacerēšana pēc konkrētu dziesmu parauga. Izpētītajā materiālā saskatāmi divi sacerēšanas paņēmieni, kurus bērni izmantojuši. Pirmkārt, jauns teksts tiek radīts, veiksmīgāk vai neveiksmīgāk kombinējot tautasdziesmu formulas, piemēram:

³⁰⁵ Sal.: *Oi, oi, meitiņa,*

Tavu baltu mutīti!

Tev pieder mutīte,

Man bučošana. (LD 5370.)

³⁰⁶ Vēl viens tautasdziesmas variants ar *čaļa* vārdu darināts Andas albuma ierakstā:

Kas var aizliegt vējiņam,

Kokam lapas purināt,

Kas var aizliegt Andiņai

Skaistu čali iemīlēt.

(Anda, Līgatne, 1992.)

Lai bij jauki, kam bij jauki

Evitai tai bij jauki

Baltas kurpes kājiņā

Zili svārki mugurā.

(Evita, Kuldīga, 1990.)

Šis teksts kopumā atgādina LD 5400,3³⁰⁷, tomēr no formuliskās uzbūves viedokļa šķiet darināts no formulām, kas pieder divām atšķirīgām dziesmām. Proti, pirmā strofa veidota uz līdzības pamata ar tradicionālo formulu **lai bij** x, **kam bij** x / N, **tam bij** x (sal.: *lai bij laime, kam bij laime / tam puisim, tam bij laime* (LD12813), *lai bij grūti, kam bij grūti / ganiņam, tam bij grūti* (LD 3025) u. tml.). Otrajā strofā albuma īpašnieces skolnieces apģērba raksturojums iekļauts formulā x (apģērbs) **mugurā** / y (zeķes, kurpes) **kājiņā** (sal.: *Es redzēju Jāņu nakti / Jāņa māti staigājot. / Zīda kleite mugurā, Zelta kurpes kājiņā* (LD 32973) u. c.). Jāpiebilst, ka tautasdziesmu tradicionālajā leksikā nav vārdkopas *baltas kurpes* (ir formula *baltas zeķes, melnas kurpes*) un par *svārkiem* parasti dēvēts vīrieša apģērba gabals.³⁰⁸

No jaunrades viedokļa interesants ir nākošais piemērs:

Daiļa, daiļa man sētiņa,

Vēl daiļāka istabiņa:

To darīja čaklas rokas,

Vitas gudrais padomiņš.

Kā iegāju, tā pazinu

Vitas čaklo tikumiņu

(Vita, Rīga, 1975).

Formas ziņā teksts ir šķietami nevainojams, taču, rūpīgāk pievēršoties formulām, atklājas, ka tas viscaur satur vārdu savienojumus, kādi nav atrodamī tradicionālajā dainu leksikā, piemēram, *daiļa istabiņa, čaklas rokas, čakls tikums*, tātad teksts ir vēlāka laika sacerējums. Izrādās, ka ieraksta autore, 2. klases skolniece, savā veltījumā apvienojusi divus literatūras mācību grāmatā blakus publicētos „tautasdziesmu” tekstus: viens norakstīts precīzi, tikai, ievietojot adresāta vārdu, no otra paņemta pirmā strofa, kuras otrajā rindā mainīta vār-

³⁰⁷ *Lai bij daiļa, kas bij daiļa*

Daiļa rožu ravētāja:

Baltas zeķes, melnas kurpes,

Sarkans rožu vainadziņš.

(LD 5400,3.)

³⁰⁸ Sal.: *Es pazinu precenieku,*

Precenieka.līgaviņu:

Pašam bija zili svārki,

Pašai raibi lindraciņi. (LD 20416.)

du kārtība, pieskaņojot jaunajam saturam.³⁰⁹ Adresāta vārda ievietojums 4. rindā šajā gadījumā izjauc teksta iekšējo loģiku (proti, pirmajā strofā ir runa par *manu*, resp., teicējas sētu, otrajā norādīts, ka to uzpoš Vita, bet trešajā vēstīts, ka sēta tomēr pieder Vitai).

Šis ieraksts ir kārtējais pierādījums tam, ka bērni, izvēloties atmiņu ierakstiem tautasdziesmas, labprāt izvairās no liela apjoma improvizācijas, jo tā viņiem sagādā praktiskas grūtības. Vēlamais rezultāts ir vieglāk sasniedzams, darinot topošo veltījumu no gataviem elementiem, kuri patapināti no zināmām dziesmām.

Tāds pats jaunrades princips saglabājas arī, sacerot veltījumu tekstus pēc veselas tautasdziesmas parauga. Piemēram:

Zeltpuķītes līgojās

Anitiņas dārziņā,

Anitiņa priecājās,

Uz taciņas stāvēdama.

(Anita, Ugāle, 1973.)

Rudzīts meta zelta vilni

Lielaajā tīrumā;

Arājs prieka nevarēja

Maliņā stāvēdams.

(LD 28112.)

Par to, ka LD 28112 ir iespējamais paraugs,³¹⁰ pēc kura rakstītāja darinājusi savu „tautasdziesmu”, liecina abu tekstu semantiskās paralēles, kuras labi redzamas, sastatot rindu pret rindu: 1. augi: *puķes/labība*; kustība: *līgojās/viļņojās*, 2. vieta: *dārzā/tīrumā*, 3. darba veicējs: *Anita/arājs*; izjūtas: *priecājās/priecājās*, 4. mala: *uz taciņas/maliņā*.

Viens no šādā veidā „veseli” sacerētajiem variantiem ir kļuvis par meiteņu iecienītu albumpantu, kas sastopams vairākos izpētīto albumu ierakstos, sākot ar 1939. gadu (skat. arī pielikumu):

Skaista, skaista tā puķīte,

Kas aug manā dārziņā.

³⁰⁹ *Daiļa, daiļa man sētiņa,
Vēl daiļāka istabiņa:
To darīja čaklas rokas,
Mans gudrais padomiņš.*

*Kā iegāju, tā pazinu
Čaklas meitas tikumiņu:
Skaidrs plāns, balti galdi,
Spoža, tīra istabiņa.*

(Literatūras hrestomātija 2. klasei, 1971, 114).

Par sacerētajām tautasdziesmām publicētajos avotos skat. iepriekšējā apakšnodalā. Pašsacerētu tautasdziesmu izplatīšanā atmiņu albumos savu roku pielikuši arī skolotāji, piemēram, Ināras albumā skolotāja ierakstījusi šādu tekstu:

*Paldies saku Dieviņam,
To darbiņu nodarīju!
Nesacīju piekususe,
Priecājos nodarīj'se.*

(Ināra, Līgatne, 1993.)

³¹⁰ Šī tautasdziesma varētu būt noskatīta no *Lasāmās grāmatas 2. klasei* (1972, 63).

*Vēl skaistāka tā meitiņa,
Kam es rakstu albūmā.*³¹¹

(Lidija, Jēkabnieki, 1940.)

Interesants piemērs saistībai starp tautasdziesmu un albumpantu ir skolnieču ierakstos izplatītais teksts par siventīņu:

*Ak tu tādu siventīņu,
Kam apēdi zābaciņ?
Ko Santiņa kāzās vilks
Kad pie manis ciemos brauks?*

(Santa, 1982.)

*Ak, tu blēdi siventīņ,
Kam tu plēsi zābaciņus.
Ko nu es tad kājās aušu
Kad pie Ilonas ciemos braukšu?*

(Ilona, Aizkraukle, 1982.)

*Kas gan tas par siventīņu,
Apēd Gintas zābaciņu!!!
Ko nez Ginta kājās vilks,
Kad pie Silvas(?) ciemos ies?*

(Ginta, Palsmane, 1991.)

*Cūciņ rūciņ siventīņ
Kam apēdi zābaciņ
Ko tā Liēna kājā vilks
Kad pie puīšiem ciemos ies.*

(Liēna, Līgatne, 1994.)

Līdzīgs teksts atrodams *Latvju dainu* nodaļā par precētās māšas sēršanu bāliņos³¹² un *Latviešu tautasdziesmās* – pie bērnu dziesmām.³¹³ Bērnu darināto ierakstu kontekstā šī četr-

³¹¹ *Skaista bija ti puķīte,
Kur' zied kalna galiņā;
Jo skaistāka ti meitiņa,
Kur' ar mani saderēja.*
(LD 15510.)

³¹² *Kic, kaķīt, miģlacīt,*

rinde uzskatāma par albumpantu pēc funkcijām, nozīmes (albuma īpašnieces labestīga ķircināšana) un izplatīšanās veida (no albuma albumā).³¹⁴ Ņemot vērā pēdējo, secināms, ka improvizēti tiek no albuma albumā ceļojošie varianti, kuru forma, atkarīga no rakstītāja jaunrades ievirzes. Tā, piemēram, Īras albumā (Rīga, 1938) lasāmajam šī teksta variantam ir mainīts pantmērs, bet saikne ar tautasdziesmu saglabājusies caur kaķīša tēlu:

*Ak tu blēdi kaķīti, saplēš Irai
kurpīti „ko tad Ira kājās aus?”
„Kad pie draugiem ciemā brauks?”*

Vēl viena klasisko tautasdziesmu lietojuma īpatnība albumu ierakstos ir dainu metrikas un struktūras elementu izmantošanai albumpantu variēšanā un sacerēšanā. Tā, piemēram, teksta variantā, kas darināts no vairāk kā gadsimtu veca albumpanta, rakstītāja veidojusi pirmo rindu no divām tautasdziesmu formulām *ej, laimīte, tu pa priekšu* un *tec, saulīte*:

Tec, saulīte, tu pa priekšu

Manai mīļai draudzenei.

Kaisi rozes, kaisi mirtas

Viņas dzīves celiņā.

(Ināra, Rīga, 1954.)

Citos šī panta variantos saules vietā darbojas eņģeļi, liktenis, laime u. c. (skat. pielikumu).

Albumpantu sacerēšanā līdz ar formulām tiek izmantota arī tautasdziesmu loģiskā struktūra.³¹⁵ Produktīvākais modelis ir paralēlisms daba – cilvēka dzīve:

Reti, reti tādi līči,

Kuros baltas rozes zied

Reti, reti tādi draugi,

Kam apēdi plācenīt?
Es gribēju ciemā braukt
Uz to savu māmuliņu.
(LD 26487.)

³¹³ *Incūt, kaķūt, pelēcūt,*
Kam apēdi plācenīti?
Es gribēju rītu braukt
Ar Jānīti laulāties.
(LTDZ 25 460.)

³¹⁴ Ginta, kuras atmiņu albumā arī ierakstīts šis pants, atceras, ka viņas skolā Palsmanē tas bija ļoti izplatīts albumu veltījums.

³¹⁵ Tautasdziesmas loģiskā struktūra atspoguļo, kā dziesmas 1. strofa semantiski attiecas pret 2. strofu. Pazīstamākie tautasdziesmu loģiskās struktūras veidi ir paralēlisms, jautājums – atbilde, retoriskais jautājums, problēmas nostatījums – pamatojums un vispārinājums – konkretizējums. Tautasdziesmu loģisko struktūru pētījuši L. Bērziņš (Bērziņš 1940) un V. Viķe-Freiberga (Viķe-Freiberga 1994).

*Kuriem īsta drauga sirds.*³¹⁶

(1976, Jeri, Selga.)

Dažkārt, līdzīgi kā tautasdziesmās, albumpanta pirmās divas rindas attiecinātas pret otrām divām kā vispārinājums pret konkretizējumu, piemēram:

Labāk ēdi skābus gurķus,

Nekā mīli jaunus puisius.

Skābi gurķi garšīgāki,

*Jauni puisi viltīgāki!*³¹⁷

(Baiba, Rīga, 1978; Liēna, Līgatne, 1994; Ināra, Līgatne, 1994.)

Savukārt, jautājums – atbilde kā albumpanta kompozīcijas princips parasti pielietots tekstu tipā, kuru pirmajā daļā rakstītāja jautā, ko lai novēl draudzenei, bet tālākajās divās rindās pati atbild (skat. pielikumu). Tikai vienā ierakstā dialoga princips izmantots līdz ar tautasdziesmu metriku un formulām:

Kur Ilzīte tu tecēji,

Rasas rīta agrumā;

“Es tecēju mežmalā

*Skaistus ziedus palasīt”.*³¹⁸

(Ilze, Aizkraukle, 1984).

Kopumā aplūkojot bērnu no jauna sacerētās četrriņdes, ir skaidrs, ka, lai arī darinātas pēc tautasdziesmu parauga vai, izmantojot dainu metriku vai struktūrelementus, tās saturā un formā stipri atšķiras no klasiskajām tautasdziesmām, tāpēc, kā jau minēts, uzskatāmas par albumpantiem. Tas pats attiecas uz visiem skolēnu darinājumiem tautasdziesmu variantiem, ja piekrīt latviešu folkloristikā izplatītajam uzskatam, ka jebkurš variants, kas darināts ārpus klasiskā kanona, nav tautasdziesma, bet tās imitācija (skat. nodaļas sākumā citētās D. Bulas

³¹⁶ Sal.: *Reti reti tie siliņi*

Ar baltiem ziediņiem;

Reti reti tie brālīši,

Kas māsiņas mīļi tur.

(LTDZ 27 287.)

³¹⁷ *Labāk pate mežā braucu,*

Nekā slinku vīru ņemu:

Pārved' malku, sadedzīnu,

Kur es slinku vīru likšu.

(LD 1022.)

³¹⁸ *Kur tu teci, Saules meita,*

Ar to zelta grābeķīt'?

Es tecēju sienu grābti

Dieva dēla kumeļam.

(LD 33 837).

domas). Pie tam, jāņem vērā, ka atmiņu ierakstos tautasdziesmu teksti tiek kontekstualizēti pēc likumībām, kuras nosaka neviena cita kā albumu tradīcija. Iznākumā tie maina savas funkcijas un nozīmi, jo iegūst jaunu lietotāju (skolēns) un adresātu (albuma īpašnieks), mainās arī teksta pasniegšanas veids (no tieša uz pastarpinātu), forma (no mutvārdu priekšnesuma uz ilustrētu rokrakstu) un situācija (dziesmas ieraksts top vienatnē mājās, vai skolā). Tādējādi, visas skolēnu ierakstos sastopamās tautasdziesmas faktiski ir albumpanti vai nu plašākā vai šaurākā nozīmē,³¹⁹ jo arī tās, kas pārrakstītas no kādiem avotiem bez izmaiņām, pakļaujas tiem pašiem kontekstualizēšanas noteikumiem.

Tautasdziesmu rakstīšana atmiņu albumos ir tikai viens no veidiem, kādos tās tiek izmantotas mūsdienu bērnu kultūrā. Tam blakus minams, piemēram, dainu lietojums apsveikumu kartīšu veltījumos,³²⁰ īpašas „valodas” radīšanā tuvu draugu lokā,³²¹ parodiju darināšanā³²² u. c. Katrā no šīm jomām darbojas citas interpretācijas un kontekstualizēšanas tradīcijas, kuras bērni apgūst savā ikdienas saskarsmē un kuras viņiem ir tikpat būtiskas kā tautasdziesmu teicējiem klasiskais dainu kanons.

Orģināldzeja, tāpat kā daiļliteratūra vispār, salīdzinot ar tautasdziesmām un folkloru kopumā, ir brīvāka jaunrades forma, jo dzejnieka mērķis ir radīt oriģinālu sacerējumu. Taču atmiņu albumos lasāmā oriģināldzeja jeb albumu dzeja³²³ ir savrupa, stilistiski un funkcionāli vienota tekstu grupa, kura veidojusies, albumu rakstītājiem kontekstualizējot no dažādiem avotiem izvēlētos dzejoļus vai to fragmentus savos ierakstos un padarot tos par albumu repertuāra sastāvdaļu.

Kā aprādīts 3.2.1. nodaļā par albumu tekstu repertuāra avotiem, albumu dzeja pēc tās ieguves un izplatīšanās veida iedalāma divās grupās. Pirmajā ietilpst dzejoļi, kas tiek pārņemti no albuma albumā bez autora norādes. Tās ir četrriņdes (vai nu pēc oriģinālformas, vai bērnu izdarītas viena panta izvēles no garāka teksta), kas, ceļojot no ieraksta ierakstā, ieguvušas vairākus variantus, respektīvi, folklorizējušās un kļuvušas par albumpantiem, kuru au-

³¹⁹ Kā jau iepriekš teikts, par albumpantiem plašākā nozīmē uzskatāmi visi albumos ierakstītie veltījumu teksti saistītā valodā. Šaurākā nozīmē albumpanti ir mūsdienu folkloras žanrs ar tam raksturīgajām saturu, formas un izplatības pazīmēm.

³²⁰ Pēc aptauju atbildēm spriežot, tautasdziesmas uz apsveikumu kartītēm tiek rakstītas īpaši Jāņos un Ziemassvētkos.

³²¹ LU studente atceras, ka viņas skolas laikā bija tāda mode sarakstīties tautasdziesmās.

³²² Visvairāk parodiju bērni darinājuši skolu programmās „nodeldētajai” tautasdziesmai *Balta nāca tautumeita*. No aptaujās iegūtajiem variantiem var izveidot veselu šīs parodijas tipu. Atmiņu albumos ierakstītas divas parodijas:

<i>Balta nāca tautu meita</i>	<i>Balta nāca tautu meita</i>
<i>Kā ar sniegu apsnigusi</i>	<i>Kā ar sniegu apsnigusi</i>
<i>Kā ar sniegu apsnigusi</i>	<i>Nav ar sniegu apsnigusi</i>
<i>Kā ar medu aplipusi.</i>	<i>Bet ar sirdi saslimusi.</i>
(Anita, Ugāle, 1973.)	(Rūta, Rīga, 1995.)

³²³ Termina *albumu dzeja* skaidrojumu skat. 3.2.1. nod. sākuma atsaucēs.

torus bērni nemeklē un pieaugušie bieži vairs nezina. Tomēr, salīdzinājumā ar albumantiem, folklorizēto dzejoļu improvizācijā bērnu jaunrade izpaužas daudz mazākā mērā. Jauni varianti radušies galvenokārt, aizstājot aizmirstus vai nesaprustus vārdus, vai, modernizējot novecojušas valodas formas. Daži piemēri.

Tam vien prieki gavilē

Visā plašā pasaulē,

Kas ar prātu dedzīgu

Dzenas iekrāt gudrību.

Visos šī Krišjāņa Valdemāra dzejoļa panta³²⁴ albumu variantos vārda *dzenas* vietā skolēni lietojuši mūsdienīgāko *cenšas*. Tāpat Leona Paegles dzejoļa *It kā pārles sarkanvīlas* interpretācijās skolēnu ierakstos *vaiņags* daudzviet aizstāts ar *vainagu*, Rietekļa pantā *Kad redzi klusā naktī mirdzot* vārdformas *debess* vietā bērni lietojuši *debesis* u. tml. (skat. 1. pielikumā).

Tāpat kā citi albumu veltījumos rakstītie teksti, arī dzejoļi ieguvuši jaunus variantus, kad rakstītāji centušies ar tiem tieši uzrunāt albuma īpašnieku/īpašnieci. Tā Rietekļa populārā panta³²⁵

Kad redzi klusā naktī mirdzot

Pie debess divas zvaigznītes,

Tad atminies, cik mīli draugi

Reiz bijām abi Tu un es!

visos albumu variantos *draugi* pārtapuši par *draudzenēm*.³²⁶ Taču lietvārda dzimtes nomaiņa radījusi nepieciešamību pēc tālākiem pārveidojumiem tekstā ne tikai panta trešajā, bet arī ceturtajā rindā, kurās vairākos gadījumos labaskaņas dēļ mainīts arī pantmērs (piemērus skat. 1. pielikumā). Spriežot pēc jaundarināto tekstu „grubuļiem”, visvairāk grūtību bērniem sagādājusi Rietekļa dzejas metriskās struktūras saglabāšana, tāpēc veiksmīgākie ir tie varianti, kuros rakstītājas pilnībā nomainījušas Rietekļa jambu uz trohaju, atbilstoši nogludinot tekstu:

Ja tu kādreiz debesīs

Redzi divas zvaigznītes

Tad atceries, ka tu un es

³²⁴ Panta no K. Valdemāra dzejoļa „Gana dziesmiņa” citēts pēc literatūras mācību grāmatas – Literatūra 8. klasei 1970, 72.

³²⁵ Rieteklis 1903, 14.

³²⁶ Līdzīgi Raiņa pants *Lai ir grūt', vajag spēt*, meitenēm veltītajos ierakstos vairākkārt ieguvis sievietes dzimtes adjektīva formu otrajā rindā – *Stiprai būt, uzvarēt*. Šķiet, tieši tā vedinājusi V. Rūķi-Draviņu domāt, vai pants nav Aspazijas spalvai piederīgs (Ore & Rūķe-Draviņa 1987, 91).

Bijām labas draudzenes.

(Baiba, Rīga, 1978.)

Tik daudz var teikt par tiem folklorizētajiem oriģināldzejas tekstiem, kurus izdevies atpazīt. Taču skolēnu albumu repertuārā ir arī liels skaits mazāk pazīstamu oriģināldzejoļu fragmentu, kuri pilnībā saplūduši ar albumpantiem un bez dziļākiem pētījumiem nav sazīmējami. Papildus grūtības rada tas, ka atmiņu veltījumiem parasti tiek izraudzīti dzejoļi vai to fragmenti, kas pēc formas un satura jau sākotnēji ir tuvi tradicionālajiem albumpantiem, kā arī tas, ka katram tekstam ir sava vēsture un daudzi no tiem ierakstos nav nonākuši no pirmavota, piemēram, tulkojumi no vācu un krievu valodas (skat. nākošo nodaļu). Par pēdējo var pārlicināties, ielūkojoties kāda albumpanta vēsturē.

1936. gadā Iecavā Elzas albumā ir ierakstīts pants, par kura autoru rakstītāja uzdevusi ievērojamo skolotāju un valodnieku A. Kronvaldu.³²⁷

Rozes, tulpes, neļķes,

Tās tik mūžam vīst –

Mūsu mīlestība,

Mūžam nevītīs.

1939. gadā Rīgā Īras albumā ierakstītas līdzīgas rindas, kurās *mīlestības* vārds aizstāts ar vārdu *draudzību*.

Rozēm, neļķēm līdzīga

Lai ir mūsu draudzība

Rozes, neļķes novītīs

Mūsu draudzība nezudīs.

Tieši tāds pats teksts 1976. gadā Jeros divas reizes ierakstīts Selgas albumā, bet 1978. gadā Rīgā sirdsraudzene Baibai veltījusi līdzīgas rindas, kuras paņēmusi no tajā pašā gadā latviski publicētās H. K. Andersena pasakas “Sniega karaliene” nobeiguma:

Rozes, lai cik krāšņiem ziediem, tomēr vīst,

Mīla, draudzība tās nāvi nepazīst.³²⁸

Pasaku no vācu valodas tulkojusi Anna Bauga. Interesanti, ka dāņu oriģināltekstā H. K. Andersens izmantojis Brorsona (Brorson) psalma *Den Yndigste rose er funden*³²⁹ rin-

³²⁷ Dažos gadījumos rakstītāji izjūt nepieciešamību pievienot veltījuma tekstam kāda slavena autora vārdu, lai ierakstā varētu jaust laikmeta garu, modi, rakstītāja erudīciju vai tml. Pētījuma autorei nav zināms neviens A. Kronvalda dzejolis.

³²⁸ Andersens 1978, 40.

³²⁹ *Visjaukākā roze ir atrasta* (tulk.).

das, kuras tulkojumā skan pavisam citādi.³³⁰ Arī H. K. Andersena paša rediģētajā viņa pasaku vācu izdevumā izraudzīts piemērots kristīga satura pants.³³¹ Izskatās, ka A. Baugas tulkojumā pirmā rinda ir atveidota pēc pasakas autora rediģētā vācu teksta, bet otrā padomju cenzūras prasību dēļ³³² varētu būt darināta pēc augstāk citētā albumpanta parauga, kuram, šķiet, arī ir vāciska izcelsme, jo līdzīgus variantus vācu meiteņu albumos atradusi U. Langbeina, bet vienu versiju rīdziniece L. Vanagas kundze dzirdējusi no saviem vecākiem.³³³ Tādējādi secināms, ka latviešu meiteņu albumos šis pants, tāpat kā daudzi citi, varētu būt lokalizēts no vācu albumu tradīcijas 19. gs. beigās – 20. gs. sākumā. (Par vācu aizguvumiem latviešu albumu tradīcijā skat. 3.3.1. nod.). Vairākos gadu desmitos tam darināti jauni varianti, kuriem kopš 1978. gada pievienojies arī tulkotājas A. Baugas radītais. Savukārt H. K. Andersena pasakas „Sniega karaliene” jaunākajā tulkojumā no dāņu valodas (tulk. P. Jankavs un K. Skujenieks) Gerdas iemīļotais pants atkal atguvis baznīcas dziesmas vaibstus – šoreiz tā ir *Es skaistu rozīt'zinu* (Andersens 1997, 229 u.c.).

Otra oriģināldzejas daļa skolēnu ierakstos ir no grāmatām vai, retāk, citiem publicējumiem norakstītie dzejoļi vai to atsevišķi panti, kuriem dažkārt pievienoti arī autoru vārdi. Kā vieglāk pieejamais avots veltījumu norakstīšanai bieži tikušas izmantotas literatūras mācību grāmatas. Par to liecina ieraksti, kuros lasāmas dzejas rindas, kas ir publicētas arī literatūras mācību grāmatu daudzajos izdevumos,³³⁴ piemēram: E. Stērstes *Saulītei ir tāda vara* (3 ie-

³³⁰ *Roserne voksne i Dale,
Der fār vi Barn Jesus i Tale*
(Andersen 1988, 4; 42). Burtiski:
Rozes aug ielejās,

Tur sastopam Jēzus bērnu sarunā.

Iespējams, ka dāņu oriģināls ir pamatā panta tulkojumam J. Mednieka sniegtajā “Sniega karalienes” latviskojumā (Andersens 1934, 59, nav norādīts, no kādas valodas tulkots):

Ja rozes tik brīnišķi ielejā zied –

Vēl jaukāk pie Dieva, kur eņģeļi dzied.

³³¹ *Die Rosen, sie verblü'n und verwesen,*

Wir werden das Christkindlein sehen! (Andersen 351) Burtiski:

Rozes, tās nozied un satrūd,

Mēs redzēsim Kristus bērnu. (G. Pakalna tulk.)

³³² [..] vēlākais un milzu metienā izplatītais *Annas Baugas* – arī ar vācu valodas starpniecību tapušais – tulkojums atbilst visām tālaika ideoloģiskās cenzūras prasībām, viena no kurām bija – vai nu svītrot no teksta katru teikumu, kurā pieminēts Dievs, vai tā vietā minēt dabas māti vai likteni (Lomholts, no Andersens 1997, 5).

³³³ *Rosen, Tulpen, Nelken,*

Alle Blumen welken,

Nur die eine nicht,

Diese heißt Vergißmeinnicht. (Langbein 1997, 371.)

Rosen, Tulpen, Nelken

Alle Blüme welken.

Ais und Stahl bricht

Meine Liebe nicht (citēts no Vanagas kundzes vēstules).

Arī V. Greble savā npublicētajā manuskripta daļā par bērnu folkloru minējusi šo tekstu kā piemēru vācu pantu lokalizējumiem latviešu skolēnu albumos.

³³⁴ Piemēros aptvertas 1970. – 1990. gados publicētās mācību grāmatas. Dzejoļi vai to fragmenti citēti pēc pirmās rindas albuma ierakstā.

rakstos), O. Vācieša *Dzīvi nodzīvot vajaga prast*³³⁵ (3 ierakstos), O. Vācieša *Draugs, dzīvo, strādā un mācies*³³⁶ (2 ierakstos, no kuriem vienu darinājusi skolotāja), pārējie – vienā ierakstā: Raiņa *Mākonīts un mākonīte*,³³⁷ *Tā vasara, mīļā vasariņa*,³³⁸ *Zelta sietiņš*,³³⁹ P. Sila *Reiz runcis, pienu padzēries*,³⁴⁰ V. Plūdoņa *Ja pēc dzidra dzejas malka*,³⁴¹ *Zaķu tēvs ar zaķu māti*,³⁴² *Aspazijas Saule pie kreisās, saule pie labās*,³⁴³ K. Valdemāra *Tam vien prieki gavilē*,³⁴⁴ L. Paegles *It kā pērles*,³⁴⁵ A. Skalbes *Labi dzīvot zemē manā*,³⁴⁶ J. Vanaga *Viss, ko radījusi doma*³⁴⁷ u. c.

Kā jau iepriekšējā nodaļā minēts, mācību grāmatas dzejoļu norakstīšanai vairāk tiek izmantotas mazākajās klasēs, kad bērniem vēl trūkst pieredzes tekstu izvēlē un albumu folkloras zināšanu,³⁴⁸ tāpēc rakstītas tiek vieglāk pieejamās rindas. Taču arī vecākajās klasēs tapušajos ierakstos blakus dzejas citējumiem sastopami gan albumpanti, gan dzejas rindas, kuras dažkārt stilistiski nemaz neiederas tradicionālajā veltījumu repertuārā. No pēdējām interesants piemērs ir padomju gados populārās I. Dunajevska dziesmas pants (D. Samoilovas vārdi L. Pēlmaņa atdzejojumā³⁴⁹), kurš sākotnēji varētu būt izraudzīts atmiņu ierakstam tāpēc, ka zināms no galvas un raisa asociācijas ar dzimto vietu (lauku ciemu) un tur palikušajām draudzenēm. Pārsteidzoši, ka, par spīti četrindē jutamajam padomju laika garam, tā aizvien atkārtojas atmiņu albumu repertuārā, gan ar visai savdabīgiem variantiem:

Ziedošo ceriņu skavās,

*Dus **nelielu** strādnieku ciems.*

Atceries draudzenes savas,

Jautras un mīļas arvien.

(Dzidra, Līgatne, 1970.)

³³⁵ Literatūras hrestomātija 7. klasei 1970, 134.

³³⁶ Lasāmā grāmata 3. klasei 1987, 232, Lasāmā grāmata 3. klasei 1988, 68.

³³⁷ Literatūras hrestomātija 5. klasei 1984, 37 – 38.

³³⁸ Lasāmā grāmata 2. klasei 1971, 9.

³³⁹ Lasāmā grāmata 3. klasei 1987, 222.

³⁴⁰ Literatūras hrestomātija 5. klasei 1984, 110.

³⁴¹ Literatūras hrestomātija 6. klasei 1973, 138.

³⁴² Lasāmā grāmata 2. klasei 1971, 124 – 125.

³⁴³ Lasāmā grāmata 2. klasei 1987, 267.

³⁴⁴ Literatūra 8. klasei 1970, 72.

³⁴⁵ Literatūras hrestomātija 5. klasei 1979, 177. Kaut arī K. Valdemāra un L. Paegles rindas publicētas mācību grāmatās, tās, kā augstāk minēts, pieder pie folklorizētās dzejas un tiek izplatītas ar albumu ierakstu nevis drukātā vārda starpniecību. Tas redzams arī pēc tekstu izmaiņām albumu variantos.

³⁴⁶ Lasāmā grāmata 2. klasei 1987, 127.

³⁴⁷ Lasāmā grāmata 3. klasei 1987, 35.

³⁴⁸ Par pēdējo liecina, piemēram, 1. (?) klases skolnieces Lindas albuma (1985) repertuārs, kas sastāv no zīmējumiem, aplikācijām, 5 tautsdziesmām un 10 albumpantiem, no kuriem 8 ir viena teksta varianti.

³⁴⁹ Šo dziesmu no saviem skolas laikiem atcerējās LFK pētniece E. Melne. Viņa ne tikai zināja teksta un mūzikas autorus, bet arī varēja dziesmu nodziedāt.

Ziedošu ceriņu skavās

Dus neliels strādnieku pulks

Atceries draudzenes savas

Mīlās un jautrās arvien.

(Selga, Jeri, 1976.)

Balto ceriņu skavās

Dus neliels zvejnieku ciems (resp., Pāvilosta – B. K.-M.)

Atceries draudzenes savas

Labās un mīlās arvien.

(Sanita, Pāvilosta, 1987.)

Lielākā daļa norakstīto dzejoļu ir sastopami vienā ierakstā un, ja vien tajos nav iestarpināts adresāta vārds, bez būtiskām novirzēm no oriģināla. Taču ir arī tādi, kurus bērni rakstījuši albumos pēc atmiņas, proti, tie, kas bija jāiemācās no galvas un jāatskaita skolotājam uz atzīmi. Pēc atmiņas rakstītie teksti no norakstītajiem atšķiras ar satura interpretācijas variantiem un pieturzīmju lietojumu. Tā, piemēram, O. Vācieša dzejoļa *Krāces* (Literatūras hrestomātijā 7. klasei 1970, 134)³⁵⁰ viena panta divi albumu varianti varētu būt vai nu norakstīti, vai precīzi pēc atmiņas citēti (Nelliņa, Limbažu rajons, 1972; Vita, Dunalka, 1972), bet Aijas albumā (Priekule, 1971) redzams, ka rakstītāja vāji atcerējiesies dzejoli, jo divas pirmās rindas nav citētas precīzi, bet 3. un 4. rinda ir pašas sacerētas:

Dzīvi nodzīvot vajag prast.

Tā ir gara un pārāk īsa

Tā tev izliekas vienmēr par īsu

Tā ir grūta un laimīga.

Savukārt E. Stērstes dzejoļa pants divos albumu ierakstos varētu būt norakstīts no grāmatas,³⁵¹ vienā no tiem ievietojot Vitas vārdu, bet trešajā – rakstīts no galvas, jo tekstā vērojamas gan leksiskas izmaiņas, gan atšķirīgs pieturzīmju lietojums:

Saulītei ir tāda vara,

³⁵⁰ *Dzīvi nodzīvot vajaga prast,
Tā ir gara un vienmēr par īsu, –
Lai tev izliekas vienmēr par maz
Gūtas uzvaras laimīgo trīsu.*

³⁵¹ *Saulītei ir tāda vara,
Ka tā visu dzīvu dara,
Kokam, ziedam palīdz plaukt,
Bērnam – lielam augt.*
(Stērste 1972, 4.)

*Ka tā visu dzīvu dara,
Kokam, ziediem palīdz plaukt,
Vitiņai – lielai augt!*
(Vita, Rīga, 1975.)

*Saulītei ir tāda vara,
Ka tā visu dzīvu dara
Kokiem, – ziediem palīdz plaukt,
Bērnam – lielam augt.*
(Liena, Līgatne, 1994.)

*Saulītei ir **liela** vara,
Kad tā visu **labi** dara:
Kokam, **krūmam** palīdz **augt**,
Vitucītim lielam augt.*
(Vita, Rīga, 1975.)

Kopumā vērtējot, oriģināldzejas improvizācijas amplitūda skolēnu albumu ierakstos ir visai ierobežota, ņemot vērā, ka bērniem ir grūti darināt jaunus variantus dzejoļiem, kuru autori ir profesionāli dzejnieki ar vairāk vai mazāk izteiktu individuālu stilu. Tāpēc, tāpat kā tautasdziesmu gadījumā, plašākā variēšanās amplitūda ir iespējama tiem tekstiem, kas pārgājuši mūsdienu folkloras tradīcijā, respektīvi, kļuvuši par albumpantiem.

Pateicoties formas vienkāršībai un viegli uztveramajam saturam, albumpanti kļuvuši par dominējošo žanru atmiņu albumu tradicionālajā repertuārā.³⁵² Raksturojot to improvizācijas apjomu un specifiku skolēnu ierakstos, bez satura un formas priekšrocībām jāmin vēl divi apstākļi, kuri sekmē šo pantu lietojumu veltījumos. Pirmkārt, tā kā lielākā daļa albumpantu jau pēc izcelsmes ir organiska albumu tradīcijas sastāvdaļa,³⁵³ to kontekstualizēšana ierakstos ir vienkāršāka nekā tiem tekstiem, kas albumu repertuārā ienāk no klasiskās folkloras vai literatūras. Proti, rakstītājam tikai jāizvēlas viens no pazīstamajiem pantiem un jānoformē tas kā veltījums konkrētajam adresātam. Otrkārt, albumpantu improvizācijas paradīgu nosaka tas apstākļis, ka pēc visām pazīmēm (skat. 3.2.1. nodaļas sākumā) tie pieder bērnu folklorai un vairumā gadījumu, tāpat kā mutvārdu panti, tiek reproducēti pēc atmiņas. Par

³⁵² Skat. arī iepriekšējo apakšnodaļu.

³⁵³ Protams, ka albumos rakstīto pantu starpā atrodamas arī parodijas un pamācoši panti, bet specifiska teksta – albumpanta parādīšanās ir drīzāk saistīta ar autogrāfa atstāšanas situāciju nekā joku stāstīšanu. Un daudzi no šiem pantiem [...] nevar būt nekas cits kā albumpanti (Sullivan 1995, 158).

to liecina gan skolēnu un studentu aptaujās un intervijās minētie albumpantu piemēri, gan tie albumu ieraksti, kuros saglabāts panta saturs un metriskā struktūra, bet nav ievērots tā tradicionālais pieraksts četrās rindās, jo bērns, acīmredzot, rakstījis tekstu pēc atmiņas. Piemēram:

Atmiņa ir maziņa tākā

Kalnu kaziņa dzīvo

Mazā māiņā zīda

zeķe kajiņā Bite kož

medus ož Atmiņa

tai pakaņ jož.

(Arta, Jeri, 1978.)

Šajā veltījumā saplūdināti kopā divi pazīstami albumpanti, neievērojot ne rindu, nedz teikumu un pantu robežas, toties ritma un satura ziņā teksti ir nevainojami – šķiet, meitene vienkārši pierakstījusi “ausīs skanošās” rindas.

Albumpantu kā folkloras žanra funkcionēšanas dabiskais konteksts ir mūsdienu skolēnu kultūra, kurā tie attīstās visā satura un formu daudzveidībā un ir vienīgie no veltījumu tekstiem, kuriem bērni darinājuši tādu variantu skaitu, kas ļauj pētniecības nolūkos grupēt līdzīgos tekstus tipos (skat. 1. pielikumu). Albumpantu īpatsvars un nozīme ierakstu repertuārā ļauj domāt, ka tieši to improvizācijas paradigma nosaka tradīcijā „no ārpuses” ienākušo tekstu (tautasdziesmu, mutvārdu pantu, dzejoļu) variēšanas paraugu – apjomā no viena vārda aizstāšanas līdz visa teksta pārdzejošanai.

Biežāk lietotais paņēmieni albumpantu, tāpat kā citu veltījumu tekstu improvizācijā, ir atsevišķu vārdu variēšana, jo lielākajā daļā gadījumu tā būtiski neietekmē ne panta formu, ne kopējo saturu, toties palīdz radīt jaunas nozīmes nianšes vai, vismaz, neatkārtot citus rakstītājus. Atšķirībā no pārējām veltījumu formām, adresāta vārds tiek ievietots tikai tajos albumpantos, kuros tam paredzēta īpaša vieta, piemēram:

Es zinu skaistu puķīti,

Ko sauc par rozīti,

Es zinu skaistu meitiņu,

Ko sauc par Selgiņu.

(Selga, Jeri, 1976.)

Vairumā šī teksta variantu meitenes vārds tiek lietots deminutīvā, tādējādi rakstītājas (šo pantu viena otrai veltījušas tikai meitenes) panākušas divus mērķus vienlaikus – gludu

četrtrīdes formu un adresāta uzrunas emocionālu tonējumu. Interesanti, ka visos šī panta ierakstos, kas izdarīti Līgatnes vidusskolā, *meitiņas* vārds aizstāts ar skolēnu neformālajai leksikai piederīgo *skuķīti*, kas ne tikai labi atskaņojas ar vārdu *puķīte*, bet arī padara tekstu tuvāku meiteņu personiskās saziņas telpai.³⁵⁴

Blakus īpašvārdiem albumpantu ierakstos visbiežāk tiek variēti vienas vārdšķiras vārdi – parasti īpašības vārdi, bet arī lietvārdi, vietniekvārdi un darbības vārdi, vai dažādu vārdšķiru vārdi ar līdzīgu semantisko slodzi. Piemēram:

Apzeltītie saules stari

Noriet vēlu vakarā.

Nodzīvotie skolas gadi

Paliek mūžam atmiņā.

(1978, Rīga, Baiba.)

Šī pazīstamā panta variantus skolēni darinājuši, aizstājot katrā rindā vienu vārdu, biežāk, īpašības nozīmē lietoto. Visdaudzveidīgāk variēts pirmās rindas epitets. Proti, bērnu interpretācijā saules stari ir ne tikai *apzeltītie*, *nogājušie*, *norietošie*, *sudrabortie* vai *sarkansārtie*, bet arī *nejauši* (Rīta, Ogresgals, 1941), *novijuši* (Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1952, 2 ieraksti) un pat *gudrojošie* (Arta, 1978) un *pakavotie* (Marita, Kuldīga, 1994). Panta otrās rindas variantos aprakstīts, ka tie *noriet*, *atspīd* vai *ilgi kvēlo*. Trešajā rindā rakstītāji runājuši par *nodzīvotiem*, *pagājušiem* vai *pavadītiem* skolas gadiem, kas, kā ceturtajā rindā apliecināts, *mūžam* paliek atmiņā, *ilgi* paliek atmiņā vai paliek *dārgā* atmiņā. Divi ieraksti Martas albumā, kuros minēti *novijušie* saules stari, liecina, ka, bērni palaikam arī noraksta pantus no citiem ierakstiem, pārņemot iepriekšējo rakstītāju pieļautās kļūdas un aplamības. Parasti gan saturā vai formā neveiklāki teksti tālāk par vienu ierakstu netiek un tā arī neiekļūst tradīcijas turpmākajā aprītē.

Lai gan albumpantu leksika ir vienkāršāka salīdzinājumā, piemēram, ar klasiskās folkloras tekstiem, kuros ietverts daudz simbolu un metaforu, tomēr arī tajā gadās bērniem nesaprotami vārdi. Tā, piemēram, darīnot jaunus albumpantu variantus, viņi *atvaru* sajaukuši ar *ietvaru*,³⁵⁵ vecmāmiņu lietotais barbarisms *brudierēt* sadzirdēts kā *budierēt*³⁵⁶ vai padarīts

³⁵⁴ Līgatnes piemērs atklāj vēl vienu albumpantu improvizācijai tipisku iezīmi, proti, vienā skolēnu kolektīvā – parasti klasē, bet arī skolā – tiek apgūti un lietoti vieni un tie paši populāro albumpantu varianti.

³⁵⁵ *Cik jaunības gadu sapņi ir skaisti*

Kā zelts un dimants tie mirdz –

Kā ziedi, pa straumi, kas laisti

Tie ātri uz ietvaru slīd

(Ināra, Vircava, 1973).

³⁵⁶ *Mācīes Zandiņ, zeķi lāpī,*

Adatiņā diegu trāpīt.

saprotamāks – *gludierēt*, vārds *iemantot*, šķiet, aizmirsts un nomainīts ar rakstītāja spontāni izdomāto – *iemantīt*³⁵⁷ u. tml. Dažkārt pārpratumi grūti šķirami no oriģinālu izteiksmes līdzekļu meklējumiem, piemēram, Martas albumā (Andiņu un Vigaru sādžas, 1953) draudzene raksta:

Cik ilgi zaļo pumpurkoks

Tik laimes tev

Un sveicienu tev sūtu

Ar sauli austošo.

Liekas, ka rakstītāja savā veltījumā ieviesusi jaunu auga nosaukumu, lai padarītu to atšķirīgu no 11 līdzīgajiem Martas albuma repertuārā, kuru pirmajā rindā lietots semantiski precīzākais *skuju* vārds.

Savukārt, nākošajā piemērā lasāmā metafora *zvaigžņu skaņas* varētu būt tiklab ieraksta autore jaundarinājums, kā teksta pārprašanas rezultāts:

Laime nav zvaigžņu skaņas,

Laime nav dzintars, kas mirdz,

Laime ir bērniņas sapņi,

Atmiņas gaišas, kas mirdz.

(Selga, Jeri, 1976.)

Savā albumpanta variantā rakstītāja ir aizvietojusi citkārt stabilo pirmās rindas metaforu *Laime nav zvaniņš, kas zvana* (citus šī teksta variantus skat. pielikumā) vai nu, apzināti radīdama romantisku noskaņu uz teksta loģikas rēķina, vai arī nejauši, proti, vārdkopa *zvaigžņu skaņas* varētu būt radusies aizmiršanas vai pārprašanas dēļ, ja ņem vērā, ka šī teksta vecākā variantā ir runa par *zvārguļu skaņām*. Par labu rakstītājas jaunradei tomēr liecina tas, ka viņas variantā vienīgajā ir ienācis atmiņas motīvs, kas maina ne tikai pēdējās rindas, bet arī visa panta nozīmi.³⁵⁸

Otrs bērnu plašāk pielietotais albumpantu improvizācijas paņēmieni ir divrindes variēšana, jebšu vairāk kā 50% albumpantu tekstu, līdzīgi tautasdziesmām, sastāv no divām stro-

Mācies sūt un budierēt
Ne par pušiem studierēt.
(Zanda, Līgatne, 1993.)

³⁵⁷ *Laimi tev vēlu,*
bet nespēju dot,
Centies sev pati
To iemanīt.

(Arta, Jeri, 1978.)

³⁵⁸ Šis ir viens no retajiem albumpantiem, kura variantos bērnu jaunrade izpaudusies ievērojamās teksta satura un nozīmes izmaiņās – ir nosaukti ne tikai dažādi dārgakmeņi, bet arī paustas atšķirīgas domas par to, kas ir laime (skat. 1. pielikumā).

fām jeb pusēm, kuras katra izsaka pabeigtu domu. Vienkāršākais teksta variēšanas veids divrindu apjomā ir panta abu pušu apmaiņa vietām, no kā tā nozīme nemainās, piemēram:

Nevar visus skaistus ziedus

Savīt vienā vaiņagā,

Nevar visus mīļus vārdus

Pateikt vienā pantiņā.

(Elza, Iecava, 1936 u. c.)

Nevar visus skaistus vārdus

Salikt vienā pantiņā,

Nevar visas skaistas rozes

Savīt vienā vainagā.

(Liena, Līgatne, 1994 u. c.)

Citkārt tiek variēta tikai četrindes otra puse nolūkā mainīt teksta nozīmi atbilstoši vēlamajai ieraksta gaisotnei, piemēram:

Visi vēlē šo un to

Es ar vēlēšu kaut ko

Rozēm pītu saulē tītu

Solu tevīm dzīves rītu.

(Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1952, 2 varianti.)

Visi vēlē šo un to,

Es ar vēlēšu kaut ko.

Lai tu pupā pakārtos,

Un ar zirni nošautos.

(Baiba, Rīga, 1977 u. c.)

Visi vēl tev šo un to,

Es ar vēlēšu kaut ko –

Lai tu dievā skatītos

Un ar dievu mīlētos.

(Evita, Kuldīga, 1990.)

Visi vēlē šo un to

Es tev vēlēšu kaut ko:

Smuku puisī zilām acīm

Sārtiem rožu vaidziņiem.

(Ināra, Līgatne, 1989.)

Šeit rakstītājas izmantojušas dažādus improvizācijas paņēmienus, proti, divos gadījumos ticis izvēlēts viens no plašāk pazīstamajiem teksta variantiem (Baibas un Ināras albumos), otros divos (Evitas un Martas albumos) panta otrā puse ir sacerēta no jauna.

Retāk izmantots variēšanas paņēmiens ir atšķirīgu albumpantu pušu apvienošana četrindē, piemēram:

Mācies, Rasmiņ, zeķi lāpīt,

Adatiņu taisni trāpīt.

Bet ja uznāk niķīgs prāts,

*Tad lai palīdz slotas kāts.*³⁵⁹

(Rasma, Ugāle, 1977.)

Gadās, ka bērni raksta albumpanta divas rindas kā patstāvīgu veltījumu, īpaši parocīgi šim nolūkam ir laimes vēlējumi. Tā, piemēram, veltījums

Katris putniņš, kas uz zara,

Lai tev prieka dienas zvana.

(Elza, Iecava, 1936.)

radies no pazīstamā laimes vēlējuma:

Katris putniņš, kas uz zara,

Lai tev laimes dienas zvana,

Katra puķīt, kas uz lauka,

Lai būt' tavām acīm jauka.

(Emīlija, Rundāles pagasts, 1921 u. c.)

Improvizācija var notikt arī pretējā virzienā, proti, no divrindes tradīcijas attīstības gaitā izveidojusies četrinde. Tā, piemēram, vairāk kā gadsimtu vecais, albumu repertuārā pastāvīgi atrodamais divrindu pants

Cīnies un ceri,

³⁵⁹ Pants veidots no diviem tekstiem. Viens no tiem lasāms šajā paša albumā:

Mācies, Rasmiņ, zeķi lāpīt,

Adatiņā diegu trāpīt,

Mācies mātes rīkstes bīties,

Ne pēc jauniem puisiem dzīties.

Novēlu tev ķipī sēdēt

Pīparus ar medu ēst.

Bet ja gadās niķīgs prāts

Lai tev palīdz slotas kāts. (Aija, Priekule, 1970.)

Lai dzīvē kam deri!

(Elza, Iecava, 1936. – 1937., 3 ieraksti u. c.)

1970. gados tiek papildināts ar divām jaunām rindām un vēlāk albumos rakstīts jau kā četr-
rinde:

Cīnies un ceri,

Lai dzīvē kam deri,

Ēdi un dzeri,

Lai vairāk sveri!

(Baiba, Rīga, 1979, skat. arī 1. pielikmā).

Divrindu pantu skolēnu albumu repertuārā nav daudz. Tie variējas tāpat kā četr-
rindes, bet ir savstarpēji atšķirīgi izcelsmes un funkciju ziņā. No literatūras (folklorizējušies dzejoļu
fragmenti vai rakstnieku domu graudi) un klasiskās folkloras pārņemtie parasti tiek rakstīti
kā veltījumi, piemēram:

Dzīvi dzīvot nevis tēlot,

nesadegt, bet mūžam kvēlot.

(Arta, Jeri, 1978, Ilze, Rīga, 1982 u. c.)

Šī divrinde varētu būt Aspazijas dzejas fragmenta folklorizēta versija, kuras saturs sko-
lēnu interpretācijā ieguvis oriģinālajam pavisam pretēju nozīmi.³⁶⁰ Populāra bērnu un jaun-
iešu ierakstos ir tautasdziesmas strofa, kura albumu repertuāra kontekstā zaudējusi saikni ar
klasisko dziesmu folkloru un ieguvusi albumpanta statusu:

Dzīvo bites vieglumiņu,

Ābeļziedu baltumiņu.

(Īra, Rīga, 1939; Rita, Kārļi, 1945; Vita, Rīga, 1976; Ilze, Rīga, 1984.)

Vairāki no veltījumos daudz rakstītajiem divrindu albumpantiem radušies 1970. –
1990. gados, tiem ir pārsvarā humoristiska nokrāsa (skat. 1. pielikumu).

Arī lielākajai daļai paraksta aizstājēju un papildinātāju formulu raksturīga atskaņotas
divrindes forma:

Raksta tinte un spalva,

Un mana gudra galva.

³⁶⁰ Sal.: *Mūža gaisma tam tik mirdz,
Kam no dzīves šķirta sirds;
Dievu ugunī tam kvēlot,
Dzīvi nedzīvot, bet tēlot.*
(„Sidraba šķidrums”, 10. skats. Aspazija 1986, 427.)

(Irma, Vītiņa skola, 1922, LFK 1453 u. c.)

Neprasu no tevis daudz,

Atceries, kā mani sauc.

(Raimonds, Līgatne, 1974, 3 ieraksti u. c.)

Pēc formas, variēšanās un izplatības arī tās pieskaitāmas albumpantu žanram. Tādējādi, divrindu albumpanti ierakstā var tikt lietoti gan veltījumos, gan kā paraksta formulas, gan, dažos gadījumos, arī kā vēlējumi zem veltījuma četrindes.

Samērā izplatīta parādība skolēnu vidū ir albumpantu sacerēšana. To atzīst arī daudzi aptauju respondenti, atklādami, ka pantus atmiņu veltījumiem sacerējuši paši:

Es citiem rakstu vai nu pašsacerētus dzejoļiskus vai īsiņus novēlējumus. Dažreiz es rakstu: Lai Tevi kaza bada, Kad skolā nemācies (RIS 4. kl. skolniece).

Es atmiņu kladē saceru pati kādu pantiņu vai novēlējumu (Upsk 7. kl. skolniece).

Es nemēdzu rakstīt nopietnus dzejoļus, parasti rakstu pašsacerētus pantiņus, tie ir satīriski un jautri, parasti veltījums tieši šim cilvēkam (LUP 2. k. studente).

Pašsacerētu tekstu priekšrocība ir tā, ka tie tiek kontekstualizēti jau sacerēšanas procesā. Proti, paužot veltījuma ideju paša sacerētās rindās, rakstītājs vienlaikus veido dažāda līmeņa kontekstuālās saites ar tradicionālo tekstu repertuāru.³⁶¹ Tās var izpausties tematikas,³⁶² atsevišķu motīvu,³⁶³ teksta fragmentu, paraugu³⁶⁴ u. tml. izmantojumā. Tādējādi katrs

³⁶¹ Neliela pašsacerēto pantu grupa ir kontekstuāli saistīta ar ilustrāciju, respektīvi, tie darināti kā ilustrācijas komentārs (tuvāk skat. 3.2.2. nod.).

³⁶² Lielākā daļa bērnu sacerēto pantu veltīta albumu tradicionālajam tēmu lokam, visvairāk atmiņām, draudzībai, personas izaugsmei, tiek vēlēta laime dzīvē un veiksmē mācībās. Piemēram:

<i>Lapiņa no koka krīt,</i>	<i>Lai prieks tavā sirdī,</i>	<i>Aiju, mācies zīmēt puķi,</i>
<i>Virpuļo un zemē krīt.</i>	<i>Lai smaids stāv tev klāt,</i>	<i>Lai tev zīmēšanā nav divinieks.</i>
<i>Atmiņa no laba drauga</i>	<i>Tevis atmiņai mazai</i>	<i>Un ja būs divnieciņš</i>
<i>Dziļi, dziļi sirdī krīt.</i>	<i>Vēlēju es!</i>	<i>Tad mamma pērs.</i>
(Marita, Kuldīga, 1994.)	(Ilze, Rīga, 1984.)	(Aija, Priekule, 1970.)

³⁶³ Bērnu pašu sacerētajos pantos bagātīgi izmantoti albumpantu žanra konstantie motīvi – atmiņas, skola, bērniņa, puķes, sevišķi rozes, putni, upe, ceļš u. tml.:

<i>Putni kad dzied</i>	<i>Ja mēs vairs netiksimies</i>
<i>Rozes kad zied!</i>	<i>Šī būs liela atmiņa</i>
<i>Tad domā par mani</i>	<i>Lai uz mūžiem tev un man</i>
<i>Kas piemini Tev gan.</i>	<i>Mans paraksts prātā stāv.</i>
(Irma, Vītiņa skola, 1922, LFK 1453, 3781.)	(Selga, Jeri, 1976.)

³⁶⁴ Tautasdziesmu fragmentu un paraugu, kā arī dzejoļu rindu izmantojums albumpantu sacerēšanā aplūkots jau augstāk. Jaunu tekstu radīšanā tiek izmantoti arī labi zināmi albumpanti. Viens no veiksmīgākajiem darinājumiem, šķiet, radīts uz iepriekš iztirzātā panta *Apzeltītie saules stari / Noriet vēlu vakarā* bāzes, pirmajā rindā lietojot nedaudz izmainītu tautasdziesmu formulu *Noiet saule vakarā*:

Noriet saule vakarā
Paliek tikai atspožums
Paiet skolas gadi ātri
Paliek tikai atmiņas.

šāds sacerējums ir unikāls un tai pašā laikā tradicionāls. Tomēr tikai nedaudzas no pašsacerēm ir tik veiksmīgas, ka folklorizējas un iekļūst albumu tradīcijas pastāvīgajā aprītē. Rakstītāju pašu sacerēto tekstu vērtība slēpjas vairāk to emocionalitātē kā domas formulējumā, jo, kā secina M. un H. Knapi, bērni, apzinoties tradicionālo albumpantu bezpersonisko raksturu, dažkārt mēģina savas izjūtas izteikt pašu sacerētās rindās, kas tomēr izrādās pagrūti, jo viņiem trūkst pieredzes oriģinālas, patiesas izteiksmes radīšanā. Tāpēc, *kad bērni nogurst no cenšanās būt oriģināliem un kad viņiem jāieraksta daudzos albumos, vai arī, ja viņi ir nepmierināti ar pašu mēģinājumiem sirsnīgi izteikties, vienmēr pastāv iespēja atgriezties pie tradīcijas* (Knapp & Knapp, 1976, 155, 156), respektīvi, pie albumpanta.

Albumpantiem kā dominējošai veltījumu tekstu formai, kuras izcelsme un funkcijas ir tieši saistītas ar atmiņu albumu tradīciju, blakus ieraksta jēdzieniskajam ietvaram ir būtiska nozīme veltījumu tekstu kontekstualizēšanā un vienota albumu repertuāra izveidē. Bērnu kompetence albumpantu žanra lietojumā ne tikai ietekmē tekstu atlasī veltījumiem, bet arī nosaka to improvizācijas paraugu un sekmē veiksmīgāko jaundarināto variantu iekļaušanos tradīcijas aktīvajā aprītē. Līdz ar to var teikt, ka atmiņu albums pats rada savdabīgu kultūras kontekstu, kurā lielākā daļa „no ārpuses” ienākušo tekstu, dažkārt pat sakāmvārdi un teicieni³⁶⁵, tiek pārvērsti par albumpantiem plašākā nozīmē.

3.2.2. Ilustrāciju repertuāra tradicionālie aspekti

Atmiņu albumu ilustrāciju repertuāru³⁶⁶ veido skolēnu darinātie zīmējumi un aplikācijas.³⁶⁷ Latviešu skolēnu kultūrā sastopami atmiņu albumi gan ar, gan bez ilustrācijām. Pēdējie vairāk pazīstami laikā no 19. un 20. gadsimta mijas līdz otrajam Pasaules karam. Spriežot pēc izskatītā materiāla, šī perioda albumos vispār ir salīdzinoši maz ilustrāciju, toties vairākas no tām vēl 1930. gados, turpinot 19. gadsimta vācu albumu iedibinātās noformēšanas tradīcijas, izceļas ar kvalitāti, kas ir tuva profesionālajai mākslai: starp tām rodami ar tušu vai zīmuli darināti portreti (Alfrēds, Limbaži, 1912; Laima, Rīga, 1933, skat. 11. att. 3. pielikumā) miniatūras dabas un pilsētas ainas (Milda, Rīga, 1921, skat. 12. att. 3. pielikumā;

(Arta, Jeri, 1978.)

³⁶⁵ Tā, piemēram, teicieni *Koks atstāj celmu, Netici labākam draugam* u. c. albumos bieži tiek rakstīti četrrindu panta formā (skat. 3.2.1. nod. pie sakāmvārdiem).

³⁶⁶ Ilustrācija (lat. *illustratio*) – ‘attēls, kas papildina vai paskaidro tekstu’ (SV 1999, 297). Kaut arī skolēnu darinātās aplikācijas un zīmējumi ne vienmēr tieši paskaidro veltījuma tekstu, taču jebkurā gadījumā to papildina, respektīvi, rotā. Tāpēc šajā nodaļā par *ilustrācijām* plašākā nozīmē saukti *visi albumos atrodamie zīmējumi un aplikācijas*, bet šaurākā nozīmē – *attēli ar noteiktu sižetu* (ziedi, dzīvnieceki u. tml.). Sižets (fr. *sujet*) – tēlotājmākslā – notikums (priekšmets), kas attēlots mākslas darbā (SV 1999, 729). Uzskatāmības labad pēdējie dēvēti arī par *bildēm*.

³⁶⁷ Aplikācija (lat. *applicatio* ‘pielikšana’) – dekoratīvs veidojums (piem., uzšuvums, uzlīmējums) uz kādas virsmas (SV 1999, 65). Promocijas darbā ērtības labad par aplikācijām sauktas visas albumu ierakstos līmētās ilustrācijas – uzlīmes, pastkartes, kolāžas no dažādiem materiāliem u. tml.

Laima, Rīga, 1933), ziedi un vinjetes (Alfrēds, Limbaži, 1912 u. c.). Šo zīmējumu autori parasti ir ģimnāziju audzēkņi.³⁶⁸ Neilustrēti albumi līdz 1940. gadiem ir sastopami gan ģimnāzijās, gan zemākas pakāpes, piemēram, draudzes skolās. Vēlākajos gados tādi ir pamatskolas pēdējās klasēs un vidusskolā rakstītie dzejoļu albumi, kuros uzmanība vairāk koncentrēta uz veļtījumu saturu.

Savukārt, jaunāko klašu skolēnu albumi parasti ir krāsaini – pilni zīmējumiem un aplikācijām, un, sākot ar apmēram 1950. gadiem, ilustrācijas regulāri sastopamas arī pamatskolas vecāko klašu albumos, no 1970. gadiem kļūstot gandrīz par obligātu nosacījumu ieraksta veidošanā.³⁶⁹ Daudzu tagadējo un bijušo rakstītāju vērtējumā ilustrācija ir svarīgākā ieraksta sastāvdaļa:

Jā, man patīk rakstīt atmiņu kladēs, pārsvarā es zīmēju. Man patīk, jo man parasti ļoti skaisti sanāk (Upsk 6. kl. skolniece).

Galvenais tomēr bija skaists zīmējums un tam pantiņam vai dzejolītim nebija īpaša nozīme, jo vienā kladē varēja sastapt vienus un tos pašus pantiņus (LUF 1. k. studente).

Es nekad nerakstīju pantiņus, bet tikai zīmēju, jo pantiņi bieži atkārtojās, tas nebija interesanti, bet jaunus es nezināju (LUP 2. k. studente).

Kaut arī bērnu māksla ir plaša un daudzslāņains izpētes lauks,³⁷⁰ analizējot skolēnu darinātās albumu ilustrācijas, uzmanība pievērsta galvenokārt to tradicionālībai, kuras izpausmes meklētas divos virzienos – ilustrāciju avotu izvēlē un ilustrāciju (zīmējumu un aplikāciju) izpildījumā.

Tradīcijas ilustrāciju avotu izvēlē

Analizētais materiāls un skolēnu aptauju dati liecina, ka vairums albumu ilustrāciju sižetiski iekļaujas kādā no motīvu grupām, kuras, savukārt, pārstāv septiņas plašākas tēmas:

- augi, pārsvarā ziedi, bet arī sēnes, ogas, augļi, koki vai to zari u. tml.,
- dzīvnieki: mājas, savvaļas un eksotiskie, tai skaitā putni, zivis, kukaiņi,
- cilvēki, pārsvarā sievietes un bērni,
- bērnu kultūras (pasaku, animācijas filmu, komiksu) varoņi,
- dabas ainas un debesu spīdekļi,

³⁶⁸ Arī V. Rūķe-Draviņa, raksturojot ilustrācijas albumos, kas tapuši pamatskolas un vidusskolas vecumā, norāda, ka *vidusskolas albumā zīmējumu vairs tikpat kā nav. Toties tie nedaudzie, kas tur atrodami, ir jau profesionālā līmenī* (Ore & Rūķe-Draviņa 1987, 103).

³⁶⁹ Tāpēc šajā nodaļā analizēti galvenokārt tie ilūstrētie albumi, kas tapuši laika periodā no 1950. līdz 1990. gadiem.

³⁷⁰ Ar jēdzienu *bērnu māksla* promocijas darbā apzīmēti visi bērnu mākslinieciskās jaunrades veidi kopumā. Šādā nozīmē tas lietots arī pētnieciskajā literatūrā, izstāžu un muzeju nosaukumos u. c. (skat., piemēram, www.naturalchild.com/gallery). Līdz šim nav publicēts neviens pētījums par latviešu bērnu mākslu.

- transporta līdzekļi,
- atsevišķi albumu tradīcijā aprobēti attēli ar simbolisku nozīmi: sirdis, lūpas, grāmatas, aploksnes, zvani, karogi u. tml.

Pēc izplatības un improvizācijas īpatnībām šīs tēmas albumu ilustrāciju repertuāra kontekstā ir uzskatāmas par tradicionālām, taču vienlaikus tās ir raksturīgas pamatskolas vecuma bērnu mākslai vispār.³⁷¹ Tātad, bērni zīmē un līmē atmiņu albumos to pašu, ko viņi šajā vecumā parasti mēdz zīmēt un līmēt, respektīvi – ko ikdienā redz sev apkārt.³⁷² *Zīmēja un līmēja kaut ko redzētu. No multenēm* (Lvsk 11. kl. skolniece).

Tomēr albumu ilustrācijas atšķiras no citiem bērnu darinātajiem zīmējumiem un aplikācijām ar to, ka satura, izmēru, novietojuma u. c. ziņā tiek piemērotas tieši albuma videi, ievērojot tai raksturīgās rotāšanas tradīcijas, kas pamatā tiek apgūtas pēc biedru albumos redzētajiem paraugiem. Paši skolēni ilustrāciju tematisko izvēli albumu ierakstiem raksturo šādi:

Es zīmēju pati ar savu izdomu. Dažreiz puķes, dažreiz mākonīšus ar sejiņām (RIS 4. kl. skolniece).

Parasti zīmēju mīļu saulīti (Upsk 6. kl. skolniece).

Puķes un rozes, dažreiz arī kaķi vai zaķi (RFL 4. kl. skolniece).

Mašīnas, uzlīmes (RFL 4. kl. skolnieks).

Puķes zīmē, meitenes, pasaku varoņus, izgriez no grāmatām un kartiņām (Mvsk 6. kl. skolniece).

Parasti zīmēja multfilmu varoņus un princeses. Līmēja zaķīšus, rozītes un cilvēciņus (Mvsk 9. kl. skolniece).

Es parasti zīmēju kaut ko smieklīgu (RIS 3. kl. skolniece).

Meitenēm mīlestības simbolus, zēniem spokus, briesmoņus (Mvsk 9. kl. skolnieks).

Parasti meitenes zīmēja dzīvniekus un puķes, zēni mašīnas. Līmēja puķes. (Lvsk 11. kl. skolniece).

Bērnu sniegtās ziņas un albumu materiāls rāda, ka ilustrācijas tēmas izvēli neietekmē tas, vai zīmējums/aplikācija ir rakstītāja patstāvīgi radīta, vai aizgūta no kāda avota. Toties

³⁷¹ Sal. ar amerikāņu pētnieces Rodas Kelogas (Rhoda Kellog) secinājumiem, ka bērni vecumā no 4 – 8 gadiem savos zīmējumos attēlo četras motīvu grupas: dzīvniekus, ēkas, augus un transporta līdzekļus. Roda Keloga ir izpētījusi vairāk kā 1 000 000 bērnu zīmējumu no visas pasaules un radījusi savu teoriju par zīmētprasmes attīstības sākumiem, zīmēšanas psiholoģisko motivāciju, bērnu zīmēto tēlu koncepcijām u. tml. (www.architecture-mind.com/childrens/drawings).

³⁷² *Bērni nerada mākslu tukšumā. Viņi katru dienu saskaras ar tēliem no televīzijas, žurnāliem, avīzēm, grāmatām, komiksiem no pieaugušo, brāļu, māsu un vienaudžu mākslas. Šie tēli ir bagāts avots idejām par tēmām, motīviem, materiāliem, izpildījuma tehniku* (http://www.deakin.edu.au/education/visarts/defining_childart.htm).

svarīga nozīme ieraksta rotājuma izvēlē bieži tiek piešķirta humoram. Gan meitenes, gan zēni atzīst, ka atmiņu albumos labprāt zīmē *smieklīgus zīmējumus, visādus ķēmiņus, jocīgas sejiņas* u. tml.

Ilustrāciju tēmas izvēli būtiski ietekmē arī rakstītāja dzimums.³⁷³ Aptauju atbilžu un albumu ierakstu kvantitatīvā analīze rāda, ka meitenes biežāk zīmē un līmē albumos puķes, sirsniņas, princeses, meitenītes u. tml., savukārt zēni vairāk aizraujas ar transporta līdzekļiem, animācijas filmu varoņiem un karikatūrām (skat. tālāk). Abu dzimumu rakstītāji labprāt rotā savus veltījumus ar dzīvnieku attēliem. Tomēr tas ir tikai vispārējās tendences raksturojums. U. Langbeina norāda, ka skolēnu albumu estētika nebūt nav viendabīga, jebšu to nosaka katra bērna individuālā gaume, kuras attīstību ietekmē vairāki savstarpēji saistīti faktori – ne tikai bērna dzimumpiederība un radošās spējas, bet arī viņa sociālā izcelsme, viņa vecāku gaume, ģimenes ienākumi u. c. (Langbein 1997, 376). Individuālās gaumes loma albuma ilustrācijas izvēlē atklājas arī skolēnu aptauju atbildēs, piemēram, Madlienas vidusskolas 6. klases skolnieks uz jautājumu, kas parasti tiek zīmēts atmiņu albumos, atbild: *Zīmē to, kas patīk. Es arī zīmēju to, kas patīk.* Savukārt Usmas pamatskolas 6. klases skolniece savā atbildē parāda, ko viņa izvēlas no albumu rotāšanas tradīciju piedāvājuma: *Es parasti zīmēju sirsniņas, nezīmēju lielus zīmējumus. Uzlīmītes nelīmēju.*

Tomēr, kā jau iepriekšējās nodaļās aprādīts, svarīga loma bērna individuālās gaumes veidošanā ir klases kolektīvā izvirzītajām prasībām ieraksta noformēšanā. Galvenā no tām ir jau pieminētā prasība pēc *glīta* ieraksta, kuru bērni īpaši attiecina uz tekstu rotājošo zīmējumu vai aplikāciju. Tādēļ blakus patstāvīgi radītām veltījumu ilustrācijām nozīmīgu vietu visā albumu pastāvēšanas vēsturē ieņēmuši kopēti, nozīmēti un līmēti attēli. Bērni aptaujās nosaukuši vairākus šādu attēlu avotus: *bilžu grāmatas, žurnālus, „multenes”,* (t. i., animācijas filmas), *apsveikumu kartītes, komiksus, filmas, avīzes, pat plakātus.*

Visbiežāk tiek kopētas vai nozīmētas grāmatu ilustrācijas, no kurām bērni aizgūst gan veselās bildes, gan, biežāk, atsevišķus tēlus vai greznojošas detaļas.

Zīmējumus pārsvarā ņēmu no grāmatām, bet dažādām. Citreiz tie bija kādi ziedi, lapas, virtenes, citreiz kāds rūķis, zaķis vai kas cits (Evita, dz. 1979. g.).

Parasti kaut ko nokopēja. Un kaut ko no tām populārajām grāmatām un komiksiem (Mvsk 9. kl. skolniece).

³⁷³ Spriežot pēc albumu ierakstiem, *bērnu vecums* ilustrācijas tēmas izvēli tikpat kā neietekmē, īpaši tas sakāms par 1970. – 80. gadiem. Tā, piemēram, salīdzinot Lindas (1985) 1. (?) klases albumu ar Ināras (Līgatne, 1989) 9. klasē tapušo, redzams, ka pirmajā tēmu izvēle ir bagātīgāka, bet citādi līdzīga. Proti, abos atmiņu albumos dominējošās motīvu grupas ir dzīvnieki, puķes, saule, animācijas filmu un pasaku tēli, tai skaitā izgriezumi no M. Stārstes zīmētajām atklātnēm. Rakstītāju vecuma atšķirības gan parādās zīmējumu un aplikāciju tehniskajā izpildījumā.

[Atmiņu albumos, B. K.-M.] *kopēju no kādas bilžu grāmatas* (Mvsk 9. kl. skolnieks).

Kaut gan mācību grāmatas ir skolēniem visērtāk pieejamais attēlu avots, albumu ilustrāciju noskatīšanai tās tiek izmantotas reti,³⁷⁴ Varbūt tāpēc, ka bērniem šie attēli, diendienā skatot, ir apnikuši, vai arī tāpēc, ka viņiem tie vienkārši nepatīk. U. Langbeina uzsver, ka bērni [...] *atpazīst un pieredz apkārtējo sociālo vidi ar specifiskas estētikas starpniecību* (Langbein 1997, 373). Par to, ka šī estētika bieži atšķiras no pieaugušo izpratnes par skaisto, liecina arī atmiņu albumos kopēto un nozīmēto grāmatu ilustrāciju izvēle. Proti, no bagātā latviešu bērnu grāmatu grafikas klāsta savu ierakstu rotāšanai skolēni izraudzījušies tikai atsevišķu mākslinieku zīmējumus. Lai gan šo izvēli, nenoliedzami, ietekmē arī praktiski apsvērumi, piemēram, grāmatu pieejamība un ilustrācijas izpildījuma tehniskā puse, proti, kurš attēls ir vieglāk „pārceļams” albuma ierakstā,³⁷⁵ šķiet, ka svarīgākais kritērijs tomēr ir rakstītāja gaume.

Spriežot pēc aplūkotā albumu materiāla, vispilnīgāk bērnu prasības apmierina Margaritas Stārastes veidotās grāmatu ilustrācijas. Kopš 1940. gadiem māksliniece ir ilustrējusi tik daudz bērnu grāmatu, tai skaitā pašas sarakstītu, ka gandrīz katras ģimenes bibliotēkā kāda no tām ir atrodama. Ar M. Stārastes radītajiem labestīgajiem pasaku tēliem izaugušas nu jau vairākas latviešu bērnu paaudzes. Par tiem stāstīts arī literatūras mācību grāmatā: *Māksliniece mīl dabu. Margarita Stāraste nenodarīs pāri ne tikai putniņam, bet pat vismazākajai skudriņai vai gliemezītim, sienāzim vai smildziņai. Tādēļ arī viņas zīmējumi ir tik mīli, tajos katram zvēriņam, putniņam, katrai puķītei ir savs raksturs* (Lasāmā grāmata 2. klasei 1987, 141).³⁷⁶ Izskatītos albumu ierakstus rotā kopēti un nozīmēti pasaku tēli no M. Stārastes ilustrētajām bilžu grāmatām „Vasariņa” (Tamāra, Rīga, 1965), „Zīļuks” (Linda, 1985; Evita, Kuldīga, 1989), „Aina ar brālīti meklē cālīti” (Baiba, Rīga, 1977, 2 ierakstos), „Ieviņa Āfrikā” (Ilze, Līgatne, 1988; Stella, Rīga, 1979; Aldis, Sigulda, 1974; Ilze, Rīga, 1984), „Či-gānmeitēns Ringla” (Aldis, Sigulda, 1974; Gita, Rīga, 1981), „Rotaļlietas” (Aldis, Sigulda,

³⁷⁴ Izskatītajā materiālā izdevās uziet divas no I. klases „Ābeces” (1972) vai tās atkārtotajiem izdevumiem kopētas ilustrācijas: Baibas albuma (Rīga, 1977) ierakstā no 18. lpp. nokopēts V. Plūdoņa dzejoļa fragments kopā ar E. Ozoliņa zīmēto zaķu ģimeni, bet Lindas albuma (1985) ierakstā – attēls ar zaķīti lietū no grāmatas 88. lpp.

³⁷⁵ Tehniski bērniem ir vieglāk nozīmēt vai nokopēt grāmatu ilustrācijas ar izteiktām kontūrām un skaidru krāsu dalījumu, tāpēc ierakstu rotāšanai tikpat kā netiek izmantoti akvareļi un grafika. Tā, piemēram, no populārākajām, Kārļa Sūniņa krāšņi ilustrētajām tautasdziesmu izlasēm, no kurām, iespējams, albumos pārrakstīti vairāki teksti, ierakstu rotāšanai izmantoti tikai pāris ziedu attēli.

Grūti pateikt, kāpēc nevienā albumā neparādās Alberta Kronenberga *kodolīgie kontūru zīmējumi, kuros izpaužas humorpilna intimitāte un asredzīga dzīves gudrība* (Kuple 1988, 2) un kas tehniski ir viegli atdarināmi – vai tāpēc, ka tie neatbilst bērnu gaumei, vai albumu ilustrēšanas tradīcijai, vai arī tāpēc, ka mākslinieka veidotās grāmatas, izņemot „Pieci kaķi”, izdotas ar lielu starplaiku – 1930. – 1950. gados un tad tikai 1970. – 1990. gados un tāpēc nav bijušas bērniem pieejamas.

³⁷⁶ Arī mākslas vēsturniece Zaiga Kuple M. Stārastes zīmējumu pievilksanas spēku meklē tēlu personificējumā un emocionālajā atvērtībā: *mākslinieces attēlojumā dzīvā un nedzīvā daba iegūst individualizētus vaibstus, kļūst par aizraujošu, silta humora apdvestu pasauli. Ilustrācijās interesants ir spriegais sižets, nolasāmas personāža savstarpējās attiecības* (Kuple 1988, 4).

1974; Linda, 1985), „Runci, runci, vāri putru” (Ilze, Rīga, 1985), „Lācīša Rūcīša raibā die-
na” (Ilze, Rīga, 1985; Evita, Kuldīga, 1990), „Nāc mežā ciemoties” (Dace, Līgatne, 1987,
skat. 9. un 10. att. 3. pielikumā), kā arī izgriezumi no mākslinieces veidotajiem atklātņu
komplektiem (Līgatnes vidusskolas skolnieču albumos: Liene, 1991; Ilze, 1988; Ināra, 1989;
Anda, 1991).

Citu latviešu mākslinieku darināto grāmatu ilustrāciju vai to fragmentu kopijas un no-
zīmējumi skolēnu albumos sastopami daudz mazākā skaitā, pie kam to atpazīšanu apgrūtina
bērnu ieviestās izmaiņas. Starp tiem minamas, piemēram, Baibas albumā (Rīga, 1977) re-
dzamās Edgara Ozoliņa, Ilonas Ceipes, Tāļivalža Baņa, un V. Ozoliņa zīmējumu³⁷⁷ kopijas.
Latviešu mākslinieku devums parādās arī albumos ielīmētajās atklātnēs un žurnālu izgriezu-
mos. Sevišķi daudz aplikācijām un kopēšanai izmantots bērnu žurnāls „Zīlīte.” Tā Raimonda
(Līgatne, 1974) un Lindas (1985) albumu ierakstos draugi ielīmējuši izgriezumus no M. Put-
niņa zīmētā komiksa par Čipu un Čāpu, Andas albumā (Līgatne, 1991) – no Aijas Jasūnes
zīmētā komiksa par Ausainīšiem, Artas albumā (Jeri, 1978) skolas biedrene rotājusi savu ie-
rakstu ar Jāzepa Pīgožņa zīmējumu, kas izgriezts no tā paša gada „Zīlītes”, savukārt putniņš
ar aubīti Ilzes albumā (Rīga, 1985) nozīmēts no 1985. gada „Zīlītes” kalendāra. Šķiet, ka arī
olimpiskais lācis zēna ierakstā (1980) Baibas albumā (Rīga, 1977 – 1982) noskatīts no Rū-
dolfā Jansona zīmējumiem Maskavas olimpiādes gada „Zīlītē”. No cittautu mākslinieku ilus-
trētajām grāmatām albumu ierakstu rotāšanai izmantotas, piemēram, „Skaistākās pasakas”
(mākslinieka vārds latviešu izdevumā nav minēts; Ināra, Līgatne, 1989; Anda, Līgatne,
1991; Sanita, Ieriķi, 1995), Pētera Orama ilustrētā Paula Vaita grāmata „Toto un viņa drau-
gi” (Zanda, Līgatne, 1992), franču mākslinieka ilustrētie „Rikikī piedzīvojumi” un „Rikikī
jaunie piedzīvojumi” (mākslinieka vārds latviešu izdevumā nav minēts; Gita, Rīga, 1981;
Ilze, Rīga, 1985; Sanita, Pāvilsta, 1985) un V. Sutejeva ilustrētie „Pifa piedzīvojumi” un
Pifa jaunie piedzīvojumi”³⁷⁸ (Tamāra, Rīga, 1965; Ilze, Rīga, 1984; Ilze, Rīga, 1985, skat.
13. un 14. att. 3. pielikumā), S. Škopas ilustrētā H. K. Andersena pasaka „Īkstīte” (Līvija,
Rīga, 1958) un D. Kardovska ilustrētais Antona Čehova stāsts „Kaštanka” (Baiba, Rīga,
1977).

Palaiķam ilustrācijas jauniem ierakstiem tiek noskatītas no citiem albumiem vai pat no
kāda ieraksta „aizpildāmajā” albumā. Tā, piemēram, Elzas klases biedrenes Skaidrīte un
Mirdza viņas albumā (Iecava, 1936) darinājušas pilnīgi vienādus ierakstus – ar melnu tušu
izzīmētā apmalē saules stari no stūra krīt uz tekstu (*Pretīm saulei*) lappuses centrā; Ilzes al-

³⁷⁷ Nesterovs, Osmanis & Ozoliņš 1972, 5; Graubiņa & Ceipe 1976, 43, Graubiņa & Banis 1970, 2, Gimerma-
ne, Romāne & V. Ozoliņš 1970, titullapas zīmējums.

³⁷⁸ Ilustrēti stāstiņi bērniem par sunīti Pifu pirmo reizi publicēti franču periodikā.

bumā (Rīga, 1985) Lelde, šķiet, ir izmantojusi sava ieraksta rotājumam sunīša Pifa attēlu, kas redzams Ievas zīmējumā vienā no pirmajām lappusēm. (Skat. 13. un 14. att. 3. pielikumā.) Nozīmējumam par labu varētu liecināt gan Pifa otrā varianta vājākā kvalitāte, gan Leldes cenšanās izveidot tādu pašu burtu rotājumu kā Ievas ierakstā. Savukārt Anda, 1993. gadā rakstīdama vecākās māsas albumā (Liene, Līgatne, 1991), ir atdarinājusi kādu 1991. gada ierakstu no sava albuma – norakstījusi tekstu un nozīmējusi ilustrāciju. Arī Ieva (dz. 1962. g.) atceras, ka vairākkārt pārzīmējusi draudzeņu albumos kaķa attēlu no kāda ieraksta viņas atmiņu kladē, kas pašai ļoti patīcis.

Blakus M. Stārastes zīmētajiem dzīvnieciņiem, kukaiņiem, rūķiem, apaļvaidžiem bērniem u. c. ļoti populāri albumu ilustrācijās ir Volta Disneja studijas³⁷⁹ radīto animācijas filmu varoņi. Latviešu skolēnu albumos tie ienāk apmēram 1970. gados, kad padomju bērniem rodas iespēja noskatīties šīs filmas. 1990. gadu sākumā, kad bērnu izklaides industrija top aizvien vairāk atvērta Rietumu tirgum, Disneja varoņi kļūst par katra atmiņu albuma ilustrāciju repertuāra neatņemamu sastāvdaļu. Albumu ierakstos kopēto, nozīmēto vai ielīmēto tēlu precīzu avotu bieži ir grūti noteikt, jo animācijas filmām pievienojas grāmatas, komiksi, žurnāli,³⁸⁰ uzlīmes, pastkartes, saldumu papīriņi u. tml. ar Disneja varoņiem. Tie grezno arī bērnu apģērbus, aksesuārus un higiēnas preces. Tādējādi, 20. gadsimta pēdējā desmitgadē Disneja vārds arī Latvijā ir kļuvis par atzītu brendu jeb zīmolu, kas pārstāv veselu izklaides industrijas nozari, kam ir ļoti plašs atsaucis apgabals mūsdienu bērnu kultūrā. To rāda arī aptauju dati. Tā, piemēram, atbildot uz jautājumu, ko viņi vislabprātāk lasa vai kādas ir viņu mīļākās filmas, vairāki skolēni nosauc tikai vārdu – *Disney* bez sīkākiem paskaidrojumiem. No Disneja varoņiem izskatītajā atmiņu albumu materiālā gan kopētā, gan nozīmētā un uzlīmju formā visbiežāk redzamas **Mikipeles** un pīle **Donalds Daks** ar radu saimi (skat. 15. att. 3. pielikumā), atsevišķus ierakstus rotā **rūķi** no animācijas filmas „Sniegbaltīte un septiņi rūķīši” (Ilze, Rīga, 1984; Dace, Līgatne, 1987; Liene, Līgatne, 1990; Rūta, Rīga, 1995), **stirniņa** un **zaķis** no „Bembija” (Gita, Rīga, 1981; Gita, Līgatne, 1994), suns **Pluto** (Ināra, Līgatne, 1989; Gita, Līgatne, 1994; Rūta, Rīga, 1995), vilks **Gufijs** (Ināra, Līgatne, 1989), vāverēni **Čips** un **Deils** (Ieva, Rīga, 1996), nāriņa **Ariēla** (Ieva, Rīga, 1995) un krabis **Sebastiāns** no

³⁷⁹ Volts Disnejs (Walt Disney, 1901 – 1966) ir amerikāņu režisors, producents un animācijas filmu autors, slavenā izklaides parka – Disnejlendā – dibinātājs (1954). Viņa zīmētā Mikipele (Mickey Mouse, 1928) un pīlēns Donalds (Donald Duck, 1934) pieder pie pasaulē pazīstamākajiem animācijas filmu varoņiem. V. Disneja filmu studija ir uzņēmusi daudzas multiplikācijas filmas, kuras iemīļojuši daudzu tautību bērni, sākot ar mākslinieka dzīves laikā radītajām „Sniegbaltīte un septiņi rūķīši” (1937), „Pinokio” (1940), „Bembijs” (1942), „Pelnušķīte” (1950), „Pīters Pens” (1953) u. c. līdz „Džungļu grāmatai” (1967), „Aristokaķiem” (1970), „Mazajai nāriņai” (1989), „Aladinam” (1992), „Karalim Lauvam” (1994) u. d. c. Visu šo filmu tēli tiek viennozīmīgi dēvēti par Disneja varoņiem (<http://disney.go.com>).

³⁸⁰ 1990. gadu sākumā dāņu „Egmont” grupas izdevniecības filiāle *Egmont Latvia* sāk publicēt komiksus *Mickey Mouse*, *Dambo*, *Donalds Daks* latviešu un krievu valodā, kā arī grāmatas ar Disneja varoņiem.

„Mazās nāriņas” (Ināra, Līgatne, 1989), lācītis **Pūks** (Alīna, Rīga, 1999), **Mauglis** (Madara, Rīga, 1996), **aristokaķi** (turpat), **fejas** no „Apburtās princeses” (Evita, Kuldīga, 1989).

Tādējādi secināms, ka otrs skolēnu plaši izmantotais albumu ilustrāciju avots ir animācijas filmas un ar tām saistītās attēlu publikācijas grāmatās, komiksos, pastkartēs, uzlīmēs u. tml. Par to liecina arī aptauju atbildes, kurās apmēram piektā daļa respondentu norāda, ka atmiņu ierakstu rotāšanai izmanto multiplikācijas filmu varoņu attēlus.

Es zīmēju multeņu varoņus (RFL 4. kl. skolniece).

Ielīmēju kādu „disneja varoni”, kaut ko uz zīmēju pati, visbiežāk jau puķes, sirsniņas (Mvsk. 6. kl. skolniece).

Zīmē mikijpeles un novelcenes (Mvsk 6. kl. skolnieks).

Es zīmēju kaut ko no multenēm (Upsk 6. kl. skolnieks).

Saistība ar animācijas filmām būtiski bagātina gan klasisko, gan moderno pasaku tēlu semantiku un veicina to izvēli atmiņu ierakstu rotāšanai, jebšu animācijas filmu skatīšanās, apspriešana un interpretācija dažādās formās – no spēlēm līdz zīmējumiem – ir viena no bērnu kultūras raksturīgākajām iezīmēm.

Vēl jāņem vērā, ka bērnu sabiedrībā orientēšanās jaunākajās popkultūras parādībās ir prestiža jautājums. Tā, piemēram, bieži sastopams tēls 1970. gadu albumu ilustrācijās ir **Vilks** no tai laikā īpaši iecienītā, kolorītā padomju animācijas filmu seriāla *Pagaidi tikai* (*Hy, nozodu*, režisors Vjačeslavs Kotjonočkins (Котёночкин)). Seriāla varoņi Vilks un Zaķītis tolaik bija attēloti arī uz šokolādes papīriņiem un bērnu čakli krātajiem kalendāriņiem, no kuru tika līmēti vai nozīmēti albumu ierakstos (piemēram, Raimonds, Līgatne, 1974), seriāla nosaukums un reizē devīze rotāja arī skolēnu burtnīcas un māju sienas. Visvairāk Vilku attēlojuši zēni, to rāda Baibas albuma (Rīga, 1977) divi ieraksti (skat. 16. att. 3. pielikumā), aplikācija Artas albumā (Jerī, 1978), arī zīmējumi Alda (Sigulda, 1974) un Ilzes (Rīga, 1985) albumos. Vēlāk, 1990. gados, kad „nāca modē” pēc animācijas filmu sižetiem veidotie uzlīmju albumi, to piepildīšanā, proti, uzlīmju pirkšanā un apmaiņā, bieži tika iesaistīti pat vecāki.

Bez jau nosauktajiem animācijas filmu varoņiem izskatītājā albumu materiālā sastopami arī citi, piemēram, **Pekaussis** no padomju multiplikācijas filmu seriāla par krokodilu Genu (režisors Romāns Kačanovs (Качанов, skat. 17. att. 3. pielikumā); Gita, Rīga, 1981, divi ieraksti), **Karlsons**, no seriāla *Karlsons un brālītis* (*Мальш и Карлсон*), kas veidots pēc zviedru rakstnieces Astrīdas Lindgrēnes grāmatas motīviem (režisors Boriss Stepanovs (Степанов); Marita, Kuldīga, 1979), **Bumbērītis** no tāda paša nosaukuma latviešu animācijas filmas (Stella, Rīga, 1979), **Kurmītis** no čehu filmiņu seriāla (Ilze, Rīga, 1984, Linda,

1985), kā arī daudzi varoņi no populāriem amerikāņu animācijas seriāliem: *Hanna & Barbera* kompānijas radītie lācēns **Jogijs** (Ināra, Līgatne, 1989, Gita, Līgatne, 1994), arī dinosauriņš **Dīno** no *Flintstoniem* (Rūta, Rīga, 1995), **Rozā Pantera** no Deivida Depatjē (David Depatie) un Fritsa Frelenga (Fritz Freleng) veidotā seriāla (Gita, Līgatne, 1994).

Neskatoties uz to, ka līmēto un zīmēto ilustrāciju avoti dažkārt ir grūti atšķirami,³⁸¹ katram no šiem ilustrēšanas veidiem ir sava specifika. Tā, piemēram, zīmējumi parasti tiek darināti vai nu pēc rakstītāja iztēles, vai nozīmēti / nokopēti no tādiem avotiem (grāmatām, atmiņu albumiem), no kuriem parasti izgriezt nav atļauts. Savukārt aplikācijas tiek veidotas ar īpaši šim nolūkam paredzētām uzlīmēm vai, bērniem izgriežot un ielīmējot atmiņu albumā attēlus no vecām pastkartēm, žurnāliem u. tml.

Līmēto ilustrāciju avotu īpatnība ir tā, ka no tiem iegūstamas jau gatavas bildes, kuru vienīgais variēšanas veids ir atsevišķu detaļu izgriešana ieraksta rotāšanai un/vai kolāžas³⁸² veidošana. Daudzus bērnus tas neapmierina, turklāt līmētas ilustrācijas, izņemot modernās uzlīmes, spīd cauri plānajām albumu lapām un padara tās biežākas, radot nevēlamu fonu nākošajiem ierakstiem. Bez tam, bērnu prāt, katram ir skaidrs, ka skaisti iezīmēt ir daudz grūtāk nekā ielīmēt jau gatavu attēlu, tāpēc *zīmējumi bija daudz populārāki kā līmētas bildes* (LUF 1. k. studente).

Nekad nelīmēju izgriezumus no kartiņām, kā to darīja citi. Man tie nepatika (Evita, dz. 1979. g.).

Es zīmēju, bet nekad nelīmēju. Zīmēju dabas skatus (Mvsk 6. kl. skolniece).

Savukārt tie skolēni, kam patīk veidot aplikācijas, spēj radoši izmantot sava veltījuma rotāšanai jebkuru materiālu, kas ieraksta darināšanas brīdī ir ērti sasniedzams – pastkartes, žurnālus, saldumu papīrus, etiķetes u. c.

Vispār līmēja, kas ir (RFL 4. kl. skolniece).

[Albumos, B. K.-M.] *grieza un līmēja kartiņas, zīmēja dažādus multfilmu varoņus* (Mvsk 9. kl. skolniece).

Es līmēju ainaviņas vai ko citu. Un tās ir no vecām grāmatām, žurnāliem u. c. (Liāna, dz. 1985. g.).

Es parasti zīmēju pati, bet dažreiz arī ielīmēju. No žurnāliem ir dažādas bildes, kuras parasti līmēju (Upsk 7. kl. skolniece).

³⁸¹ Proti, viens un tas pats avots, piemēram, komikss vai pastkarte, var tikt izmantots gan nozīmēšanai, gan aplikācijai. Tā Ilzes albumā (Rīga, 1985) no pastkartes nozīmēts lācis ar puķu pušķi, bet Gitas albuma (Rīga, 1981) ierakstā sunītis ir no pastkartes izgriezts un uzlīmēts, Stellas albumā (Rīga 1979) Gunāra Bērziņa darinātās karikatūras ir ielīmētas, bet Lindas albumā (1985) Herlufa Bidstrupa komikss ir nokopēts.

³⁸² Kolāža (fr. *collage* – ‘uzlīmēšana’) – ‘mākslā – tehnisks paņēmieni, kura pamatā ir dažādu materiālu uzlīmēšana uz krāsas un faktūras ziņā atšķirīgas pamatnes (SV 1999, 364).

Līmēto ilustrāciju izmaiņas atmiņu albumos laika ritējumā uzskatāmi raksturojusi folkloriste V. Greble: *Pagājušā gadsimta beigās un vēl šā gadsimta sākumā bērni albumus greznoja ar krāsainām, spožām „bildītēm”, kur visbiežāk bija neaizmirsteļu vija, balodītis ar vēstuli knābī, sarkanu rožu pušķis, kvēlojoša cauršauta sirds utt., utt. Tās bija pabiezas „bildītes” – vācu produkcija. Pēc pirmā pasaules kara albumos līmēja t. s. „miglas bildītes”, kur attēloti dažādi skati, dzīvnieki, puķes* (Greble, 1950, 160). Izpētītais albumu materiāls liecina, ka 1940. gadu beigās – 1950. gadu sākums ievada pastkaršu izgriezumus „ēru” ierakstu rotāšanā, kas turpinās līdz pat 1990. gadu vidum,³⁸³ kad atmiņu veltījumus pārplūdiņa uzlīmes ar dzīvnieku, animācijas filmu varoņu un slavenību attēliem.³⁸⁴ (Skat. 18. att. 3. pielikumā.) Daudzi no 1970. gadu albumiem savukārt izceļas ar liela formāta izgriezumiem no modes un kino žurnāliem.

Tādējādi izšķirami trejādi līmēto ilustrāciju avoti – 1) šim nolūkam īpaši paredzētās novelkamās vai līmējamās „bildītes”, tai skaitā uzlīmes, 2) žurnāli, pastkartes, saldumu papīri u. c., no kuriem bērni veido izgriezumus, kas tiek līmēti ierakstos, 3) atšķirīgi dabas un sadzīves materiāli, piemēram, salmi, audums, parafīns, sausi ziedi, mati, putnu spalvas u. tml., kas tiek izmantoti aplikāciju darināšanai atmiņu veltījumos.

Visplašāk izmantotais līmēto albumu ilustrāciju avots ir pastkartes, īpaši tās, kuras atbilst tradicionālā ilustrāciju repertuāra prasībām, proti – ar ziedu (izpētītajā materiālā atrodamas vairāk kā 80 ierakstos, skat. 1., 19. un 30. att. 3. pielikumā), dzīvnieku (11), pasaku vai animācijas filmu varoņu (15) attēliem (skat. 17. un 31. att.) un dabas skatiem (7). Pastkartes ierakstos līmētas gan veselas, gan dažādi izgrieztās formās. Spilgtas sava laika liecinieces ir ierakstu rotāšanai izmantotās pastkartes ar svētku tematiku.³⁸⁵ Tajās atspoguļoti galvenokārt padomju laikā svinētie valsts svētki - Starptautiskā Sieviešu diena 8. martā (3 ierakstos), Darbaļaužu starptautiskās solidaritātes diena 1. maijā (2 ierakstos) un Jaungada diena 1. janvārī (10 ierakstos), pēc 1991. gada tām pievienojas Ziemassvētku atklātnes. Četrās no pastkartēm redzami padomju varas simboli – sarkanā zvaigzne, sirpis un āmurs (Anita, Ugāle, 1973), Kremļis (Ināra, Vircava, 1975; Aija, Priekule, 1970) un sarkanie karogi (Vita,

³⁸³ Janīna Kursīte par pastkaršu ziedu laikiem latviešu ikdienas kultūrā nosaukusi 1920. – 1980. gadus (Kursīte 2001, 22).

³⁸⁴ Tiesa, 1970. gadu beigās – 1980. gadu sākumā kioskos varēja iegādāties lielas, apaļas formas uzlīmes. Tāda ar zaķi ir redzama uz Baibas albuma (Rīga, 1977) iekšējā vāka un ar kuģa attēlu – Jāņa ierakstā Lindas albumā (1985). Taču uzlīmju „uzvaras gājienam” albumu tradīcijā var izsekot ne tikai pēc to ilustrācijām, bet arī pēc skolēnu aptauju datiem. Proti, bērni, kuru albumi tapuši 1990. gadu sākumā, uzlīmes nav pieminējuši. Arī 1995. gadā tikai divi no Madlienas vidusskolas 5. kl. skolēniem runā par „novelcenēm” ierakstu rotāšanā, kas varētu būt arī uzlīmes. 1996. gadā jau 8 no 22 Rīgas Franču liceja 4. klases skolēniem pastāvīgi lieto uzlīmes, rakstot atmiņu veltījumus, bet 2000. gadā Usmas pamatskolas 6. klasē tādu ir 11 no 22, bet 5. klasē – 10 no 27 bērniem. Patiesībā šie skaitļi ir lielāki, jo ne visi bērni lieto vārdu „uzlīme”, bet, piemēram, „bildīte no multenēm” vai tml.

³⁸⁵ Izpētītajā materiālā tādu ir 23, taču, ņemot vērā, ka bērni pirms pastkartes līmēšanas parasti nogriež sveicīņu frāzes, domājams, ka svētku atklātņu skaits atmiņu albumos patiesībā ir lielāks.

Rīga, 1975). Tomēr arī šīs atklātnes, līdzīgi citām, bērni izmantojuši tikai dekoratīviem nolūkiem, par ko liecina to neatbilstība veltījumu tekstiem, kas ir tik izteikta, ka piešķir parodijas nokrāsu ierakstam kopumā. Tā Ināras albumā blakus pastkartei ar Kremļa attēlu un uzrakstu krievu valodā *8. marts – Starptautiskā sieviešu diena* draudzene ierakstījusi divus pazīstamus albumpantus un tautasdziesmu *Ai, dzīvīte, ai, dzīvīte*, Vitas albumā virs sarkankarogotās atklātnes ar uzrakstu *1. maijs* ierakstīts pants *Mīlēt, mīlēt, mīlēties* (skat. 19. att. 3. pielikumā), bet Anitas albumā, šķiet, pati īpašniece izrotājusi vecmāmiņas ierakstīto 19. gadsimta albumpantu ar izgriezumu no pastkartes, uz kuras redzams ābeļziedu apvīts sirpis un āmurs ar sarkano zvaigzni augšpusē (skat. 8. att. 3. pielikumā).

Lai gan no Jaungada un Ziemassvētku pastkartēm atmiņu albumos līmētas arī ziemas ainavas, tomēr vairāk bērnu uzmanību piesaistījušas tās atklātnes, kurās attēloti viņiem pazīstamie, ar šiem svētkiem asociatīvi saistītie tēli. Izskatītajos ierakstos ielīmētajās pastkartēs redzams dažādu tautu bērnu Ziemassvētku–Jaungada mitoloģijai³⁸⁶ piederīgais personāžs un atribūti: **Salatēvs** (Дед Мороз; Aija, Priekule, 1970; Selga, Jeri, 1976, skat. 20. att. 3. pielikumā) un viņa palīgi – **Sniegbaltīte** (Снегурочка; Anita, Ugāle, 1973; Selga, Jeri, 1976), **Sniegavīri** (Снеговика; Evita, Kuldīga, 1989; Liene, Līgatne, 1990) un **zaķis** (Rasma, Ugāle, 1976),³⁸⁷ **Santa Klauss** (Santa Claus; Liene, Līgatne, 1994, divos ierakstos), viņa **dāvanu zeķe** (Ināra, Līgatne, 1989; Liene, Līgatne, 1994) un **rūķi** (Ilze, Līgatne, 1988; Liene, Līgatne, 1991), **Ziemassvētku vecītis** (Stella, Rīga, 1979), **cūciņa** (Liene, Līgatne, 1991) un neiztrūkstošā **Ziemassvētku / Jaungada eglīte** (Evita, Kuldīga, 1989; Raimonds, Līgatne, 1974 u. c.). Četri no šiem ierakstiem tapuši laika posmā pirms vai pēc gadu mijas – novembrī, decembrī un janvārī, pa vienam februārī, martā, aprīlī un maijā, pārējie nav datēti, turklāt tikai divos ierakstos (Stellas un Ilzes albumos) Jaungada motīvs ielīmētajā kartītes izgriezumā sasauca ar laimīga nākošā gada vēlējumiem tekstā. Tādējādi svētku pastkaršu lietojums skolēnu albumos ļauj secināt, ka, pat izvēloties ieraksta rotāšanai pastkarti ar konkrētu nozīmi, bērni vispirms novērtē tās dekoratīvo raksturu nevis saturisko atbilstību veltījuma tekstam.

Sava laika kultūras kontekstu uzskatāmi atspoguļo arī modes demonstrētāju, aktieru un dziedātāju portretu ielīmes atmiņu albumos (Dzidra, Līgatne, 1970; Nellija, Limbažu raj., 1972; Ināra, Vircava, 1973; Arta, Jeri, 1978). (Skat. 21. att. 3. pielikumā.) Attēlu izgriešanai visvairāk tikuši izmantoti žurnāli *Rīgas modes* un *Kino*, kā arī dažādu žurnālu modes lapas. Šāds ierakstu rotāšanas veids ir izplatīts gan tikai 1970. gados. Taču žurnāli kā albumu illus-

³⁸⁶ Šādu apzīmējumu mūsdienu Ziemassvētku un Jaunā gada ticējumiem enciklopēdijā *Мифы народов мира* devis S. Averincevs (Аверинцев 1992, т. 2., 217).

³⁸⁷ Šie un vēl citi Salatēva palīgi atrodami krievu bērnu mūsdienu ticējumos, kas atklājas viņu rakstītajās vēstulēs Salatēvam (Hromova 2003, 101). Arī M. Stāraste savā „Ziemas pasakā” (Stāraste 1972) izmantojusi gan Salatēta un Sniegbaltītes, gan sniegavīru un meža zvēru tēlus.

trāciju ieguves avots pastāvīgi ir bērnu uzmanības lokā. No tiem tiek izgrieztas dzīvnieku fotogrāfijas, ziedu attēli, dabas ainas, komiksi u. tml. Starp biežāk izmantotajiem minams bērnu žurnāls *Zīlīte*, no kura albumos līmēti gan komiksi, gan atsevišķi latviešu mākslinieku zīmējumi. Savukārt, Stellas albuma (Rīga, 1979) divos ierakstos redzamās G. Bērziņa zīmētās karikatūras varētu būt izgrieztas no žurnāla *Lauku dzīve* humora lappusītes „Ha – ha”, kuras veidošanā mākslinieks aktīvi piedalījās daudzus gadus.

Darīnot aplikācijas albumu ierakstu rotāšanai, bērni labprāt izmanto arī cita veida materiālus, ko atrod veikalu piedāvājumā, mājās vai dabā. Tā, piemēram, Alda (Sigulda, 1974), Baibas (Rīga, 1977), un Artas (Jeri, 1978) albumu ierakstus rotā t. s. *aplokšņu bildītes*³⁸⁸, Andas (Līgatne, 1991), Lienas (Līgatne, 1994), Stellas (Rīga, 1977), Rūtas (Rīga, 1995), Raimonda (Līgatne, 1974) un Dzidras (Līgatne, 1970) albumos redzami košlājamo gumiju, konfekšu un šokolādes papīriņu izgriezumi, Stellas un Andas albumos – putnu spalvas, Lienas albuma veltījumu papildinošie zaķi izgriezti no krāsaino krītiņu kastītēm, Andas albumā ielīmēta kopēta dolāra zīme, savukārt Gitas albumā (Līgatne, 1994) ieraksts rotāts ne tikai ar puķu izgriezumu no pastkartes, bet arī ar parafīna lāsēm. Dzidras albumā klases biedrene izveidojusi tautisku ornamentu no salmiem, bet Zandas albuma (Līgatne, 1992) vāks izgriezots ar vietējā papīrfabrikā ražotajām dezodoranta etiķetēm. Interesantu un emocionāli piesātinātu kolāžu radījusi klases biedrene Baibas albumā (Rīga, 1977) – meitenes attēls darināts, kombinējot zīmējumu ar audumu un rakstītājas pašas matiņiem (skat. 22. att. 3. pielikumā). Kad rakstītāja atdevusi albumu īpašniecei, pēdējā pamanījusi lielu robu meitenes frizūrā uz pieres.

Dažkārt albumu ieraksti tiek greznoti ar zīmējumiem, kas izgriezti un pārlīmēti no kāda cita albuma vai zīmējuma kā, piemēram, kaķis Ilzes albumā (Rīga, 1984) un cūka Ināras albumā (Rīga, 1953), vai no krāsojamās grāmatas, kā trolejbuss Lindas albumā (1985). Arī rakstītāja foto kalpo kā savdabīga ieraksta ilustrācija, gan gadījumos, kad tajā attēlota vesela sadzīves aina (Anita, Ugāle, 1973; Rūta, Rīga, 1995), gan tad, kad bērni t. s. dokumenta formāta bildītei darinājuši dekoratīvu ietvaru (Aldis, Sigulda, 1974; Baiba, Rīga, 1977 u. d. c.).

Tradīcijas skolēnu albumu kultūrā ne tikai ietekmē ilustrāciju avotu izvēli, bet arī rada šo ilustrāciju izpildījuma galvenos nosacījumus.

³⁸⁸ Par *aplokšņu bildītēm* promocijas darba autore skolās laikā sauca uz aploksnēm atrodamos zīmējumus – dabas skatus, ziedus, ievērojamu cilvēku portretus u. tml., kas tika krāti un līmēti īpašās kladēs. Arī autorei pašai bija šāda aplokšņu bildīšu kolekcija.

Tradīcijas ilustrāciju izpildījumā

Latviešu, tāpat kā Eiropas atmiņu albumu tradīcijā ir pazīstamas divas pieejas ieraksta rotāšanā – tekstu dekoratīvā apdare un to papildināšana ar atsevišķu ilustrāciju (zīmējumu vai aplikāciju). Domājams, ka vēsturiski abas šīs pieejas ir aizgūtas no grāmatu mākslas, par ko liecina gan grāmatu un albumu ilustrēšanas stila līdzība (titullapas noformējums, sākuma burtu, virsrakstu izcēlums, bilžu izvietojums attiecībā pret tekstu u. tml.), gan netieši arī vecākie albumu nosaukumi, kuri ietver grāmatas vārdu, piemēram, vācu *Stammbuch*, zviedru *minnesbog*, dāņu *poesibog*. Dekoratīvā apdare tiek lietota ieraksta tekstu vai to sastāvdaļu vizuālai izcelšanai, tā izriet no uzrakstītā teksta, bez kura nevar pastāvēt. Albumu tekstu dekoratīvajā apdarē zīmējums dominē pār līmētu rotājumu. Atsevišķās ilustrācijas jeb albumu bildes, savukārt, ir patstāvīgi, zīmēti vai līmēti attēli ar tradicionālu sižetu. Tekstu dekoratīvās apdares elementu un albumu bilžu grafiskās un funkcionālās atšķirības nosaka arī to kontekstualizēšanas specifiku ierakstā.

Tāpat kā tekstu, arī ilustrāciju repertuāra izveides pamatā ir kontekstualizēšanas process. Šī procesa gaitā skolēnu izvēlētie tekstu dekoratīvās apdares elementi vai veseli attēli (bildes) tiek pārnesti no viena konteksta (konkrēta avota vai bērna iztēles) citā – albuma ieraksta kontekstā, pārvēršot tos par albumu ilustrācijām³⁸⁹ un tādējādi piešķirot tiem jaunas funkcijas un nozīmi. Kontekstualizēšanas gala iznākumu, līdzīgi kā tekstu repertuāra veidošanas gadījumā, nosaka ieraksta autora kompetence – proti, prasme apvienot savas jaunrades spējas ar ieraksta darināšanas tradīciju zināšanām.

Tāpat kā skolēnu izraudzītie veltījumu teksti, arī potenciālās ilustrācijas tiek kontekstualizētas albumu vidē, izmantojot ieraksta paraugu (skat. arī 1.1. un 3.2.1. nodaļā). Tā ar dekoratīvās apdares palīdzību bieži tiek izceltas ieraksta jēdzieniskā ietvara sastāvdaļas – *atmiņas*, adresāta un rakstītāja vārdi, savukārt albuma bilde tiek kontekstuāli piesaistīta veltījuma tekstam un adresāta personai. Tādējādi albumu zīmējumi un aplikācijas atspoguļo rakstītāja radītās kontekstuālās saites starp ilustrāciju un tekstu, ilustrāciju un tās autoru, kā arī starp rakstītāju un adresātu. Šīs saites ir gan vizuālas, gan jēdzieniskas, un to izmantojums ilustrāciju kontekstualizēšanā atmiņu ierakstos ir trejāds. Pirmkārt, zīmējumu un aplikāciju piesaiste ierakstam tiek panākta ar to **vizuālo iekārtojumu ieraksta telpā attiecībā pret tekstu**, ko varētu saukt par grafisko kontekstualizēšanu. Tā dekoratīvā apdare tiek lietota atsevišķu teksta vienību vizuālai izcelšanai un ieraksta fona noformēšanai, savukārt albumu bildes tradicionāli tiek izvietotas trīs veidos brīvajā telpā ap tekstu.³⁹⁰ Otrs kontekstualizēša-

³⁸⁹ Promocijas darbā par albumu ilustrācijām ērtības labad tiek saukti gan tekstu dekoratīvās apdares elementi, gan patstāvīgas bildes (skat. arī atsauci iepriekšējās nodaļas sākumā).

³⁹⁰ Sīkāku kontekstualizēšanas paņēmieni aprakstu ar piemēriem skat. tālāk šajā nodaļā.

nas paņēmiens ir **ilustrācijas semantiskā piesaiste veltījuma tekstam**. Tā ar dekoratīvās apdares palīdzību parasti tiek panākts ne tikai teksta vienību vizuālais, bet arī jēdzieniskais izcēlums, savukārt bildes tiek piemērotas veltījuma teksta saturam. Trešais paņēmiens, kas tiek izmantots, kontekstualizējot albumu ierakstos atsevišķus attēlus, ir rakstītāja **atsauce uz veltījuma adresātu**. Tā var būt gan netieša, ņemot vērā, ka katrs ieraksts kopumā tiek veltīts konkrētam adresātam, gan tieša – gadījumos, kad ieraksta autors, darinot ilustrāciju, cenšas izpildīt albuma īpašnieka noteiktas vēlmes vai portretē pašu adresātu. Jāņem vērā, ka minētie kontekstualizēšanas paņēmieni viens otru neizslēdz, ir savstarpēji saistīti un katrā ierakstā tiek izmantoti vismaz divi no tiem.

Tālāk tekstu dekoratīva apdare un albumu bildes tiks aplūkotas atsevišķi, iztīrājot to izpildījuma tradīcijas un kontekstualizēšanas īpatnības skolēnu darinātajos atmiņu ierakstos.

Tekstu dekoratīvā apdare – ar rakstāmtinti izpildīti pasvītrojumi, rotājošas tekstu atdalīšanas zīmes un īpatnēja kaligrāfija – ir sastopama arī citādi neilustrētos atmiņu albumos, sevišķi pagājušā gadsimta sākumā, bet, kopš 1950. gadiem atmiņu ierakstu dekoratīvajā noformējumā pakāpeniski ienāk aizvien vairāk jaunu ideju, krāsu un formu. Parasti ar krāsojuma vai aplikācijas palīdzību tiek uzsvērti, rakstītājpaprāt, nozīmīgi vārdi ieraksta tekstā – *laime, draudzība, piecinieks*, bet visbiežāk – *atmiņas* un adresāta vārds. Tā, piemēram, Gītas albumā (Rīga, 1981) ierakstītajā pantā draudzene izcēlusi atmiņas vārdu ar sarkanu krāsu un pasvītrojumu:

Aizaug ceļš ar garu zāli.

Uzsnieg sniegs,

un nokūst tas

Aiziet draugs no drauga tālu

Paliek tikai atmiņas.

Savukārt, Kristīnes albuma (Cīrava, 1996) ierakstā klases biedrenes izveidojušas viņas vārdu no uzlīmējamiem burtiņiem, atvēlot tam turpat pusi lapas atvēruma. Kopš 1960. gadiem adresāta vārda noformējumam tiek pievērsta arvien lielāka uzmanība, un, pateicoties rakstītāju izdomai, (īpaša burtu forma, krāsas un izmēri), tas ieraksta kontekstā bieži vien atgādina dekoratīvu joslu vai sarežģītu ornamentu (skat.1., 20. un 40. att. 3. pielikumā). Dažkārt rakstītāji vienādi izceļ atmiņas, adresāta un savu vārdu, tādējādi vizuāli attēlojot visu ieraksta jēdzienisko ietvaru (par to skat. arī iepriekšējā nodaļā). Atšķirīga vecuma rakstītāju iecienīts paņēmiens ir izcelt veltījuma teksta, parasti panta, katras rindas pirmo burtu vai pirmo (retāk pēdējo) vārdu (skat. 13. un 20. att. 3. pielikumā), savukārt mazākajiem bērniem

tīk radīt rotaļīgu noskaņu, aizstājot veltījuma tekstā vārdus ar zīmējumiem, kas attēlo to nozīmi (Baiba, Rīga, 1977; Sanita, Ieriķi, 1995 u. c.).

Gan atsevišķu burtu un vārdu, gan visa ieraksta noformēšanā atmiņu albumos daudz izmantots **ornaments**³⁹¹, sākot ar vienkāršu līniju līdz latviešu etnogrāfiskajam rakstam un joslās izkārtotām puķītēm, sirsniņām, sejiņām u. c. bērnu mākslas elementiem. Ornamenta zīmes skolēnu ierakstos tradicionāli ir izkārtotas divējādi: dekoratīvās joslās, ierāmējot vai pasvītrojot tekstu (skat. 28. att. 3. pielikumā), vai izkaisītas pa lapu, veidojot ieraksta fonu (skat. 29. att. 3. pielikumā). Sevišķi parocīgas ornamenta izzīmēšanai ir atmiņu albumiem izmantotās rūtiņu klades un burtnīcas.

Kaut gan, pateicoties Jūlija Madernieka aktīvajai radošajai darbībai, etnogrāfiskais ornaments iegūst lielu popularitāti latviešu mākslā (grāmatu un pastkaršu grafikā, interjera dizainā u. c.) jau 20. gadsimta otrajā gadu desmitā (Madernieks 1913, Kursīte 2001, 23), analizētajā albumu materiālā tas sastopams tikai, sākot ar 1940. gadiem. No etnogrāfiskā ornamenta atmiņu albumos sastopams krusts (Nellija, Limbažu raj., 1972; Ināra, Līgatne, 1989 u. d. c.) zalktis jeb līklocis (Rasma, Ugāle, 1976; Anda, Līgatne, 1991), skuja (Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1952; Raimonds, Līgatne, 1974 u. d. c.), jumis (Ināra, Vircava, 1975), saule (Aija, Priekule, 1970; Zanda, Līgatne, 1992; Liēna, Līgatne, 1994) un zvaigznes, tai skaitā auseklītis (skat. tālāk) atšķirīgās grafiskajās versijās. Katra no šīm rakstu zīmēm ietver arī senāku mītisku jēgu, taču rakstītāji tās izmantojuši galvenokārt dekoratīviem nolūkiem.³⁹² Jāņem vērā, ka etnogrāfiskā raksta rotājošās funkcijas bērni iepazīst pirmās – gan skolā (rokdarbu, zīmēšanas stundās), gan mājas vidē – vecmāmiņu adījumos, segās, paklājos, aizkaros, spilvenos u. tml., jo etnogrāfiskie motīvi vienmēr bijuši iecienīta latviskā interjera sastāvdaļa, tai skaitā padomju laika dzīvokļos.

Ierakstu tekstu rotāšanai bērni biežāk izvēlas etnogrāfiskā raksta pamatelementus: taisnu vai viļņotu līniju, punktu, apli, trijstūri, krustu, kurus bez īpašas piepūles var uzzīmēt lielākā skaitā – vertikālās un horizontālās joslās vai lappuses fona klājumā, kā arī pēc vajadzības papildināt, respektīvi, variēt. Tā, piemēram, papildinot krustu ar diagonālām līnijām, viegli tiek iegūta zvaigznīte. Krāsainas zvaigznīšu joslas, savukārt, tiek izmantotas ierakstu

³⁹¹ "Ornaments (lat. *ornamentum* – 'rotājums') – rotājums, kam raksturīgs ģeometrisku vai stilizētu elementu salikums simetriskā vai kādā citā kārtojumā (SV 1999, 543). Promocijas darbā par ornamentu uzskatīta albuma ierakstu rotājošu atkārtotu, secīgi izvietotu (joslās, figurālās kompozīcijās, lappuses fonā) elementu sistēma.

³⁹² Latviešu etnogrāfi atzīst, ka jau 19. gs. *ornamenta simbolisko nozīmju izpratne tautā pamatos bija zudusi. Par galveno kļuva estētiskā, rotājošā funkcija.* (Zemītis, Rozenberga 1991, 3.) Etnogrāfisko ornamentu plaši izmantoja padomju mākslā – arhitektūrā (skat., piem., Zinātņu akadēmijas sēžu zāli), grafikā (skat. pastkartes, plakātus) u. tml. ideoloģiskiem nolūkiem – lai apliecinātu tēzi, ka padomju māksla ir internacionāla pēc satura, bet nacionāla pēc formas. Iespējams, tāpēc analizētajā albumu materiālā daži spilgtākie un bagātīgākie etnogrāfiskie ornamentu zīmēti tieši 1950. gados.

tekstu atdalīšanai, tāpat kā dažādas līniju variācijas (Anita, Ugāle, 1973; Sanita, Pāvilsta, 1985, Vita, Rīga, 1975 u. c., skat., piemēram, 19. att. 3. pielikumā).

Tikai atsevišķos gadījumos etnogrāfiskās zīmes, piemēram, zvaigzne, albumu ierakstos izsaka konkrētu, rakstītājam tai brīdī aktuālu nozīmi. Tā piecstarainā zvaigzne 1950. – 1970. gadu ilustrācijās simbolizē padomju varas laiku (Ilga, Dobeles, 1969; Linda, 1985 u. c.), bet oktogramma jeb auseklītis 1980. un 1990. gadu mijas albumos – trešo nacionālo atmodu³⁹³ (Ilze, Līgatne, 1988; Zanda, Līgatne, 1992; Evita, Kuldīga, 1989). Citos laika periodos, zaudējušas savu simbolisko jēgu rakstītāju acīs, šīs zīmes, līdzīgi pārējām, veic tikai rotājošo funkciju. Tā, piemēram, Dzidras albumā (Līgatne, 1970) auseklītis iekļauts no salmiem veidotā lappuses stūra rotājuma joslā, savukārt, Alīnas albumā (Rīga, 1999) oranžas piecstaru zvaigznītes veido fonu Rietekļa albumpantam par draudzību.

Otra atmiņu albumos bieži sastopama ornamentāla grupa ir dažāda veida un izmēra figūriņas (zīmētas vai līmētas sirsnīņas, ziediņi, sejiņas u. tml.), kuras virknējot vai klievējot lappuses telpā, bērni veido ieraksta apmali vai fonu,³⁹⁴ vai simetriski rotā atsevišķus vārdus un burtus. Plaši pielietots paņēmiens ir vēlējuma vai veltījuma teksta apvīšana ar ziedu/lapu vītnēm (Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1953; Vita, Rīga 1975 u. c., skat. 26. att. 3. pielikumā).

Interesanta grafisku elementu grupa, ko tikai nosacīti var pielīdzināt ornamentam, ir interpunkcijas zīmes (punkts, jautājuma un izsaukuma zīmes, pēdiņas), kuru sablīvējumi virsrakstu un rindu beigās ne tikai modificē teikuma intonāciju, bet bieži kalpo arī kā savdabīgs rotājums. Tā piemēram, virsrakstu *Atmiņai* Lilijas albuma (Rīga, 1949) ierakstā pabeidz jautājuma un izsaukuma zīmju josla: *!?!?!*, Ināras albumā (Rīga, 1953) piecas izsaukuma zīmes aiz virsraksta *Piemīnai* izkārtotas augšupejošā lokā u. tml. Aiz virsraksta biežāk lietotās pieturzīmju grupas ir izsaukuma zīmes un punkti, kas parasti izcelti ar formas, izmēru un krāsojuma palīdzību (skat. 1., 9. un 26. att. 3. pielikumā), taču iespējamās arī citas kombinācijas, piemēram, vairākos Ilzes albuma (Līgatne, 1988) ierakstos: *!...* Ar interpunkcijas zīmju joslām, piemēram, atkārtojuma simbolu un pēdiņām, tiek atdalīti un reizē rotāti arī vēlējumu un veltījumu teksti (Arta, Jeri, 1978; Sanita, Pāvilsta, 1985 u. d. c.). Savukārt, pa lappusi izkai-

³⁹³ Apzīmējumu "auseklis" kā astoņstūrīnās zvaigznes (oktogrammas) sinonīmu ornamenta pētnieki ieviesuši tikai 20. gs. 30. gados (Zemītis, Rozenberga 1993, 36). Kā nacionālās atmodas simbols auseklītis attēlots 80. – 90. gadu mijas ierakstos. Piemēram, Ilzes albumā (Līgatne, 1988) zēns pie sarkanbaltsarkanā karoga zīmējuma ierakstījis L. Breikša dzejas rindas: *Palīdzi Dievs / Palīdzi Dievs / Visai Latviešu tautai* un blakus attēlotajā auseklīša zīmē ierakstījis dzimtās Līgatnes vārdu, bet Evitas albumā (Kuldīga, 1989) blakus auseklītim ar sarkanbaltsarkano karogu centrā draudzene ierakstījusi tautā tolaik izplatīto estrādes dziesmas parodiju: *Ja tu draudziņ nezini / Kur ir sādža tava / nemeklē to Latvijā / Latvijā tā nava. Origināltekstis: Ja tu, draudziņ, nezini, / Kur ir laime tava, / Nemeklē to pudelē, / Pudelē tās nava.*

³⁹⁴ Tā, piemēram, Līvijas albuma ierakstā (Rīga, 1958) apmales aprises iezīmē četras sirdis lappuses stūros, Alīnas albuma (Rīga, 1999) ierakstu fonā izkaisītas notis, puķīšu uzlīmes, saulīšu un mēnessiņu uzlīmes, bet Alža albuma (Sigulda, 1974) ieraksta labo malu rotā ziedu vītne.

sītas vai daudzkārt palielinātas izsaukuma un jautājuma zīmes gan dekorē, gan emocionāli paspilgtina ieraksta fonu, izceļot teksta komunikatīvo raksturu (Ināra, Līgatne, 1989, skat. 29. att. 3. pielikumā).

Ornamenta lietojums ieraksta rotāšanā ir atkarīgs ne tik daudz no bērna zīmētprasmes, kā no viņa pacietības un priekšstatiem par šāda rotājuma nepieciešamību. Šo priekšstatu pamatā, savukārt, ir vairākās skolnieku paaudzēs nostiprinājušās albumu rotāšanas tradīcijas, kas pieļauj salīdzinoši plašu interpretācijas amplitūdu. Tādējādi ierakstu tekstu dekoratīvajā apdarē bērni izmanto gan līnijas (vienkāršas, laužas, viļņotas, raustītas u. c.), gan etnogrāfiskās un interpunkcijas zīmes, gan brīvi improvizētus, uz rūtiņu papīra izzīmētus kvadrātiņu kārtojumus, gan daudzveidīgas figūriņas (sirsniņas, puķītes u. c.) un pat adresāta un rakstītāja vārdu. Tā, piemēram, Andas albumā (Līgatne, 1992) ieraksta apmale darināta, izmantojot katrā rūtiņā rakstītu, nepārtrauktu novēlējuma teikumu: ANDAINOKRISTĪNESANDAINO KRISTĪNES. Ja, savukārt, rakstītājs iekrāso, pasvītro vai apvelk atsevišķus vārdus vai veselas rindas, ievērojot noteiktu ritmu un secību, tad pats ieraksta teksts pārtop savdabīgā ornamentā (Ināra, Rīga, 1953, skat. 30. att. 3. pielikumā; Vita, Rīga, 1975; Baiba, Rīga, 1977 u. c.).

Kā jau minēts, albumu tekstu dekoratīvajā apdarē tiek izmantots arī zīmēta vai līmēta ornamenta klājums ieraksta fonā. **Lappuses fonam** vienmēr ir bijusi svarīga nozīme teksta izcelšanā un ieraksta kopējās noskaņas radīšanā. Tādēļ rakstītāji labprāt iegādājušies albumus, kuru lapas ir vai nu krāsainas (Emīlija, Rundāles pag., 1915; Emma, Lejasciems, 1917, LFK 1742; Irma, Vītiņa skola, 1922, LFK 1453), vai rotātas ar ūdenszīmēm, vai puķu attēliem stūros (Ilze, Rīga, 1982, skat. 25. un 33. att. 3. pielikumā; Linda, 1985).³⁹⁵ Balto atmiņu albumu lapu "atdzīvināšanai" rakstītāji izmanto dažādus paņēmienus – blakus ornamenta klājumam arī vienlaidus tonējumu, lielu aplikāciju³⁹⁶ vai zīmējumu. 1960. gados ieraksta pamata iekrāsošanā bija izplatīta t. s. *zobbirstes tehnika*,³⁹⁷ bet 1970. – 80. gados – t. s. *smērētie foni*.³⁹⁸ (Skat. 13. un 26. att. 3. pielikumā.) Citkārt, lai panāktu vienotu rotāšanas stilu, pašas īpašnieces līmējušas ziedu pastkartes (Selga, Jeri, 1976; Rasma, Ugāle, 1976) vai zī-

³⁹⁵ U. Langbeina uzskata, ka balts papīrs vizuāli rada apjukumu bērnos, šķiet viņiem garlaicīgs, tāpēc mūsdienu albumu tradīcijā tas vairs nav populārs (Langbein 1997, 371).

³⁹⁶ Piemēram, Stellas albumā (Rīga, 1979) draudzene uzrakstījusi veltījuma pantu uz zeltpapīra.

³⁹⁷ Pēc LFK pētnieces Elga Melnes stāstījuma, *zobbirstes tehnikā* papīru ietonē šādi: samitrina zobu suku sariņus akvareļu vai guaša krāsā, tad, velkot pa tiem ar nazi, no noteikta attāluma noklāj lapu ar blīviem krāsas punktiņiem. Veidojas jauks, pārejošas intensitātes fons. Pētniece atceras, ka šī tehnika bija ļoti populāra viņas skolā Alojā.

³⁹⁸ "Smērētais" fons tiek veidots, ar vēlamās krāsas zīmuli iekrāsojot nelielu papīra gabaliņu un ar to "izsmērējot" albuma lappusi ap tekstu vai zīmējumu. Veidojas maigs, "miglains", viegli tonēts pamats, uz kura var atstāt arī baltus laukumus sirds, lapu u. c. figūru formā.

mējušas puķu pušķus (Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1952; 1953³⁹⁹) jaunā albuma vēl tukšajās lappusēs.

Tekstu dekoratīvās apdares iztirzājums apliecina šīs nodaļas sākumā izteikto pieņēmumu, ka tās elementi tiek kontekstualizēti albumu vidē ciešā saistībā ar ieraksta tekstu, gan izceļot atsevišķas, rakstītājaprāt, nozīmīgas teksta vienības – jēdzienisko ietvaru un veltījuma tekstu (vai to daļas), gan ar fona noformējumu radot ieraksta kopējo noskaņu. Tekstu dekoratīvās apdares tradicionālajā izpildījumā vērojama gan etnogrāfiskā ornamenta improvizācija, gan spēle ar bērnu fantāzijas jaunradītiem rotājošiem elementiem.

Blakus tekstu dekoratīvajai apdarei otra izplatītākā pieeja atmiņu albumu rotāšanā ir ieraksta papildināšana ar atsevišķu sižetisku ilustrāciju jeb bildi. Kaut arī vairāki aptauju respondenti norāda, ka atmiņu albumos zīmējuši *visdažādākos zīmējumus* (Lvsk 11. kl. skolniece), *kas patīk* (Mvsk 6. kl. skolnieks), *kas vien ienāk prātā tai brīdī* (Elīna, 14 g. v.), *galvā iedomātus zīmējumus* (RIS 4. kl. skolniece), *viskautko* (RFL 4. kl. skolniece), *savas fantāzijas* (RFL 4. kl. skolniece) u. tml., materiāls rāda, ka lielākajai albumu bilžu daļai ir tradicionāla tematika (skat. iepriekšējās nodaļas sākumā).

Tāpat kā tekstu dekoratīvās apdares elementus, arī patstāvīgās ilustrācijas bērni kontekstualizē albumu ierakstos, pirmām kārtām grafiski, ar **vizuālā iekārtojuma** palīdzību. Bilžu novietojumu ieraksta telpā ietekmē gan albuma forma (horizontālajos taisnstūros zīmējumi/aplikācijas ir biežāk izvietoti veltījuma teksta malās (Līvija, Rīga, 1958 u. c.), vertikālajos – tā apakšā vai fonā (Baiba, Rīga, 1977; Tamāra, Rīga, 1965 u. c.), gan rakstītāja vecums (jaunāko klašu skolēni biežāk izvēlas zīmējumu par ieraksta centrālo elementu) un iepriekšējo ierakstu paraugs. Tā, piemēram, Ilzes albuma (Rīga, 1985) pirmo sešu ierakstu centrā atrodas zīmējums, tajos nav veltījuma teksta, tikai vēlējums, un pēc šāda parauga veidoti vēl 12 ieraksti dažādās albuma lappusēs. Pārējie 16 rakstītāji izvēlējušies citu paraugu, lapas atvēruma kreisajā pusē rakstot tekstu, bet labo pusi atvēlot zīmējumam vai aplikācijai

Latviešu skolēnu ierakstos parasti izmantotas trīs ilustrācijas novietojuma koncepcijas, kas pazīstamas arī Eiropas albumu tradīcijā: 1) zīmējuma vai aplikācijas iekārtošana vienā lappusē ar tekstu (skat. 1., 12., 32. u. c. attēlus 3. pielikumā), 2) ilustrācijas novietošana blakus lappusē tekstam (skat., piem., 17., 25. un 26. att. 3. pielikumā) un 3) bildes – veltījuma darināšana⁴⁰⁰ (skat. 11., 16. un 22. att. 3. pielikumā), ir iespējami arī jaukti varianti. Vispopulārākā latviešu skolēnu, īpaši vecāko pamatskolas klašu audzēkņu vidū, ir pirmā, jo tā sniedz

³⁹⁹ Par to liecina vienādā ziedu zīmēšanas tehnika, krāsas, izmēri, pušķu novietojums lapas augšējā pusē pa vidu, kā arī rakstītāju centieni racionāli izmantot samērā šauru telpu, kas atvēlēta ierakstam, tomēr pavisam droši apgalvot, ka ilustrācijām ir viena autore, nevar.

⁴⁰⁰ Pēdējā gadījumā veltījuma teksts tiek aizstāts ar ilustrāciju un albuma ieraksts, attiecīgi, sastāv no ilustrācijas, vēlējuma un paraksta.

iespēju variēt teksta un ilustrācijas noformējumu, ar dažādiem līdzekļiem panākot to vizuālo saskaņu. Šī koncepcija, šķiet, attīstījusies no albumu vēsturē labi pazīstamā ieraksta rotājuma – mazas *bildītes* (ar ziedu pušķīti, eņģelīti u. tml.) lappuses augšējā labajā stūrī, kas iegūst jaunas iezīmes 20. gadsimta otrās puses skolēnu albumu estētikā. Proti, tā arvien brīvāk „ceļo” pa lappuses telpu, novietodamās jebkurā stūrī, apakšmalā vai centrā, palielinās optiski un paplašinās tematiski, pārvēršdamās no rotājuma par patstāvīgu ilustrāciju un iegūstot jaunu nozīmi ieraksta kontekstā.

Lielāka izmēra zīmējuma vai aplikācijas darināšana blakus lappusē ieraksta tekstam un bildes – veltījuma veidošana ir vairāk iecienīta jaunākajās klasēs, kad bērniem vēl trūkst pieredzes tekstu izvēlē un iemaņu rakstīšanā, toties patīk zīmēt, līmēt un krāsot. Tā Lindas albumā (1985), kas tapis kādā no pirmajām divām klasēm, 23 no 54 bērnu ierakstiem satur tikai zīmējumu, bet 10 ierakstos dažādi ilustrēti viena un tā paša albumpanta varianti.⁴⁰¹ Tomēr šie vērojumi nav vispārināmi, jo izpētītais materiāls rāda, ka arī jaunākajās klasēs var tapt albumi ar lielu tekstu īpatsvaru, piemēram, Tamāras (Rīga, 1965) un Raimonda (Līgatne, 1974) 2. klasē rakstītie, un ka veltījumi bilžu izskatā palaiķam sastopami arī pamatskolas vecāko klašu skolēnu ierakstos. Piemēram, Gitas 7. klases albumā (Līgatne, 1994) tādi ir četri, Ināras 9. klases albumā (Līgatne, 1992) – pieci u. tml. Tādējādi secināms, ka „lielformāta” ilustrēšanas tendence, kaut ar atšķirīgu intensitāti, albumu tradīcijā izpaužas pastāvīgi.

Otrs bilžu kontekstualizēšanas paņēmieni albumu ierakstos, kā minēts nodaļas sākumā, ir **ilustrācijas piesaiste tekstam nozīmes ziņā**. Semantiskās saites starp tekstu un ilustrāciju⁴⁰² tiek radītas trīs veidos. Pirmkārt, „pārceļot”, respektīvi, pārzīmējot vai nokopējot albumu ierakstos grāmatu ilustrācijas kopā ar tekstu. Izpētītajā materiālā šādas bildes ir sastopamas Baibas albuma (Rīga, 1977) trīs ierakstos, Alda (Sigulda 1974), Daces (Līgatne, 1987, skat. 9. un 10. att. 3. pielikumā) un Gitas (Rīga 1981) albumos (šo ilustrāciju aprakstu un precīzas atsauces skat. 3.2.1. nodaļas 1. apakšnodaļā). Otrkārt, tematiski pieskaņojot veltījuma vai vēlējuma tekstam bildes, kas atrastas kādā drukātā avotā. Izplatītākie šādu ilustrāciju vidū ir puķu attēli.⁴⁰³ Taču ieraksta veidošanas process var notikt arī apgrieztā secībā, pro-

⁴⁰¹ Pirmo klašu skolēni bieži veido t. s. zīmējumu albumus, kuru ieraksti sastāv no zīmējuma vai aplikācijas un paraksta ar īsu novēlējumu. Igauņu meiteņu albumu pētniece Eda Kalmre uzskata, ka zīmējumu albumu veidošana ir pirmā pakāpe skolas albumu tradīcijā, tiem seko klasiskie atmiņu albumi, anketu un zīlēšanas klades (Kalmre 1997, 98 – 99; 110 – 111).

⁴⁰² Jāpiebilst, ka caurmērā tikai ¼ ilustrāciju analizētajā albumu materiālā atspoguļo veltījuma teksta saturu.

⁴⁰³ Tā, piemēram, blakus pantam

Es zinu skaistu puķīti

Ko, sauc par rozīti,

Es zinu vienu meitiņu

Ko, sauc par Ināru.

ielīmēts liels, sārts rozes zieds (Ināra, Rīga, 1953), skat. 30. att. 3. pielikumā.

ti – vispirms top ilustrācija, un tad rakstītājs sameklē vai pats sacer tai piemērotu veltījumu. Tā, piemēram, Ilzes albumā (Rīga, 1985) klases biedrs iekopējis pīlēnu un stārķi un katram blakus ierakstījis novēlējumu: *Esi tikpat atjautīga kā mazais pīlēns! Arī jābūt slaidai un smaidīgai citādi tavs skaistums izzudīs*. Savukārt Vitas albumā (Rīga, 1975) ir ielīmēta pastkarte ar tautasdziesmas sižetu – putnu kāzām (skat. 31. att. 3. pielikumā). Kaut arī tās otrajā pusē lasāms mākslinieka ilustrētais teksts: *Teters ņēma irbes meitu, / Zaķīts jāja panākstos* utt., ieraksta autore tomēr izšķīrusies par savu attēla interpretāciju, kuru sniegusi pašas sacerētās⁴⁰⁴ rindās:

Zaķīts kāpa zirdziņā

Jāja tālu pilsētā

Jautrs jāja atpakaļ

Laimi, laimi atrazdams.

Ceļā vistu satigdams

Kļuva domīgs zaķītis.

Treškārt, semantiskās saites starp tekstu un ilustrāciju tiek nodrošinātas, pieskaņojot veltījumiem bērnu pašu darinātos zīmējumus, kas izpētītajā materiālā veido apmēram pusi no ilustrāciju repertuāra.⁴⁰⁵ Tajos atspoguļotais veltījumu tekstu saturs pārsteidz ar uztveres tiešumu. Piemēram, Tamāras albuma (Rīga, 1965) ierakstā skaitāmpantu *Mani mīļie radiņi, / Man ir četri gadiņi* ilustrē zīmējums ar meitenīti, kura tur rokā ciparu četri, Aijas albumā (Priekule, 1970) teicienu *Cilvēks bez drauga kā kaija bez ūdens* ilustrē zīmējums ar jūru un kaiju, Elīnas Zālītes dzejoļa *Virši zili, virši sārti* pirmo pantu⁴⁰⁶ atspoguļo zīmējums, kurā vasara attēlota kā princese, kas dodas cauri ziediem apvītiem goda vārtiem (Līvija, Rīga, 1958, skat. 32. att. 3. pielikumā), savukārt, Ilzes albuma (Rīga, 1985) ierakstā uzzīmētā mei-

Teicienu

Nav rozes bez ērkšķiem,

Nav mīla bez naida.

ietver trīs, puslokā izkārtoti, ar zīmuļu krāsām darināti rožu ziedi (Sanita, Pāvilosta, 1985).

⁴⁰⁴ Iespējams, ka meitene nav sapratusi tautasdziesmas saturu, tāpēc savam sacerējumam izvēlējusies vienkāršāku, pasakai par trešo tēva dēlu līdzīgu sižetu, kurā mazāk pazīstamo teteri nodēvējusi par vistu. Arī Maritas albumā (Kuldīga, 1994) pie kopētajiem Mikipeles un Donalds Daka attēliem lasāmas rakstītāju pašu sacerētie panti.

⁴⁰⁵ Oriģinālo albumu zīmējumu skaitam ir tendence samazināties virzienā uz 20. gadsimta beigām, kad ievērojami palielinās potenciālo ilustrāciju avotu daudzums. Robežas starp nozīmētiem un bērnu pašu darinātiem albumu zīmējumiem ir grūti nosakāmas bez detalizētiem salīdzinošiem pētījumiem, jo nozīmētā attēla gala koncepciju nosaka gan bērna zīmētprasme, gan tas, kādā veidā, mainot izmērus, krāsas un detaļas, tas tiek pieskaņots ierakstam. Tāpēc nozīmējums var stipri atšķirties no oriģināla. Promocijas darbā par bērnu pašu zīmētām jeb oriģinālām albumu ilustrācijām uzskatītas tās, kuras, spriežot pēc izpildījuma, tapušas spontāni, zīmējot „no galvas”. No albumu aplikācijām oriģinālas ir tikai kolāžas.

⁴⁰⁶ *Virši zili, virši sārti*

Tā kā jūra zib un zied –

Pēdējie tie goda vārti.

Vasara kur cauri iet. (sal.: Zālīte 2004, 44).

tene jūras malā, spriežot pēc turpat izlasāmā albumpanta vārdiem,⁴⁰⁷ ir pati rakstītāja, kas kādreiz *aizies* un *pazudīs* dzīvē kā *vilnis jūrmalā*, arī otras Ilzes albuma (Rīga, 1984) ilustrācija precīzi ataino veltījuma panta saturu⁴⁰⁸ – divas draudzenes (rakstītāja un albuma īpašniece?) pie ūdens peļķes. Līdzīgi Baibas klases biedrene savā zīmējumā pilnībā atspoguļojusi tekstā izteikto vēlējumu,⁴⁰⁹ attēlojot albuma īpašnieci karājamies pupas zarā, „apšaudītu” ar zirņu „lielgabalū” (Baiba, Rīga, 1977). Visās šajās ilustrācijās veltījumu pantu saturs attēlots burtiski. Arī bērnu mākslas pētījumi liecina, ka, zīmējot viņi darbojas galvenokārt tiešās uztveres nevis intelektuālās abstrakcijas līmenī, turklāt apzināti netiecoties uz oriģinalitāti (Kellog; <http://www.architecture-mind.com>, skat. šīs nodaļas sākumā). Tāpēc arī albumu mākslā, ja ir izvēle, priekšroka bieži tiek dota vai nu nozīmes ziņā neitrālam rotājumam, vai tradicionālajiem tēliem – princesēm, zaķiem, Mikipelēm u. c. Teikto apliecina izplatītā albumpanta *Mācies, meitiņ, zeķi lāpīt* ilustrāciju varianti. Analizētajā materiālā atrodami 14 šī panta pieraksti. Trīs no tiem nav ilustrēti, sešus rotā ar tekstu nesaistīti zīmējumi (vāze ar puķēm,⁴¹⁰ auseklītis, zaķītis⁴¹¹) un aplikācijas (dabas skats,⁴¹² pastkarte ar ziediem⁴¹³), un tikai piecas ilustrācijas atspoguļo teksta saturu. Divās no tām – precīzi (uzzīmēta žagaru bunte⁴¹⁴ un meitene, kas ada (lāpa?) zeķi⁴¹⁵), bet trijos zīmējumos panta varone attēlota kā princese⁴¹⁶ (skat. 33. att. 3. pielikumā). Protams, rakstītājas varētu būt apzināti izmantojušas

⁴⁰⁷ *Es aiziešu un pazudīšu,
Kā pazūd vilnis jūrmalā.
No viļņa paliek baltas putas,
No manis tev šīs atmiņas.*

⁴⁰⁸ *Meklē draudzību kā upi,
Kas visos vējos plūst,
Nevis seklu lietus peļķi,
Kas saulē ātri žūst.*

⁴⁰⁹ *Visi vēlē šo un to,
Es ar vēlēšu kaut ko.
Lai tu pupā pakārtos,
Un ar zirni nošautos.*

⁴¹⁰ Ināra, Rīga, 1953; Gita, Rīga, 1981.

⁴¹¹ Zanda, Līgatne, 1992, 2 ierakstos.

⁴¹² Anita, Ugāle, 1973.

⁴¹³ Rasma, Ugāle, 1976.

⁴¹⁴ Ilustrētais panta variants:

*Mācies Inār zeķes lāpīt,
Diegu adatiņā trāpīt,
Ne aiz jauniem puīšiem dzīties
Mātes žagariņa bīties.*
(Ināra, Rīga, 1953).

⁴¹⁵ Ilustrēta panta pirmā puse (Vita, Rīga, 1975).

⁴¹⁶ Ilustrētie teksti:

*Mācies meitiņ, zeķi lāpīt,
adatiņā diegu trāpīt.
Mācies mātes rīkstes bīties
nepēc jauniem puīšiem dzīties* (Stella, Rīga, 1979).

*Mācies meitiņ zeķi lāpīt,
Adatiņā tieši trāpīt.*

princeses tēla semantiku (baltrocīte darbā un pretējā dzimuma apbrīnota skaistule), tomēr šķiet – šie zīmējumi tapuši tādēļ, ka princese ir viena no tradicionālajām sievietes tēla vizuālajām koncepcijām atmiņu albumos, kuru meitenes bieži izmanto savu ierakstu rotāšanai neatkarīgi no veltījuma teksta satura (precīzāk skat. nodaļas beigās).

Arī pašdarinātajos zīmējumus, bērni labprāt izmanto apgriezto darba secību – vispirms top zīmējums, tad tam piemērots teksts. Tā, piemēram, Lindas albumā (1985) draudzene ie-zīmējusi peli un uzrakstījusi: *Šī pelīte ir maziņa. Tāpēc nenobaidi viņu*. Apgrieztās ieraksta veidošanas secības lielākie piekritēji ir zēni, kam zīmēšana parasti patīk un padodas labāk kā rakstīšana. Vispirms albumā tiek iezīmēts kuģis, automašīna, briesmonis, spēkavīrs, rokmūzikis, dzērājs u. tml. un pēcāk izdomāts attēlam piemērots vēlējums. Tā zem pašrocīgi zīmētā cietumnieka (?) attēla Gitas albuma (Rīga, 1982) ierakstā Andris ir uzrakstījis: *ceru, ka tu tāda nekad neizskatīsies!* (Gita, Rīga, 1982, skat. 34. att. 3. pielikumā), savukārt Roberts Stellas albumā (Rīga, 1979) attēlojis helikopteru, no kura lec cilvēciņš ar lietussargu, un devis atbilstošu pamācību: *Kad lidosi ar lidmašīnu, vienmēr ņem līdzī lietussargu*. Teksts ar ilustrāciju ir cieši saistīts arī skolēnu zīmētajos komiksos.

Aplūkojot teksta un ilustrācijas vizuālās un semantiskās attiecības, vēl jāņem vērā, ka paši bērni ilustrācijas piesaisti ierakstam redz citādi kā pētnieks, proti – ja bilde atbilst tradicionālajai albumu ilustrāciju tematikai, ir spilgta un dzīvespriecīga, tad tā der pie jebkura teksta. To pierāda fakts, ka lielākajā daļā gadījumu, kolektīvi un individuāli vērtējot ierakstus, bērni nepievērš uzmanību neatbilstībai starp tekstu un zīmējumu, pat, ja tā ir komiska, kā, piemēram, Baibas albuma (Rīga, 1977) ierakstā, kurā draudzene uzzīmējusi zaķi zem panta:

Paskaties pa lodziņu

Varbūt draugs tev atlido

Nebaidies un pabaro,

Lai viņš rītdien atlido.

Vai Ināras albumā (Līgatne, 1989), kurā tautasdziesmu *Dod, Dieviņi, kalnā kāpt / Ne no kalna lejiņā* ilustrē skrienošs suns Pluto ar zelta zvaigznīti pie kakla siksnas.

*Labāk iedur pirkstiņā,
Nekā zēna sirsniņā (turpat).*

*Mācies meitiņ zeķes lāpīt
Adatiņā diegu trāpīt,
Mācies šūt un brudierēt
Ne par puikām studierēt,
Labāk mīli savu ēnu
Nekā dullu klases zēnu!* (Ilze, Rīga, 1985).

Tā kā lielākā daļa albumu ilustrāciju nav tieši saistītas ar teksta saturu, no vienas puses, tās būtu uztveramas kā atsevišķi veltījumi.⁴¹⁷ No otras puses, jau tās radīšanas brīdī ilustrācija gan vizuāli, gan jēdzieniski kļūst par ieraksta organisku sastāvdaļu. Turklāt, kā jau minēts, ieraksta autors veido tās kontekstuālo piesaisti, rēķinoties ne tikai ar veltījuma teksta saturu, bet arī ar citiem faktoriem, kuru starpā svarīgākais ir ieraksta adresāts, viņa gaume. Tāpēc ilustrācijas kontekstualizēšanā būtiska ir **atsauce uz adresātu**, respektīvi, albuma īpašnieku. Netiešā veidā šāda atsauce tiek izdarīta katrā ierakstā, autoram veltījot to konkrētajam cilvēkam. Savukārt tiešā atsauce skolēnu ierakstos izpaužas divējādi. Pirmkārt, rakstītājam izpildot noteiktas albuma īpašnieka vēlmes. Tā, piemēram, Gītas albumā (Rīga, 1981) draudzene ir iezīmējusi princesi krāšņā tērpā un lappuses apakšā uzrakstījusi: *Gītai zīmējums pēc pašas vēlēšanās*. Par adresāta vēlmju minēšanu liecina ilustrācijas, kuru malā lasāma piezīme: *ceru, ka Tev patīks* vai tml. Otrs tiešās atsauces veids ir paša albuma īpašnieka attēlojums zīmējumā, piemēram, bērnu darinātajos komiksos (skat. tālāk). Kaut arī adresāta portretējums ar vārdu apakšā atmiņu albumos sastopams reti,⁴¹⁸ zīmējumā attēloto personu iespējamo saistību ar albuma īpašnieku/īpašnieci var uzminēt pēc tiešām vai netiešām norādēm. Tā, piemēram, Līlijas albumā (Rīga, 1949) ierakstītā tautasdziesma⁴¹⁹ vedina domāt, ka tai blakus uzzīmētā meitene tautas tērpā ir domāta albuma īpašniece, savukārt to, ka Alīnas albumā (Rīga, 1999) zem sārta, atlokāma papīra gabaliņa attēlotā meitene ir viņa pati (skat. 35. att. 3. pielikumā) Alīna uzzinājusi tikai pēc rakstītājas mutiska paskaidrojuma. Cita klases biedrene, albuma zīmējumā attēlojot sevi, sadevušos rokās ar Alīnu, atspoguļojusi nevis abu meiteņu patiesās attiecības, bet savu draudzības piedāvājumu. No šī secināms, ka, zīmējot un līmējot albumā, bērni rada arī tādas personiskas dabas kontekstuālās piesaistes, kuras ir zināmas tikai viņiem pašiem.⁴²⁰

Tālāk tiks aplūkotas trīs izplatītākās albumu ilustrāciju grupas – ar ziedu, dzīvnieku un cilvēku motīviem, vispārīgi raksturojot to tradicionālo izpildījumu un nozīmes skolēnu ierakstos.

⁴¹⁷ *Piemiņas albumos neatņemama papildu daļa tekstam ir ilustrācijas – zīmējumi dažādā tehnikā. Vairuma gadījumos tie īstenībā nemaz nav tieši sasaistīti ar ierakstiem, bet drīzāk skatāmi kā patstāvīgi elementi, kas domāti atmiņai no zīmētāja. Dažkārt tāds zīmējums lappusē atstāts viens pats, piemiņas pantīņa vietā.* (Ore & Draviņa 1987, 100).

⁴¹⁸ Piemēram, Zanda attēlota, sapņojot par supermenu. Zem zīmējuma uzrakstīts meitenes vārds (Zanda, Līgatne, 1992). Arī Alīnas albumā (Rīga, 1999) klases biedrene uzzīmējusi sevi un Alīnu, pierakstot abu vārdus.

⁴¹⁹ *Es maza meitiņa*

Man zili svārciņi

Sidraba saktiņa

Kā mēnestiņis

⁴²⁰ Tā, piemēram, viena no skolniecēm aptauju atbildē atklāj, ka veido ieraksta ilustrāciju atkarībā no gadalaika: *Ja ir ziema, tad ziemassvētku bildi ielīmēju, ja vasara – zīmēju dzīvniekus* (Mvsk. 6. kl. skolniece).

Izplatītākais motīvs atmiņu albumu ilustrāciju repertuārā gan vēsturiskajā, gan 20. gadsimta kontekstā ir **ziedi**, ar kuriem rotāti ne tikai daudzi ieraksti, bet arī albumu vāki un titullapas. (Skat. 1., 2., 19., 21., 24., 30., 36., 37., 42., 44. un 45. att. 3. pielikumā.) Ar ziedu attēliem savus ierakstus rotājuši gan zēni, gan meitenes. Izpētītajā materiālā atrodamas galvenokārt trejādas ziedu bildes: bērnu pašu zīmētās, nozīmētās, kā arī no pastkartēm līmētās. Kopējumi un novelkamās bildītes ar ziedu attēliem sastopamas retāk. Nevienu citu no albumu ilustrācijās sastopamajiem motīviem skolēni nav tik plaši un daudzveidīgi interpretējuši kā ziedus: tie attēloti gan pa vienam, gan ar lentēm rotātos pušķos, grozos un vītņēs, gan pasaku varoņu rokās un dzīvnieku ķepās. Daudzveidība izpaužas arī to izpildījuma manierē – no reālistiskas līdz stilizētai.

Ziedu simboliskajai nozīmei 20. gadsimta albumu ierakstos tiek pievērsts mazāk vērības nekā, piemēram, 19. gadsimta sieviešu albumos, kuros, kā raksta Bengts af Klintbergs, ziedu simbolika tika ievērota gan, darinot zīmējumus, līmējot sausas vai izšūtas puķes, gan arī rakstot dzejoļus un veidojot puķu rēbusus.⁴²¹ Viņš norāda, ka 19. gadsimtā zviedru meiteņu albumu ilustrācijās dominē trīs puķu šķirnes: rozes (mīlestības simbols), neaizmirstules (mūžības puķes) un vijolītes (tikumības simbols) (Klintberg 1978, 53).

Arī latviešu atmiņu albumos rozes, īpaši sarkanās un sārtās, ir visvairāk zīmētās un līmētās puķes visa 20. gadsimta garumā⁴²² (skat. 1., 2., 21., 24. un 30. att. 3. pielikumā). Tās atrodamas katrā ilustrētā atmiņu albumā un ir pārsvarā pār citiem ziediem arī tajos, kuros līmētas tikai ziedu atklātnes, piemēram, Selgas albumā (Jeri, 1976) starp 40 ielīmētajām ziedu kartītēm 15 ir ar rožu attēliem. Nellijas Rozītes albumā (Limbažu raj., 1976), savukārt, ar dažādu krāsu rozēm rotāto pastkaršu īpatsvaru (9 no 23), šķiet, ietekmējusi arī albuma īpašnieces uzvārda nozīme. Rozes ir visvairāk minētie ziedi arī veltījumu tekstos, sākot ar vecākajām, bieži no vācu valodas lokalizētajām rindām, līdz mūsdienu albumpantiem:

Lai kā lēna vakra vēsma

Katru dienu Tev pieiet

Un kā rozīte tik skaisti

Tava laime plaukst un zied.

⁴²¹ Latvijā 19. gadsimta beigās iznāk vairākas grāmatīņas, kurās skaidrota ziedu valoda, krāsu nozīme u. tml., piemēram, „Puķu valoda un krāsu nozīmes zeltenei un tautiešam mīlestības jūtu izteikšanai” (Dzirkalis 1904). Vienlaikus nevar stingri apgalvot, ka 20. gadsimta otrās puses atmiņu albumu ierakstos puķu simbolika netiek ņemta vērā, zinot, ka tā tiek plaši skaidrota zīlēšanas kladēs, kuras Latvijā, līdzīgi kā Igaunijā, pazīstamas kopš, apmēram, 1970. gadiem un tiek lietotas 10 – 14 gadu vecu meiteņu grupās. Tajās ziedu nozīme tiek aprakstīta pēc horoskopa, puķu krāsas un šķirnes, pēc dāvinātāja u. tml.

⁴²² Arī V. Rūķe-Draviņa atzīst, ka viņas izskatītajos 4 albumos (1925 – 1934) *milzīgā pārsvarā ir rozes, bet parādās tur arī kreimenes, sniegpulkstenīši, vijolišu vainags, tulpes, neaizmirsteles, kliņģerītes, tītenis; sakarā ar ierakstu Lieldienās – arī pūpoli* (Ore & Draviņa 1987, 100). Tāpat anketu klažu atbildēs lielākā daļa skolēnu atzinuši rozes par saviem mīļākajiem ziediem.

(Līna, Irlava, 1900, LFK 1835, 5662.)

Rozīte ož [rindas galā uzzīmēta sarkana rozīte]

Dadzītis kož [uzzīmēts dadzis]

Dziesmiņa skan [uzzīmēta nots]

Piemini man!

(Baiba, Rīga, 1977.)

Neskatoties uz rozes daudzajām nozīmēm Eiropas kultūrvēstures kontekstā,⁴²³ atmiņu albumu tradīcijā tā parasti tiek interpretēta kā skaistuma, cēluma un mīlestības simbols, kas tajā pašā laikā saistīts ar ciešanām, proti, “ēršķainais skaistums”. Ērkšķiem ir būtiska nozīme rozes identificēšanā citu ziedu starpā bērnu darinātajos albumu zīmējumos.

Taču rozei albumu ierakstos piešķirta arī cita semantika, ko atklāj pazīstamais album-pants:

Esi tā kā vijolīte

Klusā dārza nostūrī.

Nevis tā, kā lepna roze

Kura grib lai apbrīno.

(Anda, Līgatne, 1991.)

Šajā un līdzīgajos kontekstos rozes veidols apzīmē lepnumu un greznību, taču ne vienmēr negatīvā nozīmē. Proti, kā karalisks zieds tā izsaka ne tikai kvēlas jūtas, bet arī dzīves kvalitāti vispār. Tā Emīlijas albumā (Rēzekne, 1921, NB R x/1 7,22) draudzene blakus rozes zieda zīmējumam ierakstījusi: *Lai tova dzeīve zīd, kai roze!*

Vijolīte – tikumības, pazemības un pieticības simbols⁴²⁴ – izpētīto atmiņu albumu ilustrācijās atrodama paresti, pie kam vairāk līmēta no atklātnēm nekā zīmēta. Iespējams, ka bērni, sevišķi pilsētās, šo ziedu maz pazīst, tāpēc vijolītes semantika atmiņu ierakstos varētu būt pārnesta arī uz tai radniecīgo atraitnīti, kas ir krāšņāka un biežāk sastopama gan piemājas dārzos, gan bērnu grāmatu ilustrācijās (skat., piem., M. Stārastes zīmētās atraitnītes ar sejiņām), kā arī zilajiem zvaniņiem, maijpuķīti un vizbulīti, kas albumos zīmētas salīdzinoši biežāk.

⁴²³ Antīkajā mītā par Adonīda nāvi roze rādīta kā nāvi uzvarošas mīlestības un atdzimšanas simbols, uz biktskrēsla izgrebta roze nozīmē diskretumu, bet trubadūru dzejā – pasaulīgu mīlestību. Kristīgajā ikonogrāfijā roze kļūst par jaunavas Marijas simbolu. Rozes tēls plaši izmantots arī Viduslaiku heraldikā (LSE 2002, 430 – 432).

⁴²⁴ Zieda zilā krāsa, kas saistās ar uzticību un pastāvību, padarījusi to par iecienītu mīlestības apliecinājumu (LSE 2002, 561).

Neaizmirstules, bez kurām 19. gadsimtā nebija iedomājams neviens atmiņu albums, atrodamas tikai piecos no analizētajiem ierakstiem. Laimas albumā (Rīga, 1933) ar zīmuļu krāsām attēlots mazs neaizmirstuļu vainadziņš, Tamāras albumā (Rīga, 1965) iezīmētās varētu būt tiklab neaizmirstulītes, kā citas zilpuķītes, Ināras albumā neaizmirstules redzamas uz titullapā ielīmētās „biezās bildītes” (V. Grebles apzīmējums, Greble 1950), bet Selgas (Jeri, 1976) un Sanitas (Pāvilosta, 1985) albumos – izgriezumos no atklātnēm. Veltījumu tekstos neaizmirstules vārds nav atrodams (par garu?), to vietā kā mūžīgās atceres un dzīvības simbolu skolnieces līdz, apmēram, 1940. gadiem savos veltījumos minējušas mirtes un pat skujas:

Cik ilgi zaļo skujas,

Tik laimes Tēv,

Un sveicienu tēv sūtu

Ar sauli lēcošo.

(Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1952.)

Skujas ir viegli uzzīmējamas, tādēļ izmantotas kā dekoratīvās apdares elements vairākos ierakstos.

Balto liliju gleznās aprises grūtāk padodas bērna rokai, tāpēc albumu ierakstos šīs puķes vairāk ir līmētas vai kopētas nekā pašu rakstītāju zīmētas. Liliju nozīme albumu kultūrā sasaucas ar tās simboliku kristietībā.⁴²⁵ To uzskatāmi parāda arī pazīstamais albumpants, kas lasāms skolēnu albumos gandrīz visu 20. gadsimtu (skat. pielikumā):

Esi tik skaista un cēla

Esi kā lillijas zieds

Būsi reiz Latviešu zēnam

Lielākais lepnums un prieks.

(Selga, Jeri, 1976.)

Tā ilustrācija gan tikai dažreiz ir lillijas zieds. Proti, Selgas albumā šo pantu rotā kartīte ar vijolītēm, Martas albumā (Andiņu un Vigaru sādžas, 1952) – ar krāsainiem zīmuļiem zīmētas oranžas gladiolas, bet Ināras albumā (Rīga, 1953) – stilizēti sarkani ziediņi. Zīmējuma neatbilstība veltījumu tekstam šajā un daudzos citos gadījumos liecina par to, ka ziedu attēliem atmiņu albumos ir lielākoties dekorējoša, ne teksta saturu atspoguļojoša funkcija un ka bērni, sevišķi mazākie, rotājot savus ierakstus ar ziedu attēliem, nedomā par kādu konkrētu šķirni vai simbolu, bet zīmē vai līmē puķi vispār.

⁴²⁵ Baltā lilija ir sens, plaši pazīstams gaismas simbols; tā apzīmē arī šķīstību, nevainību, jaunavību, it īpaši kristietības mākslā (LSE 2002, 293).

Savstarpēji salīdzinot ziedu ilustrācijas albumu ierakstos, secināms, ka zīmējumi ir daudz vienveidīgāki par aplikācijām, kurās redzamas vai visas tās ziedu šķirnes,⁴²⁶ kas atrodamas attiecīgā laikposma pastkartēs. Patstāvīgi darinot zīmējumus, bērni parasti attēlo puķes, kuras, pirmkārt, labi pazīst,⁴²⁷ un, otrkārt, kuras ir vieglāk uzzīmēt, piemēram, rozes, zvaniņus, tulpes. Tāpēc arī viena no visbiežāk zīmētajām puķēm ir dažādi variēts un stilizēts tradicionālais „riņķītis ar ziedlapiņām”. 1970. gadu albumos iecienītas ir ar cirkuli veidotas puķes.

Rūpīgāk ielūkojoties pastkartēs, vērojams, ka katram laikmetam ir sava puķu šķirņu un kārtojumu mode, bet reti ir tie gadījumi, kad kāds no ziediem kļūst par sava laika simbolu. Padomju gados tā notika ar sarkanajām neļķēm⁴²⁸ un tulpēm⁴²⁹, kas plaši tika lietotas valsts svētkos un dominēja ne tikai puķu tirgū, bet arī pastkaršu un plakātu mākslā, atstājot iespaidu arī uz atmiņu albumu repertuāru. Tā, piemēram, 1970. gados tika radīts variants albumpantam par lilijas ziedu, kurā pēdējais aizstāts ar tekstā semantiski neiederīgo, toties padomju ikdienā biežāk sastopamā neļķi: *Esi tik diža un cēla, Esi kā neļķes zieds* (Selga, Jeri, 1976). Sarkanās tulpes atmiņu albumos zīmētas daudz, sevišķi mazākajās klasēs, gan ne ideoloģisku apsvērumu, bet drīzāk viegli izzīmējamās formas un košo krāsu dēļ. Līvijas albuma (Rīga, 1956) ierakstā, piemēram, sarkaniem tulpju ziediem rotāts Jāņa Sudrabkalna pazīstamais aicinājums: *Par saviem sapņiem cīņu sāc!* (skat. 37. att. 3. pielikumā).

Šķiet, ka ziedu motīva pastāvīgā popularitātei atmiņu albumu ierakstos skaidrojama ar to, ka, pirmām kārtām, puķes ir krāšņas, dekoratīvas, ne pārāk grūti attēlojamas un viegli pieejamas dažādu laikmetu pastkartēs. Otrkārt, tās ir interesantas ar savu tradicionālo simboliku, kura palaikam tiek izmantota vēl šodien gan ierakstu veidošanā, gan to interpretēšanā.

Otra pazīstamākā motīvu grupa atmiņu albumu ilustrāciju repertuārā ir **dzīvnieki**. Dzīvnieku bilžu “modes vilnis” aizsākas jaunākā vecuma skolēnu albumos apmēram 1950.

⁴²⁶ Piemēram, 1970. – 80. gadu albumu ierakstos ielīmētajās pastkartēs pārstāvētas 22 ziedu šķirnes, visvairāk ir rožu, tulpju, neļķu un dāliju.

⁴²⁷ To, ka bērniem, īpaši pilsētniekiem, pazīstamo ziedu skaits ir samērā ierobežots, parāda arī anketu klades. Līgatnes 7. un 8. klases skolēni starp saviem mīļākajiem ziediem min rozes (14 reizes), frēzijas (3 reizes), neļķes (2 reizes), narcises (3 reizes) un pārējās puķes – pienenes, tulpes, lilijas, mālļēpes (pa 1 reizei), bet Rīgas Franču liceja 4. klases skolnieki nosauc rozes (8 reizes), jasmīnus (2 reizes), ceriņus, neļķes, tulpes, kallas, frēzijas (pa 1 reizei).

⁴²⁸ *Kā mīlestības ķīla tā redzama Renesanses mākslinieku gleznotajās saderināšanās ainās. Jaunākajos laikos Francijā sarkana neļķe bija simbolisks rojālistu zieds, vēlāk vācu zemēs – sociāldemokrātijas simbols (galvenokārt 1. maijā – Darba svētkos).* (LSE 2002, 348.)

⁴²⁹ Aktrise Mudīte Šneiderē savā grāmatā par Antru Liedskalniņu trāpīgi nodēvējusi 8. martu par Sarkanās Tulpes dienu: *Diena, kad vīrieši pirka vienu tulpi, bet sievietes pēc piecām, sešām stundām nāca pa ielu ar to pašu vienu, reizēm vēl arī otru, trešo tulpi, taču tad jau kāda no tām bija nolūzusi* (Šneiderē 2001, 137).

gados un šī gadsimta ritējumā aizvien pieņemas spēkā un daudzveidībā.⁴³⁰ 1950. – 1990. gadu albumu mākslā pārstāvēts samērā plašs dzīvnieku sugu spektrs:

1) mājdzīvnieki un mājputni: kaķi, suņi, pīles, cūkas, zirgi, cāļi, gaiļi, vistas, zosis,⁴³¹ te nosacīti varētu pieskaitīt arī peles, kuras bērni zīmējuši un līmējuši gandrīz tikpat daudz, cik kaķus;

2) savvaļas dzīvnieki, putni, kukaiņi un rāpuļi: zaķi, lāči, taureņi, bites, vāveres, stārķi, žagatas, sienāži, mārītes, skudras, vārdes, gliemeži, tārpji, zvirbuļi, zīlītes;

3) eksotiskie dzīvnieki un putni: ziloņi, lauvas, nīlzirgi, pērtiķi, papagaiļi, bruņurupuči, ēzelis, tīģeris un žirafe.

Izskatītajās albumu ilustrācijās eksotiskie dzīvnieki attēloti vismazāk, piemēram, ēzelis, tīģeris un žirafe – tikai vienu reizi, bet visvairāk bērni zīmējuši zaķus, kaķus, suņus, peles un lāčus.

No vienas puses, var teikt, ka bērni smeļ motīvus albumu ilustrācijām no savas ikdienas pieredzes – saskaroties ar dzīvniekiem mājās un laukos, apmeklējot zvēru dārzu un skatoties televīzijas pārraides. Taču, no otras puses, lai attēlotu dabā redzamo, ir nepieciešamas praktiskās iemaņas, kuru bērniem, sevišķi jaunākajās klasēs, vēl trūkst. Turklāt, albumu rakstītāji lieliski apzinās, ka gatavas bildes izmantošana prasa mazāk pūļu un iznākums ir pievilcīgāks nekā, zīmējot pašiem, tāpēc albumu ierakstos ir tik maz pašdarinātu dzīvnieku zīmējumu.⁴³² Vairums attēlu ir nozīmēti, nokopēti vai ielīmēti no kāda publicējuma.⁴³³ 1970. – 1990. gados par galveno albumu ilustrāciju avotu kļūst bērnu masu kultūra – bilžu grāmatas, animācijas filmas, komiksi, uzlīmju sērijas u. c.⁴³⁴ (Skat. iepriekšējo nodaļu.) Tajās redzami dzīvnieku tēli izceļas ar izteiksmīgumu, krāsainību, dzīvesprieku un, galvenais, daudzveidību, kas nodrošina bērnam iespējas izvēlēties sava ieraksta rotāšanai visdažādākos sunišu, zaķišu, putniņu u. c. variantus.

Psihologe Mērija Gudmena uzskata, ka bērnu kultūrai par sevi nav raksturīga pasaules mītiskošana un personificēšana, bet priekšstati par pārdabisko tajā ienāk līdz ar citām zinā-

⁴³⁰ Vecāku albumu ilustrācijās dzīvnieki attēloti maz un pārsvarā kā dabas ainavu sastāvdaļa.

⁴³¹ Uzskaitījums veikts attēlojuma biežuma dilšanas secībā.

⁴³² Lielākā daļa no bērnu pašu zīmētajiem dzīvnieciņiem veidoti pēc tradicionālā „zaķa/kaķa parauga”, kuram ir trīs varianti: attēlota tikai galva, dzīvnieka attēls „salikts” no divām bumbiņām – galvas un ķermeņa (skat. 24. un 25. att. 3. pielikumā) un dzīvnieka galvai pievienots cilvēka ķermenis ar visu apģērbu un aksesuāriem (skat. 38. att. 3. pielikumā).

⁴³³ Tā, piemēram, no 23 dzīvnieku attēliem Baibas albumā (Rīga, 1977) tikai 5 ir bērnu pašu zīmēti, viens ielīmēts, pārējie nozīmēti un nokopēti no bilžu grāmatām u. c. avotiem.

⁴³⁴ Ir jāatšķir bērnu literatūra un animācijas filmas ar oriģināltekstu un zīmējumiem no masu kultūras produkcijas – grāmatām un animācijas filmām, kuras top ar datora palīdzību pēc vienkāršotām sižeta shēmām, kas, savukārt, bieži tiek veidotas, adaptējot oriģinālliteratūras tekstus. Skat., piemēram, H. K. Andersena pasakas „Nāriņa” sižeta izmantojumu V. Disneja studijas animācijas filmā „Mazā nāriņa” un pēc šīs filmas veidotajās bilžu grāmatās.

šanām par sabiedrību, kurā bērni dzīvo.⁴³⁵ Tādējādi dzīvnieku personifikācijai atmiņu albumu ilustrācijās, arī bērnu mākslā vispār, ir vairāki avoti. Pirmkārt, mitoloģija un folklorā, sevišķi dzīvnieku pasakas, no kā idejas un materiālu smel jau pieminētā mūsdienu bērnu kultūra – literatūra, teātris, kino un modernā izklaides industrija, kuru veido pieaugušie, piešķirot dzīvnieku tēliem cilvēciskus vaibstus, stāju, raksturu, apģērbu un aksesuārus un padarot tos par bērnu iemīļotiem varoņiem: Vinniju Pūku, Mikipeli, Garfildu, Rozā panteru, Skubiju Dū, Jogiju, bruņurupučiem nindzjām⁴³⁶ u. c. Otrkārt, liela ietekme uz 20. gadsimta beigu bērnu uztveri ir arī mūsdienu sabiedrības urbanizētajam dzīvesveidam, kam raksturīga iezīme ir paaudzēs pastāvējušo robežu nojaukšana starp cilvēku un dzīvnieku pasauli. Aizvien vairāk ģimenēs iemīļotie mājdzīvnieki tiek apveltīti ar cilvēciskām īpašībām un uzskatīti par pilntiesīgiem ģimenes locekļiem, kuri tiek ņemti līdzi ne tikai kopīgajos izbraucienos, bet arī gultā, pie galda, tiek mazgāti, frizēti, ģērbti u. tml.

Šādā kontekstā dzīvnieku personifikācija bērnu zīmējumos, tai skaitā albumu ilustrācijās, ir dabiska un pašsaprotama. Vēriņgāk ieskatoties, liekas, ka zvēriņu attēli atmiņu ierakstos alegoriskā veidā atspoguļo pašus rakstītājus un viņu apkārtni: dzīvnieku mazuļi (lācēni, kaķēni, zaķēni, pelēni u. c.) – bērnus (ar matu lentēm, kleitiņām un augstpapēžu kurpēm – meitenes (skat. 15. att. 3. pielikumā), ar bikšēlēm, cepurēm un rotaļu ieročiem – zēnus), dzīvnieku pāri – vecākus (zaķu „tēvu” var pazīt pēc pīpes, „mammu” – pēc priekšauta vai lakatiņa, pīļu un vistu māti – pēc bērnu rindiņas aizmugurē) vai rokās sadevušos skolas *saldos pārīšus*. Tādējādi tie biežāk ir saistīti ar rakstītāja vai adresāta personas kontekstu nekā ar veltījuma teksta saturu,⁴³⁷ piemēram, Alīnas albumā (Rīga, 1999) zem dzejoļa *Aicinājums uz draudzību* uzzīmētais zaķu pāris, šķiet, ir attiecināms uz albuma īpašnieces nākotni (skat. 38. att. 3. pielikumā), Ilzei veltītajā ierakstā (Ilze, Rīga, 1985) lācēnīte (albuma īpašniece?) pārdomā veltījumā izteiktās dzīves gudrības u. tml.

Albumu ierakstus pastāvīgi rotājošās zaķenes, kaķenes, lācēnītes, pīlītes u. tml., nenoliedzami, atspoguļo romantisko meiteņu pasauli, kurā arī vīriešu kārtas pārstāvji attēloti ar ziediem ķepās (skat. 17. un 27. att. 3. pielikumā). Zēni, savukārt, biežāk attēlo dzīvniekus bez norādēm uz to dzimumu un zvērus – animācijas filmu varoņus. Izpētītais materiāls lieci-

⁴³⁵ Ir pierādīts, ka bērnu kultūra ietver vismaz aizmetņus no tā pasaules uzskata, kas raksturīgs konkrētajai pieaugušo sabiedrībai [..], piemēram, pārdabiskā un dievišķā klātbūtnes koncepcijas ir ikdienišķa parādība mūsu [resp., britu B. K.-M] un citās kompleksās sabiedrībās. Taču šīs koncepcijas atspoguļo pieaugušo kultūru un, pretēji izplatītajam uzskatam, animisms nav bērniem raksturīgs konceptualizēšanas veids (Goodman 1970, 127). Zinātniece arī min piemēru, ka Jaungvinejā neviens no 30.000 bērnu zīmējumos attēlotajiem objektiem vai dabas parādībām nav personificēts (turpat, 121).

⁴³⁶ Bērnu kultūra ir šūpulis arī dažādiem reāli neeksistējošiem „dzīvniekiem”, sākot ar padomju bērnu iecienīto Pēkausi līdz modernajiem pokemoniem, teletūbijiem u. c.

⁴³⁷ Īpaši, ja ņem vērā, ka tikai ļoti retos albumpantos, parasti ķircinošajos, ir sastopams kāds dzīvnieka tēls.

na, ka reizēm dzirdamajam apgalvojumam par agresīvo dzīvnieku lielo īpatsvaru zēnu darinātajās albumu ilustrācijās nav pamata.⁴³⁸

Trešā populārākā tēma atmiņu albumu ilustrācijās ir **cilvēki**. No 116 cilvēku attēliem analizētajā materiālā⁴³⁹ apmēram pusi bērni zīmējuši paši, pārējie ir kopēti vai ielīmēti no kāda avota. Salīdzinot ar divām iepriekš iztirzātajām ilustrāciju grupām, cilvēku atveidojumā ir izmantoti daudzveidīgāki mākslinieciskie līdzekļi un paņēmieni: bērni līmējuši izgriezumus no pastkartēm, modes, kino un bērnu žurnāliem, uzlīmes un novelkamās bildītes, veidojuši kolāžas, kopējuši un nozīmējuši cilvēku attēlus no bilžu grāmatām. Arī viņu pašu darinātajos zīmējumos cilvēki attēloti gan ar portretējuma, gan karikatūras, komiksa un savdabīgu, cilvēkus simbolizējošu figūriņu palīdzību.

Skolēnu albumu ierakstus rotā galvenokārt bērnu un jaunu cilvēku attēli. To starpā visvairāk ir sieviešu kārtas personu, kuras savu ierakstu ilustrācijās atveidojušas galvenokārt meitenes.⁴⁴⁰ Te saskatāmas divas sievietes tēla koncepcijas – romantiskā un reālistiskā. Tāpat kā veltījumu tekstos, arī ilustrācijās visbiežāk atspoguļota romantiskā sieviete/meitene, kuras galvenās iezīmes ir ārējā pievilcība, trauslums, maigums, neaizsargātība. Romantiskā tēla risinājumu meiteņu ierakstos nosaka viņu izmantotie attēlu avoti. No tiem iecienītas ir sentimentālas pastkartes ar smaidīgām, apaļām meitenītēm kruzuļainās kleitiņās, aubītēm galvā, tautumeitiņām košām lentēm matos u. tml. un pasaku grāmatu ilustrācijas, bet, kopš 1990. gadu sākuma – arī uzlīmes.

No pasaku varonēm visvairāk iecienītas ir princeses, kuras meitenes parasti cenšas zīmēt pašas. (Skat. 32 un 33. att. 3. pielikumā). Ņemot vērā, ka princeses tēla galvenās atšķirības pazīmes ir gara, grezna kleita un kronis (retāk matu lenta), tā atveide nav īpaši sarežģīta. Izskatīto albumu ilustrācijās ir sastopamas arī četras Sarkangalvītes (Ilze, Rīga, 1984, 2 ierakstos; Ilze, Rīga, 1985; Ilze, Līgatne, 1988), Īkstīte (Līvija, Rīga, 1958), fejās (Evita, Kuldīga, 1989) un nāras (Ieva, Rīga, 1995; Alīna, Rīga, 1999). Lielākā daļa no šiem pasaku tēliem ir kopēti no grāmatām vai ielīmēti izgriezumū veidā. Pasaku varones ir albumu tradīcijā pastāvīgi populārs motīvs, ar to attēliem savus ierakstus rotā meitenes no 1. klases līdz vidusskolas vecumam. 1970. gados viņu sapņi par princesēm atspoguļojas albumos bagātīgi

⁴³⁸ 1970. – 1980. gadu albumos zēni attēlojuši šādus dzīvniekus – vilku no animācijas seriāla „Pagaidi tikai” un Disneja varoni Mikipeli (vairākas reizes), 4 lācīšus (Rikikī, Rūcīti, olimpisko lāci un pašu zīmētu ķepaini), 3 sunīšus, stārķi, zaķi, vardi, kurmi un Pekausi no animācijas filmiņas par krokodilu Genu. Bez tam, vismaz trīs gadījumos zēni un meitene ieraksta ilustrēšanai izvēlējušies vienus un tos pašus tēlus – zvirbuli ar plātmali (Ilze, Rīga, 1985; Ilze, Rīga, 1984, skat. 26. un 27. att. 3. pielikumā), M. Stārastes lācīti Rūcīti (Ilze, Rīga, 1985; Evita, Kuldīga, 1990) vai motīvus – suni pie suņubūdas zaļā pagalmā (Gita, Rīga, 1981, 2 zīmējumi).

⁴³⁹ Cilvēku attēlojums skolēnu ierakstos iztirzāts, pamatojoties uz datiem, kas iegūti no 30 visbagātīgāk ilustrētajiem albumiem izpētītajā materiālā.

⁴⁴⁰ Analizētajā materiālā tikai divi zēni rotājuši savus ierakstus ar pašu zīmētu meiteņu attēliem (Tamāra, Rīga, 1965; Vita, Rīga, 1975) un viens – ar uzlīmi, kurā attēlota meitene ar sunīti (Gita, Rīga, 1981).

līmētajās aktrišu, dziedātāju un modeļu fotogrāfijās no žurnālu izgriezumiem (skat. 21. att. 3. pielikumā), bet vēlāk – 1990. gados – tos iemieso uzlīmēs redzamās popzvaigznes, kuras ne tikai skaisti dzied, bet arī dzīvo „aizjūras pilīs”, valkā pasakainus tērpus un vai katru dienu iemīlas citā „princī” (skat. 18. att. 3. pielikumā).

Skolnieču pašu darinātajos albumu zīmējumos ir redzamas arī sievietes un meitenes no ikdienas dzīves. (Skat. 11., 22. un 39. att. 3. pielikumā). Tomēr par reālistiskiem šie „portreti” saucami tikai nosacīti, jo tiem ir visai attāla līdzība ar attēloto personu. Bieži tiek zīmētas vienkārši skaistas meitenes (Skat. 39. att. 3. pielikumā) vai arī viegli kariķēti portretējumi. No atklātas kariķēšanas rakstītājas vairās, jo baidās apvainot albuma īpašnieci, turklāt kariķatūras atmiņu ierakstos neizskatās glīti. Tāpēc meitenes labprātāk izvēlas zīmēt asprātīgi veidotas figūriņas – sirsniņas, baloniņus, maisiņus utt., kas simboliski attēlo cilvēkus, bieži tieši tā interpretēts „viņa un viņas” motīvs (skat. 40. att. 3. pielikumā). Konkrētu portretējumu prototipi ierakstos tiek norādīti reti, jo, šķiet, ka rakstītājam tīk albuma ilustrācijas nozīmes atvērtība: robežas starp realitāti un iztēli tajā ir caurspīdīgas, un visiem ir atļauts minēt, vai ierakstā attēlotā princese (tautu meita, balerīna, modele u. tml.) ir albuma īpašniece, rakstītāja pati vai kādas pasakas varone.

Zēnu darinātajās albumu ilustrācijās cilvēku attēlojumam ir citāda specifika. Atšķirībā no meitenēm viņus nebaida albuma īpašnieka/īpašnieces iespējamā apvainošanās, viņiem ieraksta ilustrēšanas procesā skaistuma kritērijs ir mazāk svarīgs, toties augstu tiek vērtēta asprātība un pārsteiguma moments. Par to liecina, piemēram, zēnu zīmētie komiksi ar albuma īpašnieku kā galveno varoni. Tā Aldis uzzīmēts, pieslēdzot magnetofonu pie televizora un radot īssavienojumu ar visām tā sekām (Aldis, Sigulda, 1974), Stella attēlota greizsirdības ainas uzliesmojuma centrā starp klases zēniem (Stella, Rīga, 1979, skat. 4. att. 3. pielikumā), bet Raimonds – sarunā ar tēvu (Raimonds, Līgatne, 1974). Arī kariķatūras vairāk atrodamas zēnu ierakstos – gan pašu zīmētas, gan no kāda žurnāla humora lappusītes izgrieztas vai kopētas (Stella, Rīga, 1979; Gita, Rīga, 1981, Gita, Līgatne, 1994, skat. 41. att. 3. pielikumā); Anda, Līgatne, 1991 u. c.).

Diemžēl, pagājušā gadsimta beidzamajā desmitgadē albumu zīmējumu kvalitāte pazeminās. Daudzas ilustrācijas tiek “uz ātru roku” uzzīmētas ar pildspalvu turpat skolā, un blakus šādam paviršam zīmējumam uzrakstīta autora piezīme: “Izkrāso!” Tomēr, neskatoties ne uz kvalitāti, nedz izcelsmi, katra atmiņu albumu ilustrācija, arī kopēta vai līmēta, tāpat kā ieraksts kopumā, ir bērna autordarbs, kas uzskatāms par oriģinālu tās vides kontekstā, kurā tiek radīts un iegūst nozīmi. Tāpēc sabiedrībā dažkārt dzirdamais uzskats par atmiņu albumiem kā lētu atdarinātāju mākslu ir nopietni apstrīdams.

Apkopojot vērojuma par tradīcijām albumu bilžu izpildījumā, secināms, ka tās nosaka gan ilustrāciju motīva izvēli, gan to kontekstualizēšanas paņēmienus ierakstā (novietojumu attiecībā pret tekstu, pieskaņošanu teksta saturam un adresāta personai). Interesants ir jautājums par bilžu improvizāciju ilustrāciju repertuāra ietvaros, ņemot vērā, ka tradicionālie tēli (zaķi, rozes, princeses, Mikipeles u. c.) albumu zīmējumos⁴⁴¹ tiek atveidoti atkārtoti, izmantojot konkrētus paraugus. Turklāt šie paraugi tiek iegūti ne tikai no bilžu grāmatām un citiem drukātiem avotiem. Arī tad, kad bērns zīmē patstāvīgi, viņš patiesībā atkārto, precīzāk, radoši variē, mājās, skolā un citur iemācītos vai noskatītos dzīvnieku, cilvēku, ziedu u. c. tēlu atveides paraugus. Par to liecina izpētītajā albumu materiālā atrodamie rakstītāju pašu zīmētie „tipiskie” zaķi / kaķi,⁴⁴² mājas, puķes, saulītes, princeses u. c. (skat. 23., 24. un 25. att. 3. pielikumā).⁴⁴³ Šie dažādās izcelsmes paraugi bērnu individuālajā interpretācijā tiek iestrādāti albumu ierakstos, radot aizvien jaunus tradicionālo tēlu variantus. Tādējādi, ja pieņem, ka, piemēram, visi albumu zīmējumos redzami zaķi ir tradicionālā zaķa motīva grafiskie varianti, varētu runāt par albumu bilžu improvizāciju motīva līmeni. Taču šajā gadījumā trūkst kopējas bāzes zīmējumu variantu salīdzināšanai. Tāpēc, lai izdarītu secinājumus par improvizāciju kā albumu ilustrēšanas tradīcijas būtisku pazīmi un noteiktu tās īpatnības, būtu jāsalīdzina visus pieejamos pēc konkrēta parauga (grāmatas ilustrācijas, iemācīta modeļa u. tml.) tapušos albumu zīmējumus. Tas varētu būt turpmāko albumu bilžu pētījumu uzdevums.

3.3. Kultūrvēsturiskie sakari ar cittautu albumu tradīciju un to nozīme latviešu atmiņu albumu repertuāra attīstībā

3.3.1. Latviešu atmiņu albumu tradīcija vācu kultūras kontekstā

Vācu kultūra par latviešu atmiņu albumu tradīcijas kontekstu uzlūkojama tikai salīdzinoši neilgā laika posmā – 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā. Svarīgs priekšnosau-

⁴⁴¹ Aplikāciju gadījumā parasti nevar runāt par improvizāciju, jo tās kā gatavi attēli izslēdz jaunrades iespējas.

⁴⁴² Daudzi no tiem zīmēti pēc parauga, kas atrodams arī skolas grāmatā „Sāksim mācīties” (1970, 19).

⁴⁴³ Roda Keloga uzskata, ka līdz 4 gadu vecumam t. s. „kricelēšanas posmā” (*scribbling stage*) bērni rada zīmējumus, pamatojoties uz savām iekšējām izjūtām, taču arī šie „kricelji” visā pasaulē ir līdzīgi. Kad bērns paliek vecāks, viņš zīmē tā, kā prasa un rāda pieaugušie – saprotami attēlojot to, kas ir redzams apkārtnē. (Rhoda Kellogg www.humboldt.edu). Labs piemērs ilustrāciju tematiskajai izvēlei un zīmēšanai pēc parauga ir Rūtas albums (Rīga, 1995), kura vienā daļā īpašniece ir lūgusi klasesbiedrus zīmēt pēc brīvas izvēles, bet otrā – attēlot sunīti. Pirmajā daļā redzami bērnu pašu zīmēti mākoņi, 2 zaķi (1 kopēts), 3 kaķi, 2 princeses, zirgs, suns, daudz sirsniņu un puķu, kā arī kopēti animācijas filmu varoņi – dinozauriņš Dīno, bruņurupucis nindzja, Mikipele, Pluto un rūķis – profesors. Savukārt, otrajā daļā suņa zīmējums tapis pēc diviem paraugiem – sānskatā (8 ierakstos) un priekšskatā (7). Sānskatu bērni centušies zīmēt paši, varbūt pat noskatoties viens no otra, priekšskata attēlos redzamas gan bērnu pašu zīmētās tipiskās divas „bumbas”, resp., galva un ķermenis, gan no dažādiem avotiem nozīmēti sunīši. Bērnu mākslas pētnieki uzskata, ka bērni mēdz atkārtot arī paši savus veiksmīgākos zīmējumus: *dažkārt bērns darina pats savu zīmējumu faksimilus. Sekmīgi simboli tiek atkārtoti jaunos vizuālojos kontekstos [...] Lielāko daļu bērnu nevada iekšēja dziņa pēc originalitātes. Būt imitatīvam ir pašā cilvēka dabā* (http://www.deakin.edu.au/education/visarts/defining_childart.htm).

cījums albumu ienākšanai no vācu kultūras iatviešu vidē ir 19. gadsimtā notikušās būtiskās pārmaiņas latviešu sabiedrības dzīves veidā – ekonomiskās patstāvības nostiprināšanās, nacionālās kultūras attīstība un inteligences slāņa veidošanās, kas ievērojami ceļ tautas pašapziņu un veicina izglītības prestiža celšanos latviešu vidū.

Palielinās arī meiteņu skološanās iespējas. 19. gadsimta vidū Latvijas sabiedrības uzmanības lokā nonāk sieviešu izglītības jautājumi, kas tiek atklāti apspriesti gan vācu, gan latviešu aprindās. Visvairāk domas dalās par sieviešu izglītošanas mērķi un saturu, jo lielākajā sabiedrības daļā vēl aizvien izplatīts ir viedoklis par sievietei nepieciešamo „praktisko izglītību”, kas paredz sagatavošanu laulībai un ģimenes dzīvei. Pēc daudzu tēvu domām *pilnīgi pietika, ja meitu aizlaiž dažus gadus pilsētas skolā, iemāca drusku vāciski, smalkākus rokdarbus, cik necik uz klavierēm „klimperēt” un – izglītota jaunkundzīte gatava, kurai, ja tikai būs labs pūrs, arī precinieku netrūks* (Zelče 2002, 146).

Domājams, ka tieši pilsētas meiteņu skolās, kur valda vāciskās izglītības gars, latviešu turīgo aprindu meitenes nonāk tiešā saskarē ar vācu kultūru un tradīcijām, tostarp atmiņu albumiem. Latvijas vācu sabiedrībā albumu tradīcija ir pazīstama jau vismaz gadsimtu agrāk. Par to liecina Akadēmiskās bibliotēkas J. Misiņa bibliotēkas albumu kolekcija, kas aptver laika posmu no 17. līdz 19. gadsimtam. Ieraksti šajos albumos izdarīti pārsvarā Latvijā – Rīgā, Cēsīs, Valmierā, Jelgavā, bet arī Vācijā, Krievijā, Igaunijas Tērbatā un citur, pamatā vācu, retāk latīņu, franču vai krievu valodā. Rakstītāji bijuši gan vīriešu, gan sieviešu kārtas, to starpā arī studenti un ģimnāzisti.

Vecāko latviešu albumu kontekstuālā saistība ar vācu albumu tradīciju izpaužas gan līdzīgajā ieraksta paraugā, gan latviešu albumos sastopamajos vācu un no vācu valodas lokalizētajos tekstos.⁴⁴⁴ Par saskari ar vācu tradīciju liecina arī latviešu ģimenēs saglabātie vācu radinieku albumi. Tā, piemēram, Misiņa bibliotēkas kolekcijā atrodas vācu valodā rakstīts albums (1802. – 1821. g., MB, Rk 2850), kas sākotnēji piederējis kādai C. Seveckeī, bet vēlāk, kā vēstī ieraksts titullapā, dāvināts skolniecei Mildai sakarā ar skolas beigšanu.⁴⁴⁵ Kā otru piemēru var minēt Raunas albumu, kas piederējis gan vācu, gan latviešu īpašniecei, kuras, iespējams, nāk no vienas ģimenes dažādām paaudzēm.

Lai gan vācu albumi pamatoti uzskatāmi par latviešu skolēnu albumu tradīcijas avotu, to iespaidu uz tālāko tradīcijas attīstību latviešu skolu vidē ievērojami mazinājuši divi fakto-

⁴⁴⁴ Vācu pantu lokalizējumi latviešu valodā bieži ir grūti atpazīstami, jo, pirmkārt, trūkst vācu tekstu salīdzināšanai, otrkārt, improvizācijas procesā tie stipri tiek pārveidoti – savstarpēji apvienoti, papildināti ar rakstītāju pašu sacerētām rindām u. tml. Vairākus šādus lokalizējumus latviešu skolēnu albumos atpazinusi V. Greble savā nublicētajā manuskripta daļā par bērnu folkloru. Šī pētījuma autore atrastās tekstu paralēles ar vācu albumantiem skat. pielikumā.

⁴⁴⁵ Dāvinājuma ieraksts *Mildiņai, skolu beidzot* izdarīts ar zīmuli, jaunajā ortogrāfijā, tātad, ne ātrāk par 1920. gadu.

ri. Pirmkārt, vācu albumu tradīcijas pārņēmējas un kopējas latviešu sabiedrībā ir ģimnāzistes un draudžu skolu skolnieces,⁴⁴⁶ kuras sociālajā ziņā pārstāv gan sabiedrības turīgākos slāņus gan vēlāk, paplašinoties izglītošanās iespējām, arī zemniecību un strādniecību. Viņas piemēro albumu rakstīšanas stilu savai kārtai un mentalitātei,⁴⁴⁷ veidojot ierakstus dzimtajā valodā. Arī analizētajā materiālā tikai trijos no 20. gadsimta sākuma albumiem sastopami ieraksti vācu valodā. Otrkārt, kopš 19. gadsimta vidus Latvijā strauji veidojas un nostiprinās nacionālā kultūra, tai skaitā literatūra, kas, neskatoties uz baltvācu pretestību un Krievijas valdības intensīvo pārkrievošanas politiku, piedzīvo strauju uzplaukumu un, nenoliedzami, ietekmē latviešu skolnieču atmiņu albumu repertuāru. Tā, piemēram, Lejasciema draudzes skolas skolnieces Emmas atmiņu albumā (1917. – 1919., LFK 1742) blakus krievu un vācu albumpantiem rakstīti Anša Līventāla, Jāņa Poruka, Jura Neikena, Kārļa un Eduarda Veidenbaumu, Andrieva Niedras, Matīsa Kaudzītes, Raiņa un Aspazijas dzejoļi.

Lai sniegtu ieskatu vācu albumu tradīcijas kontekstualizēšanas procesā latviešu skolu vidē, tiks tuvāk raksturots augstāk minētais Raunas albums, kura vecākā daļa tapusi vācu, bet jaunākā – latviešu tradīcijā. Pēc izskata šis albums līdzinās greznajiem 19. gadsimta vācu albumiem. Tam ir sarkani samta vāki ar dzeltenā metālā darinātu vairodziņu centrā, lentes apvītu metāla ziedu viju kreisajā apakšējā stūrī un tāda paša materiāla slēdzenīti, un zeltītas lappušu apmales. Vairodziņa virsmā ar asu priekšmetu ieskrāpēti iniciāļi A. A., kuri varētu būt piederējuši otrajai albuma īpašniecei.

Raunas albuma pirmā īpašniece ir Elinora (Ellinor), kam skolas biedrenes veltījušas ierakstus laika posmā no 1900. – 1906. gadam. Rakstītājas visdrīzāk bijušas ģimnāzijas vecumā, par ko liecina veltījumu tekstu izvēle, izkoptie rokraksti un izsmalcinātie zīmējumi. Lielākā daļa no 22 ierakstiem Elinoras albumā izdarīti Rīgā, divi Raunā (Rönneburg), pārējos vieta nav minēta. Deviņpadsmit no tiem ir vācu, trīs – krievu valodā, pēdējo starpā lasāms arī skolotājas veltījums albuma īpašniecei. Seši no veltījumu tekstiem ir ilustrēti.

Ieraksti veidoti pēc Eiropā pazīstamā parauga (tuvāk skat. 1.1. nod.). Lappuses vidū novietots veltījuma teksts, zem tā vēlējums, apakšā – labajā pusē paraksts, kreisajā – datums un vietas norāde (skat. 42. att. 3. pielikumā⁴⁴⁸). Seši no ierakstiem izvietoti lappusē horizontāli, pārējie – vertikāli. Veltījumu saturs Elinoras albumā ir samērā viendabīgs. Lielākā daļa no tiem atspoguļo pārdomas par laimīgas dzīves tēmu, kura risināta pārsvarā divos virzie-

⁴⁴⁶ Albumu materiāls rāda, ka jau ap 1900. gadu tie bijuši pazīstami arī draudzes skolās Latvijas laukos.

⁴⁴⁷ Arī Vācijā un Zviedrijā 19. gs. otrajā pusē atmiņu albumi no sabiedrības augstākajiem slāņiem nonāk skolu vidē, kur to saturs kļūst daudzveidīgāks, toties bezpersoniskāks, un veltījumu teksti – formas ziņā vienkāršāki un tradicionālāki (Klintberg 1978, 54, Fiedler 1960, 15). Tāpat krievu albumu tradīcijas attīstībā 19. un 20. gs. mija iezīmē pārejas posmu no ģimenes uz skolām – sieviešu ģimnāzijām un slēgtajām pansijām (Golovin 1996, 130).

⁴⁴⁸ Šajā ierakstā teksts novirzīts uz leju zīmējuma dēļ. Par ilustrēšanas īpatnībām Elinoras albumā skat. tālāk.

nos – mudinot albuma īpašnieci uzticēt dzīvi Dievam, vai, iesakot viņai pilnveidot savu personību, izkopjot tādas īpašības kā skaidru sirdsapziņu, izturību ciešanās un dzīves grūtību pārvarēšanā, nesavtību un līdzcietību attiecībās ar apkārtējiem cilvēkiem. Veltījumu teksti ir izteikti didaktiska rakstura, bieži lietota imperatīva forma, piemēram:

*Was Gebet ist lass dir sagen
und bewahr's im Herzen still
Beten ist ein schluchtern Fragen
ob das, was du willst, Gott auch will.*⁴⁴⁹

Četros veltījumos runāts par mīlestību kā laimes un dzīves kvalitātes mērauklu, galvenokārt plašākā nozīmē, piemēram, atsaucoties uz trim teoloģiskajiem tikumiem – ticību, cerību un mīlestību.⁴⁵⁰ Taču arī divu cilvēku savstarpējā saskarsmē mīlestība un draudzība uzlūkotas par nozīmīgām vērtībām.

Divdesmit no veltījumiem Elinoras albumā ir rakstīti dzejas formā, turklāt skaidri iezīmējas četrpantu pārsvars pār garākiem dzejoļiem. Savukārt no ierakstos atrodamajām 14 četrpantēm vairākas, spriežot pēc satura un formas īpatnībām, varētu piederēt albumpantu žanram. Tomēr droši to apgalvot nevar, jo trūkst informācijas par šo tekstu variantiem.⁴⁵¹ Izņēmums ir populārais albumpants, kura viens iespējamais variants atpazīstams šajā pašā albumā starp otrā posma ierakstiem.⁴⁵²

*Gottes Engel leite dich durchs Leben
Über blumenweiche Pfade hin,
Keine Träne weine je Dein Auge
Keine Schwermut trübe Deinen Sinn.*
(Elinora, Rauna, 1906.)⁴⁵³

*Starp mirtēm un rozēm
Lai dzīves ceļš tev ved,*

⁴⁴⁹ *Ļauj tev stāstīt, kas ir lūgšana,*

Un paturi to sirdī klusi.

Lūgšana ir dziļš jautājums,

Ja tas, ko vēlies tu, to vēlas arī Dievs.

⁴⁵⁰ Trīs tā saucamos teoloģiskos tikumus kā kristīgas dzīves pamatu minējis Sv. Pāvils (IV 1999, 525).

⁴⁵¹ Tā kā albumpanti ir folkloras žanrs, variēšanās ir svarīga to identificēšanas pazīme.

⁴⁵² Par to, ka šie teksti varētu būt viena panta varianti, vai, pareizāk, versijas, ļauj domāt citi līdzīgi teksti (tos līdž ar atbilstošo atsauci skat. 1. pielikumā).

⁴⁵³ *Lai Dieva eņģelis tevi vada caur dzīvi*

Pa puķu apaugušām takām.

Lai tavas acis neraud asaras

Un neviena bēda nenomāc tavu prātu.

Starp jaukām rožu dobēm

Lai Laime tevi pavada.

(Ance, Rauna, 1924.)⁴⁵⁴

Citi šī albumpanta iespējamie varianti / versijas atrodami gan agrāku, gan vēlāku gadu albumos līdz pat 1980. gadam.

Viens no trim Elinorai rakstītajiem veltījumiem prozā ir sakāmvārds (*Jeder ist sein eigener Pechfabrikant*⁴⁵⁵), otrs – aforisms, bet trešais ir pašas rakstītājas brīvā stilā sacerēts aicinājums atcerēties kādreiz kopā jauki pavadīto laiku. *Atmiņu* motīvs ieskanas vēl tikai vienā veltījumā, toties ir neiztrūkstošs visos veltījumos. Savstarpēji salīdzinot jūsmīgi romantiskos meiteņu veltījumus Elinoras albumā, vērojams, ka lielākā daļa no tiem darināti pēc viena parauga: *Zur freundlichen Erinnerung vom N.*⁴⁵⁶, piemēram:

*Zur freundlichen Erinnerung um deine dich liebende Dagmar.*⁴⁵⁷

*Um ein freundliches Andenken bittet dich, liebe Ellinor, deine Mitschülerin Angelika Bertels.*⁴⁵⁸

Kaut arī veltījumi veidoti pēc vienas formulas, konkrētā ieraksta kontekstā katrs no tiem sniedz papildus informāciju par rakstītājas attiecībām ar albuma īpašnieci. Šo informāciju papildina arī paraksti. Spriežot pēc tiem, divas no rakstītājām varētu būt latviskas izcelsmes – Milda un Olga Ozoliņa (Osolin). Elinoras skolas biedrenes visbiežāk parakstījušās ar pilnu vārdu un uzvārdu, kas liecina par zināmu formalitāti šīs meiteņu grupas rakstīšanas tradīcijā. Taču paralēli lietoti arī citi parakstīšanās veidi – vārds, vārda pirmais burts un uzvārds, vārds un uzvārda pirmais burts, iniciāļi. Paraksta variēšanas tradīcijas rada rakstītājam iespējas izvēlēties, kādā veidā stādīt sevi priekšā albuma īpašniekam un potenciālajiem lasītājiem, tās ietver arī spēles elementu, tāpēc tiek pārņemtas un pastāvīgi izmantotas arī latviešu skolēnu albumos visa 20. gadsimta garumā.

Tikai trešā daļa ierakstu (6) Elinoras albumā ir ilustrēti. Raksturīgi, ka zīmējumam piešķirta īpaši svarīga loma: tas ir liela izmēra, aizņem vismaz trešdaļu lappuses telpas un pirmais pievērš lasītāja uzmanību, kādēļ ir tikpat būtisks ieraksta nozīmes atklāsmē kā veltījuma teksts. Pēc saistības ar pēdējo zīmējumus Elinoras albumā var iedalīt sekojoši – veltījuma

⁴⁵⁴ Enģeļa tēls šī albumpanta variantos sastopams pamīšus ar Laimes (Laimas) tēlu līdz apm. 1920. gadiem, vēlākā laikā tas izzūd no tradīcijas aprites.

⁴⁵⁵ *Katrs pats ir savas nelaimes vaininieks.*

⁴⁵⁶ *Par draudzīgu piemiņu no N.*

⁴⁵⁷ *Par draudzīgu atmiņu no Tavas Tevi mīlošās Dagmāras.* Šis paraugs sasauca ar tradicionālajām veltījumu formulām latviešu albumos, kuras 20. gadsimta sākuma ierakstos līdzīgi papildinātas ar jūsmīgiem izsaucieniem un mūžīgas draudzības apsoltījumiem, piemēram, *Par jo mīļu piemiņu no Tavas Tevi mūžā mīlēdamas draudzenes* (Berta, Tirza, 1901).

⁴⁵⁸ *Tava skolas biedrene Angelika Bertels lūdz Tevi, dārgā Elinora, atcerēties viņu ar draudzību.*

tekstu ilustrējošie (2),⁴⁵⁹ no teksta neatkarīgie (3)⁴⁶⁰ un zīmējums – veltījums (1).⁴⁶¹ Tādi paši ilustrēšanas paraugi saskatāmi arī latviešu skolēnu albumos (skat. 3.2.2. nodaļu). Zīmējumi izpildīti ar vienkāršo zīmuli (sievietes portrets, magones I, meža ainava, zirgi, ziedu ietvars) vai akvareļa krāsām (magones II, lauku ainava, īrisa zieds).

No 1923. – 1926. gadam Raunas albuma īpašniece ir Ance. Divdesmit gadu ilgā laika distance starp Elinorai un Ancei veltītajiem ierakstiem atgādina, ka tie tapuši gluži atšķirīgos sociālajos un kultūras kontekstos, tāpēc Elinoras daļa albumā vairāk līdzinās 20. gadsimta sākumā tapušajiem latviešu albumiem nekā Ances daļai. Tomēr abu Raunas albuma daļu salīdzinājums ļauj izdarīt secinājumus par vācu albumu kultūras ietekmi uz latviešu skolēnu tradīciju vismaz divos aspektos: pirmkārt, parādot, cik liela ir Elinoras albuma repertuāra tiešā ietekme uz tajos pašos vākos turpinātā Ances albuma saturu un formu, respektīvi, ciktāl pirmais albums uzskatāms par otrā kontekstu, otrkārt, atklājot, kādas vācu tradīcijas iezīmes saglabājas un tiek turpinātas latviešu skolnieču albumos, kad vācu kultūra kā latviešu sabiedrības ikdienas dzīves konteksts ir beigusī pastāvēt.

Ances albums sastāv no 51 ieraksta, kurus veidojušas viņas biedrenes, Raunas draudzes skolas skolnieces. Visi ir latviešu valodā, 24 no tiem ilustrēti. Kaut arī Ancei veltītajos ierakstos saskatāmi tie paši kompozīcijas elementi, kas Elinoras albumā (veltījums, vēlējums, paraksts ar datuma un vietas norādi, skat. 43. att. 3. pielikumā), to izkārtojums lappuses telpā ir brīvāks un daudzveidīgāks. Tā, piemēram, vairāk nekā pusē ierakstu lasāms nevis viens, bet divi, pat trīs veltījumu teksti; tikai piecos gadījumos rakstīti garāki vēlējumi, pārējos vai nu lietotas īsās vēlējumu formulas *atmiņai no N.*, *atceries N.*, *no N.*, vai arī iztikts vispār bez tām; parakstos redzami gan Elinoras daļā atrodamie varianti (skat. iepriekš), gan citi – tikai rakstītājas uzvārds (2), iesaukas (2), burtu mīklās slēpts vārds (2) un paraksta aizstājēja formula *no zināmas, bet neatminamas*, vairākos ierakstos trūkst paraksta, datuma vai vietas norādes. Tādējādi var teikt, ka Elinoras albuma ieraksta paraugs pilnībā sazīmējams tikai 11 Ances albuma ierakstos. Turklāt šai sakrītībai varētu būt drīzāk gadījuma raksturs,

⁴⁵⁹ Vienā no ierakstiem zīmētais skumji domīgās sievietes portrets sasaucas ar turpat apakšā dzejas rindās izteikto vēlējumu neļaut dvēselei noskumt un pat ciešanās rast spēku doties tālāk. Otrajā ierakstā, savukārt, saistība starp tekstu un zīmējumā attēlotajām zirgu galvām aiz nožogojuma ir tikai pētījuma autores minējums. Iespējams, ka, izjādei gatavie zirgi ar laužņiem mutē un pavadām pār kaklu simbolizē ceļu, kas albuma īpašniecei vēl priekšā, vai, tieši otrādi, kalpo kā konkrēts atgādinājums albuma īpašniecei par kopā trauksmaini pavadīto laiku, par ko rakstīts arī veltījuma tekstā.

⁴⁶⁰ Pie šiem pieder maza glezna tumšā ierāmējumā – lauku ainava ar labības vācējām, divi puķu zīmējumi (magones I un īrisa zieds) un tekstu apņemošs, ovāls ziedu ietvars. Trīs pēdējiem ir izteikta tekstu rotājoša funkcija (par to tuvāk skat. 3.2.2. nod.), kāda piemīt arī magoņu ziediem II, kas aptver veltījuma tekstu zem ainavas augšminētajā ierakstā.

⁴⁶¹ Respektīvi, rakstītāja aizstājusi veltījuma tekstu ar zīmējumu – meža ainavu ar upi un briežiem, zem kura lasāms vēlējums *atmiņai* un rakstītājas autogrāfs.

ņemot vērā, ka Ancei veltītie ieraksti vairāk līdzinās viens otram nekā pāris gadu desmitus vecajiem vācu ierakstiem.⁴⁶²

Atšķirības starp Raunas albuma vācu un latviešu daļu izpaužas arī veltījumu saturā. Kaut gan abās daļās veltījumu pamattēma ir vienāda – laimīgas dzīves priekšnosacījumi, tās risinājumā 20. gadu ierakstos iezīmējas jaunas tendences, kas izriet no tālaika kultūras konteksta. Proti, ja Elinoras biedrenes savos veltījumos uzsvērušas, ka dzīvei jāgu piešķir Dievs un cilvēka vēlme attīstīt savu personību atbilstoši viņa gribai, tad Ances albuma ierakstos uzmanība koncentrēta uz cilvēka paša spēju vai nespēju veidot savu dzīvi atbilstoši izvēlētajiem mērķiem un ideāliem. Sapņu un ideālu motīvs, kas dominē otrā posma ierakstos, interpretēts atbilstoši latviešu romantiskās dzejas tradīcijai,⁴⁶³ citējot Raiņa, Aspazijas, Friča Bārdas, Jāņa Poruka, Eduarda Veidenbauma, Jāņa Jaunsudrabiņa u. c. grūtāk atpazīstamu autoru dzejoļu fragmentus.

Tādējādi Ances albumā paralēli didaktiskas ievirzes pantiem ar gataviem padomiem veiksmīgai dzīvei atrodams arī liels skaits romantisku veltījumu, kuros apcerēts cilvēka mūža ritējums prieka un sāpju mainīgajās uzvarās. Tāpat kā Elinoras daļā, arī Ancei veltītajos ierakstos runāts par draudzību un mīlestību, arī atmiņu motīvs parādās gan veltījumu tekstos, gan īsajos vēlējumos. Jaunums ir patriotisma tēmai veltītā dzeja Ances albuma repertuārā. Tā lasāma divos ierakstos, vienā no tiem citējot Ausekļa tulkotās F. Šillera rindas:

Pie tēvu zemes dārgās ķeries klāt,

To turi ciet' ar visu sirdi;

Tev šeitān stipras saknes droši tur';

Kā niedra būsī svešā malā tur,

Ko mazais vējiņš iespēj samaitāt.

Ancei rakstīto veltījumu tekstu repertuārs ir bagātāks ne tikai satura, bet arī formas ziņā. Proti, bez oriģināldzejas tas ietver arī prozu (gan rakstnieku domu graudus, gan rakstītāju pašu sacerējumus) un folkloras tekstus: divas tautasdziesmas, vienu sakāmvārdu, divas ziņģes un, apmēram, 17 albumpantu. Atšķirībā no Elinoras albuma repertuāra Ances albumā vērojama tekstu variēšanās. Septiņi no veltījumu tekstiem ir ieguvuši pa diviem variantiem, bet viens – trīs:

Kad pēc gadiem tu un es

⁴⁶² Proti, Ances albumā līdzīgi noformēti ieraksti bieži seko cits citam, kamēr tie ieraksti, kas darināti blakus lappusēs ar Elinorai veltītajiem, kompozīcijas ziņā no pēdējiem atšķiras.

⁴⁶³ No vienas puses, izvēlētie dzejas citējumi atspoguļo aktīvo rainisko cīnītāju, ikdienas rutīnas laužēju, no otras – neskaidru ilgu vilināto Poruka sapņotāju, kam dzīves īstenība neizbēgami nes vilšanos un likteņa nolemības apjausmu.

Būsim tāļu atšķirtas

Tad iz bērņības un skolas

Būs tev maza atmiņa

Kad pēc gadiem

Tu un es

būsim atšķirtas

Tad no mūsu bērņības

Būs tev mīļas atmiņas

Kad pēc gadiem Tu un es

Būsim tāļu atšķirtas,

Tad tik bērņība un skola

Būs mums dārga atmiņa.

Šī albumpanta variantos saskatāmās leksiskās, sintaktiskās un semantiskās atšķirības vedina domāt, ka teksti rakstīti neatkarīgi viens no otra, visdrīzāk, pēc rakstītāju atmiņas. Turklāt, Ances albumā variēti ne tikai folkloras teksti, bet arī autordzejoļu fragmenti, piemēram, pants no J. Poruka „Neticīgā Toma dziesmām”:

Mūžīgi augstā kalnā

Raugas cilvēka acs,

Mūžīgi dziļā lejā

Nogrimst cilvēks pats.

Mūžīgi augstā kalnā,

Raugās cilvēku skats:

Mūžīgi dziļā lejā

Nogrimis cilvēks pats.

Tādējādi improvizācija un folklorizācija te atklājas kā svarīgi procesi tekstu repertuāra izveidē.

Atšķirības starp Raunas albuma abu posmu ierakstiem izpaužas arī to noformējumā. Ances daļā zīmējumus nomainījušas novelkamās bildītes ar brāļu Grimmu pasakas “Ansītis un Grietiņa” motīviem (skat. 43. att. 3. pielikumā) un ziedu attēliem, turklāt izskatās, ka draudzeņu ierakstus ar tām rotājusi pati albuma īpašniece, jo vairākās lappusēs novilktās bildītes secīgi attēlo Grimmu pasakas sižetu, un ziedu attēli ir no vienas „sērijas”. Jāņem vērā,

ka abu posmu ierakstu noformējuma atšķirības ietekmējis ne tikai attiecīgā laikmeta kultūras konteksts – ierakstu ilustrēšanas mode, rakstītājām pieejamie rotāšanas līdzekļi u. tml., bet arī sociālie faktori – rakstītāju piederība augstākiem vai zemākiem sabiedrības slāņiem, vāciska vai latviska vide un, jo sevišķi, vecumu un, līdz ar to, izglītības līmeņu starpība. Proti, Ances albumā rakstījušas draudzes skolas, t. i., jaunāka vecuma meitenes, kamēr Elinoras albumā – ģimnāzistes.

Ņemot vērā Ances skolas biedreņu vecumu un izglītību, ir pieļaujams, ka viņas nav varējušas (gribējušas) ne saprast, nedz arī izmantot vācu ierakstus savu veltījumu darināšanā. Par labu šim pieņēmumam liecina arī augstāk minētais arguments, proti, ka Ances albuma tekstu un ierakstu kompozīcijas kontekstuālās atsauces apgabals latviešu albumu tradīcijā ir nesalīdzināmi plašāks nekā tajos pašos vākos pārstāvētajā vācu albumu tradīcijā. Tādējādi secināms, ka Ances albuma rakstītājas izmantojušas vācu ierakstus drīzāk dekoratīviem nolūkiem nevis paraugam, vēl ņemot vērā, ka, pretēji parastajai atmiņu rakstīšanas kārtībai (vienā lapas atvērumā – viens ieraksts), viņu veltījumi vairākkārt novietoti tieši blakus lapusē krāšņajām vācu bildēm un rokrakstiem.

Lai arī Elinoras albums nav uzskatāms par tiešu kontekstu Ances albuma ierakstiem, tomēr Raunas albuma abu daļu salīdzinājums sniedz uzskatāmu priekšstatu par tiem tradīcijas elementiem, kuri savulaik tikuši pārņemti no vācu kultūras un tālāk attīstīti latviešu skolēnu atmiņu albumos arī pēc tam, kad šī kultūra kā latviešu sabiedrības ikdienas dzīves konteksts jau ir beigusī pastāvēt. Proti, runa ir par ieraksta paraugu, pamata tematiku (dzīves māksla, atmiņas, mīlestība, draudzība) līdz ar dominējošo romantiski didaktisko noskaņu, vēlējumu formulām, paraksta variēšanas paraugiem, kā arī konkrētiem, no vācu valodas lokalizētiem pantiem.

3.3.2. Ieraksti krievu valodā latviešu atmiņu albumu tradīcijā un to konteksts

Divpadsmit albumos analizētajā materiālā sastopami ieraksti krievu valodā. Kaut gan to kopskaits uz latviešu ierakstu fona ir salīdzinoši neliels (93), promocijas darba tēmas ietvaros šķiet būtiski aplūkot tās kontekstuālās saites, kurām pateicoties šie ieraksti noteiktos laika posmos varējuši kļūt par latviešu albumu repertuāra sastāvdaļu.

Vienlīdz svarīga nozīme ierakstu darināšanā krievu valodā ir gan laika, gan vietas kontekstam. Proti, lielākā daļa minēto ierakstu tapuši laikā, kad Latvija atradās vai nu cariskās, vai padomju Krievijas varā, kādēļ latviešu kultūra tika pakļauta krievu valodas un krievu un padomju kultūru ietekmei. Krievisko ierakstu saistība ar vietas kontekstu, savukārt, izpaužas

tādējādi, ka tie tapuši vietās, kur latviešu un krievu kultūru saskarsme kādu apstākļu dēļ ir noritējusi intensīvāk. Piemēram, Latgales ģeogrāfiskais tuvums Krievijas robežai jau izsenis veicinājis latviešu un krievu kultūru mijiedarbību,⁴⁶⁴ par ko liecina arī atmiņu albumi, kas tapuši šajā teritorijā, dotajā materiālā – vīrieša albums (Rēzekne, 1920), Emīlijas albums (Rēzekne, 1921, NB R x/1, 7,22) un divi Martas albumi (Andiņu un Vīgaru sādžas, 1952 – 1953). Vietas konteksts var izpausties arī institucionālā aspektā, piemēram, Ināras albums, šķiet, ir rakstīts jaukta tipa latviešu – krievu skolā, tāpēc tajā lasāmi ieraksti abās valodās.

Pētot krievisko ierakstu izcelsmi, jāņem vērā arī sociālais un personas konteksts, proti – albuma īpašnieka radu, draugu un paziņu loks var ietvert dažādu nacionalitāšu pārstāvjus. Tā, piemēram, Stellas albumā (Rīga, 1979) krieviski ierakstījušas viņas tante – ebrejiete, un draudzene no kaimiņu dzīvokļa.

Ieraksti krievu valodā latviešu albumos līdz 1920. gadu sākumam

Kad pēc cara administrācijas veiktās 1887. gada izglītības reformas Latvijas skolās tiek aizliegts mācīt dzimto valodu, latviešu jaunatne apmeklē vai nu vācu, vai krievu skolas, kurās līdzās valodu apgūšanai nonāk tuvākā saskarsmē ar šo tautību pārstāvjiem. Iegūtās valodu zināšanas tiek liktas lietā arī, veidojot ierakstus atmiņu albumos. Tā, piemēram, Emmas albumā (Lejasciems, 1917, LFK 1742) krieviski ierakstījušas māsas (?) Ozoliņas (Аня Озолинь un Лилия Озолинь), Alfrēda albumā (Limbaži 1912 NB R x/1, 6,10) zem viena no veltījumiem krievu valodā lasāms paraksts А. Эглитъ; Līnas albumā (Irlava, 1900, LFK 1835) vienā dienā trīs ierakstus krievu valodā veidojis G. Veidemans (Г. Вейдеман), bet kāds Rezeviskis tajā ierakstījis trīs valodās – vācu, latviešu un krievu.

Lai gan pēc uzvārda vien personas nacionālā piederība nav nosakāma, minētie piemēri tomēr skaidri atspoguļo šī laika albumu rakstītāju piesaisti trim kultūras kontekstiem – latviešu, vācu un krievu, kuru savstarpējā mijiedarbība, kā liecina ieraksti, notiek ne tikai valodas, bet arī tradīcijas līmenī. Tā, kaut analizētajā materiālā ar 20. gadsimta sākumu datēto krievisko veltījumu skaits nepārsniedz piecus vienā albumā,⁴⁶⁵ liela daļa tekstu ir aizgūti no krievu albumu tradīcijas.⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ Pēc 1897. g. Krievijas vispārējās tautskaites datiem 19. gadsimta beigās Latvijā dzīvoja 171.000 krievu, no kuriem lielākais skaits – 77.000 – bija apmetušies Latgalē, kur bija arī vislielākais krievu iedzīvotāju īpatsvars 15% (attiecīgi Vidzemē krievu bija 5%, Kurzemē un Zemgalē – 3,8 %). Pētnieki uzskata, ka krievu zemniecība ieplūda Latvijā jau 16. gs. otrajā pusē, galvenokārt Latgalē un Ilūkstes un Jēkabpils apkārtnē. Jebkurā gadījumā, šajos apgabalos krievi dzīvojuši visilgāk un labāk nekā citur integrējušies latviešu sabiedrībā (Volkovs 1996, 7, 12, 14).

⁴⁶⁵ Izņēmums ir Alfrēda albums ar 21 ierakstu krievu valodā.

⁴⁶⁶ Tā kā šīs nodaļas mērķis ir sniegt *vispārēju* ieskatu latviešu albumos atrodamo krievu tekstu kontekstuālajā saistībā ar krievu skolnieču albumu tradīciju, salīdzināšanai izmantots tikai viens avots – antoloģija *Русский школьный фольклор* (Belousov 1998). Tāpēc jāņem vērā, ka latviešu albumu krievisko ierakstu kontekstuālās atsaucēs apgabals krievu albumu tradīcijā patiesībā varētu būt daudz plašāks.

Spilgts piemērs dažādu kultūru mijiedarbībai atmiņu albumu tradīcijā 20. gadsimta sākumā ir iepriekšējā nodaļā analizētais Elinoras albums (Rauna, 1900), kurā starp vācu tekstiem lasāmi arī 4 ieraksti krievu valodā (1902 – 1904), no kuriem savukārt krievu albumu tradīcijā atpazīstami 3 albumpanti un V. J. Nadsona dzejolis (autors norādīts ierakstā⁴⁶⁷). Viens no šiem pantu tekstiem sastopams gan vai katrā 1920. – 1930. gadu krievu albumā (Golovin & Lurje 1998, 357), gan arī Latgales meiteņu Emīlijas un Martas albumos:

Не верь что здесь в альбоме пишутъ,

Въ альбоме редкий не солжётъ

Здесь все къ тебе любовью дышутъ,

А сами холодны какъ лёдь.⁴⁶⁸

Savukārt Emmas albumā⁴⁶⁹ 3 no 5 krieviskajiem ierakstiem (1917 – 1918) sasauca ar krievu albumu tradīciju. Viens no albumpantiem ir interesants ar to, ka darināts no divām daļām. Pirmā puse (*Пусть жизнь твоя течетъ покойно / Усыпанная тысячью цветов*) sastopama gan vācu, gan latviešu albumpantu tradīcijā,⁴⁷⁰ bet otra ietver Bībeles ticības, cerības, mīlestības motīvu, kas dažādās variācijās pastāvīgi atkārtojas krievu skolnieču albumos.

No Līnas albumā ierakstītajiem četriem krievu tekstiem krievu skolēnu folklorā atrodams viens. Savukārt, Bertas albuma (Tirza 1900, LFK 1742) ierakstā saimējams krievu albumu dzejai tipiskais sargeņģeļa (Ангель Хранитель) tēls (Golovin & Lurje 1998, 271), bet Mildai veltītajos ierakstos (Milda, Rīga, 1921) šo dzejas tradīciju atgādina poētiskā salīdzinājuma frāze *как волшебная песня поэта*⁴⁷¹ un albumpants *Все альбомы и стихи / Есть ничто как пустяки.*⁴⁷² (Skat. 12. att. 3. pielikumā.)⁴⁷³

⁴⁶⁷ Nadsons ir visbiežāk citētais dzejnieks 19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma krievu ģimnāzistu albumos (Golovin & Lurje 1998, 270).

⁴⁶⁸ Teksts citēts no Elinoras albuma. Burtiskā tulk.:

Netici tam, ko raksta šeit albumā,

Albumā retais nemelos.

Šeit visi pauž tev mīlestību,

Bet paši ir salti kā ledus.

Latgaliešu variants:

Natic tam, kas aļbomā

Te rakstīts teik un pausts!

Sirds vysas dag te mīlība

Bet paši? Soltajs lads (Emīlija, Rēzekne, 1923).

⁴⁶⁹ Tā kā šajā nodaļā runa ir par vieniem un tiem pašiem divpadsmit atmiņu albumiem, to datējums minēts tikai vienu reizi.

⁴⁷⁰ Burtiski *Lai tava dzīve plūst rāmi / Tūkstoš ziediem kaisīta*. Vācu un latviešu piemērus skat. iepriekšējā nodaļā un pielikumā.

⁴⁷¹ *Kā dzejnieka burvīga dziesma*, sal. ar *как тихая песня поэта* (Golovin & Lurje 1998, 321).

⁴⁷² *Visi albumi un dzejoļi*

Nav nekas vairāk kā blēņas.

⁴⁷³ Mildas albuma ieraksts ir vienīgais ilustrētais no šī posma ierakstiem krievu valodā.

Četros no šī laika albumiem lasāms divrindu pants, ar kuru atmiņu albumi tradicionāli tika noslēgti jau A. S. Puškina laikā un kuru dzejnieks citējis „Jevgeņijā Oņeginā”, aprakstot provinces jaunkundžu albumus⁴⁷⁴:

Кто любить больше тебя

Пусть пишет дальше меня

(Alfrēds, Limbaži, 1918; Austrā, Vitrupes pagasts, 1915.)

Кто любит больше Тебя

Пусть пишет дальше меня

(Emma, Lejasciems, 1917.)

Кто любит Тебя больше, как я,

Пусть пишет дальше меня

(Emīlija, Rēzekne, 1923.)

Rakstītāji Alfrēda albumā apspēlējuši šo pantu, sacenzdamies, kurš ierakstīs pēdējais un, attiecīgi, pēdējais arī paliks albuma īpašnieka atmiņā.⁴⁷⁵ Par to, ka šī divrinde varētu būt pārņemta no krievu albumu tradīcijas, vedina domāt vairāki apstākļi. Pirmkārt, krievu albumu tradīcijā tā ir pazīstama un plaši lietota vismaz kopš A. S. Puškina laika. Otrkārt, 20. gadsimta sākuma albumos tā sastopama tikai krievu valodā, tai skaitā Austras albumā, kurā tas ir vienīgais krievu teksts. Divrindes latviešu varianti izpētītajā materiālā parādās tikai 1930. gados un savstarpēji atšķiras vairāk kā krievu teksti.⁴⁷⁶ Jāpiebilst, ka aplūkotajos albumos ar krievu tradīciju sasaucas ne tikai veltījumu teksti, bet arī krieviskajos ierakstos vairākkārt lietotā vēlējuma formula *на добрую память от Н.*

Tādējādi analizētais albumu materiāls rāda, ka 20. gadsimta sākumā latviešu skolnieki ne tikai saprot krievu valodu un labprāt dod ierakstīt savos atmiņu albumos krieviski runājošajiem draugiem, bet arī paši palaikam izmanto savos veltījumos tekstus no krievu albumu folkloras. Tomēr krievu dzeja un albumanti latviešu tradīcijā neiekļaujas, ja vien nav tulko-

⁴⁷⁴ *Кто любит более тебя*

Пусть пишет далее меня

(Golovin & Lurje 1998, 271). Tulk.:

Kas tevi mīl vairāk

Lai raksta tālāk par mani.

⁴⁷⁵ Protī, zem panta teksta uz aizmugurējā albuma vāka maziem burtiņiem kāds rakstītājs izveidojis komentāru krievu valodā *Я люблю больше твоего / И пишу дальше твоего*, zem kura cits rakstītājs vēl mazākiem burtiņiem uzrakstījis latviski: *Bet tālāk rakstu es / Ja tur nozīme kāda.*

⁴⁷⁶ *Kas mīlē vairāk,*

Lai raksta tālāk

(Lidija, Jēkabnieki, 1939).

Kas par mani mīlāks irā

Lai raksta tālāk (Laima, Rīga, 1933).

ti, vispirms jau valodas atšķirību dēļ un, ar pāris izņēmumiem, tā arī paliek atsevišķos vien-varianta ierakstos.⁴⁷⁷

Ieraksti krievu valodā padomju perioda latviešu skolēnu albumos

Padomju okupācijas turpat piecdesmit gadu laikā skolēnu albumu tradīcija Latvijā attīstās īpašā – padomju kultūras – kontekstā, kura ideoloģiskā dominante ir komunistiskais pasaules uzskats, kas arī nosaka padomju oficiālās kultūras raksturu – tā ir šķiriski orientēta masu kultūra, kuras attīstība tiek plānota, vadīta un kontrolēta ar īpaši sagatavota iestāžu un darbinieku tīkla palīdzību. *Padomju politiskais kanons panāca to, ka visiem kultūras elementiem (vērtībām, normām, idejām, uzskatiem utt.) piemīt iekšējā vienotība un šo vienotību akceptē visi sabiedrības locekļi, kuri tādējādi ir pakļauti monostilistiskās kultūras diktatūrai un atrodas minētās kultūras savdabīgā gūstā* (Priedītis 2000, 208).

Kaut arī padomju gados tiek apkarotas visas tās mākslinieciski radošās izpausmes sabiedrībā, kuras neatbilst valsts oficiālajai kultūrpolitikai, partijas ierēdņu aparāts neko daudz neiespēj pret tradicionālo kultūru, kas, darbodamās „pagrīdē”, iegūst īpašu nozīmi tautas acīs un turpina attīstīties, papildinoties ar jauniem žanriem – padomju dziesmu parodijām, nostāstiem, politiskajām anekdotēm u. c. Līdz ar tiem latviešu folkloras tradīcijā ienāk teksti krievu valodā,⁴⁷⁸ kura tolaik tiek intensīvi mācīta visās skolās PSRS teritorijā.

Starp tradicionālās kultūras veidiem, kas turpina attīstīties padomju Latvijā, ir arī skolnieku atmiņu albumi. Kaut gan, pēc laikabiedru atmiņām, pirmajās padomju varas desmitgadēs, stingrākas uzraudzības apstākļos, dažās skolās atmiņu albumi netiek atļauti, tomēr, kopumā vērtējot, albumu tradīcijas popularitāte šai laikā aizvien pieaug un tie tiek rakstīti masveidā tiklab laukos, kā pilsētā.

Padomju oficiālā kultūra ienāk skolēnu albumu repertuārā gan ar literatūras mācību programmas, gan ikdienas masu kultūras starpniecību, taču tās īpatsvars ierakstos ir salīdzinoši niecīgs, vairāk tā pārstāvēta albumu ilustrācijās nekā veltījumu tekstos (piemērus skat.

⁴⁷⁷ Lai izdarītu pilnīgākus secinājumus par krievu albumu tradīciju kā latviešu tradīcijas kontekstu, būtu jāveic salīdzinājums, izmantojot plašāku materiālu.

⁴⁷⁸ Padomju folkloras, kas izplatījās galvenokārt krievu valodā, arī pieder latviešu, tāpat kā citu bijušo padomju tautu kultūras mantojumam. Paužot protestu pret sabiedrībai vardarbīgi uzspiestajām sociālajām un kultūras normām, tā izplatījās plašā PSRS teritorijā un vienoja citādi atšķirīgās padomju tautas vairāk kā komunisma celtniecības programma un saukļi par tautu draudzību.

3.2.2. nodaļā).⁴⁷⁹ Tā arī padomju laikā latviešu atmiņu albumu pamata repertuāru veido folklorā.⁴⁸⁰

Izskatītājā materiālā ieraksti krievu valodā lasāmi tikai četros padomju perioda atmiņu albumos, un to rašanos noteikuši atšķirīgi konteksti. Pirmkārt, radniecības saites un dzīvesvieta. Tā Stellas albumā (Stella, Rīga, 1979) krieviski ierakstījušas tante⁴⁸¹ un krievu meitene no kaimiņu dzīvokļa. Otrkārt, skolas vide. Baibas albumā (Rīga, 1977) vienīgo ierakstu krieviski veidojusi krievu valodas skolotāja, bet Ināras albumā (Virca, 1975) četrus – skolas biedri no krievu klasēm. Savukārt Martas divu albumu (Andiņu un Vigaru sādžas 1952, 1953) ierakstos atklājas vesela, savdabīga kultūrvide, kurā harmoniski sadzīvo latviskās un krieviskās tradīcijas.

Salīdzinot ierakstus krievu valodā ar ierakstiem latviešu valodā, redzams, ka Stellas un Ināras albumos tie kompozīcijas ziņā savstarpēji atšķiras.⁴⁸² Tā Ināras albumā visi krievu ieraksti veidoti pēc viena parauga: lappuses augšā novietots virsraksts *на память*⁴⁸³, zem kura seko veltījums,⁴⁸⁴ pilns datums, klases nosaukums un rakstītāja pilns vārds un uzvārds, savukārt, latviešu ierakstiem virsraksti variējas, daudzi no tiem bez veltījuma ietver arī vēlējumu atmiņai un ir parakstīti tikai ar vārdu. (Skat. 44. un 45. att. 3. pielikumā.) Arī kaimiņienes ierakstam Stellas albumā ir nedaudz citāds izkārtojums kā latviešu ierakstiem, piemēram, vēlējums līdz ar parakstu ir likts virsrakstā. Taču visumā kompozīcijas atšķirības krievu un latviešu ierakstos šajos albumos nav lielas, ja vēl ņem vērā, ka ilustrēšanai krievu bērni, tāpat kā latvieši, ir izmantojuši izgriezumus no žurnāliem un ziedu pastkartēm. Galvenais iemesls, kas šajā gadījumā atstāj krievu skolēnu ierakstus ārpus latviešu tradīcijas aprites, ir valodas atšķirības un latviešu bērniem nepazīstamie krievu albumu teksti.

Savukārt Martas albumu repertuārs atspoguļo krievu un latviešu tradīciju tiešu saskarsmi un mijiedarbību, kas nav fragmentāra vai gadījuma rakstura, bet sakņojas ikdienas dzīves īstenībā. No 123 ierakstiem divos albumos,⁴⁸⁵ kas tapuši Krāslavas rajona Dzintaru pa-

⁴⁷⁹ Pie oficiālās kultūras pieskaitāma arī t. s. propagandas dzeja, kurā slavināta padomju dzīves īstenība. Tā atmiņu albumos sastopama reti, pārsvarā pirmo klašu skolēnu ierakstos (norakstīta no mācību grāmatas) vai skolotāju darinātajos veltījumos. V. Golovins secina, ka arī krievu skolēnu albumos padomju motīvi ienāk ļoti nelielā skaitā un uz īsu laiku (Golovin 1996, 134).

⁴⁸⁰ Arī krievu padomju laika albumu tradīcija satur pārsvarā folkloru. Skolnieču albumu repertuārs papildinās ar jauniem žanriem, tas kļuvis *atvērtāks cietsirdīgo romanču, častušku, primitīvās dzejas, bērnu un citu subkultūru folkloras ietekmēm, respektīvi, tapis par savdabīgu folklorizējošu nišu* (Golovin & Lurje 1998, 284).

⁴⁸¹ Precīzāk, Stella pati pierakstījusi tantes diktēto tekstu krievu valodā.

⁴⁸² Baibas albumā krievu valodas skolotāja veidojusi savu ierakstu pēc citu skolotāju ierakstu parauga. Šeit patiesībā nevar runāt par krievu kultūras ietekmi, jo skolotāju ieraksti vienmēr veido atsevišķu grupu skolēnu ierakstu kontekstā (tuvāk skat. 2.1.3. nod.).

⁴⁸³ *Atmiņai.*

⁴⁸⁴ Ināras albuma krievu tekstu repertuārā ir 2 albumpanti un 2 garāki dzejojumi par mīlestību, kādi pazīstami arī krievu skolnieču albumu tradīcijā.

⁴⁸⁵ Martas divi albumi sastāv no septiņām, ar dzijas pavedieniem sastiprinātām burtnīcām.

matskolas 5. un 6. klasē, 35 ir vai nu krievu vai krievu un latviešu valodā. Par to, ka rakstītājas vienlīdz veikli orientējušās gan krievu, gan latviešu albumu folklorā, liecina ne tikai veltījumu teksti, bet arī citi albuma un ieraksta kompozīcijas elementi, piemēram, ieraksta veidošanas noteikumi un paraksta formulas, kas ņemti te no vienas, te otras tradīcijas. Sākot jaunu atmiņu burtnīcu, Marta titullapā pastāvīgi rakstījusi noteikumus (par tiem tuvāk skat. 2.1.2. nod.), izmantojot gan latviešu, gan krievu tradicionālos albuma ievadpantus, piemēram:

Kas šos vākus vaļā ver

Tas lai dziesmas iekšā ber!

Lūdzu dažas rindiņas

Un tur savu vārdu klāt!!!

Прошу альбом не пачкать

Листья не вырывать,

И маленьким ребятам

*В руки не давать!*⁴⁸⁶

Vienā no burtnīcu titullapām noteikumi ir rakstīti abās valodās (skat. 3. att. 3. pielikuma).

No krievu valodā rakstītajiem veltījumu tekstiem visi ir albumpanti, kuru 6 varianti atrodami augšminētajā krievu skolēnu folkloras antoloģijā,⁴⁸⁷ pa vienam Elinoras (Rīga, Rautna, 1900) un Stellas (Rīga, 1979) albumos, kā arī vēl 6 Martas pašas albumu repertuārā. Tā, piemēram, sekojošais pants sastopams vairāku albumu ierakstos, un rakstītājas to improvizējušas, pieskaņojot zīmējumam:

Дорю тебе я цвет,

Прошу её хранить,

А она тебе покажет,

*Меня не забыть.*⁴⁸⁸

⁴⁸⁶ *Lūdzu albumu nenotraipīt*

Lapas neplēst,

Un maziem bērniem

Rokās nedot.

Sal. ar Golovin & Lurje 1998, 287.

⁴⁸⁷ Skat. iepriekšējā apakšnodaļā.

⁴⁸⁸ *Dāvinu tev puķi,*

Lūdzu to glabāt,

Tā tev parādīs,

Kā mani neaizmirst.

(Marta, 1952, uzzīmēts puķu pušķis ar lentīti.)

Дорую тибя коитка [resp., *котика* В. К.-М]

Прошу его хронить

А он тебе покажет

*Меня не позабыть.*⁴⁸⁹

(Marta, 1953, uzzīmēts kaķis ar zilu lenti ap kaklu.)

Дарю тебе (тюльпан ?) поставь

ого в стаканчик

водой полевой

*мне не забывай.*⁴⁹⁰

(Stella, Rīga, 1979, ielīmēts ziedu buķetes attēls – ievu un tulpu ziedi.)

Дарю тебе собачку.

Прошу её любить.

Она тебя научит

Дружбу вспоминать.

(Gaļina, Ļeņingrada, 1938, pants ierakstīts uzzīmētā puķu vainadziņā.)⁴⁹¹

Tekstu variēšanās vairākos līmeņos, saglabājot panta semantisko struktūru, apliecina, ka tie pieder krievu folkloras tradīcijai, turklāt, variantu pieraksts rāda, ka rakstītāju tradīcijas izjūta dažkārt ir bijusi spēcīgāka par viņu krievu valodas zināšanām.⁴⁹²

Vēl, salīdzinot citētos tekstus, vērojams, ka konkrētajā rakstītāju grupā, respektīvi, Martas biedreņu lokā, tiek lietoti līdzīgi albumpantu varianti. Šie kopā ar citiem atkārtota-

⁴⁸⁹ *Dāvinu tev kaķīti*

Lūdzu to glabāt

Tas tev parādīs

Kā mani neaizmirst.

⁴⁹⁰ *Dāvinu tev tulpi ieliec*

To glāzītē

Ar ūdeni aplaisti

Mani neaizmirsti.

⁴⁹¹ *Dāvinu tev sunīti.*

Lūdzu to mīlēt.

Viņš tev iemācīs

Atcerēties draudzību.

Tas ir raksturīgs teksts, kas papildina dāvanu (Golovin & Lurje 1996, 307, 359).

⁴⁹² Kļūdas krievu valodas lietojumā *pareizrakstības līmenī* bieži liecina par rakstītājas vecumu (skat. Stellas albuma variantu, kura darinātāja, spriežot pēc rokraksta u. c. pazīmēm, varētu būt pirmo klašu skolniece), bet *gramatiskajā līmenī* tās dažkārt sasaucas ar „latvisko domāšanu” (skat., piem., vārda *цвет* lietojumu Martas albuma variantā, proti, krievu val. tas lietojams vai nu vīriešu dzimtē, vai daudzskaitlī, savukārt, rakstītāja, aizstājot to ar vietniekvārdu, lietojusi sieviešu dzimti, acīmredzot domādama par latviešu vārdu *puķe*).

jiem tekstiem Martai veltītajos ierakstos atklāj šauras skolas biedreņu grupas albumu repertuāra apjomu un īpatnības. Acīmredzot, meitenes, atkārtoti rakstot viena otras albumā un pārļasot veltījumus, iemācījušās lielāko daļu tekstu no galvas un reproducē tos atkal nākošajos ierakstos, nebaidoties no atkārtotības.⁴⁹³ To pašu var sacīt arī par Martas albumu repertuāra latvisko daļu, kurā rakstītāju iecienītākie panti atkārtojas pat līdz 11 reizēm.

Radoša pieeja abu tautu tradīciju izmantojumam atklājas arī paraksta formulās. Proti, Martas albumā pamīšus sastopami gan latviešu, gan krievu formulu varianti (iekavās minēts skaits):

Raksta zināms, bet grūti minams (8).

Raksta roka kam sirds no koka (1).

Писал поэт, а имя нет (2).

Писала я, вот подпись моя (1).

Писала киска, а вот её расписка (2).

Писала зайка, по руке узнай – ка (1).

Писала белочка, узнай, какая девочка (1).⁴⁹⁴

Visas krievu valodā rakstītās paraksta formulas darinātas pēc viena parauga, kam līdzīgs saskatāms arī latviešu formulās, proti, arī tās sākas ar darbības vārdu „rakstīt” un tālāk uzdod mīklu par rakstītāja personību, visās otrais vārds atskaņots ar pēdējo. Šī variantu līdzība un vienlaikus daudzveidība liecina par dzīvu tradīciju, kurā radoši savīti latviskie un krieviskie elementi.

Uzskatāms piemērs tam, ka Dzintaru pamatskolas skolnieces neizjūt nepieciešamību šķirt krievu un latviešu tradīciju albumu repertuārā, ir, pirmkārt, ieraksti, kuri sastāv no tekstiem abās valodās, piemēram, viens veltījuma pants rakstīts latviski, otrs – krieviski (skat. 36. att. 3. pielikumā); veltījuma pants – latviski, bet paraksta formula krieviski; pants krieviski, vēlējums latviski u. tml., otrkārt, vienots ieraksta paraugs, kas samērā konsekventi ievērots abos albumos: lappuses augšējā trešdaļā centrā zīmēts krāsains ziedu pušķis, tā virspusē, visbiežāk lokveidā, veidots uzraksts latviski (arī lielākajā daļā krievu ierakstu): *par*

⁴⁹³ Tā, piemēram, pantu *Тишина среди лесов..* Martas albumos divu gadu laikā ierakstījušas trīs meitenes (Helēna, Irēna un Janīna). Visi varianti ir ļoti līdzīgi, izmaiņas vērojamas tikai divos vārdos. Dažu albumpantu varianti rakstīti bez teksta izmaiņām, tomēr, domājams, pēc atmiņas. Par to, ka tie nav norakstīti, vismaz ne no Martas albuma, liecina atšķirīgās pareizrakstības un gramatikas kļūdas.

⁴⁹⁴ *Rakstīja dzejnieks, bet vārda nav* (Golovins & Lurje 1998, 310).

Rakstīju es, lūk, mans paraksts.

Rakstīja kaķenīte, lūk, viņas paraksts (Golovin & Lurje 1998, 320).

Rakstīja zaķītis, atrazīsti pēc rokraksta.

Rakstīja vāverīte, uzzini, kura meitenīte.

piemiņu Martai; seko viens (divi) veltījuma panti un rakstītāja paraksts vai tā aizstājēja formula.

Tādējādi Martas albumu savdabīgais un bagātais repertuārs atspoguļo īpašu kultūras kontekstu, kurā sastopas un mijiedarbojas krievu un latviešu bērnu tradīcijas. Tajā pašā laikā svarīgi piebilst, ka, lai arī rakstīti blakus, latviešu un krievu teksti Martas albumu repertuārā variējas katrs savas tradīcijas ietvaros,⁴⁹⁵ to rindas netiek ne savstarpēji jauktas, nedz arī tulkotas.⁴⁹⁶ Tāpēc arī šajā gadījumā nevar runāt par latviešu un krievu tradīciju saplūsmi, bet gan drīzāk par to dinamisku saspēli, kuru regulē albumu repertuāra veidošanas prasības konkrētajā meiteņu grupā.

3. nodaļas secinājumi

3.1.

1. Mūsdienu sabiedrības ikdienas kultūrā albumi ir atmiņu glabāšanas rakstveida tradīciju nozīmīga daļa. Klasiskais atmiņu ieraksta paraugs saziņmējams vairākos albumu veidos, bet visizplatītākais tas ir skolēnu albumu tradīcijā.

2. Kaut arī skolas laikā rakstītie atmiņu albumi nereti tiek saglabāti un pārcilāti arī vēlākajos dzīves gados, kā atmiņu priekšmetiem bērnu un pieaugušo dzīves kontekstā tiem ir atšķirīga nozīme. Proti, pieaugušu personu dzīvē šo albumu lietojums vienmēr ir retrospektīvs, tālab arī pasīvs un individuāls, savukārt skolēnu ikdienā tie funkcionē kā bērnu vienojoša, aktīva tradīcija.

⁴⁹⁵ Krievu albumpantos vērojama lielāka formu daudzveidība un tradicionālo tēmu savdabīgs risinājums. Tā, piemēram, krievu meitenes mēdz rakstīt viena otrai albumā romantiskus dzejoļus ar atzišanos mīlestībā, kuri oriģinālā variantā ir vīrieša veltījums sievietei (Golovin & Lurje 1998, 272). Tādi lasāmi arī Martas albuma krievu repertuārā, piemēram:

Я вас люблю как цвет ковказкй [resp., кавказский В. К.-М]

Но вы не знали до сих пор

Я вас люблю за кару глазки

За ваш приветлив разговор.

⁴⁹⁶ No krievu tradīcijas tulkotie panti latviešu albumu repertuārā varētu būt atsevišķs pētniecības lauks. Par to, ka tādi pastāv, liecina pētījuma autore nejausi uzziets krievu albumpants, kas pazīstams arī latviešu albumu tradīcijā:

Галичка! Когда ты будешь бабушкой,

Надень свои очки.

И вместе со своим дедушкой,

Прочти мои стихи!!

(Gaļina, Pēterburga, 1941; Golovin & Lurje 1998, 313.)

Ilžuk!

Kad tu būsi večiņa,

Uzliksi sev brilles

Un ar savu večuku

Lasīsi šīs rindas.

(Ilze, Rīga, 1987.)

3.2.

3.2.1.

1. Albumu tekstu repertuāra pamatu veido piecas tekstu grupas: albumpanti, albumu dzeja, tautasdziesmas, sakāmvārdi un teicieni, kā arī literāras izcelsmes domu graudi prozā. Lielākajā daļā šo tekstu iztirzātas tradicionālas tēmas: skolas un bērnības atmiņas, dažādu tikumu slavinājums un padomi laimīgai dzīvei, draudzība un mīlestība, bieži sastopami jautri un nopietni laimes vēlējumi.

2. Tekstu repertuāra galvenie avoti ir folkloras un literatūra. Katru no tiem bērni iepazīst gan ar tradīcijas, gan publicējumu starpniecību. Visaktīvāk jaunu tekstu ieguvē tiek izmantota pati albumu tradīcija – gan klases biedru un draugu, gan iepriekšējo skolēnu paaudžu albumi. Retāk teksti ņemti no mutvārdu tradīcijas – bērnu un pieaugušo folkloras, jo tā sava specifiskā satura un funkciju dēļ ir grūtāk pielāgojama albumu prasībām. Potenciālo vērtījumu tekstu apguves intensitāte un apjoms ir atkarīgi no rakstītāju vecuma.

3. Dominējošā vērtījumu tekstu grupa atmiņu albumu repertuārā ir albumpanti. Tas ir skolēnu sabiedrībā aktīvi kopts mūsdienu folkloras žanrs, kura galvenais avots ir paši atmiņu albumu ieraksti.

4. Tautasdziesmu īpatsvars atmiņu albumu repertuārā nav liels. To izvēli vērtījumu ierakstiem veicina folkloras apguve skolā, par ko liecina „iemācīto” tautasdziesmu teksti atmiņu albumos. Tādējādi secināms, ka atmiņu ierakstiem biežāk izmantotais tautasdziesmu avots ir literatūras mācību grāmatas, no kurām teksti tiek vai nu norakstīti, vai iemācīti no galvas un pēcāk, rakstot albumos, reproducēti pēc atmiņas. Tiek liktas lietā arī ilustrētās folkloras izlases bērniem, retāk citi avoti, piemēram, atklātnes ar tautasdziesmu tekstiem.

5. Atmiņu albumu repertuārā sastopami arī tautas sakāmvārdi un mūsdienu teicieni. Sakāmvārdi ierakstiem tiek izvēlēti reti. Parasti bērni tos iemācās no ikdienā dzirdētajām sarunām. No folkloras izlasēm norakstīti tiek mazāk pazīstami teksti, kā arī cittautu sakāmvārdi. Lai gan teicieni, tāpat kā sakāmvārdi, atmiņu albumos ienāk no pieaugušo kultūras, to apguve skolēnu sabiedrībā noris intensīvāk, jo tie izplatās tiklab ar rakstiskajām tradīcijām (citi albumi, apsveikumu kartītes, interneta folkloras u. c.), kā mutvārdu saziņu. Salīdzinājumā ar sakāmvārdiem, kas albumos parasti ierakstīti vienu reizi, teicieni ir aktīva tradīcijas sastāvdaļa, tie, ceļojot no albuma albumā, iegūst aizvien jaunus variantus.

6. Albumu dzeja ir otra izplatītākā vērtījumu tekstu grupa skolēnu ierakstos pēc albumpantiem. Pēc tekstu apguves specifikas tā iedalāma divās grupās: 1) folklorizētā dzeja, kas, līdzīgi albumpantiem, izplatās ar atmiņu ierakstu starpniecību, un 2) no mācību grāmatām, bērnu dzejas izlasēm un dzejoļu kladēm norakstītie dzejoļi vai to fragmenti. Dzejas

publicējumu izmantojuma apjoms un kvalitāte albumu ierakstos ir atkarīgi gan no rakstītāju vecuma, gan veltījumu formas prioritātēm konkrētajā klases kolektīvā.

7. Atmiņu albumu repertuārs veidojas, bērniem kontekstualizējot veltījumiem izraudzītos tekstus albumu vidē. Kontekstualizēšanas procesa gaitu un iznākumu nosaka rakstītāja kompetence, respektīvi, viņa spējas savienot tradīcijas zināšanas ar jaunradi tā, lai ierakstam izvēlētais teksts pārtaptu par atmiņu veltījumu konkrētam adresātam. Jāņem vērā, ka ierakstos kontekstualizēti tiek ne tikai veltījumu teksti, bet arī to ilustrācijas, vēlējumi un pat rakstītāju paraksti.

8. Tradīciju kontekstualizēšanas procesā pārstāv ieraksta paraugs, kas pazīstams vairākām latviešu skolēnu paaudzēm un vēsturiski sakņojas Eiropas albumu kultūrā. Tā būtiskās sastāvdaļas ir ieraksta jēdzieniskais ietvars un veltījuma teksts. Jēdzieniskā ietvara elementu – atmiņas, adresāta un rakstītāja vārdu – pierakstu un izvietošanu nosaka katra rakstītāja subjektīvā gaume, taču vienlaikus tas ir atkarīgs no skolēnu grupā pieņemtā standarta. Jēdzieniskais ietvars tiek izmantots kā kontekstualizēšanas līdzeklis katrā albuma ierakstā.

9. Kontekstualizācijas procesā, tekstam kļūstot par albuma veltījumu, ar to notiek gan ārējas, gan iekšējas izmaiņas. Pirmās izpaužas pieraksta un noformējuma līmenī, otras skar teksta struktūru, respektīvi, tā saturu, formu un nozīmi un rodas improvizācijas procesā, bērniem darinot jaunus tekstu variantus. Tā kā izplatītākā veltījumu tekstu forma atmiņu albumu repertuārā ir četrrinde, promocijas darbā tiek raksturotas visu skolēnu ierakstos sastopamo četrinžu improvizācijas paradigmas.

10. Tautasdziesmu improvizācijas paradigmu skolēnu ierakstos nosaka divi apstākļi. Pirmkārt, tā kā pagājušajā gadsimtā bērni iepazinuši tautasdziesmas lielākoties nevis no mutvārdu tradīcijas, bet no rakstītajiem avotiem, mācoties skolā, viņiem tautasdziesmu klasiskais improvizācijas kanons ir visai svešs. Otrkārt, atmiņu ierakstos tautasdziesmu teksti tiek kontekstualizēti pēc likumībām, kuras nosaka albumu tradīcija. Tās attiecas arī uz tekstu variēšanu. Ņemot vērā latviešu folkloristikā izplatīto atziņu, ka jebkurš teksta variants, kas darināts ārpus klasiskā dainu kanona, nav tautasdziesma, secināms, ka visas atmiņu albumos rakstītās tautasdziesmas uzskatāmas par albumpantiem vai nu plašākā, vai šaurākā izpratnē. To apstiprina arī vairāku tautasdziesmu tekstu pāreja albumpantu žanrā un dainu struktūrelementu izmantojums albumpantu variantu darināšanā.

11. Oriģināldzejas improvizācijas amplitūda skolēnu ierakstos ir visai ierobežota, ņemot vērā, ka bērniem ir grūti variēt tekstus, kuru autori ir dzejnieki ar vairāk vai mazāk izteiktu individuālu stilu. Vairāk variantus iegūst folklorizētie dzejoļi, kas kā anonīmi albumpanti ceļo no ieraksta ierakstā. Otra oriģināldzejas daļa, kas ir pārrakstīta albumos no litera-

tūras mācību grāmatām vai dzejoļu izlasēm, parasti sastopama vienā ierakstā. Tai biežāk raksturīgs pilna teksta citējums ar autora norādi. Šajā grupā variējas tikai tie teksti, kuri skolā iemācīti no galvas un albumu ierakstos ir citēti pēc atmiņas.

12. Albumpantu improvizācijas apjomu un specifiku skolēnu ierakstos pozitīvi ietekmē vairāki apstākļi. Pirmkārt, vairums šo pantu jau pēc izcelsmes ir organiska albumu tradīcijas sastāvdaļa. Otrkārt, albumpanti ir mūsdienu folkloras žanrs, kura funkcionēšanas un attīstības dabiskais konteksts ir albumu vide. Treškārt, jaunu variantu veidošanos veicina arī albumpantu vienkāršā forma un viegli uztveramais saturs.

Albumpantiem kā dominējošajai veltījumu tekstu formai ir būtiska nozīme citu veltījumu tekstu kontekstualizēšanā un vienota albumu repertuāra izveidē. Bērnu kompetence albumpantu žanra lietojumā ne tikai ietekmē tekstu atlasī veltījumiem, bet arī nosaka to improvizācijas paraugu un sekmē veiksmīgāko jaundarināto variantu iekļaušanos tradīcijas aktīvajā apritē.

13. Tekstu repertuāra veidošanās process parāda, ka atmiņu albums ir uzskatāms par patstāvīgu kultūras kontekstu, kura ietvaros lielākā daļa „no ārpusēs” ienākošo tekstu ar tradīcijas palīdzību tiek pārvērti par albumpantiem gan plašākā, gan šaurākā nozīmē.

3.2.2.

1. Atmiņu albumu ilustrāciju repertuāru veido skolēnu darinātie zīmējumi un aplikācijas. Šī repertuāra analizē promocijas darbā galvenā uzmanība pievērsta tradicionālajiem aspektiem ilustrāciju avotu izvēlē un to izpildījumā albumu ierakstos.

2. Ierakstu materiāls un aptauju dati liecina, ka vairums albumu ilustrāciju atspoguļo kādu no septiņām tradicionālajām motīvu grupām: augus, dzīvniekus, cilvēkus, bērnu kultūras varoņus, dabas ainas, transporta līdzekļus, atsevišķus attēlus ar simbolisku nozīmi. Ilustrāciju tematisko izvēli ietekmē rakstītāju dzimums, mazāk – vecums. Nozīmīgs izvēles kritērijs ir bērna individuālā gaume, kuras veidošanā svarīga loma ir rakstītāju kolektīvā izvirzītajām prasībām ieraksta rotāšanā. Galvenā no tām ir glītums, tāpēc blakus patstāvīgi darinātiem zīmējumiem svarīgu vietu ilustrāciju repertuārā ieņem kopēti, nozīmēti un līmēti attēli.

3. Attēlu kopēšanai un nozīmēšanai skolēni bieži izmanto bilžu grāmatas. No grāmatu ilustrācijām tiek iegūtas gan veseli attēli, gan atsevišķi tēli un greznojošas detaļas. Bērnu izvēli nosaka arī praktiski apsvērumi – grāmatu pieejamība un attēla atveidošanas tehniskās iespējas ierakstā. Visvairāk atmiņu veltījumos kopētas un nozīmētas ir Margaritas Stārastes darinātās grāmatu ilustrācijas.

4. Plaši izmantots albumu ilustrāciju avots ir animācijas filmas un ar tām saistītās attēlu publikācijas grāmatās, komiksos, pastkartēs, uzlīmēs u. tml. Visbiežāk skolēnu ierakstus

rotā Volta Disneja studijas radīto animācijas filmu varoņi, kas latviešu bērniem ir pazīstami kopš 1970. gadiem.

5. Līmētajām albumu ilustrācijām ir trīs avoti: 1) šim nolūkam īpaši paredzētās novelkamās vai līmējamās *bildītes*, tai skaitā uzlīmes, 2) žurnāli, pastkartes, saldumu papīri u. c., no kuriem bērni veido izgriezumus, kas tiek līmēti ierakstos, 3) atšķirīgi dabas un sadzīves materiāli (salmi, audums, sausi ziedi, putnu spalvas u. tml.), kas tiek izmantoti aplikāciju darināšanai. Visplašāk ierakstu ilustrēšanā ir izmantotas pastkartes ar tradicionāliem motīviem – ziediem, dzīvniekiem, pasaku un animācijas filmu varoņiem u. tml.

6. Latviešu, tāpat kā Eiropas atmiņu albumu tradīcijā, ir pazīstamas divas pieejas ieraksta rotāšanā – tekstu dekoratīvā apdare un to papildināšana ar atsevišķu ilustrāciju jeb bildi. Dekoratīvā apdare tiek lietota ieraksta tekstu vai to sastāvdaļu vizuālai izcelšanai, kā arī ieraksta fona noformēšanai. Albumu bildes, savukārt, ir patstāvīgi, zīmēti vai līmēti attēli ar tradicionālu sižetu.

7. Tāpat kā skolēnu izvēlētie teksti, arī potenciālās ilustrācijas tiek kontekstualizētas albumu vidē, izmantojot ieraksta paraugu, respektīvi, vizuāli un jēdzieniski piesaistot zīmējumu vai aplikāciju veltījuma tekstam un adresātam. Tekstu dekoratīvās apdares elementu un albumu bilžu kontekstualizēšanas īpatnības skolēnu ierakstos nosaka to grafiskās un funkcionālās atšķirības.

8. Tekstu dekoratīvās apdares elementi tiek kontekstualizēti albumu vidē ciešā saistībā ar ieraksta tekstu, vizuāli un jēdzieniski izceļot atsevišķas, rakstītājaprāt, nozīmīgas teksta vienības vai ar fona noformējumu radot ieraksta kopējo noskaņu. Tekstu dekoratīvās apdares tradicionālajā izpildījumā vērojama gan etnogrāfiskā ornamenta improvizācija, gan spēle ar bērnu fantāzijas jaunradītiem rotājošiem elementiem.

9. Albumu bilžu kontekstualizēšanai ierakstos bērni izmanto galvenokārt trīs tradicionālus paņēmienus: ilustrācijas grafisko piesaisti ierakstam ar tās novietojumu lappuses telpā attiecībā pret tekstu; ilustrācijas semantisko piesaisti veltījuma teksta saturam, kā arī ilustrācijas kontekstualizēšanu ierakstā ar tiešu vai netiešu atsauci uz adresāta personu. Pamatojoties uz albumu bilžu izpildījuma tradīcijām, iespējams izvirzīt hipotēzi par to improvizāciju ilustrāciju repertuāra ietvaros.

10. Katra atmiņu albuma ilustrācija, arī kopēta vai līmēta, tāpat kā ieraksts kopumā, ir bērna autordarbs, kas uzskatāms par oriģinālu tās vides kontekstā, kurā tiek radīts un iegūst nozīmi. Tādējādi sabiedrībā dažkārt sastopamais uzskats par atmiņu albumiem kā lētu atdarinātāju mākslu ir nopietni apstrīdams.

3.3.

3.3.1.

1. Atmiņu albumu rakstīšanas tradīcija Latvijā ienāk 19. gadsimta otrajā pusē ar vāciskajām izglītības iestādēm un strauji kļūst populāra latviešu skolnieču sabiedrībā no draudzes skolas līdz ģimnāzijai.

2. Vecāko latviešu albumu ierakstu valoda un repertuārs, kura vērā ņemamu daļu veido latviešu dzeja un folkloras, liecina, ka vācu kultūra kā latviešu albumu tradīcijas konteksts darbojusies salīdzinoši neilgu laiku un ka latviešu tradīcijas attīstības līnijas jau sākotnēji lielā mērā noteicis nacionālās kultūras konteksts.

3. Vācu un latviešu albumu salīdzinājums atklāj, ka vācu tradīcija pamatoti uzskatāma par latviešu atmiņu albumu tradīcijas avotu, jo pēdējā pārņemts gan vācu ieraksta paraugs, gan pamata tematika līdz ar dominējošo romantiski didaktisko noskaņu, gan vēlējumu formulas un parakstu variēšanas principi, gan konkrēti, no vācu valodas lokalizēti panti.

3.3.2.

1. Ieraksti krievu valodā latviešu atmiņu albumos ir tapuši pārsvarā tajos vēstures posmos, kuros politisku iemeslu dēļ bija radīti labvēlīgi apstākļi latviešu un krievu kultūru tuvākai saskarsmei, proti, laikā, kad Latvija atradās vai nu cariskās, vai padomju Krievijas varā.

2. Pateicoties cara valdības īstenotajai pārkrievošanas politikai, latviešu jaunieši 20. gadsimta sākumā ne tikai pastiprināti apgūst krievu valodu, bet arī nonāk ciešākā saskarē ar krievu kultūru, tai skaitā atmiņu albumu tradīciju. Analizētais materiāls atklāj, ka latviešu skolēni šajā laikā gan dod savus albumus ierakstīt krieviski runājošajiem draugiem, gan paši velta viens otram tekstus no krievu albumu folkloras. Tomēr valodas atšķirību dēļ tie latviešu albumu tradīcijā neiekļaujas un, ar pāris izņēmumiem, tā arī paliek atsevišķos vienvarianta ierakstos.

3. Padomju gados latviešu un krievu kultūru saskarsmes iespējas ievērojami paplašina PSRS valdības migrācijas politika. Izpētītais materiāls rāda, ka latviešu padomju laika albumu tradīcijā sastopami divu veidu ieraksti krievu valodā. Pirmkārt, atsevišķi veltījumi, kurus darinājuši krievu tautības rakstītāji – albuma īpašnieka radi, draugi, skolotāji u. tml. Latviešu repertuāra kontekstā šie ieraksti veido savrupu, valodas, tēmas izklāsta un bieži arī telpiskā izkārtojuma ziņā atšķirīgu tekstu grupu. Otrkārt, ieraksti, kas tapuši īpašā kultūrvīdē, kurā latviešu un krievu tradīcijas cieši saskaras un mijiedarbojas. Tos darinājuši bērni, kas labi orientējas abās albumu kultūrās. Šie ieraksti veidoti pēc viena parauga, tajos sekmīgi improvizēti gan latviešu, gan krievu folkloras teksti, tomēr nepārkāpjot katras tradīcijas robežas.

NOBEIGUMS

Promocijas darbs *Atmiņu albumu tradīcija Latvijā sociālajā un kultūras kontekstā* ir pirmais plašākais pētījums par 20. gadsimta skolēnu tradicionālo kultūru. Tas tapis vairāku gadu laikā, vācot un pētot atmiņu albumus, salīdzinot tos ar citās zemēs darinātajiem un ap-
taujājot pašus albumu tradīcijas kopējus.

Grūtākais uzdevums darba gaitā bija izveidot pētījuma teorētisko koncepciju, ņemot vērā, ka atmiņu albumi ir savdabīgs materiāls, proti – rakstiska tradīcija ar starptautiski atpa-
zīstamu formu un daudzslāņainu saturu, un ka līdz šim tie Latvijā tikpat kā nav pētīti. Otrā
iemesla dēļ par promocijas darba mērķi tika izvirzīts iespējami izsmeļošs atmiņu albumu tra-
dīcijas raksturojums satura, formas, lietojuma un nozīmes aspektos. Izvēlēties kontekstuālo
pieeju rosināja divi apstākļi: 1) ar tās palīdzību var analizēt gan atmiņu albumu repertuāru
visā tā daudzveidībā, gan tā veidošanās un funkcionēšanas vidi jeb kontekstus, 2) kontekstuālās pieejas
ietvaros ir iespējams izmantot dažādas pētnieciskās metodes un pa-
ņēmienu vēlamu rezultātu sasniegšanai. Lai sekmīgi pielietotu kontekstuālo pieeju praksē,
tika iepazīts plašs teorētiskās literatūras klāsts un vākts papildus materiāls par atmiņu albumu
lietojumu.

To, ka materiāla iztirzājuma teorētiskā bāze ir veiksmīgi izveidota, apliecina pētījumā
sasniegtie rezultāti. Pirmkārt, analizējot atmiņu albumu tradīciju sociālajā un kultūras kon-
tekstā, izdarīti plaši secinājumi par tās saturu un lietojumu sabiedrībā. Tie ir apkopoti katras
nodaļas beigās, bet koncentrētā formā izklāstāmi sekojoši:

1. atmiņu albumi ir ikdienas atmiņu glabāšanas kultūras nozīmīga sastāvdaļa. Latviešu
sabiedrībā lietotajiem klasiskajiem atmiņu albumiem ir plašas vēsturiskas un tipolo-
ģiskas paralēles starptautiskajā kultūras kontekstā;
2. klasiskie atmiņu albumi 20. gadsimtā ir izplatīta parādība skolās visā Latvijas teritori-
jā. To lietotāji ir vidēji 9 – 13 gadus veci bērni, pārsvarā meitenes. Albumu tradīcijas
sociālā bāze ir skolas klase. Skolēnu savstarpējā saskarsmē šie albumi kalpo kā ne-
formāls saziņas līdzeklis, tiem ir arī izglītojoša un izklaidējoša funkcija;
3. atmiņu albumu repertuārs atklāj tradīcijas piesaisti plašam kultūras kontekstam – fol-
klorai, literatūrai, grāmatu mākslai, masu kultūrai utt. Tas sastāv no tekstiem un ilus-
trācijām, kam ir tradicionāla tematika un tradīcijas noteiktas variēšanās un izpildīju-
ma likumības. Izšķirošā nozīme šī repertuāra veidošanā ir bērnu kompetencei – spējai
radīt jaunus tekstu un ilustrāciju variantus tradīcijas ietvaros.

Otrkārt, promocijas darbs ir jaunpienesums vismaz divās zinātniskajās jomās, kas saistītas ar tradīciju pētniecību.

1. Folkloras izpētes jomā. Promocijas darbā ir īstenots Rietumu folkloristikā izstrādātās kontekstuālās pieejas praktiskais pielietojums atmiņu albumu materiāla analīzē. Šīs pieejas gaismā iztīrāti un pārskatīti tādi jēdzieni kā *folklorā, tradīcija, kultūra*. Īpaša uzmanība veltīta tradīcijai, kas izraudzīta par izpētes centrālo asi. Atmiņu albumu tradicionālitate meklēta ne tikai tekstu un ilustrāciju paraugos, bet arī to avotu izvēlē un pašā ierakstu darināšanas procesā. Tādējādi tradīcija tiek interpretēta nevis kā albumiem piemītošu pastāvīgu pazīmju kopums, bet kā dinamisks process, ar kura palīdzību bērnu izraudzītie teksti un ilustrācijas tiek kontekstualizēti albumu vidē, kļūstot par vienotu repertuāru. Iztīrējot atmiņu albumu repertuāra veidošanos, aplūkotas arī tādas parādības kā literāru tekstu folklorizācija, mūsdienu un klasiskās folkloras mijiedarbība skolēnu kultūrā, kā tradīcijas sastāvdaļa analizēti bērnu zīmējumi. Īpaša uzmanība pievērsta atmiņu albumos dominējošajam mūsdienu folkloras žanram – albumantiem, raksturotas to galvenās pazīmes un uz izpētītā materiāla bāzes izveidots biežāk sastopamo tekstu rādītājs ar variantiem.

2. Kultūrvēstures jomā. Sniedzot ieskatu atmiņu albumu vēsturiskajās un tipoloģiskajās paralēlēs ciltautu kultūrā un vienlaikus iztīrējot to lietojumu latviešu skolēnu sabiedrībā, promocijas darbā parādīts, kā nelatviskas izcelsmes tradīcija tiek sekmīgi adaptēta un tālāk attīstīta Latvijas kultūrvēsturē, kļūstot par tās pilnvērtīgu sastāvdaļu.

Tā kā darba uzmanības centrā ir skolēnu tradīcija, tās iztīrājums rada priekšstatu arī par bērnu un jauniešu kultūru kopumā, tās daudzveidību, sociālajām saknēm un mijiedarbi ar apkārtējo kultūrvēsturi. Tekstu un ilustrāciju repertuāra analīze atklāj, kā ar atmiņu albumu palīdzību bērni apgūst un apstrādā kultūrinformāciju, kas nāk no dažādiem avotiem – folkloras, literatūras, pastkaršu un grāmatu mākslas, plašsaziņas līdzekļiem, masu kultūras u. c.

Atmiņu albumu ieraksti tiek interpretēti kā bērnu autordarbi, kas, neskatoties uz norakstiem un kopējumiem, ir oriģināli tās vides kontekstā, kurā tiek radīti un iegūti nozīmi. Tādējādi promocijas darbā tiek apstrīdēts sabiedrībā dažkārt sastopamais uzskats par atmiņu albumiem kā pseidomākslu vai pseidoliteratūru.

Tai pat laikā uzsverams, ka promocijas darbs ir viens no pirmajiem soļiem vairāku līdz šim maz pētītu kultūras parādību un norišu analīzē. Tāpēc tajā aplūkotās tēmas, piemēram, tradīciju nozīme sabiedrības ikdienas kultūrā, mūsdienu tradīciju avoti un struktūra, bērnu tradīcijas, to veidi, funkcijas un nozīme, atmiņu albumi kā sieviešu kultūra, to ētika un estētika u. c. ir tālāk iztīrājamas nākotnes pētījumos.

SAĪSINĀJUMU SARAKSTS

- IV – Ideju vārdnīca (skat. literatūras sarakstā).
- LAB – Latvijas Akadēmiskā bibliotēka.
- LD – Latvju dainas (skat. literatūras sarakstā).
- LFK – Latviešu folkloras krātuve.
- LFMI – Literatūras, folkloras un mākslas institūts.
- LNB – Latvijas Nacionālā bibliotēka.
- LPE – Latvijas padomju enciklopēdija (skat. literatūras sarakstā).
- LSE – Lielā simbolu enciklopēdija (skat. literatūras sarakstā).
- LTDZ – Latviešu tautasdziesmas (skat. literatūras sarakstā).
- LU – Latvijas Universitāte.
- LUF – Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultāte.
- LUP – Latvijas Universitātes Pedagoģijas fakultāte.
- LVI – Latvijas Valsts izdevniecība.
- Lvsk – Līgatnes vidusskola.
- MB – Misiņa bibliotēka.
- Mvsk – Madlienas vidusskola.
- PND – Politikens Nudansk Ordbog med etymologi (skat. literatūras sarakstā).
- RFL – Rīgas Franču licejs.
- RIS – Rīgas Igauņu skola.
- SV – Svešvārdu vārdnīca (skat. literatūras sarakstā).
- Upsk – Usmas pamatskola.

AVOTU SARAKSTS

1. *Atmiņu albumi*

1900. – 1920. g.

Atmiņu albuma fragmenti
(1892 – 1894); LFK [1742] 2567 - 2583

Līna Krīgere
Irlava, 1900; LFK [1835] 5655 – 5706

Berta Cālīte
Tirza, 1900 – Cēsis 1901; LFK [1742]
2620 – 2637

Raunas albums:
Elinora, Rīga, Rauna, 1900 – 1906
Ance, Rauna, 1923 – 1926

Marta Wittenberg
Jaunkalns, Upītes skola, 1912 – 1913;
LNB A 158, N 70

Alfrēds Kreiers
Limbaži, 1912 – 1918; LNB R x/1, 6,10

Austra Lielkalne
Vitrupe pagasts, 1913 - 1928

Emīlija Vīksna
Rundāles pag. 1915

Emma Lūse
Lejasciems, 1917 – 1918; LFK [1742]
2664 – 2745

Alma Ancelāne
Kaluga, 1919; LFK [1757] 653 - 731

20. gs. 20. – 30. gadi

Vīrieša albums
Rēzekne, 1920 – 1924

Emīlija Kundzeše
Rēzekne, 1921 – 1923; LNB R x/1, 7,22

Milda Ziediņa
Rīga, 1921 – 1923

Irma Pešika
Vītiņa skola, 1922; LFK [1453] 3744 –
3800

Daiņa Auniņš
Rīga, 1925 – 1928; LNB A 143, N 1

Laima
Rīga, 1933 – 1938; Rīga 1958 – 1959;
1996

Elza Rāzmane
1. Iecava, 1936 – 1939
2. Iecava, Rīga, 1938 – 1941

Īra
Rīga, 1938 – 1939

20. gs. 40. – 60. gadi

Lidija Būdiņa
Jēkabnieki, 1939 – 1945

Brigita
1940 – 1941

Rita Pētersone
Ogresgals, 1941, Lielvārde 1947, Rīga
1952

E. Jankovskis
Rīga, 1945 – 1946

Pārsla Eglīte
Rīga, 1949 – 1951

Lilija Mežkalne
Rīga, 1949 – 1950

Marta Goluba
1. Krāslavas raj., Andiņu un Vigaru
sādžas, 1952 – 1953
2. Andiņu un Vigaru sādžas, 1953
3. Dagda, 1959

Ināra Gruzovska
Rīga, 1953 – 1956

Līviņa Čakare

1. Rīga, 1956 – 1957

2. Rīga, 1958 – 1959

20. gs. 60. – 80. gadi

Tamāra Uljanoviča

Rīga, 1965 – 1966

Dagmāra Beitnere

Ventspils, 1967 – 1971, Rīga, 1972

Ilga Ģērmane

Dobeles, 1969

Dzidra

Līgatne, 1970

Aija Ošeniece

Priekule, 1970 – 1973

Nelliņa Rudzīte

Limbažu raj., 1972

Vita Kangīzere

Dunalka, 1972

Anita Meijere

Ugāle, 1973 – 1974

Ināra Laurinoviča

1. Vircava, 1973

2. Vircava, 1975 – 1976

Raimonds Briedis

Līgatne, 1974 – 1976

Aldis Pūtelis

Sigulda, Rīga, 1974 – 1981

Vita Krūmiņa

Rīga, 1975 – 1977

Selga Dreimane

Jeri, 1976

Rasma Matisone

1. Ugāle, 1976 – 1977

2. Ugāle, 1978 – 1979

Baiba Krogzeme

Rīga, 1977 – 1982

Arta

Jeri, 1978 – 1980

Stella Šareja

Rīga, 1979 – 1984

Marita Jansone

Kuldīga, 1979

20. gs. 80. gadi – 2000. g.

Gita

Rīga, 1981 – 1984

Ilze Āboltiņa

1. Rīga, 1982

2. Rīga, 1985 – 1991

Iveta Niedre

Lāņi, 1984

Baiba Veilande

Rīga, 1984

Ilze Eglīte

Rīga, 1984 – 1985

Linda

1985

Sanita

Pāvilosta, 1985

Dace Krūmiņa

Līgatne, 1987

Ilze Mūrmane

Līgatne, 1988 – 1993

Ināra Dumbrovska

Līgatne, 1989 – 1994

Evita Rože

1. Kuldīga, 1989

2. Kuldīga, 1990

Liene Janitēna

1. Līgatne, 1990 – 1991

2. Līgatne, 1991 – 1993

Ginta Pērle
Palsmane, 1991

Anda Janitēna
Līgatne, 1991 – 1993

Zanda Bērziņa
Līgatne, 1992 – 1993

Liena Eglīte
Līgatne, 1994 – 1995

Gita Dreimane
Līgatne, 1994 – 1995

Sanita Sproģe
Ieriķi, 1995

Ieva Zilgalve
1. Rīga, 1995
2. Rīga, 1996

Rūta Pirta
Rīga, 1995

Madara Daudze
Rīga, 1996

Kristīne Vīķe
Cīrava, 1996

Anita Plēpe
Cīrava, 90. gadi

Alīna Meistere
Rīga, 1999 – 2000

2. Aptaujas un intervijas

LU Pedagoģijas fakultātē (LUP), 2. kursā (1994)

LU Filoloģijas fakultātē (LUF), 1. kursā (1995)

Līgatnes vidusskolā (Lvsk), 5. un 11. klasē (1995)

Madlienas vidusskolā (Mvsk), 6. un 9. klasē (1995)

Rīgas Franču licejā (RFL), 4. klasē (1996)

Rīgas Igauņu skolā (RIS) intervētas un anketētas atsevišķas 4. – 6. klases skolnieces (1998)

Usmas pamatskolā (Upsk), 5., 6., un 7. klasē (2000)

Intervētas un uz aptauju jautājumiem atbildējušas arī sekojošas personas:

Jānis Dāvidsons (dz. 1906. g. Ukrainā), Ilga Ģērmane (dz. 1952. g. Dobelē), Biruta Kundziņa (dz. 1934. g. Rīgā), Lilija Neikena (dz. 1939. g. Rīgā), Elga Melne (dz. 1946. g. Alojā), Selga Dreimane (dz. 1963. g. Rencēnos), Marita Jansone (dz. 1979. g. Kuldīgā), Nellija Rozīte (dz. 1956. g. Umurgas pagastā), Evita Roķe (dz. 1979. g. Kuldīgā), Līva un Zane Ģērmanes (dz. 1988. g. Limbažu raj.), Liāna Tauriņa (dz. 1985. g. Pālē), Elīna Ozola (dz. 1984. g. Pālē), Ieva Zilverē (dz. 1962. g. Salacgrīvā), Dorte Moesgaard (dz. 1969. g. Kopenhāgenā), Gry Heggli (dz. 1962. g. Norvēģijā), Ginta Pērle – Sīle (dz. 1981. g. Palsmanē), Alīna Meistere (dz. 1989. g. Rīgā).

3. Papildavoti

Anketu jeb jautājumu un atbilžu klades

Ilze Mūrmane

Līgatne, 1992

Kristīne Skudrēna

Rīga, 1995

Ingreta

Rīga, 1995

Alīna Meistere

Rīga, 2000

Vācu albumi no LAB Misiņa bibliotēkas kolekcijas

Rotger Hemsing (1625 – 1630); Rk 2664

Frey P. (1819 – 1833); Rk 2854

T. Döbner (1855 – 1858); Rk 2864

Sevecke C. (1802 – 1821); Rk 2850

Kroepsch W. (1825 – 1839); Rk 2852

Agnesa Chatarina von Galander (1794 – 1811); Rk 2837

Magnus Johann Wolfeldt (1810 – 1813); Rk 2860

Baumert L (1830 – 1841); Rk 2853

Hollander (1830 – 1831); Rk 2859

Grindell David Hieronim (1803 – 1835); Rk 2666

LITERATŪRAS SARAKSTS

1. **Abrahams Roger D.** Interpreting Folklore Ethnographically and Sociologically // Handbook of American Folklore / Ed. R. M. Dorson. – Bloomington : Indiana University Press, 1983. – P. 345 – 351.
2. **Abrahams Roger D.** After New Perspectives : Folklore Study in the Late Twentieth Century // Western Folklore. – Vol. 52. Nos. 2 – 4. (1993), P. 379 – 400.
3. Ābece 1. klasei / Sast. O. Ņesterovs, J. Osmanis. – Rīga : Zvaigzne, 1972. – 128 lpp.
4. **Ādamsons Ēriks.** Čigānmeitēns Ringla. – Rīga : Liesma, 1968. – 16 lpp.
5. **Andersen Hans Kristian.** Sämtliche Märchen : Einzige vom Verfasser selbst besorgte Ausgabe. – Ausgabe 33. – Leipzig : Ed. Wartigs Verlag, [b. g.]- 752 S.
6. **Andersen Hans Kristian.** Snedronningen. – London : Walker Books Ltd, 1988.
7. **Andersens Hanss Kristians.** Īkstīte. – Rīga : LVI, 1957. – 30 lpp.
8. **Andersens H. K.** Sniega karaliene : Slavenā dāņu rakstnieka Hansa Kristjāņa Andersena jaukāko pasaku izlase. – Rīga : Izdevniecība Grāmatu Draugs, 1934. – 91 lpp.
9. **Andersens Hanss Kristians.** Pasakas. – Rīga : Atēna, 1997. – 467 lpp.
10. **Anttonen Pertti J.** Folklore, Modernity, and Postmodernism : A Theoretical Overview // Nordic Frontiers : Recent Issues in the Study of Modern Traditional Culture in the Nordic Countries / Eds. P. J. Anttonen, R. Kvideland. – Turku : Nordic Institute of Folklore, 1993. – P. 17 – 35.
11. **Aspazija.** Kopoti raksti : 3. sēj.– Rīga : Liesma, 1986. – 605 lpp.
12. Balti āriņi, melni jēriņi, gudram ganiņam izganīt : latviešu tautas mīklas / Sast. A. Graubiņa. – Rīga : Liesma, 1970. – 24 lpp.
13. **Baltvilks Jānis.** Zāle visu dienu zaļa : dzejoļi bērniem. – Rīga : Spridītis, 1990. – 72 lpp.
14. **Barto Agnija.** Rotaļlietas. – Rīga : Liesma, 1974. – 12 lpp.
15. **Basso Keith H.** The Ethnography of Writing // Explorations in the Ethnography of Speaking / Eds. R. Bauman, J. Sherzer. – Cambridge : Cambridge University Press, 1991. – P. 425 – 433.
16. **Bauman Richard.** Contextualization, Tradition and the Dialogue of Genres : Icelandic Legends of the *kraftaskald* // Rethinking context. Language as an Interactive Phenomenon / Eds. A. Duranti, Ch. Goodwin. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – P. 362 – 368.
17. **Bauman Richard.** Differential Identity and the Social Base of Folklore // Toward New Perspectives in Folklore / Eds. A. Paredes, R. Bauman. – Austin; London : University of Texas Press, 1972. – P. 31 – 42.
18. **Bauman Richard.** Ethnography of Children's Folklore // Children in and out of School : Ethnography and Education / Eds. P. Gilmore, A. T. Glatthorn. – Washington : Center for Applied Linguistics, 1982. – P. 172 – 187.
19. **Bauman Richard.** Folklore // Folklore, Cultural Performances and Popular Entertainments / Ed. R. Bauman. – New York; Oxford : Oxford University Press, 1992. – P. 29 – 41.

20. **Bauman Richard.** Performance // Folklore, Cultural Performances and Popular Entertainments / Ed. R. Bauman. – New York; Oxford : Oxford University Press, 1992. – P. 41 – 50.
21. **Bauman Richard.** Story, Performance and Event : Contextual Studies of Oral Narrative. – Cambridge; New York; Melbourne : Cambridge University Press, 1986. – 142 p.
22. **Bauman Richard.** The Field Study of Folklore in Context // Handbook of American Folklore / Ed. R. M. Dorson. – Bloomington : Indiana University Press, 1983. – P. 362 – 369.
23. **Bauman Richard.** Verbal Art as Performance. – Prospect Heights : Waveland Press Inc., 1984. – 133 p.
24. **Bauman Richard, Briggs Charles.** Poetics and Performance as Critical Perspectives on Language and Social Life // Annual Review of Anthropology. – Vol. 19, (1990). – P. 59 – 88.
25. **Bauman Richard, Sherzer Joel.** The Ethnography of Speaking // Annual Review of Anthropology. – Vol. 4, (1975) – P. 95 – 119.
26. **Ben-Amos Dan.** “Context” in Context // Western Folklore. – Vol. 52. Nos. 2 – 4. – P. 209 – 227.
27. **Ben-Amos Dan.** Toward a Definition of Folklore in Context // Toward New Perspectives in Folklore / Eds. A. Paredes, R. Bauman. – Austin : University of Texas Press, 1972. – P. 3 – 15.
28. **Ben-Amos Dan.** The Context of Folklore : Implications and Prospects // Frontiers of Folklore / Ed. W. Bascom. – AAS Selected Symposia series. – USA, 1977. – P. 36 – 54.
29. **Ben-Amos Dan.** The Seven Strands of *Tradition* : Varieties in Its Meaning in American Folklore Studies // Journal of Folklore Research. – Vol. 21, (1984, 1985), Nos. 2/3. – P. 97 – 133.
30. **Bērziņš Ludis.** Ievads latviešu tautas dzejā : 1. daļa. Metrika un stilistika. – Rīga : Latvijas Universitāte, 1940. – 404. lpp.
31. **Best Raphaela.** We've All Got Scars. What Boys and Girls Learn in Elementary School. – Indiana University Press; First Midland Book Edition, 1989.
32. **Bidstrups Herlufs.** Karikatūras : albums / Sast. un iev. autors A. Puriņš. – Rīga : Liesma, 1985. – 215 lpp.
33. **Brasliņa Aija.** Kāpēc un kā rodas kičs? // LMM – 1999. – 27. febr. – 3. lpp.
34. **Briggs Āsa.** Culture // Folklore, Cultural Performances and Popular Entertainments. / Ed. R. Bauman. – New York; Oxford : Oxford University Press, 1992. – P. 3 – 12.
35. **Bronner Simon J.** American Children's Folklore. – Little Rock : August House Publishers, 1988. – 281 p.
36. **Bula Dace.** Par improvizāciju latviešu tautasdziesmās // Latviešu folklorā. Tradicionālais un mainīgais. – Rīga : Zinātne, 1992. – 122. – 131. lpp.
37. **Bula Dace.** Teksta formulas – tautasdziesmu struktūras formants un latviešu folkloristikas izpētes objekts // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, Nr. 10 (519), (1990). – Rīga : LZA, 1990. – 37. – 41. lpp.
38. **Bula Dace.** Dziedātājtauta. Folklorā un nacionālā ideoloģijā. – Rīga : Zinātne, 2000. – 187 lpp.

39. **Čehovs Antons.** Kaštanka. – Rīga : Liesma, 1974. – 54 lpp.
40. Children's Folklore : A Source Book / Eds. B. Sutton-Smith, J. Mechling, T.W. Johnson, F. Mc Mahon. – New York : Garland Publishing, Inc., 1995. – 378 p.
41. Diži putni, mazi putni : latviešu tautas dziesmas / sast. A. Graubiņa. – Rīga : Liesma, 1976. – 47 lpp.
42. **Dorbe Herberts.** Aina ar brālīti meklē cālīti. – Rīga : Liesma, 1973. – 25 lpp.
43. **Dundes Alan.** Defining Identity through Folklore // Identity: Personal and Socio-Cultural : A Symposium / Ed. A. Jacobson-Widding. – Uppsala, 1983. – P. 235 – 262.
44. **Dundes Alan.** Text, Texture and Context // Dundes A. Interpreting Folklore. – Bloomington : Indiana University Press, 1980. – P. 20 – 33.
45. **Dundes Alan.** Who are the Folk? // Frontiers of Folklore / Ed. W. Bascom. – AAS Selected Symposia series. – Boulder CO : Westview Press, 1977. – P. 17 – 34.
46. **Duranti Alessandro, Goodwin Charles.** Rethinking Context: an Introduction // Rethinking context. Language as an Interactive Phenomenon / Eds. A. Duranti, Ch. Goodwin. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – P. 1 – 43.
47. **Eder Donna, Evans Catherine C., Parker Stephen.** School Talk : Gender and Adolescent Culture. – USA: Rutgers University Press, 2001. – 209 p.
48. **Ērgle Zenta.** Ieviņa Āfrikā : tēlojumi. – Rīga : Liesma, 1974. – 40 lpp.
49. **Eriksen Anne.** "Like Before, Just Different" : Modern Popular Understandings of the Concept of Tradition // Arv. Nordic Yearbook of Folklore. – Uppsala: Royal Gustavus Adolphus Academy, Vol. 50, (1994). – P. 9 – 25.
50. **Erikson F., Shultz J.** When Is a Context? Some Issues and Methods in the Analysis of Social Competence // Ethnography and Language in Educational Settings. – Norwood, New Jersey : ALEX Publishing Corporation, 1981. – P. 147 – 158.
51. **Fechner Jörg Ulrich.** Stammbücher als kulturhistorische Quellen. Einführung und Umriss der Aufgaben // Stammbücher als kulturhistorische Quellen. – München : Kraus International Publications, 1981. – S. 7 – 23.
52. **Fiedler Alfred.** Vom Stammbuch zum Poesiealbum. – Weimar : Hermann Böhlau Nachfolger, 1960.
53. Folk Groups and Folklore Genres / Ed. E. Oring. – Utah : Utah State University Press, 1986.
54. **Frykman Jonas, Löfgren Orvar.** Introduction. The study of Swedish customs and habits // Force of Habit. Exploring Everyday Culture / Eds. J. Frykman, O. Löfgren. – Lund University Press, 1996. – P. 5 – 21.
55. **Gaile M.** Ārpusklases darbs literatūrā. – Rīga : Zvaigzne, 1978. – 104 lpp.
56. **Georges Robert A., Jones Michael Owen.** Folkloristics. – Bloomington : Indiana University Press, 1995. – 336 p.
57. **Goldstein Kenneth S.** On the Application of the Concepts of Active and Inactive Tradition to the Study of Repertory // Toward New Perspectives in Folklore / Eds. A. Paredes, R. Bauman. – Austin; London : University of Texas Press, 1972. – P. 80 – 87.
58. **Golovin Valentin.** Girls' Albums of the 20th Century : Changes in Tradition // Contemporary Folklore: Changing World View and Tradition / Ed. M. Kõiva. – Tartu, 1996. – P. 129 – 137.

59. **Goodman Mary Ellen.** The Culture of Childhood : Child's Eye Views of Society and Culture. – Columbia University : Teachers College Press, 1970.
60. **Graue Elizabeth M., Walsh Daniel J.** Studying Children in Context : Theories, Methods and Ethics. – SAGE Publications (USA), 1998.
61. **Greble Vilma.** Latviešu bērnu folklorā // Folkloras institūta raksti. – Rīga, 1950. – 1. sēj. – 98. – 175. lpp.
62. **Handler Richard, Linnekin Jocelin.** Tradition, Genuine or Spurious // Journal of American Folklore. – Vol. 97, No. 385. (1984) – P. 273 – 291.
63. **Hobsbawm Eric.** Introduction: Inventing Traditions // The Invention of Tradition / Eds. E. Hobsbawm, T. Ranger. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – P. 1 – 15.
64. **Hofer Tamas.** The Perception of *Tradition* in European Ethnology // Journal of Folklore Research. – Vol. 21. No. 2/3, (1984, 1985) – P. 133 – 149.
65. **Honko Lauri.** Studies on Tradition and Cultural Identity. An Introduction // Tradition and Cultural Identity / Ed. L. Honko. – Turku : Nordic Institute of Folklore, 1988. – P. 7 – 27.
66. **Honko Lauri.** Traditions in the Construction of Cultural Identity and Strategies of Ethnic Survival // European Review. – Vol. 3, No. 2, (1995) – P. 131 – 146.
67. **Hymes Dell.** The Contribution of Folklore to Sociolinguistic Research // Toward New Perspectives in Folklore / Eds. A. Paredes, R. Bauman. – 2nd. Edition. – Bloomington : Trickster Press, 2000. – P. 54 – 66.
68. Ideju vārdnīca. – Rīga : Zvaigzne ABC, 1999. – 659 lpp.
69. **Kaivola-Bregenhøj, Annikki.** The Contexts of Narrating // Studia Fennica Folkloristica. – Helsinki, Vol. 1, (1992). – P. 153 – 167.
70. **Kalmre Eda.** This Long Short Way from the Memory Album to the Oracle. Girls' Written Lore of the Years 1970 to 1990 // Journal of the Baltic Institute of Folklore. – Vol. 2, No. 1, (1997). – P. 97 – 113.
71. **Kirshenblatt-Gimblett Barbara.** Objects of Memory : Material Culture as Life Review // Folk Groups and Folklore Genres / Ed. E. Oring. – Utah : Utah State University Press, 1989. – P. 329 – 339.
72. **Klintberg Bengt af.** Harens klagan och andra uppsatser om folklig diktning. – Stockholm : Leif Zetterling, 1978.
73. **Knapp Mary, Knapp Herbert.** One Potato, Two Potato : The Folklore of American Children. – USA : W.W. Norton & Company, 1976. – 274 p.
74. **Kokare Elza.** Latviešu folklorā. Ievads // Latviešu literatūras vēsture. 1. sēj. – Rīga : LPSR ZA izdevniecība, 1959. – 7. – 15. lpp.
75. **Krogzeme Moesgaard Baiba.** Latvian Folksongs in the Textbooks of the Soviet Period // The Baltic Countries under Occupation. Soviet and Nazi Rule 1939 – 1991. – Stockholm : Department of History, Stockholm University. – 2003, p. 261 – 269.
76. **Krogzeme-Mosgorda Baiba.** Anketēšanas metode folkloras vākšanā : pētnieka statusa problēma un stāstījuma izveides iespējas // Cilvēks. Dzīve. Stāstījums : rakstu krājums / Sast. A. Lūse. – Rīga : Latvijas Antropologu biedrība, LFMI, 2002. – 37. – 45. lpp.
77. **Krogzeme-Mosgorda Baiba.** Kontekstuālā pieeja skolēnu atmiņu albumu materiāla interpretācijā // Letonica. Nr. 11. – LFMI 2004. – 19. – 35. lpp.

78. **Kursīte Janīna.** Mitoloģiskie priekšstati dainu formulās // Literatūra un Māksla. – 1984, 13. februāris. – 3. lpp.
79. **Kursīte Janīna.** Tradicionālās kultūras spiedogi pastkartēs // Dziesmusvētki. Nr. 6 nov. / dec. 2001. – 22. – 23. lpp.
80. **Kursīte Janīna.** Dzejas vārdnīca. – Rīga : Zinātne, 2002. – 487 lpp.
81. **Langbein Ulrike.** Das Poesiealbum : Eine ästhetische Praxis und mehr. – Wien, 1997.
82. Lasāmā grāmata 1. klasei / Sast. Z. Lubāniete, A. Beķere, V. Jēkobsone, A. Kreicmane. – Rīga : Zvaigzne, 1973. – 188 lpp.
83. Lasāmā grāmata 2. klasei / Sast. A. Bērze, A. Karule, J. Vanags. – Rīga : Zvaigzne, 1971. – 264 lpp.
84. Lasāmā grāmata 2. klasei / Sast. A. Karule, A. Lanka, Ā. Ptičkina. – Rīga : Zvaigzne, 1987. – 284 lpp.
85. Lasāmā grāmata 3. klasei / Sast. A. Bērze, A. Karule, J. Vanags. – Rīga : Zvaigzne, 1987. – 236 lpp.
86. Lasāmā grāmata 3. klasei / Sast. A. Karule, A. Lanka. – Rīga : Zvaigzne, 1988. – 302 lpp.
87. Lasāmā grāmata 4. klasei / Sast. Z. Lubāniete, V. Avotniece, A. Beķere. – Rīga : Zvaigzne, 1970. – 300 lpp.
88. Latviešu bērnu grāmatu grafika : reprodukciju albums / Sast. A. Jēgers, Z. Kuple. – Rīga : Liesma, 1988. – 167 lpp.
89. Latviešu folklorā. Tradicionālais un mainīgais / Red. J. Darbiniece. – Rīga : Zinātne, 1992. – 429 lpp.
90. Latviešu tautasdziesmas. Darba dziesmas / Sast. autoru kolektīvs. – 1. sēj. – Rīga : Zinātne, 1979. – 679 lpp.
91. Latviešu tautasdziesmas. Sadzīves un ģimenes ieražu dziesmas / Sast. autoru kolektīvs. – 6. sēj. – Rīga : Zinātne, 1993. – 621 lpp.
92. Latviešu sakāmvārdi un parunas / Sast. P. Birkerts un M. Birkerte. M. Vīksnas priekšvārds un skaidrojošā vārdnīca. – Rīga : Zinātne, 1997. – 174 lpp.
93. Latviešu sakāmvārdi un parunas : izlase / Sast. E. Kokare. – Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1957. – 362 lpp.
94. Latvijas jaunatnes socioloģisks portrets / Koroļeva Ilze, Rungule Ritma, Sebre Sandra, Trapenciēre Ilze. – Rīga : LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 1999. – 251 lpp.
95. Latvijas padomju enciklopēdija. Latvijas PSR. 5/2 sēj. – Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984. – 570. – 581. lpp.
96. Latvju dainas / Kr. Barona un H. Visendorfa izdotas. 1. – 5. sēj. – Jelgava, St. Pēterburga, 1894. – 1915.
97. Lido doma zelta spārniem : aforismu krājums / Sak. B. Gimermane, M. Romāne. – Rīga : Zvaigzne, 1970. – 190 lpp.
98. Lielā simbolu enciklopēdija. – Rīga : Jumava, 2002. – 647 lpp.
99. Liepu laipa : tautasdziesmu izlase / Sast. R. Drīzule. – Rīga : Zinātne, 1989. – 676 lpp.
100. **Lipponen Ulla.** Summary // Usko Toivo Rakkaus. – Helsinki : SKS, 1992. – P. 158 – 159.

101. **Lipponen Ulla.** The Cultural Construction of Femininity and Masculinity: Clues from Girls' Notebooks of the 1980s // Contemporary Folklore: Changing World View and Tradition. – Tartu, 1996. – P. – 105 – 109.
102. Literatūra 8. klasei / Sast. G. Bībers, M. Gaile, J. Kalniņš, I. Kiršentāle, I. Uha. – Rīga : Zvaigzne, 1970. – 224 lpp.
103. Literatūras hrestomātija 4. klasei / Sast. A. Bērze, Dz. Cīrule, A. Karule, L. Vāczemnieks. – Rīga : Zvaigzne, 1971., 1972. un 1980. – 228 lpp.
104. Literatūras hrestomātija 5. klasei / Sast. A. Bērze, Dz. Cīrule, A. Karule, L. Vāczemnieks, S. Viese. – Rīga : Zvaigzne, 1979. – 242 lpp.
105. Literatūras hrestomātija 5. klasei / Sast. D. Ausekle, U. Auseklis, Ē. Zimule. – Rīga : Zvaigzne, 1984. – 256 lpp.
106. Literatūras hrestomātija 5. klasei / Sast. D. Ausekle, Dz. Cīrule, R. Laķe, Ē. Zimule. – Rīga : Zvaigzne, 1992. – 350 lpp.
107. Literatūras hrestomātija 6. klasei / Sast. Dz. Cīrule, V. Kalpiņš, I. Martinsone u.c. – Rīga : Zvaigzne, 1973. – 216 lpp.
108. Literatūras hrestomātija 6. klasei / Sast. D. Ausekle, I. Auziņš, Dz. Cīrule u. c. – Rīga : Zvaigzne, 1981. – 244 lpp.
109. Literatūras hrestomātija 7. klasei / Sast. L. Brīdaka, Dz. Cīrule, H. Grase, A. Straume, I. Uha. – Rīga : Zvaigzne, 1970. – 240 lpp.
110. Literatūras hrestomātija 8. klasei / Sakārtojis Rīgas skolotāju kolektīvs. – Rīga : LVI, 1951. – 716 lpp.
111. **Mc Dowell John H.** Children's Folklore // Handbook of American Folklore / Ed. R. M. Dorson. – Bloomington : Indiana University Press, 1983. – P. 314 – 323.
112. **Mechling Jay.** Children's Folklore // Folk Groups and Folklore Genres. An Introduction / Ed. E. Oring. – Utah : Utah State University Press, 1993. – P. 91 – 120.
113. **Meistere Baiba.** Memory Albums as a Means of the Informal Communication among Schoolchildren. // Contemporary Folklore: Changing World View and Tradition. – Tartu, 1996. – P. 137 – 153.
114. **Meistere Baiba.** Atmiņu albumu tradīcija Latvijas skolās // Karogs. Nr. 9. – Rīga, 1997. – 181. – 191. lpp.
115. **Meistere Baiba.** Atmiņu albumu tradīcija Latvijā. Sociālais konteksts // Letonica. Nr. 1(5). – Rīga : LFMI, 2000. – 52. – 69. lpp.
116. **Meistere Baiba.** Atmiņu albumu tradīcijas sākumi Latvijā // Acta Baltica 2001. – Kaunas : AESTI, 2001. – 93. – 101. lpp.
117. **Meistere Baiba.** Folkloras interpretācija skolas mācību grāmatās padomju periodā // Materiāli par Latvijas kultūrvidi: fakti un uztvere. – Rīga : Zinātne, 2000. – 34. – 44. lpp.
118. **Mieder Barbara, Holmes Deborah, Mieder Wolfgang.** Children and Proverbs Speak the Truth : Teaching Proverbial Wisdom to Fourth Graders // Proverbium. No. 18. – USA : University of Vermont, 2001. – P. 231 – 234.
119. Nāc mežā ciemoties : latviešu tautas dziesmas / Sast. un ilustr. M. Stāraste. – Rīga : Liesma, 1979. – 30 lpp.
120. **Nuorteva Jussi.** Summary // Suomalaiset muistokirjat ja muistokirjamerkinnat ennen isoavihaa. – Helsinki : SKS, 1983. – P. 104 – 108.
121. **Opie Iona, Opie Peter.** The Lore and Language of Schoolchildren. – New York : New York Review Books, 2001. – 417 p.

122. **Ore Zenta, Rūķe-Draviņa Velta.** Folklorā un literatūrā skolnieku piemiņas albumos // *Zari : literārā gadagrāmata*. – Stokholma : The Baltic Scientific Institute in Scandinavia, 1987. – 81. – 109. lpp.
123. *Oxford Dictionary of Sociology / Ed. G. Marshall.* – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 712 p.
124. **Paegle Leons.** *Kopotī raksti*. 1. sēj. – Rīga : LVI, 1956.
125. **Pakalns Guntis.** *Gaidītais un negaidītais, vācot studentu folkloru // Materiāli par kultūru mūsdienu Latvijas kontekstā / Sast. A. Rožkalne.* – Rīga : Zinātne, 2001. – 32. – 33. lpp.
126. **Pakalns Guntis.** *Ko stāsta un jautā Džūkstes pasakas? // Forums.* – Nr. 7 (89) (2004. gada 13. – 20. februāris), 8. lpp.
127. *Pīfa jaunie piedzīvojumi.* – Rīga : Liesma, 1965. – 28 lpp.
128. *Pīfa piedzīvojumi. 2. izd.* – Rīga : Liesma, 1970. – 56 lpp.
129. **Plūdonis Vilis.** *Dzeja un proza : izlase.* – Rīga : LVI, 1955. – 436 lpp.
130. *Politikens Nudansk Ordbog med etymologi.* – Danmark : Politikens Forlag A/S, 2000. – B. 1 – 2.
131. **Priedītis Arturs.** *Latvijas kultūras vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām.* – Daugavpils : A.K.A., 2000. – 333 lpp.
132. *Puķu valoda un krāsu nozīmes zeltenei un tautiešam mīlestības jūtu izteikšanai. 4. druka. Apgādājis J. Dzirkalis.* – Smiltene, 1904. – 32 lpp.
133. **Rainis Jānis.** *Kopotī raksti. 5. sēj.* – Rīga : LVI, 1949. – 470 lpp.
134. **Rainis :** izlase / Sast. E. Andersone. – Rīga : LVI, 1959. – 548 lpp.
135. **Rainis.** *Zelta sietiņš.* – Rīga : Zvaigzne ABC, 1997. – 38 lpp.
136. **Rieteklis.** *Albuma ziedi. Draudzībai par piemiņu dāvināti.* – Valmiera : Skrastiņš, 1894. – 51 lpp.
137. **Rieteklis.** *Albuma ziedi. 2. daļa un liriski dzejoļi.* – Valmiera : Skrastiņš, 1898. – 79 lpp.
138. **Rieteklis.** *Pērles : albuma panti. Iz latviešu oriģināldzejoļiem.* – Valmiera : Skrastiņš, 1906. – 91 lpp.
139. *Rīkīkī jaunie piedzīvojumi.* – Rīga : Liesma, 1978. – 47 lpp.
140. *Rīkīkī piedzīvojumi.* – Rīga : Liesma, 1973. – 64 lpp.
141. **Rinkule Dzidra, Žilinskis Arvīds.** *Vasariņa : dzejoļi – dziesmas / Ilustr. M. Stāraste.* – Rīga : LVI, 1958. – 40 lpp.
142. *Runci, runci, vāri putru : latviešu tautas dziesmas / Sast. un ilustr. M. Stāraste.* – Rīga : Liesma, 1971. – 24 lpp.
143. *Sāksim mācīties! Grāmata pirmsskolas vecuma bērniem mājās un bērnudārzā / Sast. Z. Lubāniete, Z. Petkēviča, A. Ramša u. c.* – Rīga : Zvaigzne, 1970. – 84 lpp.
144. **Saville-Troiķe Muriel.** *The Ethnography of Communication : An Introduction.* – Oxford : Blackwell, 1998. – 315 p.
145. **Shils Edward.** *Tradition.* – Boston : Faber and Faber, 1981.
146. **Stāraste Margarita.** *Zīļuks : pasaka pirmsskolas vecuma bērniem.* – Rīga : Liesma, 1982. – 32 lpp.
147. **Stāraste Margarita.** *Lācīša Rūcīša raibā diena : pasaka.* – Rīga : Liesma, 1977. – 19 lpp.

148. **Stērste Elza.** Saulītei ir tāda vara. – Rīga : Liesma, 1972. – 24 lpp.
149. **Šneidere Mudīte.** Antra. – Rīga : Priedaines, 2001. – 374 lpp.
150. Sudraba smildziņa. Dabas skaistums latviešu tautas dziesmās / Sast. A. Graubiņa; ilustr. K. Sūniņš. – Rīga : Liesma, 1972. – 63 lpp.
151. **Sullivan C.W.** Songs, Poems, and Rhymes // Children's Folklore. A Source Book / Eds. B. Sutton-Smith, J. Mechling, T.W. Johnson, F. Mc Mahon. – New York: Garland Publishing, Inc., 1995. – P. 145 – 161.
152. **Sutton – Smith Brian.** Introduction: What Is Childrens' Folklore? // Children's Folklore. A Source Book / Eds. B. Sutton-Smith, J. Mechling, T.W. Johnson, F. Mc Mahon. – New York : Garland Publishing, Inc., 1995. – P. 3 – 11.
153. **Sutton – Smith Brian.** Overview: History of Childrens' Folklore // Children's Folklore. A Source Book / Eds. B. Sutton-Smith, J. Mechling, T.W. Johnson, F. Mc Mahon. – New York : Garland Publishing, Inc., 1995. – P. 19 – 23.
154. Svešvārdu vārdnīca / Red. J. Baldunčiks. – Rīga : Jumava, 1999. – 912 lpp.
155. **Tarkka Lotte.** Intertextuality, Rhetorics, and the Interpretation of Oral Poetry : The Case of Archived Orality // Nordic Frontiers. Recent Issues in the Study of Modern Traditional Culture in the Nordic Countries / Eds. P. J. Anttonen, R. Kvideland. – Turku : Nordic Institute of Folklore, 1993. – P. 165 – 195.
156. Teic, māmiņa, manu darbu : latviešu tautas dziesmas / Sast. A. Graubiņa, ilustr. I. Ceipe. – Rīga : Liesma, 1975. – 47 lpp.
157. **Utley Francis Lee.** Folk Literature: an Operational Definition // The Study of Folklore / Ed. A. Dundes. – Englewood Cliffs, New York : Prentice Hall, Inc. 1965. – P. 7 – 25.
158. **Vaits Pauls.** Toto un viņa draugu piedzīvojumi. – Maskava : Протестант, 1992.
159. **Valeinis Vitolds.** Ievads literatūras zinātnē. – Rīga : Zvaigzne, 1978. – 238 lpp.
160. **Vičs Andrejs.** Iz latviešu skolu vēstures. Vidzeme no 1700. – 1800. gadam. – R.L.B. Derīgo grāmatu nodaļas izdevums, 1923. – 308 lpp.
161. **Vičs Andrejs.** Latviešu skolu vēsture. Ceturtā grāmata. Pārkrievošanas laikmets no 1885. – 1905. gadam. – R. L. B. Derīgo grāmatu nodaļas apgāds, 1939. – 565 lpp.
162. **Vīksna Māra.** Ziņģe un folklorizēšanās // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, Nr. 10, (1987). – Rīga : LZA, 1987, 56. – 62. lpp.
163. **Vīķe-Freiberga Vaira.** Teksta vienības, to mainība, formuliskā uzbūve un kombinatorika latvju dainās // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, Nr. 9, (1992). – Rīga : LZA, 1990. – 7. – 18. lpp.
164. **Virtanen Leea.** Children's Lore // Studia Fennica 22. – Helsinki, 1978.
165. Visskaistākās pasakas / Tulk. G. Ramosa. – Rīga : Liesma, 1989. – 56 lpp.
166. **Volkovs V.** Krievi Latvijā. – Rīga : LZA Filozofijas un socioloģijas institūts, 1996. – 142 lpp.
167. **Zālīte Elīna.** Lirika / Sast. L. Vēze. – Rīga : Zvaigzne ABC, 2004. – 96 lpp.
168. **Zauers Andris.** Suns iegavilējas : bērnu dzejoļi / Sast. J. Baltvilks. – Rīga : Sprīdītis, 1992. – 141 lpp.
169. **Zelče Vita.** Nezināmā. Latvijas sievietes 19. gs. otrajā pusē. – Rīga : Latvijas Arhīvistu biedrība, 2002. – 298 lpp.
170. **Zemītis G., Rozenberga V.** Senču raksti. – Rīga : Latvijas vēstures muzejs, 1991. – 47 lpp.

171. Zīlīte : žurnāls bērniem. – Nr. 1(183) – 12 (194) (1974), Nr. 1(232) – 12 (243) (1978), Nr. 1 (256) – 12 (267) (1980), Nr. 1(318) – 12 (329) (1985), Nr. 1 – 12 (1991).
172. **Yerkovich Sally**. Conversational Genres // Handbook of American Folklore / Ed. R. M. Dorson. – Bloomington : Indiana University Press, 1983. – P. 277 – 282.
173. **Головин В. В., Лурье В. Ф.** Русский школьный фольклор. От вызываний Пиковой дамы до семейных рассказов / Сост. А. Ф. Белоусов. – Москва, 1998. – 711 с.
174. **Корнилова А. В.** Мир альбомного рисунка : русская альбомная графика конца XVIII – первой половины XIX века. – Ленинград : Искусство, 1990.
175. **Аверинцев С. С.** Николай // Мифы народов мира. Энциклопедия. / Ред. С. А. Токарев. – Москва : Советская Энциклопедия, 1992, т. 2 – стр. 217 – 218.
176. **Хромова А. В.** Письма детей Деду Морозу // Детский сборник : статьи по детской литературе и антропологии детства / Сост. Е. В. Кулешов, И. А. Антипова. – Москва : ОГИ, 2003 – стр. 99 – 110.

Nepublicētie rokraksti

1. **Bentes Gulveigas Alveres (Bente Gulveig Alver)** lekcijas *Refleksija un zinātniskās izpētes ētikas dilemmas* manuskripts. Lekcija nolasīta seminārā *Nolemti brīvai izvēlei. Bērņības un jaunības interpretācija vēļajā modernismā* Dubrovņikos, Horvātijā, 2000. gada 25. maijā.
2. **Jāņa Alberta Jansona** lekciju par folkloristikas jautājumiem konspekti. Pierakstījusi Vilma Greble. Lekcijas nolasītas LU 1940. gadu otrajā pusē.
3. **Vilmas Grebles** raksta *Latviešu bērnu folklorā* nepublicētie fragmenti. Rokraksts tapis 1940. gadu beigās.
4. **Elzas Kokares** nepublicētais manuskripts par sakāmvārdiem *Latviešu folkloristikas vēstures* otrajai daļai, rakstīts 1980. gadu sākumā.
5. **Ineses Paklones** lekcijas par sakāmvārdu loģisko un lingvistisko struktūru konspekts. Pierakstījusi promocijas darba autore. Lekcija nolasīta LU Filoloģijas fakultātē 1999. gada rudenī.

Interneta atsauces

1. www.wipo.int/tk/en/glossary/index.htm
2. www.architecture-mind.com
3. www.humboldt.edu
4. www.naturalchild.com/gallery
5. www.deakin.edu.au/education/visarts/defining_childart.htm
6. <http://disney.go.com>

PIELIKUMI

1. pielikums. Pazīstamāko albumpantu varianti skolēnu ierakstos⁴⁹⁷

**Es aiziešu un pazudīšu
Kā straute vilnis atvarā,
No viļņa paliks baltas putas
No manis – mīļas atmiņas.**
(Rita, Lielvārde, 1946.)

2. Kā vilnis Daugavā 3. N. v. paliek b. p. 4. N. m. tev šī piemiņa (Ināra, Rīga, 1956); 2. Kā zili viļņi ezerā 3. N. viļņiem p. b. p. 4. N. m. mīļa atmiņa (Rasma, Ugāle, 1977); 1. Tu aiziesi un pazudīsi 2. Kā viļņi paliek krastmalā 3. N. viļņiem p. b. p. 4. N. m. tev šīs a. (Ilze, Rīga, 1984); 2. Kā pazūd vilnis jūrmalā 3. N. v. paliek b. p. 4. N. m. tev šīs a. (Ilze, Rīga, 1985); 2. Kā vilnis jūrmalā 4. N. m. tev šīs rindiņas (Katrīna, Rīga, 1995).

*Kā viļņi pazūd jūrā,
Tā draugi pasaulē;
No viļņiem paliek baltas putas,
No draugiem – mazas atmiņas.*
(Zanda, Līgatne, 1993.)

**Nogājušie saules stari
Atspīd vēlu vakarā,
Pagājušie skolas gadi
Paliek dārgā atmiņā.**
(Rita, Ogresgals, 1941.)

1. Nejauši s. s. 3. Nodzīvoti s. g. 4. P. mūžam a. (Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1952); 1. Novijuši s. s. 3. Pagājuši s. g. 4. Mūžam paliek a. (turpat); 1. Novijuši s. s. 2. Ilgi kvēlo v. 3. Pagājuši s. g. 4. Ilgi paliek a. (turpat); 1. Norietošie s. s. 2. Ilgi atspīd v. 3. Pavadītie s. g. 4. Ilgi paliek a. (Marta, Dagda, 1959); 1. Norietošie s. s. 4. P. vienmēr a. (Dagmāra, Ventspils, 1968); 1. Norietošie s. s. 4. Paliks mūžam a. (Dzidra, Līgatne, 1970); 1. Norietošie s. s. 3. Nodzīvotie saules gadi 4. P. mūžam a. (turpat); 1. Apzeltītie s. s. 2. Noriet v. v. 3. Nodzīvotie s. g. 4. P. mūžam a. (Baiba, Rīga, 1978); 1. Apzeltītie s. s. 2. Noriet v. v. 3. Pavadītie s. g. 4. Paliks mūžam a. (Liene, Līgatne, 1979); 1. Gudrojošie s. s. 3. Pagājuši s. g. 4. P. ilgi a. (Arta, Jeri, 1978); 1. Sudrabotie s. s. 4. A. ilgi v. (turpat); 1. Sarkansārti s. s. 2. Noriet v. v. 3. Nodzīvotie s. g. 4. Mūžam paliek a. (Ilze, Rīga, 1985); 1. Norietoši s. s. 2. Mūžam kvēlo vasarā 3. Pagājuši s. g. 4. Vienmēr paliek a. (Dace, Līgatne, 1987); 1. Apzeltītie s. s. 2. Noriet v. v. 3. Pavadītie s. g. 4. Paliks mūžam a. (turpat); Apzeltīti s. s. 2. Noriet v. v.

⁴⁹⁷ Galvenais kritērijs piemēru izvēlē ir albumpantu lietojuma biežums analizētajā materiālā. Atsevišķi teksti izraudzīti arī nolūkā ilustrēt to lietošanas ilgumu, variēšanās un folklorizēšanās īpatnības. Uzskatāmības labad albumpanti kārtoti pēc tradicionālajām tēmām: 1) atmiņas par bērnību un skolu, 2) tikumu slavinājums un padomi laimīgai dzīvei; 3) laimes vēlējumi; 4) draudzība un mīlestība un tajos, atšķirībā no citējumiem promocijas darba izklāstā, labotas leksiskās un interpunkcijas kļūdas. Tekstu varianti aprakstīti pēc tautasdziesmu tipu veidošanas parauga (skat. LTDZ 1. s., XII – XVIII), atšķirot variācijas un versijas. Atpazītajai folklorizētajai oriģināldzejai pievienota atsauce uz autoru, savukārt iespējamajiem lokalizējumiem no vācu valodas – atsauce uz atbilstošo vācu tekstu. Beigās pievienotas pazīstamākās divrindes un paraksta formulas, kas formas ziņā arī pieskaitāmas albumpantiem.

2. Noriet v. v. 3. Pavadītie s. g. 4. Paliks mūžam a. (Liene, Līgatne, 1991); 1. Norietošie s. s.
2. Kvēlo v. v. 3. Pavadītie s. g. 4. P. mūžam a. (Anita, Cīrava, 1990. gadi); 1. Pakavotie s. s.
2. Noriet v. v. 3. Nostaigātie s. g. 4. P. mūžam a. (Marita, Kuldīga, 1994.)

Lēni un pa vienai
Sniega pārslas krīt,
Lēni un pa vienai
Skolas dienas irst.
(Lilija, Rīga, 1949.)

1. L., lēni un p. v. 2. S. p. birst 3. L., lēni un p. v. (Ināra, Rīga, 1953); 1. Klusi u. p. v.
3. Klusi un pa vienam 4. S. gadi iet (Ināra, Vircava, 1973); 4. S. d. rit (Raimonds, Līgatne,
1974.)

Klusu un pa vienai
Rudens lapas birst,
Lēni un pa dienai
Mūsu dzīve irst...
(Vīrieša albums, Rēzekne, 1925.)

Kad pēc gadiem tu un es
Būsim tālā svešumā,
Tad no bērnības un skolas
Būs tev maza piemiņa.
(Brigita, 1940.)

2. Būsim atšķirtas 3. Tad no mūsu bērnības 4. B. t. mīlas atmiņas (Ance, Rauna, 1923); 2. B.
tāļu atšķirtas 3. T. iz b. un s. 4. B. t. m. atmiņa (turpat); 2. B. tāļu atšķirtas 3. Tad tik bērnība
un skola 4. Būs mums dārga atmiņa (turpat); 2. B. tāļu s. 4. B. t. dārga atmiņa (Laima, Rīga,
1933); 2. B. tāļu s. 4. B. t. dārga p. (turpat, 3 ieraksti); 2. B. tāļu s. (Lidija, Jēkabnieki, 1939);
3. Tad šis pantiņš, ko es rakstu 4. B. t. dārgā piemiņā (Rita, Ogresgals, 1941); 2. B. tāļu s.
4. B. t. mīļa p. (Elza, Iecava, 1941); 1. Kad mēs lieli izaugsim 2. Dzīvē tālāk aiziesim 4. B. t.
mīļa p. (Ināra, Rīga, 1953); 3. Tad būs mīļai piemiņai 4. Tev no bērnības un skolas (Tamāra,
Rīga, 1966); 2. B. tāļu s. 4. B. t. m. atmiņa (Dagmāra, Ventspils, 1970); 2. B. tāļu s. 4. B. t.
m. atmiņa (Aija, Priekule, 1972); 2. B. tāļu s. 4. B. t. mīļa atmiņa (Selga, Jeri, 1976); 3. T.
pēc b. un s. 4. B. t. mīļa atmiņa (Arta, Jeri, 1978); 1. Ja 4. B. t. m. atmiņa (Baiba, Rīga,
1978); 1. Ja pēc gadiem daudziem 2. Būšu t. s. 3. Tad šis rindiņas, ko rakstu 4. B. t. mazai
piemiņai (Ināra, Līgatne, 1993); 4. B. t. m. atmiņa (Zanda, Līgatne, 1993).

Kad mēs būsim
Lielā dzīvē viens no otra tālumā,
Tad no skolas un no manis
Būs šī mazā piemiņa.
(Evita, Kuldīga, 1989.)

**Vai tu atceries to dienu,
Pirmoreiz kad dzēri pienu,
Gultā gulēji un blāvi,
Visiem sevi bučot ļāvi?**
(Stella, Rīga, 1979.)

1. Rasma, a. t. d. 2. Kad tu dzēri tikai pienu (Rasma, Ugāle, 1976, 2 ieraksti); 1. Kad tu maza biji 2. Saldu pienu dzēri 4. Citiem s. b. ļ. (Arta, Jeri, 1978); 1. Atceries to dieniņu 2. Kad pirmo reizi dzēri pieniņu (Evita, Kuldīga, 1989); 1. Gitiņ, atceries t. d. (Gita, Līgatne, 1994).

*Aijuc, vai atceries to dienu,
Kad gultā gulēji un brēci,
Un ļāvi citiem sevi skūpstīt.*
(Aija, Priekule, 1970.)

**Atceries, kad skolā gājām,
Divreiz divi nezinājām.
Tad pēc stundām palikām
Un pa logu aizbēgām.**
(Gita, Rīga, 1982.)

2. Reizrēķinu n. 3. Kad p. s. p. 4. izlēcām (Raimonds, Līgatne, 1974); 2. 2 x 2 n. 3. Un p. s. p. 4. U. p. l. izlēcām (Ilze, Rīga, 1985); 2. Divreiz divi n. 3. Kad p. s. p. 4. Direktoru piekāvām (Sanita, Pāvilosta, 1985); 2. 2 x 2 n. 3. U. p. s. p. 4. Papīrgrozā ielīdām (Evita, Kuldīga, 1989); 3. Tev bij raibas biksītes 4. Man bij baltas kurpītes (Anda, Līgatne, 1992); 2. Reizrēķinu n. 3. U. p. s. p. 4. Papīrgrozā ielīdām (Rūta, Rīga, 1995); 2. 2 x 2 n. 3. Skolotājs pēc stundām lika 4. Direktors ar bomi sita (turpat).

**Ja reiz pēc ilgiem gadiem
Mans vārds tev ausīs skan,
Tad atceries un saki:
Jā, es to pazinu!**⁴⁹⁸
(Elza, Iecava, 1936.)

1. Kad r. p. i. g. 2. Tu šito lasīsi 3. T. atminies u. s. 4. Es to reiz pazinu (Irma, Vītiņa skola, 1922, LFK 1453, 3761); 1. Ja pēc vairākām dienām 2. Šķir šo lapiņu 4. Reiz e. t. p. (Ilze, Rīga, 1984); 1. Ja pēc gadiem kādreiz 4. Jā, pazinu gan! (Ilze, Līgatne, 1988); 1. Ja pēc gadiem kādreiz 3. T. atminies u. s. 4. Jā, pazinu gan! (Gita, Līgatne, 1994).

*Ja tev pēc daudziem gadiem
Šīs rindas acīs krīt,
Tad pārdomā pie sevis,
Kur rakstītājs gan mīt.*
(Kristīne, Rīga, 1995.)

⁴⁹⁸ Wenn Du einst im späteren Leben
Nimmst dies Büchlein in die Hand,
Ei, so kannst Du sicher sagen:
Diese hab' ich auch gekannt (Fiedler 1960, 47).

*Ja kādreiz lasi,
Tad sevim prasi,
Vai atceries to,
Kas rakstīja šo.*
(Gita, Līgatne, 1994.)

**Lai Tev labi, jauki klājas
Katrā jaukā dienīnā
Un lai sirdī paglabājas
Tev no manis piemiņa.**
(Līna, Irlava, 1900, LFK 1835, 5681)

2. K. dzīves brītiņā (turpat, LFK 1835, 5705); 2. K. mūža brītiņā (Lidija, Jēkabnieki, 1940); 1. L. t. jauki, labi k. 2. K. mūža brītiņā 4. t. n. m. atmiņa (Dagmāra, Ventspils, 1969); 1. L. t. jauki, labi k. 2. K. mūža brītiņā (Ināra, Vircava, 1973); 1. L. tev allaž labi klājas 2. Visās mūža dienīnās (Aldis, Sigulda, 1975); 1. L. tev l., j. k. 2. K. dzīves brītiņā 3. U. l. s. uzglabājas 4. T. n. m. atmiņa (Arta, Jeri, 1978); 2. K. dzīves vietīnā 4. T. n. m. atmiņa (Sanita, Jūrkalne, 1986).

**Uz šīs baltās lapiņas
Rakstu četras rindiņas
Un par mīļu piemiņu
Lieku galā punktiņu.**
(Elza, Iecava, 1936; Ināra, Rīga, 1954.)

1. Še uz baltas l. (Laima, Rīga, 1933); 1. Še uz baltas l. 4. Galā punktu pielieku (Elza, Iecava, 1936); 3. Lūdzu viņu neizplēst 4. Un ar mani neienīst (Rita, Ogresgals, 1941); 3. U. p. m. atmiņu 4. Galā l. p. (Dagmāra, Ventspils, 1970); 1. U. š. mazās l. 3. U. p. mazu atmiņu (Aija, Priekule, 1970); 1. Es tev rakstu 2. Četras rindiņas 3. U. p. mazu atmiņu 4. Galā l. p. (Stella, Rīga, 1979); 3. U. p. mazu p. 4. Galā l. p. (Arta, Jeri, 1980); 4. Punktu g. pielieku (Ilze, Rīga, 1984); 1. – 2. – 3. U. p. mazu p. 4. Galā l. p. (Liene, Līgatne, 1991); 1. Es uz šīs lapiņas 3. U. p. mazu p. (Kristīne, Cīrava, 1996); 3. U. kā mazu p. 4. Galā l. p. (Alīna, Rīga, 1999).

*Es rakstu četras rindiņas,
Pa ceļu skrēja stirniņa,
Un par mīļu atmiņu
Beigās lieku punktiņu.*
(Evita, Kuldīga, 1990.)

**Kad debess ir zila
Un zvaigznītes mirdz,
Tad atminies mani,
Tu, laimīgā sirds!**
(Brigita, 1941.)

3. T. atceries manis 4. Tev mīlu no s. (Īra, Rīga, 1939); 3. T. atceries m. 4. Tava gudrā un laimīgā s. (Lidija, Jēkabnieki, 1941); 1. Kad nakts ir gaiša 3. T. pieminī m. (Rita, Ogresgals, 1941, 2 ieraksti); 1. Zilajās debesīs zvaigznītes mirdz 2. Atceries mani – laimīgā sirds (Anita, Ugāle, 1973).

*Cik debesīs zvaigznes,
Un visas tās mirdz,
Tik laimes es vēlu
No visas sirds.*
(Ināra, Rīga, 1953.)

**Dzīve daudz dod,
Daudz laupa,
Bet atmiņas
Mūžīgi taupa.**
(Vīrieša albums, Rēzekne, 1921.)

2. Un l. 4. Mūžam tā t. (Zanda, Līgatne, 1993); 2. Un d. l. 4. Mūžam tā t. (Liena, Līgatne, 1995).

*Dzīves liktens
Visu laupa,
Mīļas atmiņas
Viņš taupa.*
(Dzidra, Līgatne, 1971.)

**Gan mūžā maz ir laimes dienu
Un prieku brīži ātri gaist,
Bet mīļas piemiņas arvienu
Vēl ilgi, ilgi sirdī kaist.**
(Rieteklis.⁴⁹⁹)

1. G. m. m. i. dienu 4. V. i., i., ilgi sirdī mīt (Irma, Vītiņa skola, 1922, LFK 19, 3793); 1. G. m. m. i. l. brīži 2. U. prieka b. ā. skrien 3. B. mīļa piemiņa a. 4. V. i., i. s. skan (Ance, Rauna, 1923); 3. Tik m. atmiņas a. (Rita, Lielvārde, 1946); 1. Dzīvē m. ir prieka brīži 2. Laimes dienas ā. zūd 3. Tikai m. piemiņa arvien 4. V. i., i. s. kvēl (Ināra, Vircava, 1975).

**It kā pārles sarkanvīļas
zaļā zīļu vainagā
mirdzat, bērnu dienas mīļas,
visu mūžu atminā!**
(Leons Paegle.⁵⁰⁰)

3. Mirdzat, mīļas b. d. (Jankovskis, Rīga, 1945); 2. z. z. vainagā (Līvija, Rīga, 1957); 3. mirdziet, mīļās b. d. (Anita, Ugāle, 1973); 2. z. z. vainagā (Baiba, Rīga, 1978); 2. z. z. vainagā 3. Atmirdz b. d. m. 4. Katru brīdi a. (Ināra, Līgatne, 1989); 1. I. k. p. sarkanvīļās 2. z. z. vainagā 3. Atmirdz b. d. mīļās 4. Katru brīdi a. (Anda, Līgatne, 1991); 1. I. k. p. sarkanvīļās 2. z. z. vainagā 3. Atmirdz b. d. mīļās 4. Katru brīdi a. (Liene, Līgatne, 1991); 2. z. z. vainagā 3. Atmirdz b. d. m. 4. Katru brīdi a. (Gita, Līgatne, 1994, 2 ieraksti); 1. I. k. pārle sarkanvīļa 2. z. z. vainagā 3. Atmirdz, mīļās b. d. (Ināra, Līgatne, 1994).

⁴⁹⁹ Rieteklis 1903, 26.

⁵⁰⁰ Paegle 1956, 17

**Staigā caur rozēm,
Domā par mani,
Lasi šo pantiņu,
Piemini mani.**

(Irma, Vītiņa skola, 1922; LFK 1453, 3767 b.)

2. D. uz m. 3. L. š. dziesmiņu (Emma, Lejasciems, 1917, LFK 1742, 2697); 1. S. par r. 2. D. uz m. (Irma, Vītiņa skola, 1922, 2 ieraksti, LFK, 1453, 3773 un LFK 1453, 3786); 3. L. šīs rindiņas (Laima, Rīga, 1936); 1. S. pa r. 2. D. pa m. 4. Atmini m. (Lidija, Jēkabnieki, 1939).

*Ej caur rozēm,
Domā par tām.
Lasi šo pantiņu,
Domā par antiņu.*

(Rūta, Rīga, 1995, 2 ieraksti.)

**Atmiņa maza un sīka
Kā sudraba stīga
Lai vijas caur gadu gadiem,
Lai mūžīgi skan.**

(Selga, 1976, 3 ieraksti.)

1. A. sīka un m. 2. K. dimanta s. 3. Caur gadiem vijas 4. Un klusībā s. (Gita, Rīga, 1981); 3. Cauri gadiem tā v. 4. Un klusībā s. (Ilze, Rīga, 1985, 2 ieraksti).

**Atmiņa ir maziņa
Tā kā kalnu kaziņa,
Dzīvo mazā mājiņā
Baltas kurpes kājiņās.**

(Baiba, Rīga, 1978.)

1. A. tik m. 3. Dz. m. būdiņā 4. Zīda zeķes k. (Selga, Jeri, 1976); 4. Zīda zeķes k. (Stella, Rīga, 1979); 4. Zīdu zeķes k. (Arta, Jeri, 1980, 3 ieraksti); 4. Zīda zeķe k. (turpat); 3. Dz. zaru būdiņā 4. Zīda zeķes k. (Evita, Kuldīga, 1989); 4. Zelta k. k. (Ināra, Līgatne, 1992); 4. Ada zīda zeķītes (Anda, Līgatne, 1992); 2. T. k. kalna k. 4. Zīda zeķes k. (Zanda, Līgatne, 1993, 2 ieraksti); 3. Tāpēc lūdzu maziņā 4. Neslēp savu sirsniņu (turpat); 3. Dz. egļu m. 4. Galašņas k. (turpat); 2. T. k. kalna k. 3. Dz. egļu m. 4. Zelta čības k. (Liena, Līgatne, 1994); 4. Pašā kalna galiņā (Sanita, Līgatne, 1995).

*Mazā kalna mājiņā
Dzīvo maza aitiņa.
Laba dzīve ir tai –
Mazajai un smukajai.*

(Rūta, Rīga, 1995.)

**Nevar visus skaistus ziedus
Savīt vienā vaiņagā,
Nevar visus mīļus vārdus
Pateikt vienā pantiņā.**

(Elza, Iecava, 1936.)

2. Sapīt v. v. 4. Izteikt v. p. (turpat); 2. Savākt v. v. 3. N. v. labus v. 4. Izteikt šinīs rindiņās (Laima, Rīga, 1921); 1. N. v. skaistas rozēs 4. Izteikt v. pavedienā (vīr. albums, Rēzekne, 1922); 1. N. v. s. puķes 4. Izteikt v. p. (Ance, Rauna, 1923, 2 ieraksti); 4. S. v. vainagā (Rita, Ogresgals, 1941); 4. Izteikt v. p. (Ināra, Rīga, 1953); 2. Sapīt v. v. 4. Izteikt šinī lapiņā (Marta, Andiņu un Vīgaru sādžas, 1953); 2. Salikt vienā groziņā 4. Izteikt v. teikumā (Nelliņa, Limbažu raj., 1972); 2. Salikt v. groziņā 3. N. v. labus v. 4. P. v. vārdiņā (Rasma, Ugāle, 1978); 1. N. v. s. puķes 4. Izteikt v. p. (Ilze, Rīga, 1985).

Nevar visus skaistus vārdus

Salikt vienā pantiņā,

Nevar visas skaistas rozēs

Savīt vienā vainagā.

(Liena, Līgatne, 1994; Zanda, Līgatne, 1993.)

4. Salikt v. p. (Ilze, Līgatne, 1988); 4. Salikt v. v. (Anda, Līgatne, 1991).

* * *

Skaista, skaista tā rozīte,

Kas aug manā dārziņā,

Vēl skaistāka tā meitiņa,

Kurai rakstu albumā.

(Līvija, Rīga, 1956.)

1. S., s. t. puķīte 4. Kam es r. a. (Lidija, Jēkabnieki, 1939); 1. Smuka, smuka t. r. 2. K. a. m. pagalmā 3. Smuka, smuka t. m. 4. Kam es r. piemiņu (Lilija, Rīga, 1949); 1. Zila, zila t. puķīte 2. K. zied ceļa maliņā 3. Daiļa, daiļa t. m. 4. K. r. blociņā (Ināra, Rīga, 1953); 1. Zila, zila tā puķīte 2. K. a. ceļa maliņā 4. Skaista, skaista t. m. 4. K. r. atmiņas (Nelliņa, Umurga, 1972); 1. S., s. t. puķīte 2. K. a. ceļa maliņā 3. Skaista, skaista t. m. 4. K. r. piemiņu (Vita, Rīga, 1975); 1. S., s. tā meitiņa 2. K. sēž rožu dārziņā 3. Vēl skaistāka, vēl jaukāka (Baiba, Rīga, 1978).

Es zinu skaistu puķīti,

Ko sauc par rozīti,

Es zinu skaistu meitiņu,

Ko sauc par Selgiņu.

(Selga, Jeri, 1976.)

4. K. s. p. Liliju (Lilija, Rīga, 1949); 1. E. z. vienu p. 3. E. z. vienu meiteni 4. K. s. p. Martiņu (Marta, Andiņu un Vīgaru sādžas, 1952); 3. E. z. vienu p. 4. K. s. p. Ināru (Ināra, Rīga, 1953); 4. K. s. p. Aijiņu (Aija, Priekule, 1973, 2 ieraksti); 1. Zinu s. p. 2. Kuru s. p. r. 3. Zinu s. m. 4. Kuru s. p. Artiņu (Arta, Jeri, 1978); 1. E. z. vienu p. 2. Kuru s. p. neļķīti 3. E. z. vienu m. 4. Kuru s. p. Artiņu (turpat); 4. K. s. p. Artiņu (turpat); 1. E. z. tādu p. 3. E. z. tādu skuķīti 4. K. s. p. Lienīti (Liene, Līgatne, 1991); 1. E. z. tādu p. 3. E. z. tādu skuķīti 4. K. s. p. Andiņu (Anda, Līgatne, 1992); 1. E. z. tādu p. 3. E. z. tādu skuķīti 4. Lienīti (Liena, Līgatne, 1994).

**Esi tik skaista un cēla,
Esi kā lilijas zieds!
Būsi reiz Latviešu zēnam
Lielākais lepnums un prieks.**
(Selga, Jeri, 1976.)

1. Audzi daiļa u. c. 2. Tā kā l. z. 3. B. r. latvju dēla 4. Cēlākais mērķis u. p. (Elza, Iecava, 1936); 1. E. t. cēla un daiļa 3. – 4. – (Lidija, Jēkabnieki, 1939); 1. Audzi liela u. c. 2. Audzi k. l. z. 3. B. r. Latvijas dēliem 4. Skaistākais mērķis u. p. (turpat); 1. Esi dzīvē daiļa u. c. 2. E. k. sapņainais l. z. 3. B. r. nākotnē Latvijas dēla 4. Cēlākais daiļums u. p. (Rita, Ogresgals, 1941); 1. Esi skaista u. c. 3. B. r. Latvijas dēla 4. Skaistākais mērķis u. p. (turpat); 1. E. daiļa un s. 3. B. r. L. draugam 4. Vienīgais skaistums u. p. (Lilija, Rīga, 1950); 1. Esi c., esi droša 3. B. r. latviešu dēla 4. Labākā laime u. p. (Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1952); 1. Esi s. ik visur 2. Ziedi kā l. z. 3. B. r. latviešu dēlam 4. Vienīgā laime u. p. (Ināra, Rīga, 1953); 1. Esi tik lepna u. c. 2. Kā plaukstošais rozēs z. 3. B. r. latviešu dēlam 4. Vienīgā laime u. p. (Ināra, Vircava, 1973); 1. Esi cēla kā lilijas krāšņais zieds! 3. – 4. – (Vita, Rīga, 1975); 1. Esi tik diža u. c. 2. E. k. neļķes z. 4. Vienīgā laime u. p. (Selga, Jeri, 1976); 3. latviešu z. 4. Vienīgā laime u. p. (Arta, Jeri, 1978); 3. B. r. latviešu z. 4. Dižākais l. u. p. (turpat); 3. B. r. latviešu z. (turpat); 1. Esi s. u. c. 3. B. r. latviešu dēlam 4. Vienīgā laime u. p. (Gita, Līgatne, 1994).

**Esi tā kā vijolīte
Pašā dārza stūrītī
Nevis tā kā lepna roze
Pašā dārza vidiņā.**
(Lilija, Rīga, 1949.)

1. Ziedi t. k. v. 2. Savā mazā dārziņā 3. Bet ne tā kā l. r. 4. Lielu kungu pagalmā (turpat); 1. Ziedi t. k. v. 2. – 3. N. t. k. balta r. 4. Dārza vidū lepojas (Baiba, Rīga, 1979); 1. Ziedi t. k. v. 2. P. meža maliņā 4. P. d. maliņā (Arta, Jeri, 1979); 2. Klusā d. s. 4. Grib, lai visi apbrīno (Dace, Līgatne, 1987); 2. Klusā d. s. 4. Kura grib, lai apbrīno (turpat); 2. Klusā dārza nostūrī 4. Grib, lai visi apbrīno (Anda, Līgatne, 1991); 2. Klusā d. nostūrī 4. Grib, lai visi apbrīno (Liene, Līgatne, 1991, 2 ieraksti); 1. E. tā vijolīte 2. Klusā d. s. 4. Kura grib, lai apbrīno (turpat); 2. Klusā dārza nostūrī 4. Kura grib, lai apbrīno (turpat).

*Ziedi tā kā vijolīte –
Zili klusi pazemīgi,
Bet ne tā kā lielā roze,
Kas grib augstu galvu celt.*
(Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1953.)

*Neesi kā skaista roze,
Kas zied dārza vidiņā,
Esi kā vijolīte,
Kas aug dārza maliņā*
(Ināra, Vircava, 1976.)

*Neesi kā lepna roze
Visā plašā pasaulē,
Esi tā kā vijolīte
Vienā dārza stūrītī!*
(Ināra, Līgatne, 1989.)

**Mācies, Inār, zeķes lāpīt,
Diegu adatiņā trāpīt,
Ne aiz jauniem puīšiem dzīties,
Mātes žagariņa bīties.**
(Ināra, Rīga, 1954.)

1. M., I., zeķīt' l. 2. Adatiņā diegu t. 3. Savu tikumiņu rādīt 4. Nevis citu laimi ārdīt (turpat); 1. M., Elziņ, zeķīt lāpīt 2. Adatiņu taisni trāpīt 3.- 4. – (Elza, Iecava, 1936); 1. M., meitiņ, šūt un l. 2. Adatiņu taisni trāpīt 3. Un kad kādreiz liela būsi 4. Audēja varbūt tu kļūsi (Anita, Ugāle, 1973); 1. Meitiņ, mācies z. l. 2. Adatiņā diegu t. 3. – 4. – (Vita, Rīga, 1975); 1. M., meitiņ, zeķi l. 2. Adatiņā diegu trāpīt 3. – 4. – (Rasma, Ugāle, 1977); M., Rasmiņ, zeķi l. 2. Adatiņu taisni trāpīt 3. Bet, ja uznāk niķīgs prāts 4. Tad lai palīdz slotas kāts (turpat); 1. M., meitiņ, z. l. 2. Adatiņā diegu t. 3. Mācies mātes rīkstes bīties 4. Ne pēc jauniem puīšiem dzīties (Stella, Rīga, 1980); 1. M., meitiņ, zeķi l. 2. Adatiņā tieši trāpīt 3. Labāk iedur pirkstiņā 4. Nekā zēna sirsniņā (turpat); 1. Gitiņ, mācies z. l. 3. – 4. – (Gita, Rīga, 1981); 1. M., Evit, zeķi l. 2. Adatiņā diegu t. 3. Labāk iedur pirkstiņā 4. Nekā zēna sirsniņā (Evita, Kuldīga, 1989, 2 ieraksti); 1. M., meitiņ, zeķi l. 2. Adatiņā diegu t. 3. Ja tu taisni netrāpīsi 4. Skaistu puisi nedabūsi (turpat); 1. M. Zandiņ, zeķi l. 2. Adatiņā diegu t. 3. Mācies šūt un budierēt 4. Ne par puīšiem studierēt (Zanda, Līgatne, 1993); M., meitiņ, zeķi l. 2. Adatiņā diegu t. 3. Mācies šūt un gludierēt 4. Ne par puikām študierēt (turpat).

*Mācies, meitiņ, zeķes lāpīt,
Diegu adatiņā trāpīt,
Mācies šūt un brudierēt,
Ne par puikām studierēt.
Labāk mīli savu ēnu
Nekā dullu klases zēnu.*
(Ilze, Rīga, 1982.)

**Dzīves tiltus būvējot,
Stipras sijas liec!
Lai tu, dzīvē staigājot,
Krācēm pāri tiec.**
(Baiba, Rīga, 1979.)

1. Dz. ceļu b. 4. Dzelmei p. t. (Selga, Jeri, 1976); 4. Dzelmei p. t. (Aldis, Sigulda, 1977); 1. Dzīvē tiltu ceļot 2. S. balstus l. 3. L. tu, dzīvē ejot 4. Droši p. t. (Arta, Jeri, 1979); 2. S. slejas liec 4. Dzelmei p. t. (Sanita, Jūrkalne, 1985); 1. Dz. t. ceļot 2. Stiprus balstus liec 3. L. t., dz. ejot 4. Viegli pāri tiec (Ināra, Līgatne, 1989).

**Tam vien prieki gavilē
Visā plašā pasaulē,
Kas ar prātu dedzīgu
Dzenas iekrāt gudrību.**
(Krišjānis Valdemārs.⁵⁰¹)

4. Cenšas i. g. (Laima, Rīga, 1933); 3. K. ar prāta dedzību 4. Cenšas i. g. (Īra, Rīga, 1939);
4. Cenšas i. g. (Lidija, Jēkabnieki, 1941); 4. Cenšas iegūt g. (Rita, Lielvārde, 1946).

**Lai ir grūt', vajag spēt
Stīpram būt – uzvarēt**
(Rainis.⁵⁰²)

(Dagmāra, Ventspils, 1967; Elza, Iecava, 1937; Līvija, Rīga, 1956.)

1. L. i. grūti, v. s. (Rita, Ogresgals, 1941); 1. L. i. grūti, v. s. 2. S. b. un u. (Līvija, Rīga,
1956); 2. Stīprai būt, uzvarēt (Līvija, Rīga, 1958).

*Lai ir grūt,
vajag spēt
stīpram būt
un uzvarēt*

(Ināra, Rīga, 1954; Aldis, Sigulda, 1977.)

1. L. i. grūti 3. Stīprai b. 4. Un u. (Arta, Jeri, 1980); 1. L. i. grūti 4. Uzvarēt (Liene, Līgatne,
1991); 3. Piedzerties 4. Un nostāvēt (Ināra, Līgatne, 1994).

**Runas ir garas,
Darbs ir īss:
No darba varas
Liktēnis trīs.**

(Rainis.⁵⁰³)

(Lidija, Jēkabnieki, 1940; Liliija, Rīga, 1950; Ināra, Rīga, 1956.)

4. Liktens t. (Ināra, Rīga, 1953); 4. Liktens t. (Aldis, Sigulda, 1974).

**Tu vari būt par pašu dzelzi cietāks,
Bet tomēr būsi nemanāms un sīks,
Ja nenostāties tajā dzīves vietā,
Kur tu visvairāk esi vajadzīgs.**

(Ojārs Vācietis.⁵⁰⁴)

(Arta, Jeri, 1978; Ināra, Līgatne, 1992; Rasma, Ugāle, 1976.)

2. Un 3. savā (Vita, Rīga, 1976).

⁵⁰¹ Literatūra 8. klasei 1970, 72.

⁵⁰² Rainis 1959, 105.

⁵⁰³ Literatūras hrestomātija 1952, 99.

⁵⁰⁴ Gimermane & Romāne 1970, 57.

**Ir daudz pie debesīm zvaigžņu,
Un katra savādi mirdz;
Ir daudz uz pasaules ļaužu,
Un katram – savāda sirds.**
(Jānis Poruks.⁵⁰⁵)

1. D. p. d. ir zvaigznes 2. Bet k. s. m. 3. Bet k. sava s. (Ance, Rauna, 1923); 1. I. d. p. d. zvaigznes (Lidija, Jēkabnieki, 1940); 1. Debesīs d. ir zvaigžņu 3. Uz pasaules d. ir ļ. (Ināra, Rīga, 1953); 2. U. k. savādāk m. (Dagmāra, Ventspils, 1969); 2. Bet k. tā s. m. 4. Bet k. tam s. s. (Dzidra, Līgatne, 1971); 2. U. k. tā savādi m. (Ināra, Vircava, 1973); 1. Pie d. d. zvaigžņu 2. Bet katra tā s. m. 3. Uz p. d. ļ. 4. Bet k. s. s. (Raimonds, Līgatne, 1974); 2. Bet k. s. m. 4. Bet k. s. s. (Rasma, Ugāle, 1976); 1. Cik d. p. d. z. 2. U. k. tā s. m. 3. Cik d. u. p. ļ. 4. U. k. tam s. s. (Selga, Jeri, 1976); 2. Bet katra tā s. m. 4. Bet k. ir s. s. (Ilze, Līgatne, 1988); 1. I. d. p. d. ļaužu 2. Bet katra tā s. m. 4. Bet k. i. s. s. (Anda, Līgatne, 1991); 1. Ir d. pasaulē z. 2. Bet k. savādāk spīd 3. Bet k. citāda s. / 3. Ir d. u. p. dzērāju 4. Bet katrs savādāk ož (Ieva, Rīga, 1995).

**Mūžīgi augstā kalnā
Raugās cilvēka acs;
Mūžīgi dziļā lejā
Nogrimst cilvēks pats.**
(Jānis Poruks.⁵⁰⁶)
(Elza, Iecava, 1936.)

2. Raugas c. a. (Ance, Rauna, 1923); 2. R. c. skats 4. Nogrimis c. p. (turpat); 2. Raugas c. a. (Brigita, 1940); 1. M. dziļi lejā 2. M. dziļi lejā (Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1952).

**Ja dzīve tev izliekas grūta
Un pēdējā cerība irst,
Tad nespēkā nenokar galvu,
Bet smaidi, kaut asaras birst.**
(Vita, Rīga, 1975.)

1. J. dz. t. nerādās jauka 2. U. skaistākās cerības i. 3. T. n. nenolaid g. (Īra, Rīga, 1939); 1. J. dzīvē tev klājas reiz grūti 2. U. pēdējās cerības i. 3. T. nenolaid bezspēkā rokas (Jankovskis, Rīga, 1945); 1. Ja tev dzīvē neklājas labi 2. U. vislabākās cerības i. 3. T. bēdās n. g. 4. B. smejies k. a. b. (Ināra, Rīga, 1953); J. dzīvē Tev nevedas viegli 2. U. pēdējās cerības i. 3. T. nenolaid nespēkā rokas (Dzidra, Līgatne, 1971); 1. Ja dzīvē Tev neliekas viegli 2. U. skaistākās cerības i. (Nellija, Limbažu raj., 1972); 1. J. dz. t. nerādās viegla 2. U. skaistākās cerības i. 3. T. nenolaid nespēkā g. 4. Un s., k. a. b. (turpat); 1. J. dzīvē tev pagadās grūti 2. U. pēdējā cerība i. 3. T. nenoliec nespēkā g. (Vita, Rīga, 1975); 1. J. tev dzīve izliekas g. 3. Nespēkā n. g. (turpat); 1. J. dzīvē tev neklājas viegli 2. U. p. c. vīst 4. B. smeji, k. a. b. (Selga, Jeri, 1976); 1. J. dzīvē tev neliekas viegli 2. U. skaistākās cerības i. 3. T. n. nenoliec g. (turpat); 1. J. dz. t. negadās viegla 2. U. skaistākās cerības i. 3. T. bēdās n. g. 4. Un (Arta, Jeri, 1980); 2. U. skaistākās cerības i. 3. T. nenokar nespēkā g. (Ilze, Rīga, 1985); 1. J. dz. t. neliekas viegla 2. U. gaišākās cerības zūd 3. T. nenoliec nespēkā g. 4. U. s., k. a. plūst (Dace, Līgatne, 1987); 2. U. pēdējās cerības i. 4. Un s., k. a. b. (Ilze, Līgatne, 1988); J. dzīvē tev neliekas viegli 2. U. pēdējās cerības i. 4. Un s., k. a. b. (Ināra, Līgatne, 1989); 2. U. pēdējās ce-

⁵⁰⁵ Poruks 1929, 13. s. 45.

⁵⁰⁶ Poruks 1929, 14. s., 14.

rības i. 4. Un s., k. a. b. (Liene, Līgatne, 1990); 2. U. pēdējās cerības i. (Anda, Līgatne, 1991); 4. Un s., k. a. b. (Gita, Līgatne, 1994); 1. Ja dzīvē neklājas viegli 2. pēdējās cerības (turpat).

* * *

**Lai visas jūsu mūža dienas
Tā zied kā rozes vasarā,
Lai nebūtu starp tām nevienas,
Kur acīm jāmirkst asarās.**

(Emma, Lejasciems, 1918, LFK 1742, 2725.)

1. L. v. tavas dzīves d. (vīrieša albums, Rēzekne, 1920); 1. L. v. Tavas dzīves d. (turpat); 1. L. viss tavas dzīves celiņš 2. Zied kā rozes dārziņā 3. Lai nebūtu nevienas 4. No tām kur jālej būtu asaras (turpat); 1. L. v. tavas dzīves d. 2. Mirdz tā kā neļķes v. 4. Kad (Laima, Rīga, 1933); 1. L. v. tavas m. d. 3. L. negadās s. t. n. (Elza, Iecava, 1938); 1. L. v. tavas m. d. 3. L. mūžā nebūtu n. 4. K. būtu jālej asaras (Brigita, 1940); 1. L. v. tavas m. d. 3. Novēlu, lai nav neviena 4. Kas tavu sirdi sāpina (Lidija, Jēkabnieki, 1940); 1. L. v. tavas m. d. 4. Kur acīs mirdz daudz asaru (Rita, Ogresgals, 1941); 1. Lai visi tavi dzīves ceļi 2. Par rozēm būtu daiļāki 3. Lai nebūtu nevienas vietas 4. Kurp jālej gaužas asaras (Marta, Andiņu un Vīgaru sādžas, 1952); 1. L. v. tavas dzīves d. 4. K. a. jāmirdz asarām (Gita, Līgatne, 1994).

**Rozēm nenovīstošām
Liktens lai Tev ceļu kaisa,
Un par bēdu atvāriem
Laima tiltu taisa!**⁵⁰⁷

(Lidija, Jēkabnieki, 1939.)

1. R. nevīstošām 3. U. pār b. a. 4. Laime t. t. (Ilze, Rīga, 1984).

*Rozes, mirtes lai Tev kaisa
Eņģeļi dzīves celiņā
Un no visām saitēm raisa,
Kamēr dzīvo pasaulē.*

(Līna, Irlava, 1900; LFK 1835, 5675.)

*Eņģeļi lai Tavus ceļus
Sarga, dara laimīgus,
Un lai Tev ikkatrā vietā
Laimes māte pretī nāk.*
(Turpat; LFK 1835, 5661.)

⁵⁰⁷ Šķiet, ka visi šie teksti ir viena vai vairāku vācu albumpantu (piemēram, Gottes Engel leite dich durchs Leben Über blumenweiche Pfade hin, Keine Träne weine je Dein Auge, Keine Schwermut trübe Deinen Sinn. (Elinora, Rauna, 1906.))

lokalizējumi, kas latviešu albumu tradīcijā ieguvuši atšķirīgas versijas. Tās vieno divi konstanti motīvi – ziediem kaisīts dzīves ceļš, pa kuru vēlējuma adresātu vada (vai kurā to sargā) augstāki spēki – Laima (Laimes māte), eņģeļi, liktenis, laime, saule.

*Lai eņģeļi ar rozēm kaisa
Tev tavus dzīves celiņus
Un tevi garā lai tie vada
Par paradīzes ielejām.*
(Irma, Vītiņa skola, 1922; LFK 1453, 3792.)

*Lai rozēs visu skaistākās
Zied tavā dzīves celiņā,
Lai eņģeļi pie tevis stājas,
Caur pasauli tev pavada.*
(Turpat; LFK 1453, 3744.)

*Lai zaļoj, zīd, kai pukim lanks
Ar vīnu Jyusu dzeives laiks,
Lai laimes mote puškoj jauki
Jums Jyusu dzeives celiņu!*
(Emīlija, Rēzekne 1921; NB R x/1 7, 22.)

*Tec, saulīte, tu pa priekšu
Manai mīļai draudzenei,
Kaisi rozēs, kaisi mirtas
Viņas dzīves celiņā.*
(Ināra, Rīga, 1954.)

*Starp mirtēm un starp rozēm
Lai dzīves ceļš tev ved,
Caur jaukām rožu dobēm
Lai laime tevi pavada.*
(Vīrieša albums, Rēzekne, 1924.)

2. L. eņģeļi ceļu t. v. 4. L. dz. c. t. iet (Irma, Vītiņa skola, 1922; LFK 1453, 3757); 1. S. m.
un r. 3. Starp j. r. d. 4. L. Laime t. p. (Ance, Rauna, 1924).

*Lai caur nevīstāmām zaļām meijām
Tavas dzīves celiņš iet
Un caur smaržodāmām puķlejām,
Kuras pastāvīgi zied.
Katra diena lai Tev rozēs ceļā kaisa,
Katra diena lai Tev jaunus priekus taisa.*
(Vīrieša albums, Rēzekne, 1920; Berta, Tirza, 1900; LFK 1742, 2626.)

*Pa mirtam un rozēm
Lai dzīves ceļš Tev,
Lai laime visur gaida
Un mīlestība smaida.*
(Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1952.)

*Starp puķēm un meijām,
Starp jaukām puķu lejām,
Starp lilijām un rozēm
Lai dzīves ceļš tevi ved.*
(Laima, Rīga, 1934.)

*Dzīves ceļš lai tev ir kaisīts
Puķēm jaukām, smaržīgām
Un ar goda vārtiem taisīts
Rozēm nesavītušām.*
(Anita, Ugāle, 1974.)

*Lai laima tevi vada
Caur rožu ielejām
Un visus ceļus kaisa
Ar neaizmirstulēm.*
(Laima, Rīga, 1921.)

**Lai laime tevi vada
Caur rožu ielejām,
Lai kaza tevi bada,
Kad skolā nemācies.**
(Lilija, Rīga, 1949.)

1. L. l. t. vadā 2. Pa r. ie. (Dagmāra, Ventspils, 1971); 2. Pa r. ie. 3. L. balta k. bada 4. Ja s. n. (Baiba, Rīga, 1978); 2. Pa r. ie. 3. Un kazlēns lai tev b. 4. K. mājās n. (Stella, Rīga, 1979); 2. Pa r. ie. 3. Un k. t. b. 4. Ja s. n. (Gita, Rīga, 1982); 3. Un k. Tevi vada 4. K. esi nerātņa (Ilze, Rīga, 1985).

**Lai laime Tevi vada,
Ar saviem ragiem bada,
Jo laimes badījums
Ir laimīgs gadījums.**
(Elza, Iecava, 1938.)

1. L. l. tevi v. 2. Un s. r. b. 3. Lai katris viņas badiens 4. Ir l. gadiens (Milda, Rīga, 1921); 3. J. l. vadījums (Irma, Vītiņa skola, 1922, LFK 1453, 3748); 1. L. l. tevi v. 3. Lai ikkatrs b. 4. Ir tev l. g. (Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1952; 1953); 1. L. l. tevi v. 2. Un āzis r. b. 3. Šis āža b. 4. Būs laimes g. (Selga, Jeri, 1976); 2. Un kaza r. b. 3. Tad šis kazas badījums 4. Būs Tavs laimes g. (turpat); 2. Lai kaza tevi b. 3. Un katrs kazas b. 4. Lai ir tev l. g. (Anda, Līgatne, 1991).

*Lai laime tevi vada
Un velns ar ragu bada,
Jo katrs velna badījums
Ir laimes baudījums.*
(Nellija, Limbažu raj., 1974.)

*Lai laime tevi vada
Kā pa rožu ielejām,
Ik katris putniņš, kas uz zara
Tas lai tevīm laimes vėl.*
(Lidija, Jēkabnieki, 1940.)

**Katris putniņš, kas uz zara,
Lai tev laimes dienu zvana,
Katra puķīt, kas uz lauka,
Būtu tavām acīm jauka.**
(Lidija, Jēkabnieki, 1940.)

2. L. priekš tevis laimi zvan' 3. Katrs ziediņš kalnos lejās 4. Lai priekš tevis plaukst un zied (vīr. albums, Rēzekne, 1920); 2. L. t. l. dienas z. 4. Lai būt' t. a. jauka (Emīlija, Rundāle, 1921); 2. L. t. l. dienas z. 4. B. t. a. patīkama (Irma, Vītiņa skola, 1922; LFK 1453, 3778); 2. L. t. priekš dienas z. 3. – 4. – (Elza, Iecava, 1936); 1. Katrs p., k. u. z. 2. L. t. laimes dienā z. 3. Katrs puisēns, kas to mīl 4. Lai ik rītu sveicina (Vita, Rīga, 1975); 1. Katrs p., k. u. z. 3. Katrs puisēns, kas uz sola 4. Lai uz tevi acis bola (Gita, Līgatne, 1994).

**Šie mazie putniņi,
Kas krūmos čivina,
Lai tevi modina,
No manis mīļi sveicina.**
(Selga, Jeri, 1976.)

1. Lai visi putniņi, kas krūmos 2. Dzied un č. 3. Lai no manis visi 4. Tevi s. (Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1952); 1. Lai visi p. 2. K. k. dzied un č. 3. Lai no manis visi 4. Tevi s. (turpat, 2 ieraksti); 1. Lai visi m. p. 2. Kas uzdzied dziesmu priecīgi 3. L. t. priecina 4. No manas puses modina (turpat); 1. Lai visi m. p. 2. Kas uzdzied dziesmu priecīgi 4. No manas puses priecina (turpat, 2 ieraksti); 1. Lai visi m. p. 2. Kas uzzīmēti te 4. No manas puses priecina (turpat); 1. Lai visi m. p. 2. Kas uzdzied dziesmu priecīgi 4. No manas puses priecina (Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1953); 1. Lai visi m. p. 2. Kas birzē dzied tik skumji 3. Lai tie tev rītos vakaros (Arta, Jeri, 1978).

**Rozes, neļķes, vijolītes
Lai pie tava loga zied.
Un tad vēlā vakarā
Tev' no manis sveicina.**
(Lidija, Jēkabnieki, 1939.)

1. R., mirtes, v. 3. U. lai lēnā vakar' vēsmā (vīrieša albums, Rēzekne, 1920, 2 ieraksti); 2. L. p. Tava l. z. 3. U. lai lēnā vēsmiņā 4. Nes no manis sveicienus (Ināra, Rīga, 1955); 1. Visas r., v. 3. U. lai vēlā vakarvēsmā 4. Nes no manis sveicienus (Līvija, Rīga, 1959); 3. U. lai lēnā vēsmiņā (Dagmāra, Ventspils, 1968); 2. L. zem t. l. z. 3. Lai no manis sveicina 4. Šī te mazā atmiņa (Baiba, Rīga, 1978).

**Lai zem tava loga
Baltas rozes zied,
Un zem baltām rozēm
Zaļas vārdes dzied.**
(Baiba, Rīga, 1978.)

1. L. pie t. l. 2. Sārtas r. z. 3. U. uz s. r. 4. Tava laime dz. (Anita, Ugāle, 1973); 1. L. pie t. l. 2. Ievu krūmiņš zied 3. Un šai ievu krūmā 4. Lakstīgala dz. (Arta, Jeri, 1980); 1. L. pie t. l. 2. Sārtas r. z. 3. U. iekš sārtām r. 4. Laimes p. dzied (Gita, Rīga, 1981); 1. L. pie t. l. 2. Dārzā r. z. 3. U. starp tavām r. 4. Zaļa v. dzied (Evita, Kuldīga, 1990).

**Ieklausies, kā ziedi zvana,
Ieklausies, ko runā sirds,
Varbūt kādā mazā ziedā
Tava lielā laime mirdz.**
(Selga, Jeri, 1976, 2 ieraksti.)

2. I., kā r. s. 4. Spoži tava laime m. (Baiba, Rīga, 1978); 1. I., k. runā ziedi 2. I., kā r. s. (Madara, Rīga, 1996); 1. Paklausies, k. z. runā 2. Paklausies, kā pukst tev s. (Kristīne, Cīrava, 1996).

**Laime nav zvaniņš, kas zvana,
Laime nav dzintars, kas mirdz,
Laime ir bērniņas sapnis,
Patiesas meitenes sirds.**
(Arta, Jeri, 1978, 2 ieraksti.)

1. L. n. zvārguļu skaņas 2. L. n. zelts, k. m. 3. L. i. ziedoņa dvesma 4. Tava draudzenes s. (Rita, Ogresgals, 1941); 3. L. i. b. gadi 4. Patiesa drauga s. (Anita, Ugāle, 1973); 1. L. n. zvaigžņu skaņas 3. L. n. sapņi, k. m. 4. Atmiņas gaišas, kas mirdz (Arta, Jeri, 1976); 3. L. i. bērniņa tava 4. Patiesa m. s. (turpat, 1978); 3. L. i. b. gadi 4. Patiesa drauga s. (Rasma, Ugāle, 1978); 2. L. n. dimants, k. m. 3. – 4. Laime ir patiesa cilvēka s. (Stella, Rīga, 1979); 2. L. n. zelts, k. m. 3. L. nav bērniņa sapnis 4. Patiesa cilvēka s. (Baiba, Rīga, 1979); 2. L. n. dimants, k. m. (Liene, Līgatne, 1991); 2. L. n. pērle, kas spīd 3. L. i. nākotnes s. 4. Patiesa cilvēka s. (Gita, Līgatne, 1994); 2. L. n. dimants, k. m. 3. L. i. b. sapņi 4. Taisnīga cilvēka s. (Evita, Kuldīga, 1989, 2 ieraksti); 2. L. n. zelts, kas spīd 4. Patiesa zēna s. (Alīna, Rīga, 1999).

**Visu, ko vien vēlēt varu,
To no sirds Tev novēlu:
Līksmu prātu, jauku seju,
Nākamību laimīgu.**
(Marta, Andiņu un Vīgaru sādžas 1952 un 1953, 3 ieraksti.)

3. Jautru garu, līksmu sirdi (Līna, Irlava, 1900; LFK 1835, 5670); 1. V., k. v. v. spēju 2. T. n. s. T. vēlēju 3. Mīlestība, prieks un laime 4. Dzīvi lai Tev saldina (turpat, 1835, 5661); 3. Dzīvi saldu, jautru garu (Emma, Lejasciems, 1918; LFK 1742, 2743).

**Ja tu gribi laimi cerēt,
Liec uz olām gaili perēt,
Un šis gaiļa perējums
Būs tavs laimes cerējums.**

(Ināra, Līgatne, 1989; Evita, Kuldīga, 1989)

3. U. š. g. cerējums 4. B. t. l. cerīgums (Selga, Jeri, 1976); 3. – 4. – (turpat); 3. U. tas g. p. (Ināra, Līgatne, 1994); 1. J. t. g. uz laimi c. 3. Ja tas gailis neperē 4. Tad uz laimi necerē (Gita, Līgatne, 1995); 3. U. tas g. p. (Liena, Līgatne, 1994); 1. J. tev gribas l. c. (Kristīne, Cīrava, 1996).

**Visi vēlē šo un to,
Es ar vēlēšu kaut ko –
Lai tu pupā pakārtos,
Un ar zirni nošautos.**

(Baiba, Rīga, 1978, 2 ieraksti.)

3. Rozēm pītu, saulē tītu 4. Solu tevīm dzīves rītu (Marta, Andiņu un Vīgaru sādžas, 1952); 1. V. v. to un šo 3. Vēlu tevīm vējā rautu 4. Saulē tītu dzīves rītu (turpat); 3. Zosu taukus, cūkas speķi 4. Skaistu zēnu vēl tur klāt (turpat); 1. Citi v. š. u. t. 2. E. to pašu labāko (Selga, Jeri, 1976); 1. V. vēl tev š. u. t. 2. Es tev vēlēšu, lūk, šo 3. Pupas zarā pakārties 4. U. ar z. nošauties (Vita, Rīga, 1977); 2. E. tev nevēlu neko 3. – 4. – (Ilze, Rīga, 1984); 1. V. v. tev š. u. t. 3. Smuku puisī zilām acīm 4. Sārtiem rožu vaidziņiem (Ināra, Līgatne, 1993); 2. Es to pašu jaukāko 3. Lai tu dzīvē satiktu 4. Zilām acīm puisēnu (Kristīne, Cīrava, 1996); 1. – 2. – 3. Kaut t. p. p. (turpat); 1. V. vēl tev šo un to 2. E. tev v. k. ko 3. Kaut t. p. p. (Alīna, Rīga, 1999).

*Visi vēl tev šo un to,
Es ar vēlēšu kaut ko –
Lai tu dievā skatītos
Un ar dievu mīlētos.*

(Evita, Kuldīga, 1990.)

**Lai tev cāļa veselība,
Oda dūša, izturība,
Lai tev mušas mieru liek,
Dundurs mūžam neaiztiek.**

(Gita, Līgatne, 1994; Ināra, Līgatne, 1994.)

1. L. t. laba v. 2. Zirga spēks un i. 4. Un lai puisī neaiztiek (Dagmāra, Ventspils, 1967); 1. L. t. oda v. 2. Zirga spēks un i. 3. Lai tev smaida četri velni 4. Divi balti, divi melni (Vita, Rīga, 1977, 2 ieraksti); 2. O. spēks un i. 3. L. t. dundurs mierā l. 4. Muša m. n. (Evita, Kuldīga, 1990).

*Lai tev palīdz četri velni-
Divi balti, divi melni,
Lai tev cāļa veselība,
Oda spēks un izturība.*
(Arta, Jeri, 1980.)

**Laimi tev vēlu,
Bet nespēju dot,
Centies to pati
Sev iemantot.**

(Nelliņa, Limbažu raj., 1974; Arta, Jeri, 1978.)

1. L. cits tev nevar dot 2. C. p. iemantot (Lidija, Jēkabnieki, 1939, 2 ieraksti); 1. Labu t. v. 2. B. nevaru d. 3. C. p. 4. Iemantot (turpat); 3. C. Tu p. 4. To ie. (Elza, Rīga, 1941); 2. B. nevaru d. (Ināra, Rīga, 1953); 2. Nevaru dot 3. C. tu pati (Līvija, Rīga, 1958); 1. Vēlu t. l. 2. B. nevaru d. (Aija, Priekule, 1970); 1. Vēlu t. l. 3. Atrod t. p. 4. Un iemanto (Rasma, Ugāle, 1976); 4. S. iemanīt (Arta, Jeri, 1978); 1. Vēlu l. 2. B. nevaru d. 4. S. iekarot (Sanita, Jūrkalne, 1985).

* * *

**Divus kokus upe šķir,
Tomēr zari kopā ir.
Divus draugus tālums šķir,
Tomēr sirdis kopā ir.**

(Ināra, Vircava, 1973; Selga, Jeri, 1976.)

1. Strautiņš d. k. š. 3. Likstas d. d. š. (Līvija, Rīga, 1958); 1. Strautiņš d. k. š. 2. Bet tiem saknes k. i. 3. Likstas d. d. š. 4. Bet tiem s. k. i. (Anita, Ugāle, 1973); 1. D. k. strautiņš š. 3. D. d. tāle š. 4. T. domas k. i. (Rasma, Ugāle, 1976); 1. D. k. strautiņš š. 2. T. saknes k. i. 4. T. domas k. i. (turpat); 1. Krasti d. k. š. 2. T. saknes k. i. 3. Tālums d. d. š. (Stella, Rīga, 1979); 1. Upe d. k. š. 2. T. ziedi k. i. 3. Likstas d. d. š. (Gita, Līgatne, 1994).

*Vētra izšķir divus kokus,
Bet to saknes nespēj šķirt.
Likstas izšķir divus draugus,
Bet to sirdis nespēj šķirt.*
(Lidija, Jēkabnieki, 1941.)

*Ja strautiņš divus kokus šķir,
Tad zari kopā vienmēr tiem.
Ja likstas divas sirdis šķir,
Tad domas vienmēr kopā tām.*
(Rīta, Lielvārde, 1946.)

*Nevar izšķirt rožu ziedus,
Kuri kopā saauguši.
Nevar izšķirt divus draugus,
Kuru sirdis kopā ir.*
(Arta, Jeri, 1978.)

**Draudzība ir zelta stīga,
Pārrausi, vairs nesusiesi,
Un, ja arī sasaistīsi,
Mūžam mezgls paliksies.**
(Vita, Rīga, 1975.)

3. U. j. a. sasiesi 4. Mezgls paliks mūžīgi (Nellija, Limbažu raj., 1974); 1. Draudzībai i. z. s. 4. Mazam m. p. (turpat); 2. Sarautas vairs nesasiet 3. U., j. a. sasaistītu 4. Mezglu izdzēst nespētu (Selga, Jeri, 1976, 2 ieraksti); 2. Pārtaus to, v. n. 4. Tomēr m. p. (Rasma, Ugāle, 1976); 1. Draudzībai i. z. s. 3. U., j. a. sasiet spēsi 4. Mezglu izdzēst nevarēsi (Ināra, Vircava, 1976, 3 ieraksti); 2. Kas to pārtaus, nesasies 3. Bet ja arī sasietu 4. Mezgls paliks atmiņā (Dace, Līgatne, 1987); 1. Atmiņa kā z. s. 2. Kas to pārtaus, nesasies 3. U. j. a. sasiet spētu 4. Mezgls paliks atmiņā (Ināra, Līgatne, 1989); 2. Kas to paraus – nesasies 3. U., ja tas arī sasiet spēs 4. Mezgls paliks atmiņā (turpat); 1. Atmiņa i. z. s. 2. Ja to pārtaus, nesasies 3. U., j. a. sasiet spētu 4. Mezgls paliks atmiņā (Gita, Līgatne, 1994); 2. Kas to pārtaus – nesasies. 3. U., j. a. sasiet spēs 4. Mezgls paliks atmiņā (turpat).

Kad redzi klusā naktī mirdzot

**Pie debess divas zvaigznītes,
Tad atminies, cik mīļi draugi
Reiz bijām abi Tu un es!**
(Rieteklis.⁵⁰⁸)

1. K. tumšā naktī r. 3. T. a. cik mīļas 4. Mēs bijām abas t. u. e. (Irma, Vītiņa skola, 1922, LFK 1453, 3769); 1. Ja tu pie debesīm r. 2. D. spožas z. 3. T. atceries c. m. d. 4. Mēs reiz bijām, t. u. e. (Anita, Ugāle, 1996).

*Ja tu kādreiz debesīs
Redzi divas zvaigznītes,
Tad atceries, ka tu un es
Bijām labas draudzenes*
(Baiba, Rīga, 1978.)

1. Ja vakarā pie debesīm 2. Tu redzi 2 z. 3. T. a., kad t. u. e. 4. B. skolas d. (Arta, Jeri, 1980); 1. J. t. k. debess jumā ieraudzīsi 2. D. mazas z. 3. A. kad t. un e. 4. Kādreiz b. d. (Zanda, Līgatne, 1993); 1. Ja pie debesīm tu redzi 2. 2 mazas (uzzīmēta zvaigznīte) 3. A., ka t. u. e. 4. Vienmēr būsīm d. (Alīna, Rīga, 1999).

**Lai jauna laime
Un jauns lai gads –
Tik vecais draugs
Lai paliek tas pats.**
(Rainis.⁵⁰⁹)

1. Lai jauns ir gads 2. Lai jauna ir laime 3. Bet v. d. (Raimonds, Līgatne, 1974); 1. L. j. nāk g. 2. L. j. nāk l. 3. Bet draugs lai paliek 4. Tas pats (Selga, Jeri, 1976; 1. L. j. nāk l. 2. Lai j. nāk g. (Ilze, Rīga, 1985).

**Ne jau visi tie ir draugi,
Kas Tev karsti roku spiež.
Draugs ir tas, kurš sāpju brīdī
Līdz ar Tevi sāpes cieš.**
(Selga, Jeri, 1976.)

⁵⁰⁸ Rieteklis 1903, 14.

⁵⁰⁹ Rainis 1949. 5. sēj., 422.

1. N. jau v. ir draugi 2. Kas tik cieši r. s. 3. D. ir t., kas s. b. (Dzidra, Līgatne, 1970); 2. K. tik cieši rokas s. 3. D. i. t., kas s. brīžos 4. L. a. tevi s. c. (Nellija, Limbažu raj., 2 ieraksti); 2. K. tev smaidot roku sniedz 3. D. ir t., kas bēdu b. 4. L. ar t. bēdas c. (Ināra, Vircava, 1976); 2. K. tev cieši r. s. 3. D. i. t., kas s. b. (Rasma, Ugāle, 1978); 2. K. prot cieši roku spiest 3. D. i. t., kas s. b. (turpat); 2. K. t. smagi r. s. 3. D. ir t., kas bēdu b. 4. L. ar t. bēdas c. (Gita, Līgatne, 1995).

*Tas nav draugs, kas roku spiež,
Tas ir draugs, kas līdzī cieš.*
(Gita, Rīga, 1981.)

*Daudz ir tādu, kas roku spiež,
maz ir tādu, kas līdzī cieš.*
*Tas nav draugs, kas roku spiež,
Tas ir draugs, kas līdzī cieš.*
(Ināra, Vircava, 1976.)

**Ir grūti atrast ziedu,
Kas mūžam nenovīst,
Ir grūti atrast draugu,
Kas mūžam neaizmirst.**

(Marta, Andiņu un Vīgaru sādžas, 1953; Dzidra, Līgatne, 1970; Ilze, Līgatne, 1988; Gita, Līgatne, 1994; Ināra, Līgatne, 1994, 2 ieraksti).

1. I. g. a. ziedus 2. K. ilgi n. 4. K. m. tevi neaizmirst (Marta, Andiņu un Vīgaru sādžas, 1953); 3. Vēl grūtāk a. biedru (Līvija, Rīga, 1958); 1. I. g. a. rozi (Selga, Jeri, 1976); 1. I. g. a. ziedus (Rasma, Ugāle, 1978); 1. I. g. a. ziedus 3. I. g. a. draugus 4. K. m. uzticīgs (Sanita, Jūrkalne, 1985); 1. I. g. a. ziedus 2. K. ātri n. 4. K. ātri n. (Ilze, Rīga, 1985); 2. K. zied un nenovīst (Ināra, Līgatne, 1994).

**Lai zaļo tava jaunība
Kā rožu krūmiņš ceļmalā,
Lai pastāv mūsu draudzība
Kā akmens jūras dibenā.**
(Ināra, Rīga, 1956.)

1. L. z. tavi skolas gadi 2. K. r. k. vasarā (Marta, Andiņu un Vīgaru sādžas, 1952); 1. L. z. t. bērniība 2. K. ievu krūms krastmalā (Vita, Rīga, 1975); 1. L. z. t. bērniība 2. K. r. krūms tur ielejā (Ināra, Līgatne, 1989).

**Rozēm, nelķēm līdzīga
Lai ir mūsu draudzība.
Rozes, nelķes novītīs,
Mūsu draudzība nezudīs.**
(Īra, Rīga, 1939; Selga, Jeri, 1976, 2 ieraksti.)

*Rozes, tulpes, neļķes –
Tās tik mūžam vīst.
Mūsu mīlestība,
Mūžam nevītīs.*⁵¹⁰
(Elza, Iecava, 1936.)

*Rozes, lai cik krāšņiem ziediem, tomēr novīst,
Mīla, draudzība – tās nāvi nepazīst.*⁵¹¹
(Baiba, Rīga, 1978.)

**Roze ož,
Bite kož,
Ilze pakal puikām jož.**
(Ilze, Līgatne, 1988.)

1. Puķe o. 3. Mīlestība p. j. (Nellija, Limbažu raj., 1972); 1. Medus o. 3. Atmiņa tai p. j. (Arta, Jeri, 1978); 3. Mīlestība p. j. (Gita, Rīga, 1984); 3. Anda p. p. j. (Anda, Līgatne, 1992, 2 ieraksti); 1. Bite kož 2. Roze ož 3. Anda p. p. j. (turpat, 2 ieraksti); 1. Bite kož 2. Roze ož 3. Zanda p. p. j. (Zanda, Līgatne, 1993); 1. Bite kož 2. Roze ož 3. Liena p. p. j. (Liena, Līgatne, 1994); 1. Bite kož 2. Puķe ož (Alīna, Rīga, 1999).

*Rozīte ož,
Dadzītis kož,
Atceries to,
Kas rakstīja šo.*
(Anita, Ugāle, 1973.)

3. Dziesmiņa skan 4. Piemini man (Baiba, Rīga, 1978).

**Labāk ēdi skābu gurķi
Nekā mīli jaunu puisī,
Skābi gurķi garšīgāki
Jauni puisī viltīgāki.**
(Ināra, Līgatne, 1994.)

1. L. ē. skābus gurķus 2. N. m. jaunus puisīšus (Baiba, Rīga, 1978); 2. N. m. skaistu p. 4. Skaisti p. v. (Liena, Līgatne, 1994).

⁵¹⁰ Sal.:

Rosen, Tulpen, Nelken,
Alle Blumen welken,
Nur die eine nicht,
Diese heißt Vergissmeinnicht (Langbein 1997, 371).

Un:

Rosen, Tulpen, Nelken,
Alle Blumen welken.
Ais und Stahl bricht,
Meine Liebe nicht (no vecmāmiņas dzirdējusi Vanagas kdze Rīgā).

⁵¹¹ Rozes, lai cik krāšņiem ziediem, tomēr vīst,
Mīla, draudzība – tās nāvi nepazīst. (Andersens 1978, 40).

**Labāk skaties rožu leajā
Nekā skaista zēna sejā,
Rožu leja smaržīgāka,
Zēna seja viltīgāka!**
(Ināra, Līgatne, 1989.)

1. L. skatos Gaujas krastos 2. N. s. skuķa s. 3. – 4. – (Selga, Jeri, 1976); 1. L. s. Gaujas l. 3. Gaujas l. mīlīgāka (Arta, Jeri, 1978); 1. L. s. Gaujas l. 3. Gaujas l. mīlīga 4. Z. s. viltīga (turpat); 3. R. l. smaržīga 4. Z. s. viltīga (Rūta, Rīga, 1995); 2. N. garmatāino s. 4. Bītlu seja v. (Madara, Rīga, 1996); 1. L. s. Gaujas putās 2. N. melīgās zēnu sejās 3. – 4. – (Kristīne, Cīrava, 1996).

**Nedziedi skaistāko dziesmu,
Skaistākai dziesmai nav gals.
Nemīli skaistāko zēnu,
Skaistākam zēnam nav sirds.**
(Rasma, Ugāle, 1976.)

2. Jo s. dz. n. g.; 4. Jo s. z. n. s. (Dagmāra, Ventspils, 1969); 3. N. s. puisī 4. S. puisim n. s. (Sanita, Pāvilsta, 1985).

*Neplūc skaistāko rozi,
Nemīli skaistāko zēnu.
Zini, ka rozei ir ērkšķi,
Zēnam reti kad patiesa sirds.*
(Ināra, Līgatne, 1989.)

**Mīlēt, mīlēt, mīlēties,
Tur jau nav ko brīnīties.
Klēpī sēdēt, skūpstīties,
Tur jau nav ko kautrēties.**
(Kristīne, Cīrava, 1996.)

2. T. j. n. k. lauzīties (Dagmāra, Ventspils, 1976); 2. T. j. n. k. kautrēties 3. bučoties 4. T. j. n. k. kautrēties (Vita, Rīga, 1975).

Divrindu alumpanti

**Cīnies un ceri,
Lai dzīvē kam deri!**

(Elza, Iecava, 1936, 1937; Brigita, 1940; Līvija, Rīga, 1958; Linda, 1985; Rūta, Rīga, 1995, 2 ieraksti.)

2. L. dz. kur d. (Līna, Irlava, 1900; LFK 1835, 3 ieraksti); 1. Dzīvo u. c. 2. L. dz. kur d. (Ance, Rauna, 1924); 1. Centies u. c. (Lidija, Jēkabnieki, 1939, 2 ieraksti); 1. Centies un mācies (Rita, Ogresgals, 1941).

*Dzīvo un ceri,
Lai dzīvē kam deri,
Ēdi un dzeri,
Lai vairāk tu sveri.*

(Selga, Jeri, 1976; Liene, Līgatne, 1991.)

3. Dzīvo un jūt' 4. Tikai nepazūd' (Marta, Andžiņu un Vīgaru sādžas, 1953); 2. L. tu dz. k. d. (Anita, Ugāle, 1973); 4. L. v. s. (Baiba, Rīga, 1977); 1. Dz. un mācies (Zanda, Līgatne, 1992); 4. L. v. s. (Alīna, Rīga, 1999).

**Ja gribi, lai dzīve ir pavasar's,
Tad esi tu pirmais saules stars!**

(Vīrieša albums, Rēzekne, 1924; Elza, Iecava, 1936.)

2. T. e. p. s. s. (Rita, Ogresgals, 1941; Nellija, Limbažu raj., 1972; Stella, Rīga, 1979; Ilze, Rīga, 1985); 1. J. g. l. dz. tev p. 2. T. e. kā p. s. s. (Baiba, Rīga, 1977).

**Labāk mīli savu ēnu
Nekā dumju klases zēnu!**

(Baiba, Rīga, 1977.)

1. M. l. ē. 2. N. skaistu z. (Arta, Jeri, 1978); 1. L. m. zēnu 2. N. tumšu ēnu (turpat); 2. N. dul-
lu k. z. (Ināra, Līgatne, 1993); 2. N. stulbu k. z. (Rūta, Rīga, 1995).

*Labāk iemīlēties ēnā
Nekā stulbā klases zēnā.*

(Kristīne, Cīrava, 1996.)

**Lai tev vienmēr laime smaida
Un aiz stūra čalis gaida.**

(Ināra, Līgatne, 1989; Liēna, Līgatne, 1994.)

1. L. t. v. saule s. (Rūta, Rīga, 1995); 1. L. t. v. dzīve s. 2. U. a. s. puīši g. (turpat); 1. L. t. v. saule s. 2. U. a. s. puīši g. (Ieva, Rīga, 1995); 1. L. t. v. (uzzīmēta saule) s. 2. U. a. stūriem (uzzīmēts puisis) g. (turpat); L. t. v. saule s. (Madara, Rīga, 1996); 1. L. t. v. saule s. 2. U. a. s. čaļi g. (Alīna, Rīga, 1999, 2 ieraksti); 1. Laime lai t. s. 1. U. a. s. čaļi g. (turpat).

**Lai tev labi klājas
Un pa trepēm neslīd kājas.**

(Rūta, Rīga, 1995.)

2. Somā iebāzt kājas (Ināra, Līgatne, 1989); 1. L. t. vienmēr l. k. (Ieva, Rīga, 1995); 1. L. t. dzīvē l. k. 3. Ja nu tomēr paslīdēs 4. Čalis tevi noturēs (Alīna, Rīga, 1999, 2 ieraksti).

*Ja tev trepēs paslīd kāja,
Krišjāns tevi noturēs.*

(Alīna, Rīga, 1999.)

**Vēlu laimi, vēlu prieku,
Vēlu lielu piecinieku.⁵¹²**

(Linda, 1985; Stella, Rīga, 1979.)

2. V. kļūt par teicamnieku (Linda, 1985, 3 ieraksti); 2. V. kaudzi p. (turpat); 2. V. kaudzi 555555 (turpat, 3 ieraksti); 2. U. vēl lielus 5 (turpat); 1. V. prieku, v. laimi 2. V. l. ežukiņu (uzzīmēts ezis) (Evita, Kuldīga, 1989); 2. Skolā l. 10 (Ināra, Līgatne, 1989).

*Lai tev vienmēr laime, prieks
Un lai skolā piecinieks.*

(Madara, Rīga, 1996.)

1. L. t. l., lai tev p. 2. Lai tev stundā nenāk miegs (Alīna, Rīga, 1999).

*Ko lai vēlu Sanitai,
Viņas mazai sirsniņai?
Vēlu laimi, vēlu prieku,
Skolā lielu 10.*

(Sanita, Ieriķi, 1995.)

*Lai vienmēr pa tavu māju
Staigā laime, staigā prieks,
Lai vienmēr pa tavu somu
Staigā lielais desmitnieks.*

(Madara, Rīga, 1996.)

Paraksta formulas

To raksta zināma, bet neatminama.

(Līna, Irlava, 1900; LFK 1835, 5681.)

T. r. z., b. neuzminama (Elza, Iecava, 1937).

Atmiņai no zināmas, bet neuzminamas.

(Ance, Rauna, 1923.)

Raksta zināms, bet grūti minams.

(Marta, Andiņu un Vigaru sādžas, 1953.)

To raksta tinte un spalva,

Un mana gudrā galva.

(Elza, Iecava, 1937.)

1. T. r. t., s. 2. U. mana roka (Emma, Lejasciems, 1917; LFK 1742, 2678); 1. Raksta t. u. s. 2. U. m. gudra g. (Irma, Vītiņa skola, 1922; LFK 1453, 3799); 1. Raksta s. u. t. (Elza, Iecava, 1936); 1. T. r. t. u. roka 2. – (Rita, Ogresgals, 1941).

⁵¹² Šis pants atmiņu albumos rakstīts vienā, divās, trīs un četrās rindās. Par pamata variantu šeit izraudzīta divrinde, jo tajā vislabāk atspoguļojas teksta satura un formas veselums.

**To raksta roka,
kam sirds no koka.**

(Rita, Ogresgals, 1941; Liliija, Rīga, 1949.)

2. K. s. nav k. (Elza, Iecava, 1936).

**Ja gribi, atceries,
Ja ne, nepūlies.**

(Selga, Jeri, 1976; Liene, Līgatne, 1991; Gita, Līgatne, 1994; Ināra, Līgatne, 1989.)

1. J. g., tad a. 2. J. n., tad n. (Rasma, Ugāle, 1977); 2. J. negribi, n. (Liene, Līgatne, 1990).

**Šogad tinte baigi dārga,
Tādēļ nesaku ne vārda.**

(Raimonds, Līgatne, 1974.)

1. Š. t. ļoti d. 2. Vairāk nezinu n. v. (turpat); 1. Š. t. ļoti d. 2. T. nerakstu n. v. (Evita, Kuldīga, 1990); 1. Š. t. ļoti d. 2. T. nerakstu neko (turpat); 1. Š. t. man ir lēta 2. Tāpēc rakstu redz cik vārda (turpat).

*Cara laika tinte dārga,
Vairāk nezinu ne vārda.*

(Selga, Jeri, 1976.)

*Tinte tagad maksā dārgi,
Tāpēc šoreiz būs bez vārda.*

(Stella, Rīga, 1979.)

*Grūti laiki, tinte dārga,
Tādēļ atmiņa bez vārda.*

(Ilze, Rīga, 1984.)

1. Laiki grūti, tinte d. (Rasma, Ugāle, 1976).

*Te raksta velns,
Kam deguns melns.*

*Tinte šogad ļoti dārga,
Tādēļ raksta viņš bez vārda.*

(Vita, Rīga, 1975.)

*Tev raksta velns
Kam deguns melns.*

(Liena, Līgatne, 1994, 2 ieraksti.)

**Kas to raksta, tas to zin,
Kas grib zināt, lai to min.**

(Elza, Iecava, 1936.)

1. K. t. r., t. jau z. 2. K. g. z., tas lai m. (Rita, Ogresgals, 1941); 1. Kam to sūta, t. t. z. 2. Kas to nezina, tas lai m. (Aija, Priekule, 1970); 1. Kam es rakstu, tas ar zin 2. K. g. z., tas lai m. (Liene, Līgatne, 1991).

**Neprasu no tevis daudz,
Atceries, kā mani sauc.**

(Raimonds, Līgatne, 1975, 3 ieraksti; Selga, Jeri, 1976; Arta, Jeri, 1978; Liene, Līgatne, 1991; Anda, Līgatne, 1991, 4 ieraksti; Ināra, Vircava, 1992).

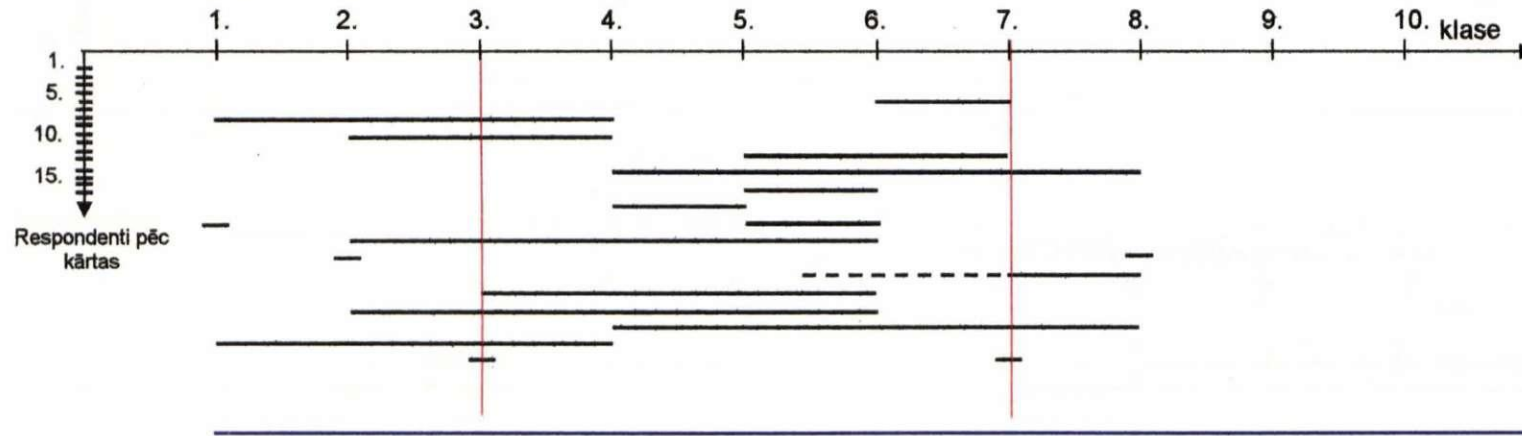
1. Es n. n. t. d. 2. A. tik, k. m. s. (Nelliņa, Limbažu raj., 1972); 1. Es n. n. t. d. 2. Bet a., k. m. s. (Evita, Kuldīga, 1989); 1. Es n. daudz 2. Bet a., k. m. s. (Anda, Līgatne, 1991); 1. N. tev ļoti daudz (turpat); 1. Nepūlies tu pārāk daudz (Zanda, Līgatne, 1993).

*Atceries, kā mani sauc,
Ja es neprasu par daudz.*
(Ināra, Līgatne, 1989.)

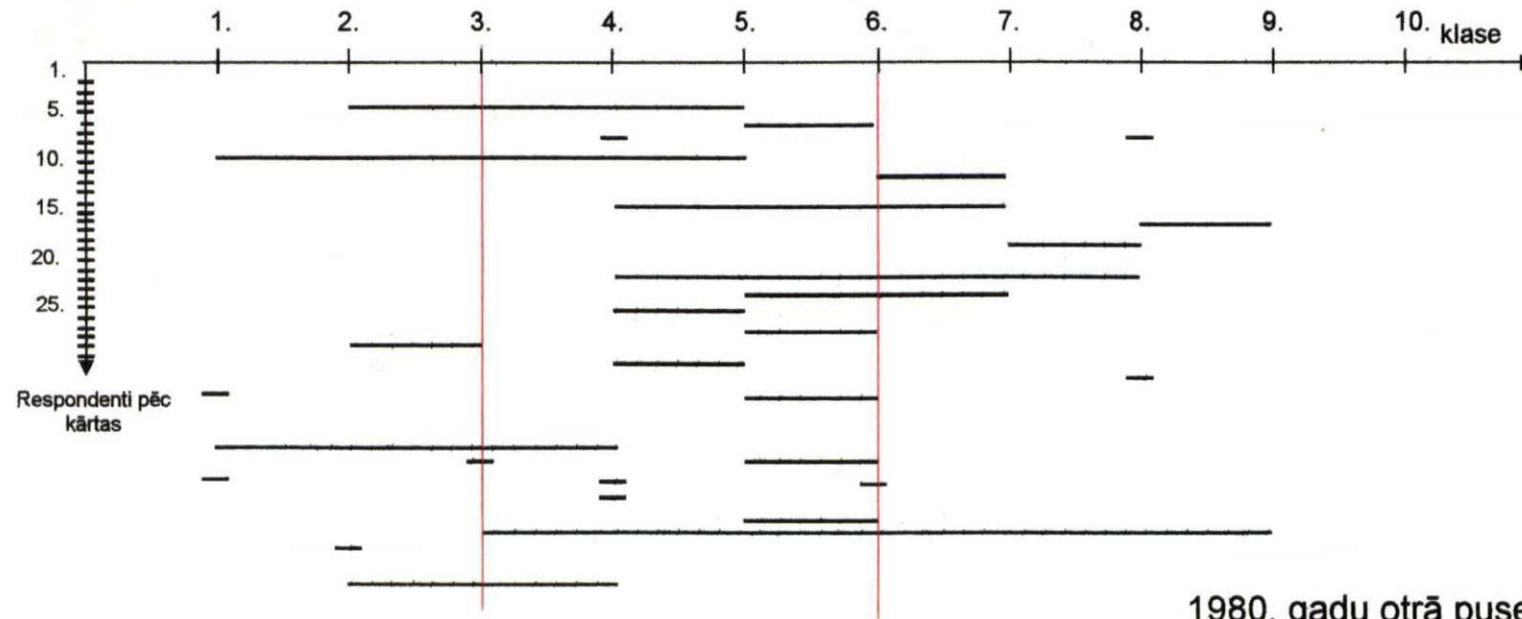
Atmiņu albumu rakstīšanas aktīvais vecums pēc aptauju datiem

Grafikos attēloti vecuma posmi - no kuras līdz kurai klasei - katrs aptauju respondents ir lietojis savu atmiņu albumu (albumus). Ar sarkanajām līnijām izcelti aktīvākie albumu rakstīšanas periodi.

Aptauja LU Pedagoģijas fakultātes 2. kursā

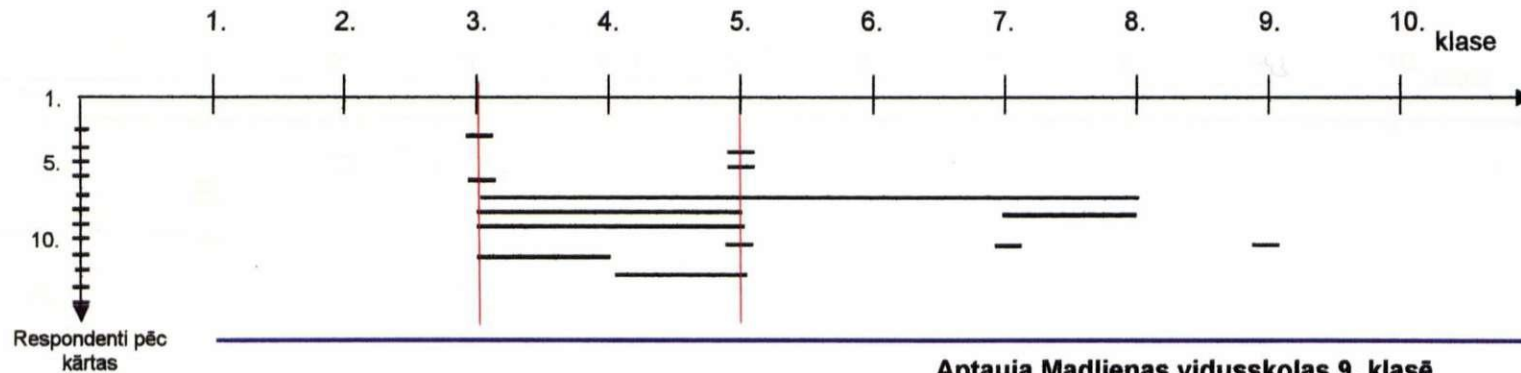

Aptauja LU Filoloģijas fakultātes 1. kursā

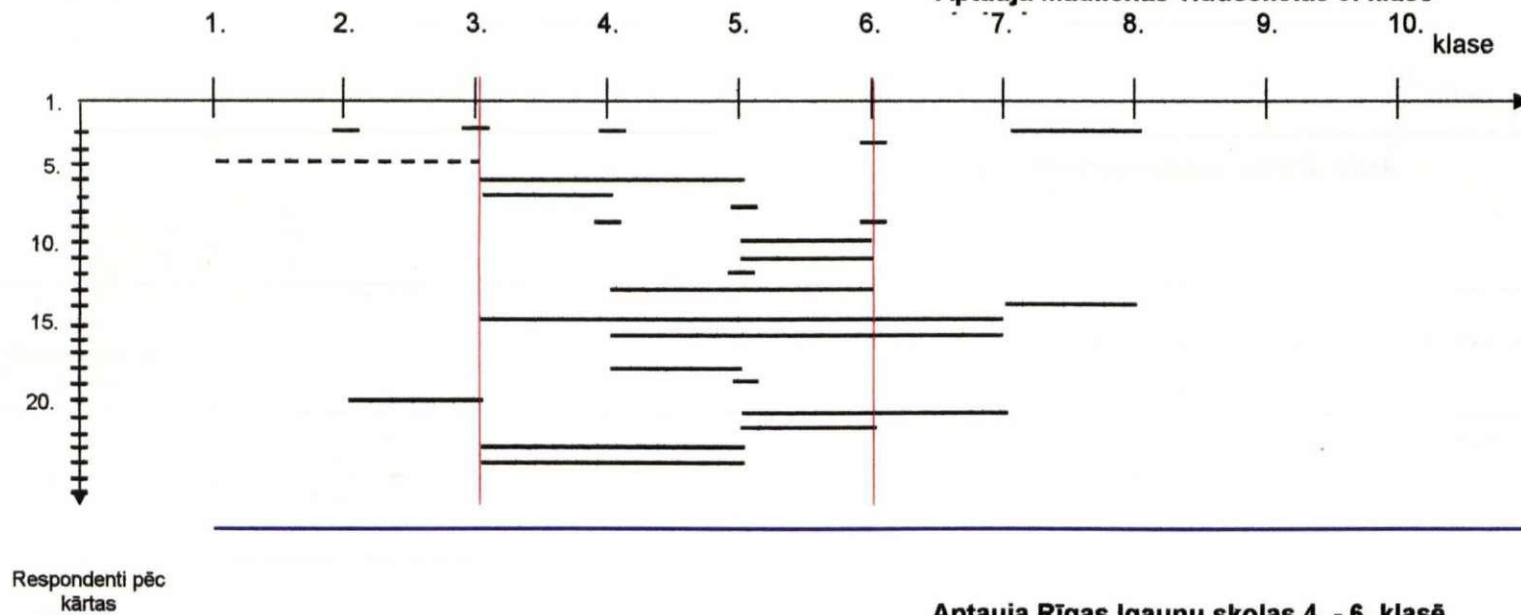

1980. gadu otrā puse

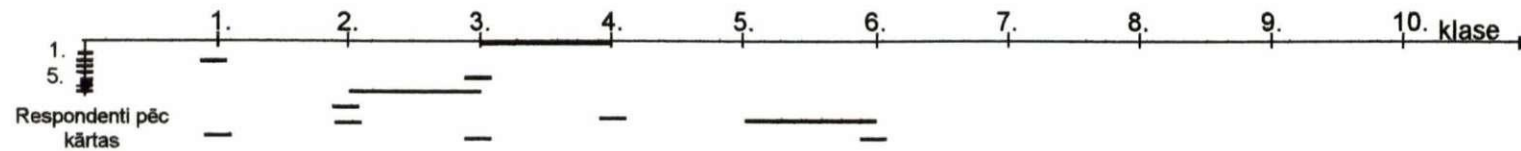
Aptauja Līgatnes vidusskolas 11. klasē

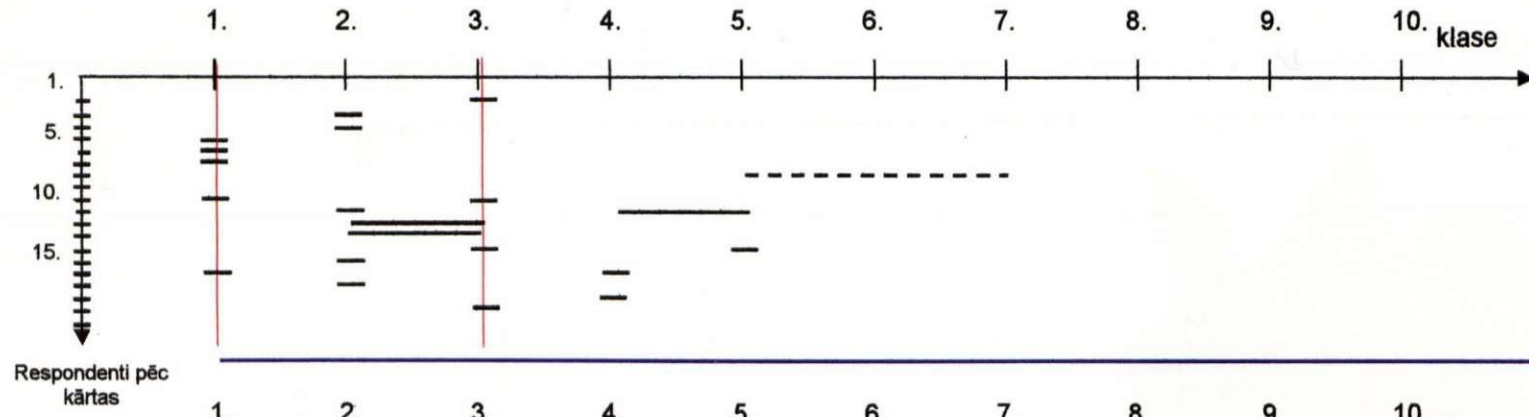
Aptauja Madlienas vidusskolas 9. klasē

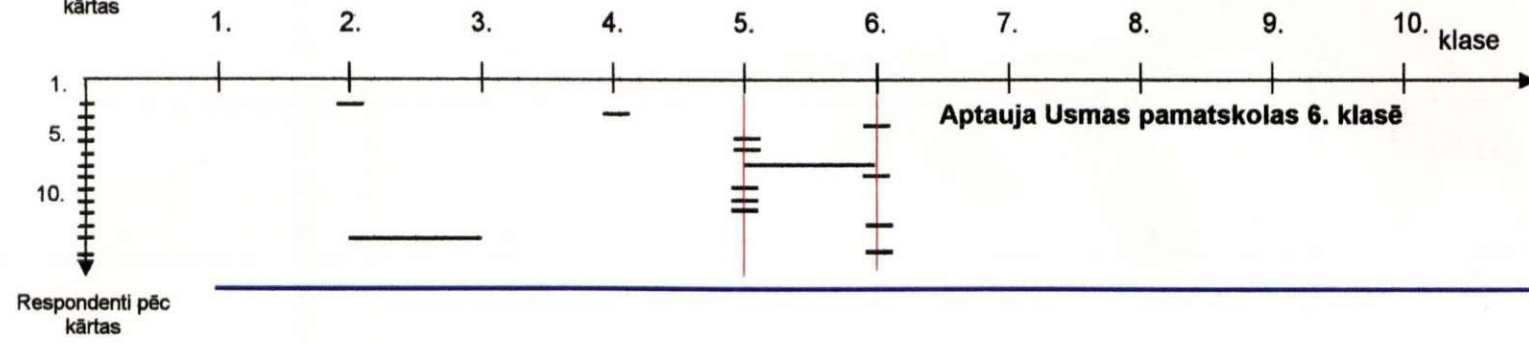
Aptauja Rīgas Igaņu skolas 4. - 6. klasē

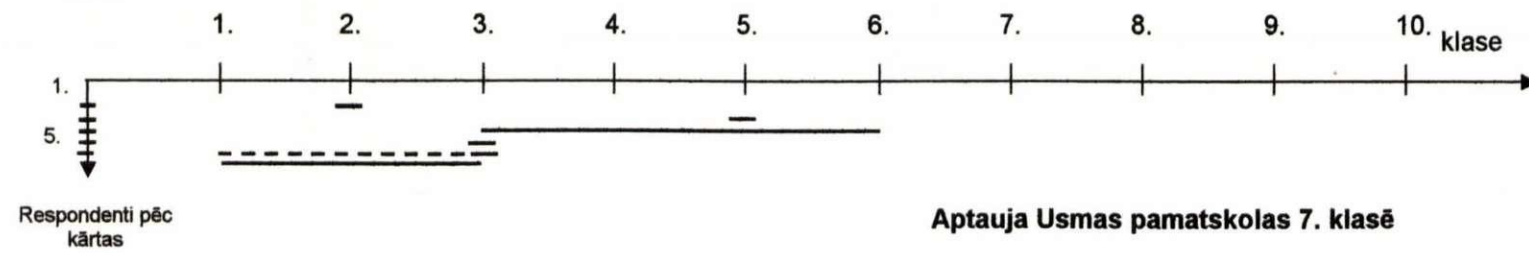
Aptauja Usmas pamatskolas 5. klasē

Aptauja Usmas pamatskolas 6. klasē

Aptauja Usmas pamatskolas 7. klasē

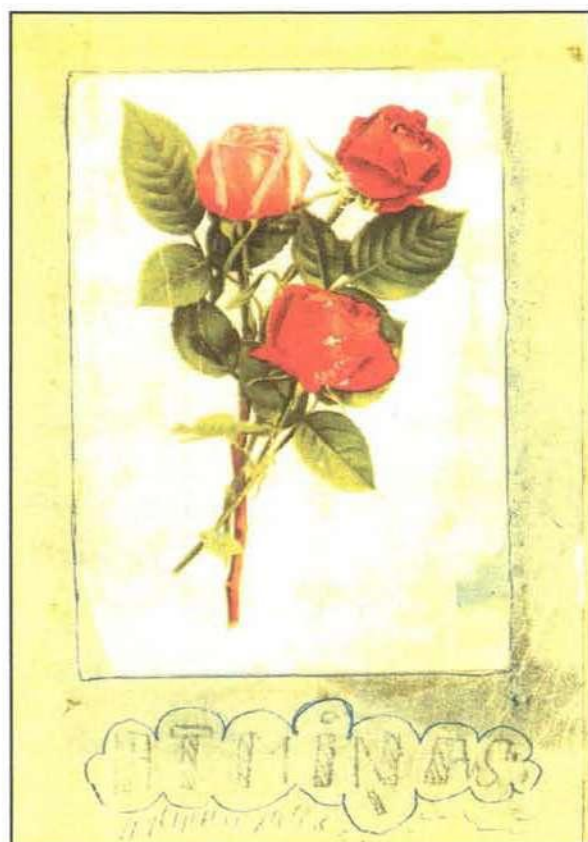

2000. gads

3. pielikums. Albumu ilustrācijas

1. att. Selgas albuma ieraksts (Jeri, 1976).

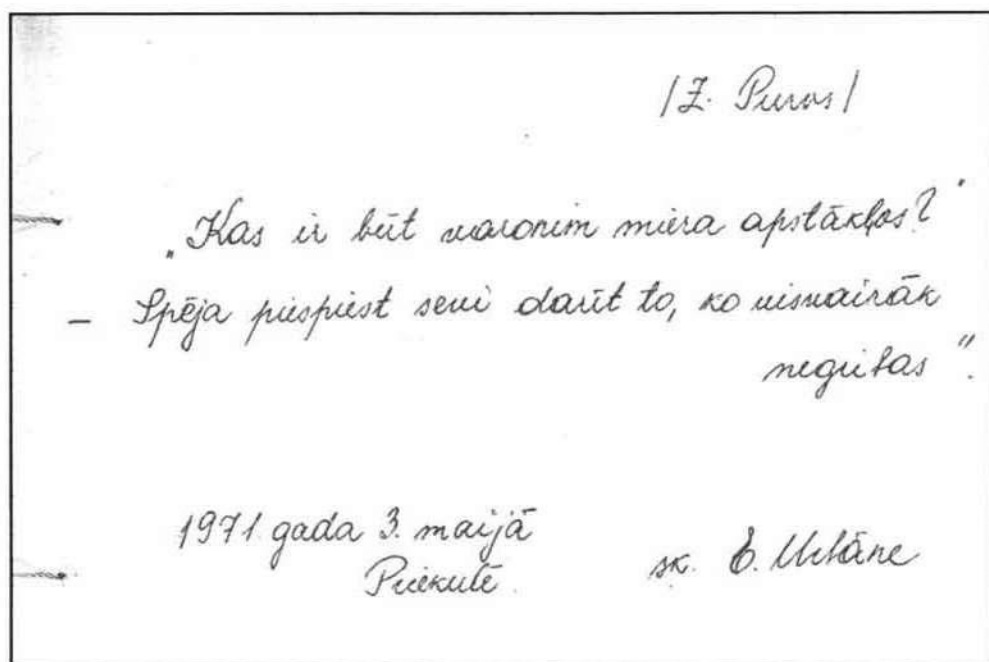
2. att. Raimonda albuma vāks (Līgatne, 1974).

3. att. Noteikumi Martas albuma titullapā (Andžiņu un Vigaru sādžas, 1953).

4. att. Stellas albuma ieraksts (Rīga, 1983).

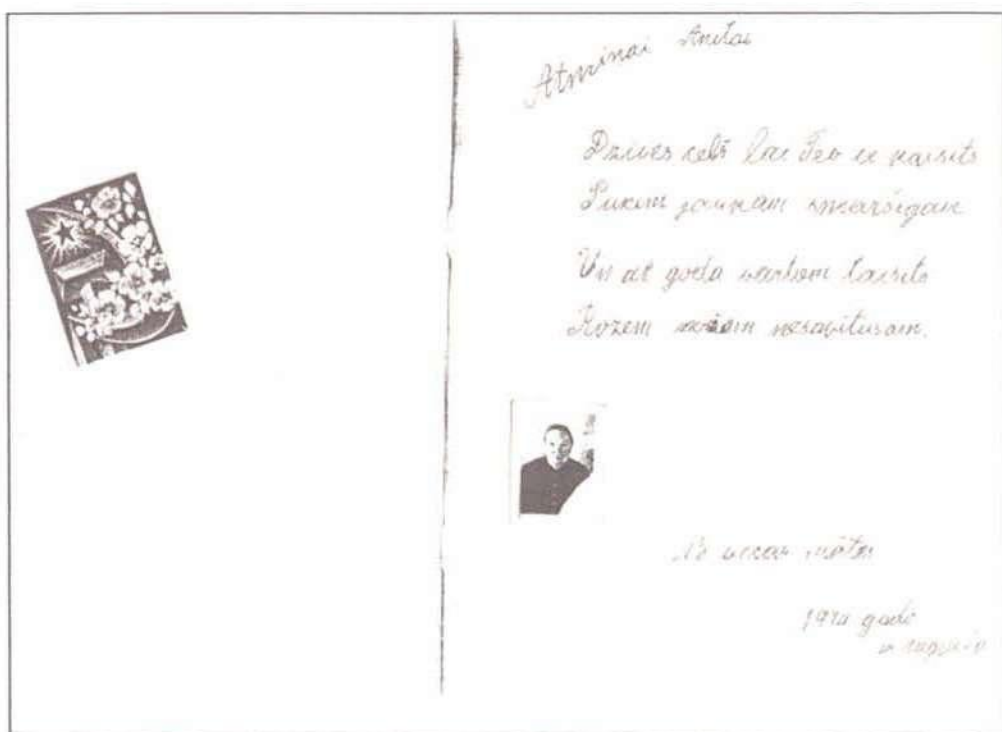
5. att. Skolotājas ieraksts Aijas albumā (Priekule, 1971).

6. att. Skolotājas ieraksts Zandas albumā (Līgatne, 1993).

7. att. Māmiņas ieraksts Baibas albumā (Rīga, 1978).

8. att. Vecmāmiņas ieraksts Anitas albumā (Ugāle, 1974).

9. att. Daces albuma ieraksts (Līgatne, 1987).

10. att. M. Stārstes grāmatas *Nāc mežā ciemoties* lapas atvērums.

11. att. Laimas albuma ieraksts (Rīga, 1936).

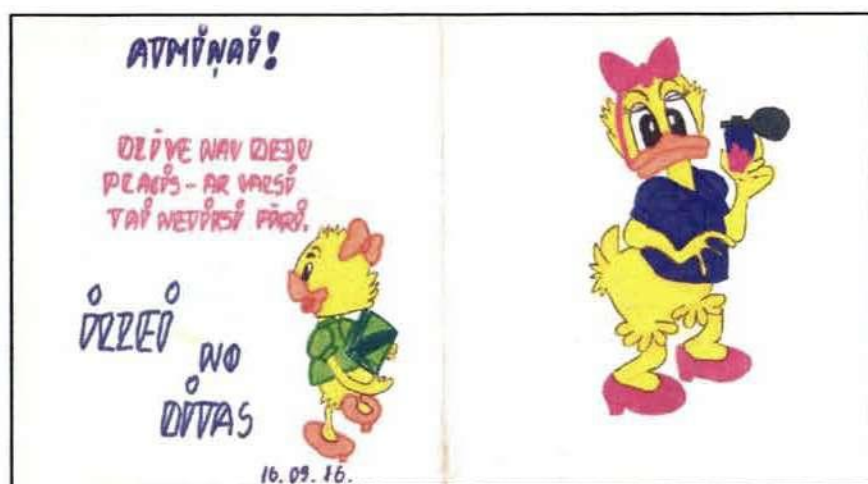
12. att. Mildas albuma ieraksts (Rīga, 1922).

13. att. Ilzes albuma (Rīga, 1985) ieraksts.

14. att. Līdzīgi veidots ieraksts tajā pašā albumā.

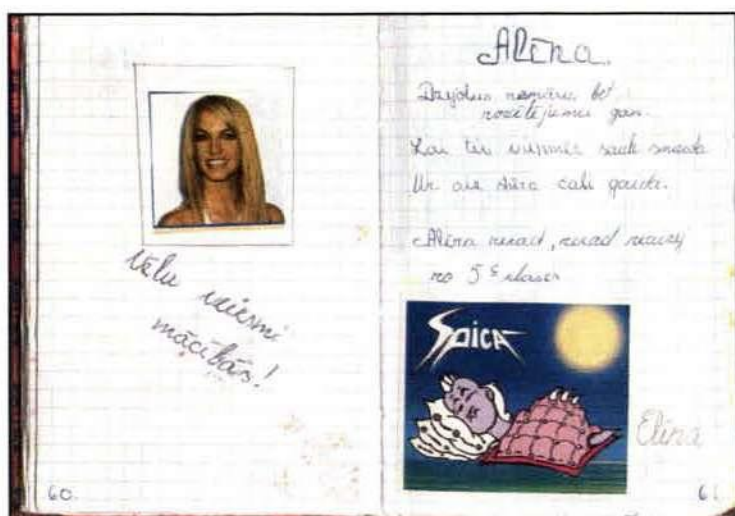
15. att. Ilzes albuma ieraksts (Rīga, 1986).

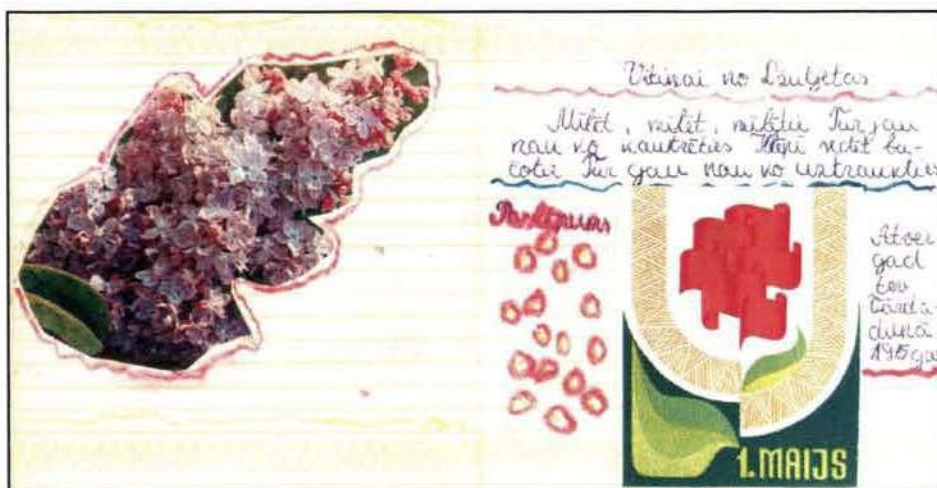
16. att. Baibas albuma (Rīga, 1977) ieraksts.

17. att. Gītas albuma (Rīga, 1981) ieraksts.

18. att. Uzlīme un Britnijas Spīrsas attēla izgriezums Alīnas albuma (Rīga, 1999) ierakstā.

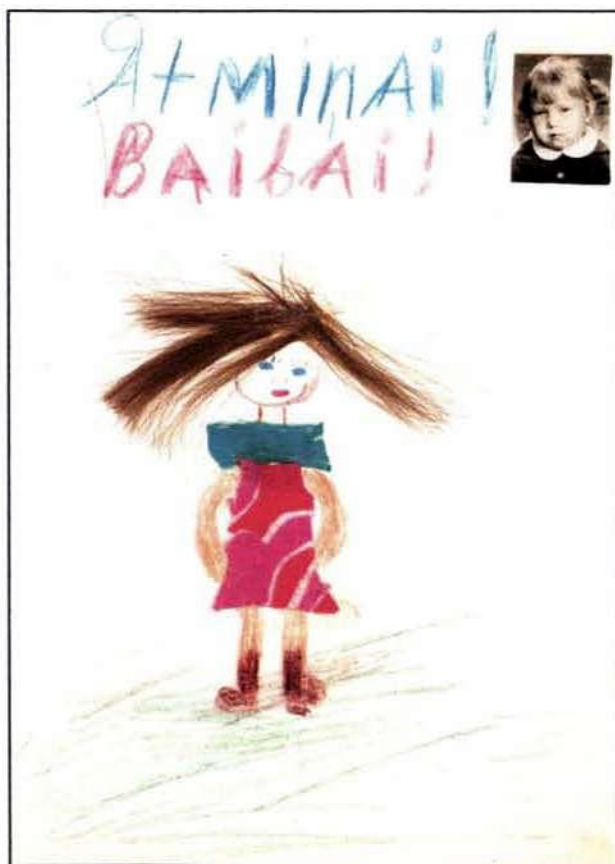
19. att. Pastkarte ar 1. maija motīvu Vitas albuma ierakstā (Rīga, 1975).

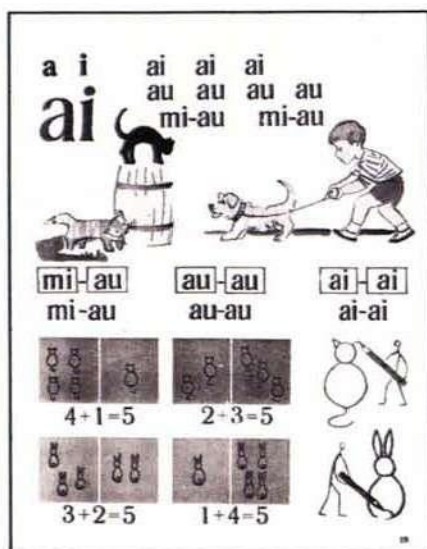
20. att. Pastkarte ar Salatēvu un Sniegbaltīti Selgas albuma ierakstā (Jeri, 1976).

21. att. Izgriezumi no žurnāliem Nellijas albuma ierakstā (Limbažu raj., 1972).

22. att. Kolāža Baibas albuma (Rīga, 1977) ierakstā.

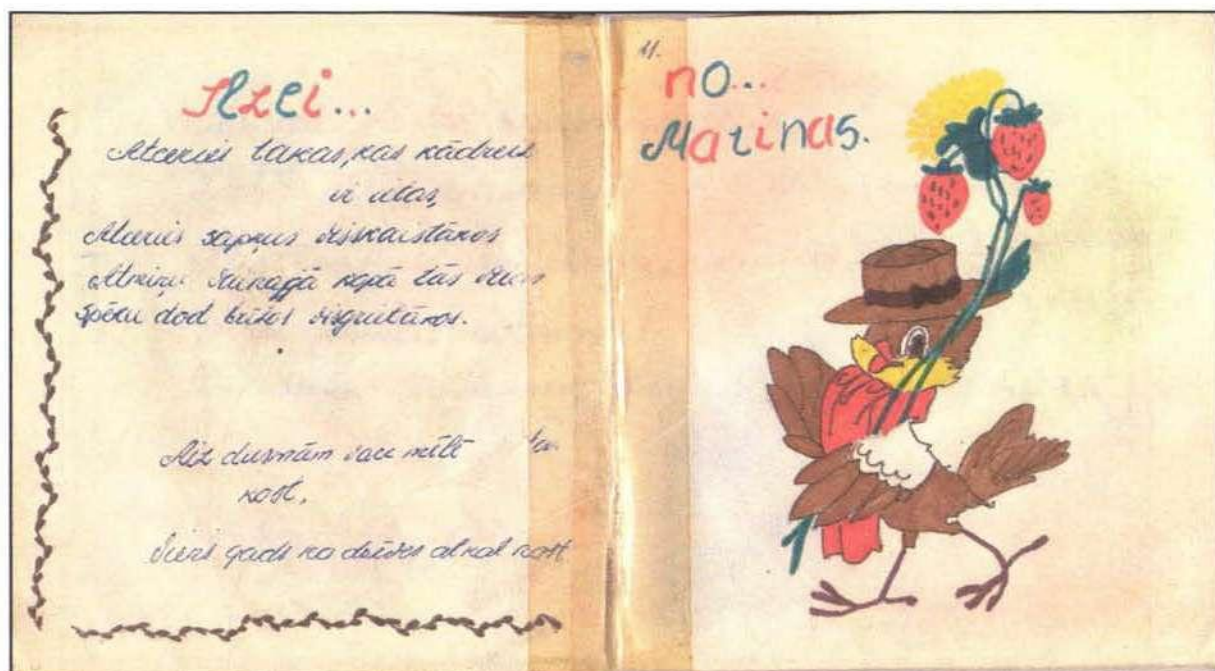
23. att. Lappuse no grāmatas „Sāksim mācīties” ar zīmējumu paraugiem.

24. att. Kaķis Baibas albuma ierakstā (Rīga, 1978).

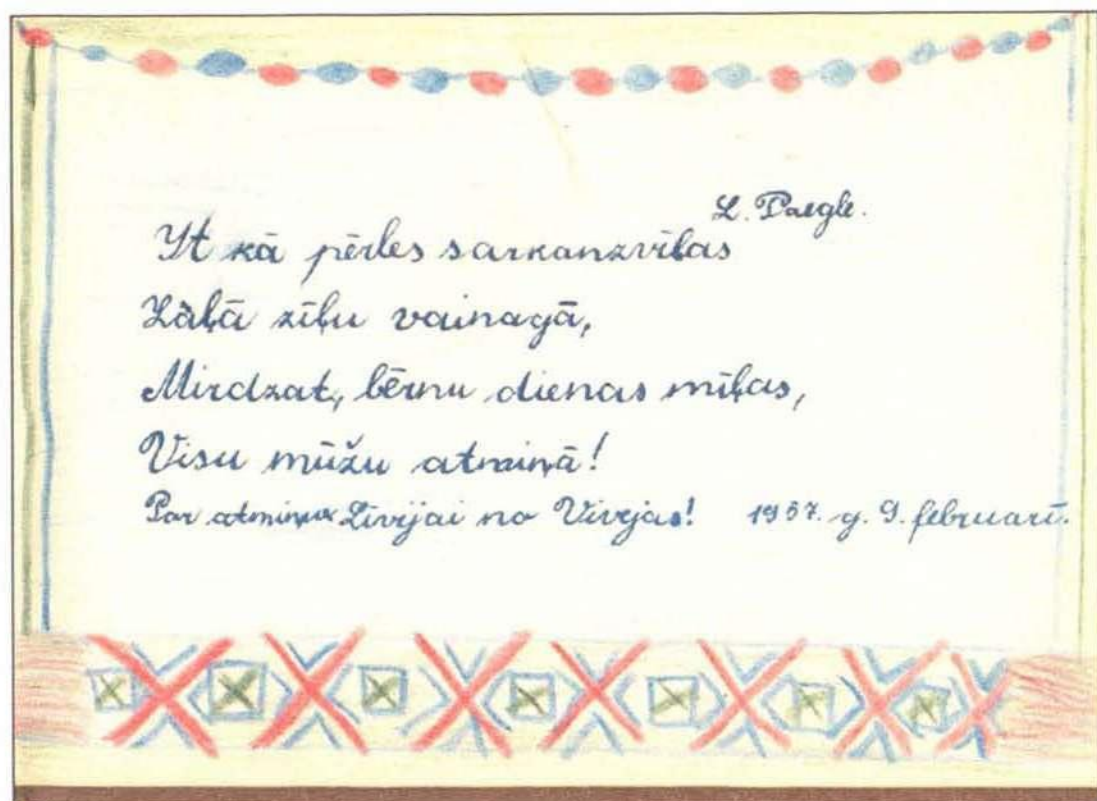
25. att. Zaķis Ilzes albuma (Rīga, 1982) ierakstā.

26. att. Putns Ilzes albuma (Rīga, 1985) ierakstā.

27. att. Tas pats putns otras Ilzes albuma (Rīga, 1984) ierakstā.

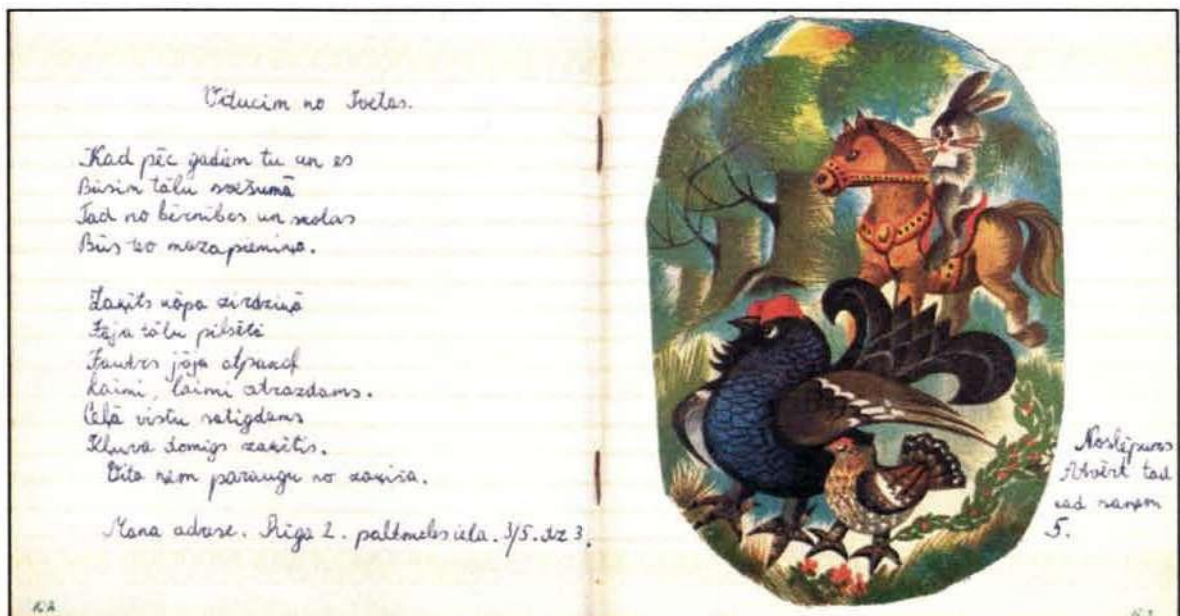
28. att. Ornamentāls ietvars Līvijas albuma ierakstā (Rīga, 1957).

29. att. Zvaigznītes un izsaukuma zīme ieraksta fonā Ināras albumā (Līgatne, 1989).

30. att. Ināras albuma (Rīga, 1953) ieraksts.

31. att. Pastkarte Vitas albuma (Rīga, 1975) ierakstā.

32. att. Dzejoļa ilustrācija Līvijas albuma (Rīga, 1958) ierakstā.

33. att. Alumpanta ilustrācija Ilzes albuma ierakstā (Rīga, 1982).

34. att. Gitas albuma (Rīga, 1981) ieraksts.

35. att. Paslēptais portretējums Alīnas albuma (Rīga, 1999) ierakstā.

36. att. Martas albuma (Andiņu un Vigaru sādžas, 1952) ieraksts.

37. att. Līvijas albuma (Rīga, 1956) ieraksts.

38. att. Alīnas albuma (Rīga, 1999) ieraksts.

39. att. Zīmējumi Daces albuma ierakstā (Līgatne, 1987).

40. att. Pārīša motīvs Ināras albuma (Līgatne, 1989) ierakstā.

41. att. Karikatūras Gitas albuma (Līgatne, 1994) ierakstā.

42. att. Elinoras albuma ieraksts (Rauna, 1904).

43. att. Anceš albuma ieraksts ar novelkamajām bildītēm (Rauna, 1924).

На память.

Возвись моя чаша счастия
Возвись моя, но не забудь ты
Возвись моя чаша счастия
Да в грядущую минуту влюблѣн,
В грядущей минути счастия
На это тебе неслет чаша
Возвись моя чаша счастия
Возвись ты, но не забудь ты.

1975 гого 28 сент. 1975

VIII класс

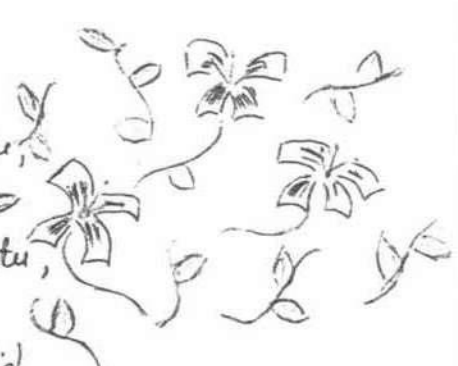
Поэзия Писунгопи милая

44. att. Ieraksts krievu valodā Ināras albumā (Virčava, 1975).

13

Ināra,

Ne jau viss, ko domā gūtu,
Ar patiesībā tavs,
Dzīve pilna mīklu gūtu,
Katrai lietai lietus tavs.
(P. Rozītis)

Dari pats, spried pats, un lai tevi nebiedē
nekad cita spriedums!
(R. Klaučite.)

Tas masu atnirne no tvekas.

1976 gada 25. I.

45. att. Ieraksts latviešu valodā Ināras albumā (Virčava, 1976).